

X. évfolyam.

2. füzet.

(Új sorozat V.) 1909.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztőség címére
(VI., Városliget, Iparcsarnok), előfizetések
a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának
küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1909.

TARTALOM.

	Lap
<i>Györfly István</i> : A Nagykúnság és környékének népies építkezése. IV. közlemény. (9 á.)	65
<i>Bátky Zs.</i> : Tüzi kutyák a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából. (6 á.)	78
<i>Timkó György</i> : Guzsalytűk és rokkaszegek. (4 á.)	89
<i>Szinte Gábor</i> : A kapu a Székelyföldön. II. közlemény. (7 t.)	97
<i>Pácalú Viktor</i> : A resinári parasztudvar és havasi gazdálkodás. (6 á.)	102

Irodalom.

<i>Bátky Zs.</i> : Dr. Theodor Koch—Grünberg, Anfänge der Kunst im Urwald. U. a. Südamerikanische Felszeichnungen	118
— — Kertész K. Róbert és Sváb Gyula, A magyar parasztház. I—II. füzet.	121
<i>Timkó György</i> : Szabó Imre, Hunyadmegye erdőhátvidéke	122
<i>B. S. — B. Zs.</i> : Folyóiratok szemléje.	122

Múzeumi ügyek.

<i>Dr. Sebestyén Gyula</i> : Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év I. (január—március) évnegyedében	127
--	-----

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára
(Városliget, Iparcsarnok)
további intézkedésig a nagyközönség számára

 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9—12-ig, d. u. 3—6-ig, kedden és pénteken d. u. 3—6-ig.
Személyenkint 1 korona belépődíjért; a többi hétköznapokon d. e. 9—1 óráig.
Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák
alatt mindennap megtekinthetik.

 Megjelent:

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornýánszky Viktor könyvnyomdája.)

← **Ára 8 korona.** →

A NAGYKÚNSÁG ÉS KÖRNYÉKÉNEK NÉPIES ÉPÍTKEZÉSE.

IV. Közlemény.

A t ű z h e l y.

A háznak legfontosabb része a tűzhely. A primitív hajlékoknál még nincs külön helye elrekesztve, de a mai lakóházaknál már külön van a lakószobától a pitar hátsó részében, a konyhában. Csak a kemence, a kúnsági tűzhely egyik legfontosabb tartozéka az, mely a szobában van, de ez is szervesen összefügg a konyhával.

A szőlőbeli *kunyhó*, mely csak a szőlőbeli munkáknál szolgál huzamosabb ideig lakóhelyül, egyetlen helyiségből áll, mely egyúttal szoba, konyha, kamra gyanánt szerepel. A tűzhely már itt is megvan a lehető legprimitívebb formában. Az egyik sarokban a falba főzőfa van verve, ezen főznek venyigetűz mellett bográcsban; olykor patka is van körül, ezen fekszenek nyitáskor vagy fedéskor a kapások, ha hideg az éjszaka, mert kemence nincs, hogy befűtsenek. Némelyik kunyhóban közepén hatalmas patka van, ezen főz a gazdasszony szüretkor. A füst az ajtón, vagy a vereményen levő lyukon megy ki, mert kémény még nincsen. A kunyhó azonban nincs állandó lakásra berendezve, az állandó lakásnak elengedhetetlen feltétele a kemence, mely nemcsak fűtésre, hanem kenyérsütésre is szolgál, ez pedig a házban van meg.

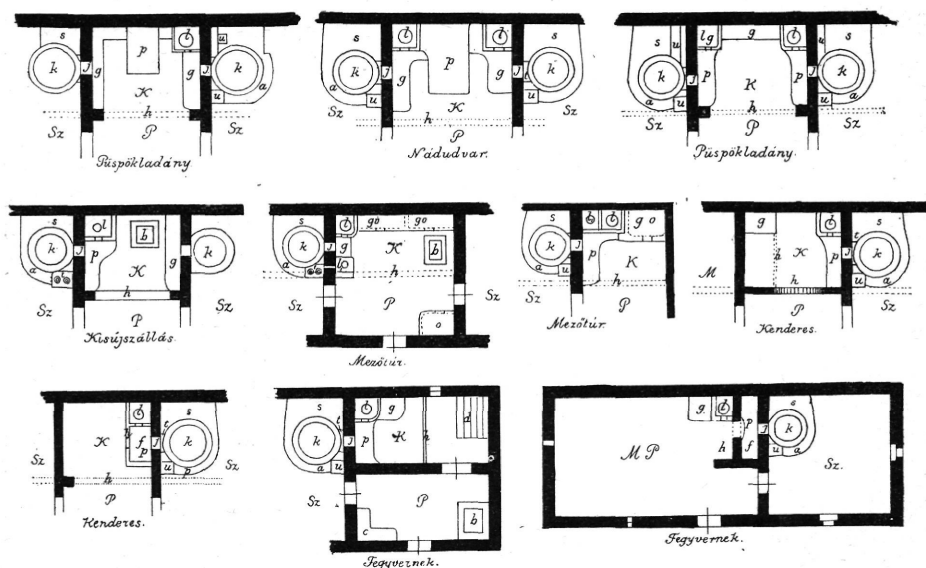
A legprimitívebb lakóház is — a putrikról nem szólva — két helyiségből áll, egyik mindig a szoba, a másik a pitar a tűzhellyel, de ez a helyiség egyszersmint istálló vagy kamra gyanánt is szolgálhat.

Fegyverneken láthatunk néhány putriféle házat, mely pitarból és szobából áll (1. ábra jobb alsó sarok). A mint az ábrán láthatjuk, a pitar sokkal nagyobb mint a lakószoba. Ez a nagy pitar most legnagyobbbrészt kamrául szolgál, mert a tűzhely csak csekély részét foglalja el. Alkalmasint istálló gyanánt szolgálhatott hajdan e nagy pitar, mert a fegyverneki sváb ma is egy fedél alá építi az istállót a lakóházzal, de az a magyar ember, a ki a bemutatott házban lakik most, erről nem tud felvilágosítást adni. E putriszerű ház különben azért is érdekes, hogy nincs lepadlásolva, hanem a nádtető van belülről betapasztva. Tűzhelye zárt, ebből nyílik a kemence szája is. Van egy katlanja is, ennek a füstje azonban nem a kéményen megy ki, hanem részint az ajtón, részint a vereményen levő lyukon. A kamrapitart a szelemenig felnyúló fal választja el a szobától. Efféle berendezésű putriféle ház

már igen kevés van Fegyverneken, de a mint mondják a nagyobb majorkokban a kukások most is ilyenekben laknak. Hasonló lepadlásolatlan kéménynélküli épületek voltak a régi ólak és mai napig is a tanyák, melyek egyik végében a tűzhely, másik végében a jószág van, de majd ezekre még visszatérünk a tanyák tárgyalásánál.

A fentebbi esetektől eltekintve minden kúnsági háznak van egy pitar-konyhája tüzelőpatkával, mely a szobabeli kemenczével függ össze, s van minden esetben kéménye.

A kúnsági házak beosztását teljesen a kemence szabja meg. Mivel a kemence kívülről fülk a konyhának a kéménnyel mellette kell lennie, hogy a füstöt elvezesse. A szobából is fűthető kemenczék azért nem tudtak soha gyökeret verni az Alföldön, mert kizárólagos fűtőanyag a szalma, ez pedig nem alkalmas arra, hogy zárt kemencében tüzeljenek vele.

P = pitar, *K* = konyha, *Sz* = szoba, *M* = kamra, *h* = a kémény aljának határa, *f* = francia kémény, *p* = folyton használatban levő patka, *g* = rendkívüli alkalomkor használt patka, *l* = üstkatlan, *l*₁ = főzőkatlan, *k* = kemence, *j* = kem. szája, *t* = torok, *s* = sut, *a* = kemence patkája, *i* = takaréktűzhely, *c* = sárpatka az edényeknek, *ó* = ólaspatka, *b* = asztalszék.

1. ábra. Tűzhelyalaprakzok (konyhából és szobából) különböző helyekről.

Ha belépünk a kúnsági ház tornáczáról, legelőször a pitarba jutunk. A pitar olyan kis előszobaféle, ebből nyílik jobbra vagy balra a szoba vagy a kamra ajtaja, előre menve pedig a konyhába jutunk. A konyha és a pitar közt a határt a mestergerenda képezi a legegyszerűbb esetben, máskor azonban kétfelől egy-egy lépésnyi falat is raknak, a szoba és kamra felől a mestergerenda alatt; ez a fal némely fegyverneki háznál annyira széles leginkább a szoba felől, hogy a pitarból a konyhába mindössze egy ajtó nagyságú nyílás vezet be, mely azonban csak függönnyel van elzárva. Mivel pedig a konyha a pitarból ily módon világosságot nem kaphat, a konyha

hátsó falán vágnak ablakot. A pitar nagysága attól függ, hogy van e tornác, mert ha nincs tornác, akkor csak olyan hosszú mint a konyha. A pitar szélessége azonban mindig akkora, a mekkora a konyháé. A Kúnságon általában igen apró pitarkonyhát építenek, rendes beosztás szerint félakkorát, mint a szoba. A tornácból a pitarba legelőször egy *veréczen* jutunk, ez egy *czifrán* kifaragott rácsos félajtó, néha azonban egész ajtónagyságú, ezen belül van a pitarajtó, mely napközben mindig nyitva van. A pitar mindig le van padlásolva. Berendezése a következő: A mint belépünk az ajtón, szembe a konyha válaszfalán 2—4 sor tányér van, ugyancsak jobb és balkéz felől a szoba és kamraajtók felett is. A pitarajtó felett lyuk vagy ablakocska van, ezen jön be a világosság vagy levegő, ha betett ajtó mellett tüzelnek. Ha csak lyuk, akkor télen beszokták ronggyal tömni, hogy a hideg be ne jöjjön. Ez ablakocska felett polcz van, melyen üvegek, zacskók, szappan, kapor stb. áll. Ezen a falon vannak felakasztva a nagyobb *vászón*-és *vasedények* is. Az ajtó mögött van a vizes pad, rajta tót- és túri kanták, korsók és a veder kötéllel ellátva. Az edényekben részint ivóvíz, részint esővíz áll mosásra. Az ajtó nyílásánál van a háromszögletű *téka*, vagy a négyszögletű *tejes* a sarokba állítva. Az alsó része szekrény, mely ajtóval záródik, benne polczok vannak, ezeken ételnemű, apróbb konyhaeszközök, fűszerek állanak, felső része pedig 3—4 polczos állvány, ezen tányérok vannak. Az állvány teteje ismét meg van rakva mindenféle lim-lommal. A pitar két oldalsó falában néha *vakablak* is van a gyakrabban használni szokott eszközök számára. A pitar berendezésében semmi lényeges eltérést nem találunk sehol e vidéken, de annál változatosabb a konyha.

A konyha mint mondtuk a pitar folytatása, eredetileg nincs lepadlásolva, hanem felette van a sátoryszerű nagy *pendelyaljú* kémény. Konyha alatt sok helyen nemcsak a *kémény alját*, hanem a pitart is értik, mások pedig csak a tüzelőpatkát. Mi ha konyháról szólnak, mindig a kéményalját értjük.

A *szabad kémény* — *pendejajjú kémény* vagy *pendely-kémény* nevét a pendely alakjáról vette, mert alól bő, felül pedig összeszűkül. Alja a mestergerendán, a konyha két oldalsó és a hátsó falán nyugszik. Újabb időben egyszobás házaknál a mestergerenda közepéről a konyha hátsó fala közepéig egy gerendát fektetnek s így a két gerendán a szoba felől való falon és a konyha fél hátsó falán nyugszik a pendelykémény, a konyha másik felét pedig lepadlásolják, s így ez a pitar folytatásának tekinthető. Ilyen kéményt Túr-Fegyvernek-Kenderes vidékén lehet látni. A tipikus kémény azonban az előbb leirt kémény, ez a legrégebb és legáltalánosabban elterjedt. Legegyszerűbb formájában csonka piramishoz hasonlít, melynek azonban a mestergerendán nyugvó fala leginkább megközelíti a függőlegest, a ház hátsó falán nyugvó oldala pedig csaknem párhuzamosan halad a tetővel, így a kémény a tetőn a szelemen közelében jön ki. A pendelykémény favázú, falazata pedig nádból készül vagy nádkorcok közé kötik a fűzfagúzzsal, azután betapasztják kívül belül. A régimódi házakon a tetőn kijövő kémény is nádból van, de sárral jól be van tapasztva, de már az ilyen kémény

fogyatékán van. A külső kémény leggyakrabban deszkából van, de ez is napról-napra fogy mert újabban pendelykéményt már nem készítenek.

Az új házaknál már mindinkább keskenyebb lesz a pendelykémény s a konyha legnagyobb része padlás alá kerül. A tüzelőkatlanokat és patkát persze nehezen lehet beszorítani a kis pendelykémény alá s a tüzelés kényelmetlenebb lesz, így aztán lassanként takaréktűzhelyek épülnek, melyek már vasesővön szállítják a kéménybe a füstöt. A pendelykéménynek csak annyi esőkevénye marad, hogy a kemence üstöke előtt a mestergerendától a konyha hátsó faláig egy fal megy, e két fal közt megy fel a füst a kéménybe. Sőt ez a zárt kemencekémény sokszor nem is megy a konyha hátsó faláig, hanem az ott üresen maradó zúgba beépítik a takaréktűzhelyet. A külső falon egy deszkaajtó van, a *kaminajtó*, ezen belül és a kemence előttéjén kívül szoktak tüzelni is. A tüzelőhely egy előtével van fedve, mely alatt nagy üreg van, ez hamutartásra szolgál; a hamut a külső fal ajtaja alatt levő kis ajtón kaparják ki, de ez az üreg katlan gyanánt is szolgál; a mikor a kis ajtón tüzelnek, a kemence szájánál levő tüzelőhely előttéjét felveszik és az üstöt ide teszik. A füst a katlanüregből egy lyukon a két fal közt jön ki. Ezen két fal közt levő kéménybe vezetik a takaréktűzhelyek füstjét is. Ha két kemence van, vagy lebótolják a konyhát, de azért megmarad a padláson a pendelyalakú nagy kémény, melybe a konyha padlása közepén levő ajtón lehet felmenni, vagy ú. n. nadrágkéményeket csinálnak. Ez a fentebbi módon két fal közt vezeti a kemence füstjét, a padláson azonban a két kémény egymáshoz hajlik és összeragad, aztán egy kéménnyel megy ki a tetőn, egyszóval a nadrághoz hasonlít. A továbbiak folyamán mindegyik kemence teljesen különálló kéménnyel vezeti ki a füstöt.

Ma már ezen modern kéményeket téglából csinálják, mert a nád vagy deszkakémény tűzveszélyes. Hajdúböszörményben már nincs is más mint téglakémény, mert hatósági rendeletre a deszkakéményt eltiltották.

Most pedig térjünk át a tulajdonképeni tűzhelyre, a ház legfontosabb és legrégebb részére, melynek egyes típusait alaprajzban az 1. ábrán mutattuk be.

A legprimitív emberi lakásban egyetlen tűzhely van. Nálunk a Kúnságon ezt az ősi típust nem lehet megtalálni, legfeljebb putrikban. A tipikus kúnsági háznak legkevesebb két tűzhelye van, egyik a szobában levő: a kemence, másik a konyhában levő: a patka, a kettő azonban összefügg egymással. E kettő feltétlenül megtalálható minden régi háznál, de ritkán hiányzik a harmadik tűzhely a katlan is. A kemence és a katlan zárt tűzhely, a patka pedig ú. n. szabad tűzhely. A patka állandóan használatban van, a kemence és a katlan időszakonként, ezenkívül vannak még patkák, melyek rendkívüli alkalommal szolgálnak tűzhely gyanánt.

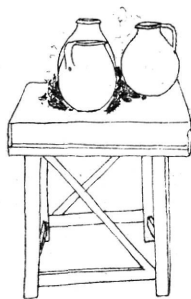
A tűzhely soha sincs a földön, rendszeren 3—4 arasznyi magas, ugyanannyi a kemence fenéke is.

A tüzelő patkának a legprimitív formáját a 2. ábra mutatja. Nem egyéb, mint egy erős asztalféle állvány, melyen jó tenyérni vastag sárreteg van, ezen tüzelnek. Ilyeneket már csak laczikonyhákban lehet látni, vagy

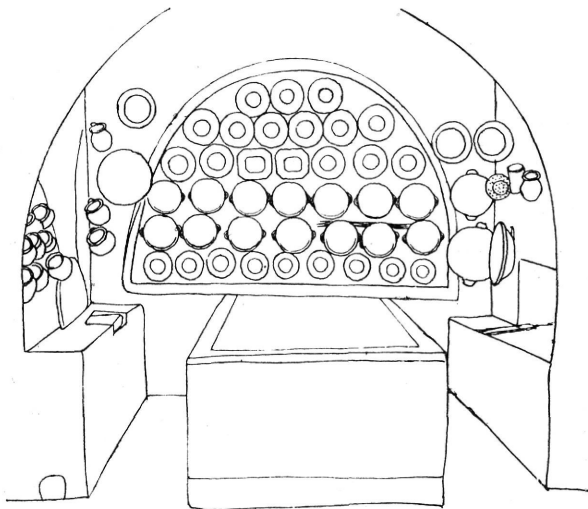
pedig lakodalmak, disznótorok alkalmával mint kiegészítő tűzhelyet. Karczagon bár igen elvétve, még rendszeren is használják, mert az az előnye, hogy idébb-odább tehető a pitarban, sőt asztal gyanánt is szolgál. Tulajdonképen csak azért használják, hogy a kemence szájánál levő tűzhelyet nem akarják elpiszkítani.

A rendes patka vályugból készül, szegletei kerekre vannak tapasztva, hogy a meszet könnyen le ne verje az ember. Fehérre be van meszelve, a hol pedig a tűz ég, *sárga földdel* van bemázolva.

A patkás tűzhelyeknek két típusa van, mind a két típus egy-egy vidékre, a kettőnek combinatiója egy harmadikra jellemző. Egyik esetben a patka a konyha közepén áll, olyanforma, mint a mozgó tüzelő asztal, csak hogy vályugból készült. Nagysága is rendszeren akkora, mint egy asztalé, 5 arasz széles, $7\frac{1}{2}$ arasz hosszú, 4 arasz magas. Alól többnyire nagy ürege

2. ábra. Mozgó tűzhely
Karczagról.

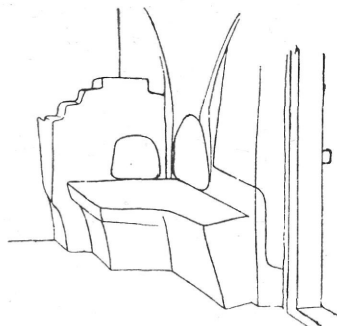
3. ábra. Középpatkás tűzhely
Hajdúböszörményből.

van, melyben tűzrevalót tartanak. A legősibb alak teljesen körüljárható, ez a hajdúsági típus, mely a Kúnság keleti szélén és a Tiszavidéken is megvolt hajdan. Kúnmadarason és a Sárréten még igen ritkán lehet látni ma is a kémény alatt ilyen nagy körüljárható patkákat, melyek kerek formájúak. Ma már a Hajdúságon is a konyha hátsó falához tolták (3. ábra), a körüljárható alak itt is ritka. A hajdúsági konyhában ezen a nagy patkán kívül más tűzhely nem volt.

Karczagon és tőle nyugatra más típus van. Itt hiányzik a konyha közepén levő patka, hanem a kemence szájánál van egy patka, ez rendszeren 2—3 arasz széles, 4—5 arasz hosszú és egy szintben van a kemence fenekével. Ritkán fordul elő katlan nélkül. Ha nincs katlan, akkor a patka belül üres, hogy a kemence- és a saját *pernyéjét* befogadhassa. A tüzelő helyen van egy előte, ez alatt lyuk van, ebbe a lyukba kaparják a pernyét, mikor pedig megtelik, alól egy kis előtés lyukon kikaparják belőle. Mivel azonban

katlan igen mindenütt van, pernyeraktáruul rendszeren ez szolgál (4. ábra). Egy másik változatát az 5-ik ábrán láthatjuk.

A katlan már zárt tűzhely. Felül nagy nyílása van, melybe a bogrács vagy az üst éppen beleillik, előtével ellátott ajtaja a tüzelőpatkára nyílik. Ezen az ajtón tüzelnek, a füst is itt jön ki, néha azonban felül van egy

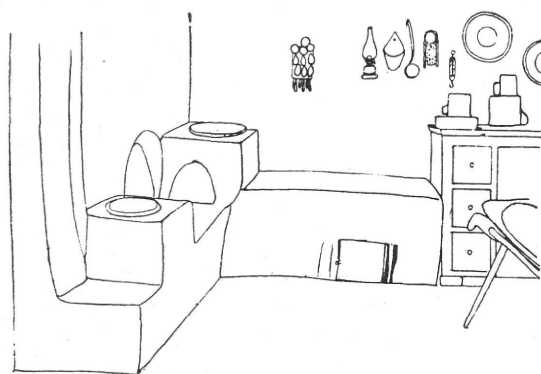

4. ábra. Katlanos tűzhely Karczagról.

5. ábra. Katlanos tűzhely tanyai házból Karczagról.

lyuk a füst kivezetésére. A hol a katlan főzésre szolgál, ott már a tüzelő patkán nem tüzelnek. Mezőtúron és Turkevében két katlan van a tüzelőpatka két végén (6. ábra). A pitar felől való oldalon van a kisebbik: a

6. ábra. Kétkatlanos tűzhely Mezőtúrról.

főzőkatlan, melyen bográcsban főznek, a belső végén pedig az üstkatlan. Mezőtúron különben még van a tűzhelynek egy érdekes kiegészítő része: egy patka, mely a pitar hátuljában a katlantól a kamara faláig húzódik, ez rendkívüli alkalomkor szintén tűzhely gyanánt szolgál, belül azonban üres, 2—3 részre van rekesztve, mindegyik rekesztéknek ajtónyílása és előtéje van s tyúk-, kacsaólnak, tojatonak használják. Sőt ha sok a baromfi, akkor a

pitarajtó háta megett csinálnak neki egy csaknem embermagasságnyi ólszerű sárépitményt azon a helyen, a hol rendes körülmények közt a vizes edények állanak. Persze csak a szegény házaknál található ilyen pitar, a hol még a baromfi is lakást kap.

A katlan főző-tűzhelyül Mezőtúr—Túrkeve vidékén használatos, itt a patka nem játszik lényeges szerepet. Karczag vidékén ellenkezőleg áll a dolog: főzni mindig a kemence vagy a katlan szájánál levő patkán szoktak,

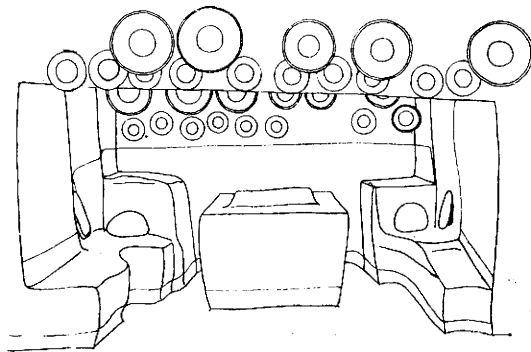

a katlant pedig rendkívüli alkalomkor használják, mint a túrvidéki nagyobb katlant. A kemence és a tűzhely pernyéjét rakják bele, felül pedig kerek elötét tesznek a nyílására s még egy lépés: az elötét rátapasztják és a katlan megszűnt tűzhely lenni, pernye raktárrá alakult át. Mint ilyennek fontos hivatása van, mert a kemenczéből kikerülő szalmapernyében levő tűz itt hamvad el teljesen, míg ha kihordanák az udvarra, könnyen felgyujthatna valamit. Ha megtelt, a hamut vagy a *száján* szedik ki vaslapáttal, vagy az alján levő elötés lyukon kaparják ki kis *szívanóval*, aztán elviszik a *kút tövire*, vagy leöntik az utcán a sárba, hogy az utat javítsa.

Karczag vidéken a katlan szája előtt is van patka, (4. ábra) mely a kemence szája előtt levő patkával $\square$ alakot képez, vagy egybe is olvad s ekkor $\triangleleft$ vagy $\square$ alakú lesz.

A harmadik típus nem egyéb, mint a fentebb ismertetett két tűzhely-típus egyesítve. Megvan a kemence előtti patka az üstkatlannal, megvan a pitar közepén levő nagy patka is, mely a konyha hátsó falához van ragasztva s a katlan evvel a nagy patkával összeköttetésben áll a konyha hátsó falánál végig huzódó kis patkával. Ez a típus Hajdúmegye déli részén és Biharmegyében általánosan elterjedt.

Ilyen az egyszobás háznak a tüzelőhelye. Ha két szoba van, akkor a másik szoba felől is hasonló tűzhelyet építenek, a középső tüzelőpatka pedig közös lesz a másik szoba lakójával (7. ábra). Mivel már így két katlan is van egy pitarban, a gazdasszonyok úgy egyeznek meg, hogy az egyiké nem lesz betapasztva, hogy üsttel is használható legyen.

7. ábra. Katlanos, középpatkás tűzhely Bihartordáról.

A mint a kéményt *lebótolják*, a különféle patkák mind eltűnnek s helyükbe lép a *sparhelt*, mely katlanszerű tüzelő részből áll s fűti a süttőt is, mely részben a kemence süttő és főző szerepét veszi át. Alatta még megvan a tűzrealót tartó lyuk. A takaréktűzhely bevonul a szobába is és elfoglalja a kuczkó helyét, lassanként teljesen kiszorítja a szabad tűzhelyet.

Mezőtúrt kivéve, a hol mint mondottuk katlanon bográcsban főznek, mindenütt a patkán főznek. Főzőedényül vagy bográcsot használnak és ezt háromlábú *vaslábra* teszik, vagy pedig serpenyőben főznek, s ez sokkal gyakoribb. A serpenyő háromlábú hosszúnyelű bográcsformájú vasedény. Használat után sohasem mossák meg, hanem egy évekig erre a célra használt ronggyal kitörülik, de a rongyot nem szokták kimosni. Mikor a serpenyőt nem használják, a katlanra állítják, úgy hogy a nyelén áll. Szoktak cseréplábast is használni, de leginkább húsnemű vagy tésztasütésre. Ilyenkor hogy egyenletesen süljön, a fedőre is paraszt raknak. Főznek cserépfazékban is,

de ilyen esetben ganéjjal tüzeinek. Leggyakoribb tüzelőanyag a szalma, továbbá a kukoricza termékei: a *csutkatű*, *csutka*, *ízik*, ezenkívül a *gané*. Ritkábban venyigével s náddal is tüzelnek. A tűz mellett az ajtó felől való oldalon egy fél kenyérhez hasonló és akkora vagy nagyobb tüzelőkö van rendszeren agyagból, ez védi a tüzet a pitarajtón betóduló levegőtől. Régen ezt a fazekasok is csinálták Nádudvaron cserépből. Belől üresek voltak, kívül pedig czifrára kifestvék. Olykor két, élére állított téglafogja körül a tüzet az ajtó felől.

A katlan és kemence száját s minden egyéb ajtóféle nyílást sárból csinált előtte fed, melybe még rongyot is gyúrnak, hogy tartósabb legyen.

Mivel a pendelykéményből könnyen hull a korom, nem igen tartanak a konyhában semmit. A katlanon a serpenyők, kis seprűk állanak. A konyha falában gyakran vakablak van, ebben tartják a konyhaeszközöket: a cserép vagy vasmoszarat, méceset, serpenyőtörülő rongyot, *élesmosót*, *lágymosót*, paprikatartót stb. A vakablakban állott az aczél-kova-tapló, evvel gyújtott tüzet régen az asszony. Ha kicsiholt, a tüzes taplót egy marék szalmába, a *csóvába* dugta és addig csóválta körben, míg lánggra nem lobbant. Falba-vert szögeken szalonnasütő vesszőnyársak vannak, a vasláb, néha a sőtartó és a kanalas gyékény is itt van felakasztva, de ezek legtöbbszörre a pitarban lógnak.

A gyakrabban használt kanalak és kések a szoba vagy kamraajtó prémjébe vannak dugva. A katlan mellett a falhoz van támasztva a seprű, szemeteslapát esetleg a *szivanó* és a *piszkafa*, mik a fűtés szerszámai, sőt néha a *kantaszekér* is, mellyel a vizes fazekakat szokták a kemenczébe betaszítani. Ha nincs középső nagy patka, ennek a helyén áll az asztalszék, ezen szoktak ebécelni a pitarban vagy a konyhában. A fal mellett sorjában vannak a *gyalogszékek*. Ebédkor az asztalszékeket körülraják gyalogszékekkel, felteszi a gazdasszony a tálat, ebből szedeget kiki a mennyi jól esik. Ha pedig a gazdasszony nem fazékban, hanem serpenyőben vagy bográcsban főz, egyszerűen a földre teszik le, körül ülik és úgy fogyasztják el az ételt. Szobában ebédelni újabb szokás.

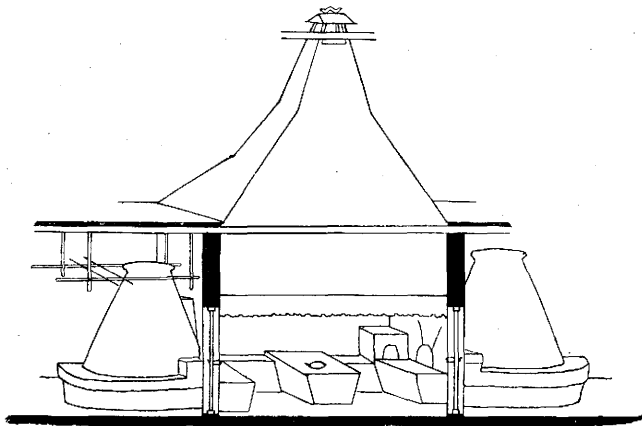
Rendkívüli alkalomkor: disznótorkor, szappanfőzéskor esetleg keresztelő, kézfogó, lakodalom, halotti tor idején a letapasztott katlanokat is felbontják, a rendszeren nem használt patkákon is tüzet raknak. A hol pedig már takaréktűzhely van bent, (több helyen nem lehet tüzelni) az udvaron gyújtanak tüzet. A jómódú házaknál már még a takaréktűzhelyet is kimélik, a háztól külön épületben a sütőházban főznek.

Hátra van még a tűzhely legfontosabb része a kemence, de ez már nem a konyhában, hanem a szobában van. A kemence fűtésre és kenyérsütésre szolgál, ezenkívül főzésre és vízmelegítésre stb. is használják. Nyílása a szobában nincs, hanem a szája a konyhában van, ezen dugják be a tüzelőanyagot és itt jön ki a füst. A szája felett, a meddig a kitóduló láng és füst bekormozza a falat: van a *kemence üstöke*, melynek sárból két párkánya van tapasztva, hogy a füst e között járjon. Némely igen régi putriszerű háznál, hol magas kemencét nem lehetett csinálni, a szalmatűz

lángja magasan egész a kémény tetejéig is kicsapott, mert az épület alacsony volta miatt a kémény sem lehetett magas. Ilyen esetben könnyen kigyulhatott volna a ház, hogy pedig ezt megakadályozzák, favázra sárból lángfogót építettek a kemence szája fölé. Mikor a láng a kemence száján kijön, nem mehet egyenest fel, hanem előre megy, csak a lángfogón túlcsapva mehet ismét fel a kéményben, így aztán nem jár úgy fel.

Ilyen lángfogós üstökű kemenczét már csak egy karczagi bogárhátú magyar házban találtunk, de hajdan több volt.

A kemenczének legrégibb mestere a cigány. A Kúnságon háromféle anyagból: sárból, cserépből és téglából építik. A sárkemence természetesen a legrégibb, ez a következőképpen készül: Vékony léczeket elvagdálnak olyan hosszúra, mint a kemence magassága, aztán egyik végét kihegyezik, majd jó erős faabroncsot (hordóabroncs) vesznek kettőt, az egyiket kisebbre húzzák mint a másikat. Most a léczeket hegyezett végükkel lefelé felkötik zsineggel szorosan az abroncsokra, olyanformán, hogy az

8. ábra. Bihartordai ház (konyha és szobák) hosszanti metszetben, két búbos kemenczével.

abroncsok belől vannak, a kisebbik fejül, a nagyobbik alul van. Ez a sárkemence váza. Ezt felteszik a patkára, a kemence leendő helyére s leverik. A léczek hegyezett vége befuródik és nemsokára szilárdan áll a váz. Erre jön most a sár, melyet keményre gyúrnak. Apró darabokban rakják alulról felfelé, majd mikor a váz tetejéig jutottak fenn 2—3 szál vasat, rendesen kiegyenesített kerék *ráfot* tesznek keresztbe, erre jön aztán kemény sárból a tető. A tetőt csak a vaslemezek és a körülhagyott párkány tartja. Most betapasztják simára a kemenczét kívül belül, aztán begyujtanak és jól kiégetik. Régen nádvázzal is csináltak kemenczét. (8. ábra.)

A cserépkemence házfedő cserepekből készül, hogy ha nagy a cserépdarab, összetörik 2—3 újjnyi darabokra. A cserépkemence váz nélkül készül olyanformán, hogy a cserépdarabokat kevés sárral összeragasztva lapjával egymásra rakják, míg a kellő magasságig fel nem nő, ekkor az előbb leírt módon megcsinálják a tetejét, azután kiégetik. A téglakemence téglából készül, ez már nem is kerek, hanem négyszegletű, belül nem is tapasztják

meg. A kemenceze fenekét a legegyszerűbb esetben betapasztják, de legtöbbször kikövezik. Ha jól bánnak a kemenczével, azaz a falát belülről pizskafával, *szívanóval* el nem kaparják, eltart 50 esztendeig is, de ha a eselédleány „a kemenceze oldalán akar bejönni” akkor hamar elpusztul. A kemenczét koronként be szokták tapasztani belülről, a fenekét is ki kell javítani, ha a gondatlan gazdasszony felborítja benne néhányszor a vizes kantát.

A kemenceze úgy van építve, hogy felfelé szűkül, csonka kúpalakú. Alja éri a konyha falát, de a kemenceze szája felett nem, ezt a hézagot a *torok* hidalja át, mely rendszeren a kemenceze mellett állva szemmagasságnyira van és körülbelül egy arasznyi széles. A patka harmadfél-három arasznyi magas, negyedköralakú sárépitmény, ezen van a kemenceze. Újabb házaknál az alappatka nem szélesebb, mint a kemenceze feneké, de a régimódi házaknál 1—2 arasszal szélesebb, ez a *patka*.

A kemenczében kenyeret, esetleg ételnemüt is sütnék, vagy pedig főznek benne, télen pedig a szobát fűti. Ha nincs nagyon hideg, naponta egyszer fűtenek szalmával négy *dugatot*, ha hideg van kétszer és pedig 3—3 dugatot. Természetesen a kemenceze jóságától függ, hogy hány dugat szalma szűkséges a befűtéshez. Kenyér sütéshez kétszer fűtenek, este rendszeren négy dugatot, hajnalban bevetés előtt ismét annyit. Meg kell jegyeznünk, hogy ha csak fűtésről van szó, a *pártüzet* a kemenceze hátuljába tolják a *szívanóval*, ha pedig kenyérnek fűtenek először, akkor a *pártüzet* elterítgetik a kemenceze fenekén, hogy jól áthevitse. A második fűtés pedig olyanformán megy, hogy a kemenceze jobb oldalában a szalma ég, baloldalában pedig a parázs hevíti a kemenceze fenekét, ha elégett, akkor a jobboldalon marad a parázs, a bal oldalra pedig újra szalmát dugnak; így megy felváltva mindaddig, míg csak a *szívanó* végighúzása után a kemenceze feneké nem szikrázik. Úgy is szokták kipróbálni, hogy egy fél marék korpát belöknek a kemenceze tiszta fenekére, ha a korpa szikrázva ég, a kemenceze jól be van fűtve. Most már a parazsat kihúzzák és a katlanba teszik, a hol elhamvad, a kemenceze fenekét a *pemetével* megsöprik s a kenyeret bevetik nagy *sütőlapáton*. Ha *ganéjjal* fűtenek kenyérnek, akkor a fűtés végén egyikét dugat szalmával *felcsapatják*, hogy a kemenceze oldala is felhevüljön, mert másként nem *szíjja* fel a kenyeret.

Fűtésre leginkább szalmát használnak, csak ritkábban *ganéjt*. A kemenceze szerszámai: *szívanó*, *pizskafa*, *sütőlapát* s a *szusztora*; ez nem egyéb, mint egy kóróra csavart zsiros rongy. A *szusztorát* vagy az első kenyérbe szúrják, vagy van erre a célra készült *sárczipó*, ebbe dugják bele.

A kemenczében 5—9 hatalmas kenyér süll ki. Bevetés előtt fűtése közben *lángost*, *bodagot*, *mónárpogácsát* szoktak sütni kenyértésztából, de a kemenceze kiválóan alkalmas egyéb tészta és húsneű sütésére is. Benne süll a *lepény*, *píte*, *görhemálé*, *öntöltmálé*, *bocskoros málé*, *fonatos* és *ablakos kalács* meg a *tepertőspogácsa* vastepsiben. Itt sütik a *hurkát*, *kolbászt*, *oldalast* és mindenféle *pecsenyét* vastepsiben vagy mázatlan *cseréplábasban*, mely többé-kevésbé lábatlan edény. *Tököt*, *szemes tengerit* főznek *vászonkantában*

vagy krumplit és elvagdalt tököt sütnék a fenekén elterítve. Az aszalnivaló gyümölcsöt is itt terítgetik el sütés után. De főznek is benne paszulylevest, töltött káposztát, borsót, orjalevest, *burgundit* a disznónak stb. mosáskor vizet melegítenek nagy *tótkantákban*. Itt *kemencéznek* a dohos edényeket, itt szárítgatják a vizes tűzrevalót. Egyszóval a kemence rendkívül fontos és nélkülözhetetlen tartozéka minden háznak. A vas és cserépkályha nem tudta kiszorítani még a jómódú, sőt úri házakból sem, nem is tudja, míg fa helyett szalma terem az Alföldön.

A szobában is az élet, különösen télen, a kemence körül foly. Napközben a patkán ülnek, tengerit hántanak, a fehérszínű tollat foszt, régebben itt font. A patka ajtófelőli végén egy 3—4 tenyérnyi magas ülőke van a *kuczkó* vagy *kuczik*, ez az öreg gazdasszony helye, ezen fonogat, vagy fosztja a tollat. Jómódú madarasi házaknál, a hol deszkapatka van, a kuczkó ládikaszzerű és teteje felnyitható, törülközőt, szappant stb. tartanak benne. Újabban már igen sok helyen *sparheltté* alakítják át s télen idebenn főznek, mivel így a tűz egyszersmint a szobát is melegíti, s ritkábban kell a kemencében fűteni. Ilyenkor a konyha élete kihalt. A kemence és a hátsó fal közt egy körülbelül méternyi széles, másfél méter hosszú és a patkával egymagasságú tér van, ez a *sut*. Ez az öreg gazda tanyája, kinek szintén van a *sut* hátulján egy kuczkószerű patkája, ezen pipálgat téli estéken. A kemence alján egy lyuk van, mely sárdugóval eldugható. Ezen a lyukon kapar az öreg a kemencéből egy kis parázstüzet, ha rá akar gyújtani. Ma már ilyen lyukakat nem hagynak. Az öreg lábainál a gyerekek hanczíroznak a *sutban*, s ha rosszul viselkednek, nagyapjuk a lábszíjjal hamarosan rendet teremt köztök. A kemence a konyhafallal a *torok* által közlekedik. A torkon szárad a nedves lábbeli, a kapeza, tökmag, itt van a macska háborítatlan otthona, a hova már a gyerekek nem ér fel. A kovászt is itt *kötteltetik*; újabb házaknál a *sutnak* már csak a helye van meg s lomtárnak használják. A kemence tetején szintén tökmagot szárítanak, itt szárad a kovász is, nagy lapos gyékénykosárban. A kemence körül a gerendákról szárító léczek függenek le, ezeken szárad a nedves ruhanemű, a *csirköles* pálczákon, a *lebbencstészta*, itt csüngenek a felfújt disznóhólyagok, s a juhtejhez való *otó*. A ruhafogas is a *sut* felett szokott lenni.

A *sut* a *vaczokkal* folytatódik. A *vaczok* vagy egy kurta nyoszolya, melynek egyik vége a *suton* nyugszik, vagy csak egy ajtóféle deszka, egyik vége *kecskelábra*, másik a *sutra* támasztva s fejül mindenféle ócska ruhaneművel kipárnázva. Ezen a *vaczkon* alusznak a nagyobb gyerekek, a kisebbek pedig a *sutban*.

A kemence mellett fekvő mindkét sarokban egy-egy ágy van, és pedig az ajtónál levő ágy az asszonyé, a másik ágy pedig, mely a *vaczok* folytatásában van: a diszágy vagy *vendégágy*. Ez majd a padlásig ér, úgy meg van rakva lúdtollal jól megtömött párnákkal. A párnahajak végét hajdan szőrrel szép színes rózsásra kihimezték. A jómódúaknak régebben menyegyzetes volt a *vendégágyuk*, ez volt a *supellátos* ágy. Ebben az ágyban azonban nem szoktak aludni, csak ha valami kedves vendég jön, annak

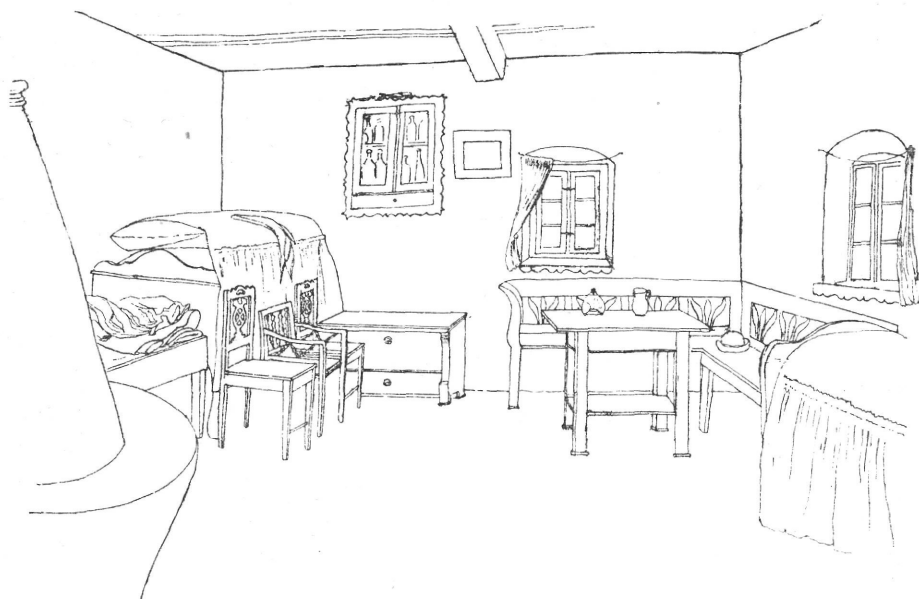
bontják fel. Hogy milyen keserves alvás esik ebben a tolltengerben főleg nyáron, csak az tudja, a ki próbálta! De hát ezzel ép úgy kedvét akarják keresni a vendégnek, mint az agyonzsírozott ételekkel, s ha szabadkozik az ember, rossz néven veszik. Mindkét ágy végénél a falnál egy-egy tulipántos láda van, ebben van a fehérenemű, selyemkendő és egyéb ünneplő ruha. A ruha közt néhány birsalma illatozik. A ládafiában van a pénz, adókönyvek és egyéb értékesebb dolog. A kemenczével szemben levő sarokban van a sarokpad, előtte az asztal, a sarokpad felett pedig a tálás megrakva tálakkal. A vendégágy előtt néha kanapé is szokott lenni. Van a szobában még rendszeren két karszék és 2—4 gyalogszék. Voltak régen szépen faragott ú. n. *templombajáró székek*, ezt magukkal hordták a templomba, mert akkor még nem voltak padok. Ilyen régimódi házból nem hiányzik sohasem a *téka*, mely a végső falba van befalazva a díszágy mellett. Ebben főként üvegek vannak különféle orvossággal vagy üresen, itt áll a pálinkás üveg, az *eggyes* is. A tékában van a könyvtár is, mely áll a régi naptárakból, bibliából, régi iskolakönyvekből; *istóriák* 10—15 egybefűzve; *Haller Hármas istóriája* is gyakran előkerül. Alsó fiókjában kámfor, továbbá minden apró régi lim-lom. A téka, valamint minden egyéb bútor a tálástól a gyalogszékig régimódi házakban szépen ki van festve. Az alapszín Karczagon rendszeren kék, Kúmadarason *ezüstszín* (fehér), Nádudvaron a Sárreéten barna. A virágok pirosak, zöldek, barnák, kékek. A bútorokat rendszeren egy-egy ügyeskező paraszt-asszony vagy férfi festi, mert a mai asztalos már nem ért hozzá. Karczagon Czibere Julcsa fest igen szép régimódi virágokat, munkáját még a környéken is megtalálhatjuk. Igen szép parasztfaragású fali tükrök is láthatók imitt-amott. A tükör a téka mellett, a mestergerenda alatt szokott állani. Háta megett van a kalendáriom és álmoskönyv. A tükör prémjébe szokták régebben dugni a daru és tűzoktollakat. A téka és tükör közt van az öreg óra, megkopott szerkezetét a koloncra akasztott kulcsok, *sorófok* ösztökélik gyorsabb munkára. A láda felett s a tükör alatt levő térséget aztán apróbb képek tarkítják: fényképek s más színes reklámképek, miket a kereskedők ingyen osztogatnak. A Kúnság lakossága református lévén, szentképek nem díszítik a szobát. Rendszeren Kossuth Lajos vagy a tizenhárom aradi vértanú, vagy Rudolf trónörökös képe lóg a falon. Régen azonban semmi kép nem volt a szobában.

A saroklócza sarkában áll a gyékényből font nagy kenyérkosár, hegyes teteje gombban végződik, a hol-nincs, ott a kenyeret vászon *szakajtóruhával* takarják le. Az asztalfiókjában vannak az evőeszközök. Enni azonban csak télen szoktak az asztalnál, mert a konyhában hideg volna, a gyerekek ilyenkor sem ülnek az asztalnál, hanem a láda vagy karszék mellett. A korsó az asztal keresztfáján áll, olykor a lócza alatt van egy deszkán. Az ágy alatt szokott lenni a meszes fazék, hogy künn be ne fagyjon, továbbá a *fakutya* és a tojásos *kupujka* s ha a lóczán heverő tamburát még felemeljük, talán semmit sem hagytunk ki a régimódi parasztszoba berendezéséből. (9. ábra).

Az újabbmódi berendezést nehéz volna felsorolni. A kemencze elveszti

patkáját, kuczkóját, sutját, mert kell a hely. A vaczok helyén is ágy áll. A szárítóléczek lekerülnek a gerendáról. Az ágyak egyformák lesznek, mert a vendégágy, illetve ágyak a tiszta szobába kerülnek s nem is vetik magasra. A tékát kidobják, nagy falitükör, aranykeretes vagy zenélő képek lógnak a falon.

Mivel két ablak van a ház végén, sokkal megfelelőbb a párhuzamos, mint a sarkos berendezés, így a tálást és saroklőczt kiteszik s a két végső ablak alá *kanapét* tesznek, ez elébe jön az asztal karszékektől körülvéve. A ház elülső fala mellett is egy vagy két ágy van, párhuzamosan a hátsó falmenti két ágyal. Kidobják a ládákat is. A tiszta szobában van két vendégágy s a két láda helyett két sifon, egy *komót* vagy *sublót* a fehérenemű

9. ábra. Régimódi szoba belseje Nádudvarról.

számára, egy divány egy asztal és 4—6 nádszék. A kifestett falon nagy képek függenek. Az elrendezés zavaros, nem követnek semmi rendszert. A lakószoba téglával van kirakva, bútorai sárgára vagy barnára vannak festve, a tiszta szoba *pádimentomos*; fényezett bútorokkal és nagy függönyökkel, vas- vagy cserépkályhával van ellátva.

A mi a régimódi parasztház életét illeti, az nagyon egyszerű. Nyáron a szoba kihalt. A háznép vagy a tanyán van, vagy a konyhában tartózkodik. A szobát besötétítik, hogy a légy be ne menjen és jól felloccsolják a földjét, hogy hűvös legyen, legfeljebb hűsölni mennek be. Aludni sem igen alusznak benn. A gazda a tornácban levő ágyon alszik, a legényfiú az istállóban, a gazdaszony és nagyobb lánya a konyha küszöbén, legfeljebb az apró gyerekek alusznak a sutban, hogy reggel láb alatt ne legyenek a korán kelő szülőknek. Étkezni is a konyhában szoktak. Aratás felé végkép kihal a ház. Készülnek a tanyára. Elegendő ételmet és ruhaneműt raknak a

kocsira, felrakják a baromfiakat, a szekér után kötik a tehenet, a fiú a süldőkkel, a leány a libákkal elindul. Bezárják a házat, kaput, a pitarajtónak támasztanak egy felfordított seprűt, jeléül annak, hogy hosszabb ideig nem lesznek itthon s elindulnak. Néha a gazdasszony hazatekint, hogy nem történt-e valami baj.

Csak nyomtatás után kezd ismét élélni a ház. A lábas és apró jószág ugyan még kiunt marad őszi szántásig a tarlón, de a gazdasszony hazajön, mert hordják az életet haza. Tengeritörés után aztán az egész család hazaköltözik s megkezd a téli foglalkozást. Néhol az asszony még szó-fon, de legtöbbször csak agyonüti az időt épügy mint a gazda, a ki őszi szántás után a kaszinóban vagy a kovácműhelyben *kosútozik* (politizál). A disznóhizlalás, disznóölés, szappanfőzés, tengerihántás, tollfosztás, varrás, csigacsinálás, disznótor, kézfogó, lakodalom ad némi, nem nagyon fárasztó foglalkozást. Mivel a nap rövid, enni is csak kétszer szoktak. Este korán lefeküsznek és napfeljöttkor kelnek. Nyári éjszakákon éjfél felé, mikor már álom nehezedik a munkás szemére, mivel hajnali 3 óra óta dologban van, avval szokták vigasztalni: „Majd alhatsz két karácsony közt!”

Meg is felelnek ennek télen emberül.

Györffy István

TŰZI KUTYÁK A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁBÓL.

Ennek a kis cikknek az a célja, hogy olvasóink és gyűjtőink figyelmét egy olyan, a szó nem mindennapi értelmében vett érdekes szerszámra hívja fel, mely a nyílt tűzhelyek rohamos fogyásával hova-hamarabb teljesen kipusztul. Ez a tűzi kutya, tűzvas, vaskakas, vasló, vaskutya vagy vasmacska. (Bizonyára még más neveken is ismeretes).

A nyílt tűzhelyeknek *termetre* és *fontosságra* egyaránt legnagyobb szerszáma. Feladata elsősorban az, hogy a tüzelésre szánt feldarabolt fát ráborogassák, hogy így a fakupaczból levegőhöz jutván könnyebben lángra kapjon és jobban égjen. A tűzgerjesztéshez tehát nem okvetlenül szükséges, de minden esetre jó segítség. Ugyanazt a szolgálatot egy fahasáb is megteszi, melyre az apróbb fát keresztben reárajuk. Valóban ez lehetett a tűzi kutya őse, ezt követte az agyagból formált mozgatható¹ vagy a tűzhelyre ragasztott *poczok*² s ezt jó későn a vasból csinált, szintén nem helyhez kötött tűzi kutya.

¹ *Bancalari* írja (Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXX. p. 3.), hogy a szláv lakosságú *Valle Resia*-ban ma is durván faragott köveket használnak tűzi kutyaül. *Murko* is írja (u. o. Bd. XXXVI. p. 17.), hogy Krajnában kő v. fa helyettesíti a vas tűzi kutyát s mindhármát egy névvel nevezik, ugyanígy Montenegróban is.

² *Dr. Szilády Zoltán*: Értesítő 1909. évf. 2. o.; *Bünker* (Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXIX. p. 208.) az erdélyi szászoktól *Willestein* néven; *Meringer* az alpokból (u. o. Bd. XXI. p. 135.) *gemauerte Herdkiste* = Feuerross; *Dr. O. Lauffer* (Mitt. aus dem Germ. Nat. Museum Nürnberg 1900. évf. 167. o.) egy *babaház* tűzhelyét közli 1710—20 tájáról,

A szerszám tehát kétségtelenül ősi származású. Érdekesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy a soproni *Burgstall*-on s a *lengyeli* telepen kiásott négylábú, félholdalakú s a félhold sarlói végén állatfejekkel végződő apró agyagszámolykákat, melyeket *Bella* tanár, *Wosinszky* apát és mások is *holdidolumok*-nak (*Wosinszky* később nyakzsámolyoknak) tartottak, *Meringer* osztrák tudós minden habozás nélkül tűzi kutyáknak minősíti.³ A soproniak a vaskor elejéről valók, a lengyeliek is alkalmasint ebbe a művelődési körbe tartoznak.

Legújabbán ismét találtak Sopron tájékán ilyen „agyaggyűrmányok“-at, közöttük egy hatalmas *hatlábú* példányt.⁴ Ez alkalomból *Bella* czáfolja *Meringer* nézetét s nyomós érvekkel — rendkívüli diszitettségük, könnyű törekenységük, ritka és kis területre lokalizálódott előfordulásuk (pld. *Hallstatt*-on nincsenek, csak a keleti Alpok elágazásain) — igyekszik kimutatni annak valószínűtlenségét. Azt mondja, hogy ezeknek a szobrocskákknak kultuszbeli jelentőségük volt s nem mások azok, mint a *táltos* v. *javas rend* foglalkozást és családot megkülömböztető jelei, „attributumai“, melyek őket a sirba is elkisérték.

Ha *Meringer* azt hangsúlyozza, hogy csak az agyagszobrocskák *animalizált* formák, a mihez tehát okvetlenül hozzátartozik az is, hogy *négylábuk* legyen, sőt azt is mondja, hogy az is lehetséges, hogy ezek az agyagformák esetleg csak utánzatai egy vasformának, most pedig azt látjuk, hogy van *hatlábú* forma is, sőt *egylábú* is,⁵ akkor azt kell mondanunk, hogy ezek csakugyan nem tűzi kutyák. E mellett szól — nézetünk szerint — azoknak apró volta is, *legalább azoké*, melyeket az imént idézett folyóirat közöl. Nem tartjuk azonban lehetetlennek azt sem, sőt inkább valószínűnek, hogy ezek a *különösen díszes, filigrán, erősen stilizált* (befelé görbülő fejű!) példányok csak *szimbolikus* alakjai esetleges nagyobb formáknak, melyeknek köréből a fentebbi nagyobb példány való. Erre a ma élő természeti népek kultúrájában találhatunk példákat. *Murko* cikkében is⁶ azt olvassuk, hogy a felsőkrajnai tűzhelyek némelyikén *kicsiny* és *nagy* tűzi kutyák vannak.

A vasból való tűzi kutyák eredetének⁷ kérdése ma már tisztázottnak mondható. Kisugárzó pontul *Itáliát*, a *kandallós ház* hazáját kell felvennünk. Innen több prehistorikus, *kivétel nélkül négylábú, állatfejes*, tehát *animalizált* példány került elő.⁸ Innen terjedtek el *lassan* a többi kandallós lakó-

melynek *Willestein*-jéhez teljes hasonlót ír le *Jankó János* is „Torda, Aranyosszék“ stb. című munkájában X. t. 5. á. s erről azt mondja: a kályha-kemence nyílásának két oldalán két *ponk* (bizonyosan a német *Bank*) van, az egyikén *horgokat* tartanak, a másik lépcsőformájú és erre állítják rá a *nyársat*.

³ Mitt. d. anthr. Ges. Wien Bd. XXI. p. 145 stb.

⁴ Archaeol. Ért. 1909. évf. 184 stb. o.

⁵ Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXII, T. V.

⁶ I. h. 17 o.

⁷ *Meringer*: Sonderabzug aus *Indogerm. Forschungen* Bd. XVI. p. 193.

⁸ Egyet közöl *Meringer* u. o. 137 o.; kettőt pedig Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXI. p. 144.

házú országokba (Franciaország, Spanyolország, Portugália), a hol *háromlábú* formákká alakultak át s csak jóval később jutottak el Németországba. Germániában pld. a korai történeti időben, legalább vasból való példányok, ismeretlenek. Legelsőbben *andena* néven Nagy Károly *capitulare*-i említik meg 816-ból.⁹ A középkorban azután annyira általános lett itt a használatuk, hogy a középkori latin nyelvben nem kevesebb mint 23-féle synonymája van e szerszámnak. Érdekes, hogy a Németország északi róna vidékein kifejlődött alsó-szász ház felszerelésébe ez a szerszám nem tudott eljutni, vagy csak nagyon sporádkusan. A britt szigetekre a XIV—XV. sz.-ban vándorolt át. Skandináviában¹⁰ ismeretlen, nemkülönben Finnországban és Oroszországban¹¹ is. A velünk szomszédos kisoroszoknál, legalább egy részöknél a huczuloknál szintén ismeretlenek,¹² míg a lengyeleknél alkalmasint feltalálhatók.¹³ Hazánkon kívül közölve vannak még Boszniából,¹⁴ továbbá Herzegovinából és Montenegróból.¹⁵

Ezek az adatok csak nagy vonásokban mutatják be a szerszám földrajzi elterjedését, de még így is értékesek. Hozzájuk akarunk mi hazánkból adatokat szolgáltatni.¹⁶

A tüzi kutyáknak két alapformája van, ú. m. a négylábú és háromlábú. Fentebb már említettük, hogy a prehisztorikus formák vasból, alakilag animalizáltak voltak, amennyiben állatalakokat ábrázoltak — marha, bak, kos, szarvas v. lófejvel stb. — stilizált modorban *négy* lábbal. *Meringer*¹⁷ azt mondja, hogy a szerszám kelta eredetű, neve maga is fiatal tehenet vagy bakot jelent. Ebből a két tényből tehát jogosan következtethetjük azt, hogy az animalizáló jelleget tisztábban megőrzött négylábú alakok korra nézve idősebbek a háromlábúaknál. Azt mondja,¹⁸ hogy a mi *lengyel* példányaink nézete szerint alkalmasint azért idősebbek a hasonló *gall* leleteknél, mert ezeknek 4 lábok és 2 fejük van, tehát az animalizálás emléket megtartották, míg emezeknek csak egy fejük van, lábok pedig egy sincs. Azt mondja továbbá,¹⁹ hogy a háromlábú forma a négylábúból keletkezett olyanképpen, hogy a nyílt tüzelőhelynek kandallóvá való átalakulása után a tüzi kutya két szára közül a kandalló tüzelésnél az egyik feleslegessé

⁹ *Lauffer*: U. o. 1900. 181 és 1901, 103 o.

¹⁰ *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXI, p. 137.*

¹¹ U. o. p. 135.

¹² U. o. Bd. XXVIII, p. 239; *Szuchiewicz*: *Huczulszczyna*, Krakow 1902.

¹³ *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXVIII, p. 239* *wlki* = farkasok néven.

¹⁴ *Wissenschaftl. Mitt. aus Bosnien etc. Bd. VII p. 255 etc.*

¹⁵ *Meringer*: *Indogerm. Forsch. Bd. XVI, Hft. I—II.*

¹⁶ Az *oklevélszótár*-ban szerszámunkra a következő adatot találtam: „*tüz fejalj-féal*: 1494, II. *Thyzfeal de ferro* (Egervárában lévő tárgyak lajstromában).“ Mint érdekes analógiát említjük fel a *tüzfejalj* jó magyar szóhoz, hogy Krajnában, Horvátországban és Szerbiában a tüzi kutyát *zglavnik*-nak nevezik, mely szó *fejvánkost* jelent. (*Murko* id. cikkében).

¹⁷ *Indogerm. Forsch. Bd. XVI. p. 139.*

¹⁸ U. o. p. 139.

¹⁹ U. o. és *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, Bd. XXI, p. 139.*

vált, mert a reátámogatott fát csak a kandalló mellső, nyitott oldala felől kellett megvédeni a lehullástól, míg a hátsó részen arra szükség nem volt (a szerszám a kandallóban rendesen párosával, keresztben áll) azért tehát a két láb is *eggyé* olvadhatott. Ebben a származtatásban talán az a tény is lebegett szerző előtt, hogy a kandallós háztípusú román országokban, de a német úrrendű kandallós házakban is csaknem kizárólag háromlábú példányok találhatók, vagy fordítva, hogy a *nyílt* tűzhelyű felnémet házakban (a melyhez sorozza a bosnyákot, szerbet, bolgárt, románt, csehet és magyart is)²⁰ háromlábú formák nincsenek.²¹ Hogy a fejlődés menete valóban ez volt-e, ehhez — nézetünk szerint — még szó férhet. Idézett értekezésében *Lauffer* is azt mondja (1900. évf. 184 o.), hogy a négylábú formák kétségtelenül idősebbek.

Osztályunk hazai gyűjteményében 44 drb tüzi kutya van és pedig 29 drb. négylábú és 15 drb. háromlábú forma. Amazok a következő helyekről valók: Velem (Vasm m.), Darufalva, Hegykő, Stóczing (Sopron m.), Kisgörbő (Zala m.), Csicsó (Komárom m.), Veszprém m., Körmöczbánya, Szamosújvár és Toroczkó, ezenkívül 10 drb-nak hazája ismeretlen; emezek ezekről: Sopron, Kalotaszeg és Toroczkó; ezenkívül 5 drb ismeretlen származású.

Ebből a kis összeállításból az az érdekes tény derül ki, hogy a háromlábú példányok hazája — kettőnek kivételével — Erdély, a négylábúaké pedig — egy, illetőleg majd az irodalomból felemlítendő esettel együtt kettő kivételével — nyugoti és északi Magyarország. Ezt természetesen most csak erre a kis anyagra vonatkoztatva mondhatjuk ki, de több jel mutat arra, hogy ez nagyjában így is van, mely tényből, ha csakugyan beválik annak s ha elfogadjuk azt a nézetet, hogy a háromlábú forma a négylábúból keletkezett, tehát *fiatalabbkori* forma, a tüzi kutyáknak hazánkban való időbeli elterjedésére s ha ezek valóban nyugoti eredetű szerszámok, a magyar konyhafelszerelést nyugat felől ért kultúrhatások egyik jelentős tényére mutathatunk rá.

Annyi kétségtelen, hogy a háromlábú formák Erdélyben igen közönségesek. Ilyeneket volt alkalmunk látni Kalotaszeg több községének nyílt tűzhelyein, valamint Toroczkón és egy vele szomszédos oláh községben; ilyenek közöl *Dr. Szilády Zoltán* (i. h. 15. á.), *Bünker Besztercze* vidékéről szászoktól,²² továbbá *J. Teutsch* egy Brassó melletti oláh faluból,²³ csak *Malonyay* munkájának²⁴ egyik rajzán látni egy tüzi kutyát Kobátdemeterfalváról, mely alkalmasint négylábú.

²⁰ Indog. Forsch. p. 140.

²¹ Ennek ellene mond — még közleménye megírása előtt publikált — két magyarországi példány Sopronból és Besztercze környékéről (Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, Bd. XXV, p. 187. és XXIX. F. 62. és 65.), s majd tüstént látni fogjuk, hogy több is. Murko id. cikkében az van, hogy Felső-Krajnában is találni apró háromlábú példányokat.

²² i. h.

²³ U. o. Bd. XXXV. F. 16.

²⁴ A magyar nép művészete II. k. 185 o.

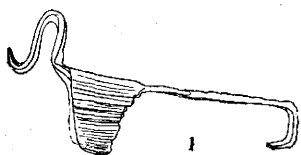
Az osztályunk birtokában lévő anyag származási helye után itélve nekünk úgy tetszik, hogy ez a szerszám hazánk német hatás alatt állott vidékein otthonos különösebben, jelesen a Dunántúlon és Erdélyben. A Nagyalföldön úgy látszik, aligha használatos s alkalmasint kétségtelen, hogy fátlan vidékeken hiányzik is.

Sajnos, hogy nemcsak e szerszám elterjedéséről hézagosa ismereteink, hanem használatának módjáról, a tűzhelyen betöltött életéről is. Pedig bizonyos, hogy a nyílt magyar tűzhelyen a nyárssal együtt régebben előkelő szerepe volt.

Válogatott példányainkat rövid leírás keretében itt mutatjuk be.

1. Háromlábúak.

1. ábra. Egy darab vasból kovácsolt igen primitív, alacsony, széles, zömök forma.* Igazi prehisztórikus szerszám benyomását kelti, mintha csak közvetlen leszármazottja lenne egy agyagból égetett, vagy kőből alakított formának. Primitív jellegéhez tartozik az is, hogy harmadik lába nem külön tagból van, hanem dereka begörbítése folytán állott elő. Háta és lábainak külső felülete különben durván rovátkolt. Termete az állatalak mintaképpét megőrizte. Igen érdekes fejének alakítása. Ha szabad valamely állatfejhez

1. ábra.

hasonlítanom, azt mondanám, hogy egy fölfele görbített csőrű madár, mondjuk kacsafejhez hasonlít. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy készítőjének szeme előtt ez az állatalak lebegett, de viszont ha elfogadjuk azt, hogy különösen a négylábú példányokon mai napig is csaknem jellegzetesen meglévő szarvak, az ősi, szarvakkal

bíró állati mintakép utolsó maradványai gyanánt tekinthetők s ha tudjuk, hogy griffekben végződő példányok a történelem előtti korból ismeretesek s ha végül figyelembe vesszük függelékkeppen bemutatott szarmakandi példányunkat (6. ábra) talán nem egészen indokolatlannak itéljük e feltevésünket. Megemlítjük még, hogy e példányunk fejrészéhez feltűnően hasonlít *Meringer* Boszniából közölt példányának feje.²⁵ Ugyanebbe a csoportba soroznám *Meringer* egy másik képét is.²⁶

A feltételezett madárcsőrnek feltűnő visszagörbítése egyébként jellegzetes eljárása a primitív kovácsságnak, mely a legkülönbözőbb vaseszközök lapos vagy laposan hegyes szabad végződéseit össze szokta pödöríteni. Érdekes már most, hogy ilyen pödört fejű tűzi kutyákat — négylábúakat — Stájerországban találhatni.²⁷ Részünkről valószínűnek tartjuk, hogy ezt a

* A rajzok nagysága az eredetinek körülbelül $\frac{1}{10}$ -e.

²⁵ Wissenschaftl. Mitt. aus Bosnien etc. Bd. VII, p. 287. *Murko* cikkében olvashatjuk, hogy a *Sannthal*-ban (Krajna) *zajec*-nek, nyúlnek hívják a tűzi kutyát, mert alakja a nyúlhoz hasonlít. Ugyanitt a kovácsok különböző állatfejeket kalapálnak a tűzi kutyákra megrendelés szerint.

²⁶ Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien. Bd. XXI, F. 176.

²⁷ U. o. Bd. XXXVI, F. 4 és 24; Bd. XXIII, F. 115.

formát a toroczkóiak elei, a XIII-ik században Stájerországból beköltözött vasbányászok és vasművesek hozták magokkal s terjesztették el Erdélyben. Toroczkó közvetlen környékén ez a pödrött orrú, de nem ilyen zömök, hanem pálczavastagságú forma van elterjedve, de úgy látszik Erdély egyéb vidékein is, mert a fentebb említett kobátdemeterfalvi példány felfelé (!) álló orra majdnem háromszorosan pödrött. Figyelmet érdemel még az is, hogy pödörített orrú, négy lábú alakok Boszniában is találhatók.²⁸

Fentebb már kiemelt primitív voltához tartozik az is, hogy egész szerepe a tűzhelyen annyiból áll, hogy a tüzelésre szánt fát ráborogatják. Toroczkón, a honnan példányunk származik, még van néhány olyan régi mennyezet nélküli füstös konyha, melyben a füles kemence²⁹ tűzhelyén ott láthatni ezt a tűzi kutyát, mellette ott van még a nyárs, a nyárstartó állvány s a háromláb. Télen a szobabeli kemence tűzhelyén tüzelnek. Hogy ugyanitt használatba kerül e szerszámunk, nem tudjuk. Fentebb egy jegyzetben már megemlítettük, hogy a toroczkói szobabeli kemencéknek *ponk*-juk van, melyről Jankó azt írja, hogy a lépcsőzetes ponkra állítják a *nyársat*, a másikon pedig *horgokat* tartanak. A mondatnak ezt az utóbbi felét nem értjük, a másikat pedig hézagossá tartjuk, mert nincs megmondva, hogy a nyárs másik végét kézben tartják-e, vagy valami tartót tesznek-e alája. Fényképgyűjteményünkben van egy rajzunk, mely egy olyan toroczkói kemencét ábrázol, melynek mindkét ponkja lépcsőzetes. Bármint legyen a dolog, azt nem tudjuk, vajjon a tűzi kutyának jut-e valamelyes szerep a szobabeli tüzelőhelyen is, vagy nem. Nagyon kívánatos volna, hogy ezt az egész műveletet a legapróbb részletekig tisztáznók. Fentebb ugyanis azt mondtuk,³⁰ hogy a *ponk* vagy *wilstein* a tűzi kutya őséneke tekintendő, a mennyiben ez is arra való, hogy a fát reátámogassák. *Bünker* közleménye szerint pedig (168. o.) a beszterczevidéki szász házban úgy tüzelnek, hogy a fahasáb egyik vége a *wilstein*-en, másika a tűzi kutyán nyugszik. Ezt a tüzelési módot — a mit a közlő alkalmasint nem látott — a cikk írója kétségbe vonja és azt mondja, hogy a tüzelés az ő nézete szerint úgy történhetik, hogy a fahasáb egyik végét a *wilstein*-re, a másikat a tűzhely földjére helyezik. Ámbár Jankó rajza (i. m.) nem világos s idevonatkozó leírása is hézagossá, nézetem szerint alkalmasint úgy van a dolog, hogy a szobabeli kemencével *szervesen* összeragasztott *ponk* vagy *ponkok*, csakis a nyárs tartására valók, — hiszen, ha ide fát raknak, a füst nem húzódik be a kályhakemence nyílásába, hanem a szobába ömlik szét — a tüzelés pedig a kályha torkában történik, a hol alkalmasint van egy kis sárpád vagy *ponk*,³¹ melyre a fát támogatják; a tűzi kutya tehát alkalmasint

²⁸ U. o. Bd. XXXIV, Fig. 37 és Wiss. Mitt. aus Bosnien etc. Bd. VII. p. 255.

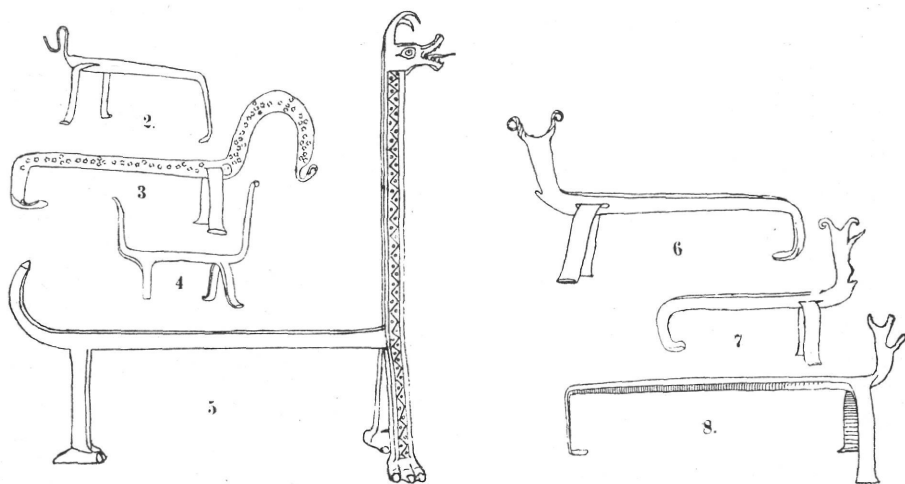
²⁹ L. Szilády id. cikke 11. á.-t. Malonyay id. munkájában is van egy ilyen füles kemence színes képből (L. V. t.) bemutatva, de ezek a jellegzetes konyhaeszközök nincsenek rajta feltüntetve.

³⁰ Mitt. aus d. Germ. Nat. Mus. 1900. évf.

³¹ Értesítő 1907., 63. o.

a ma konyhának mondott helyiség szabad tűzhelyének szerszámaul tekintendő, legalább e szóban forgó területen. Ha ez így van, akkor a mi *szobabeli*, agyagból csinált, lépcsőzetes, *helyhez kötött* ponkjaink tulajdonképpen nem mások, mint pendentjai a *konyhabeli* vasból csinált, szintén lépcsőzetes, de *helyhez nem kötött* nyárstartóknak, miként a feltételezett *szobabeli szilárd sár* vagy *téglapadocska*, pendentja a *konyhabeli ide-oda helyezhető tűzi kutyának*.

2. ábra. 2. sz. Az előbbivel szemben filigrán, szokatlanul kurta és magas, de nem kevésbé egyszerű forma. Fejrésze az előbbinek modorában van kialakulva. Póklábhhoz hasonló állású két mellső lába, melynek mását többi példányainknál nem találjuk, feltűnően hasonlít egy *Meringer* közölte prehisztórikus, négy lábú formához.³² Háta ennek is csapott. Toroczkó.

2. ábra.

3. ábra.

2. ábra. 3. sz. Kalandos forma. Azzá teszi fejének feltűnő alakja és nagysága. Nekünk úgy tetszik, hogy a szerszám készítője ezáltal az állatszimbolizmus erősebb hangsúlyozására törekedett. A fej vége ennél is fel van pödörítve. Egész felülete bevett díszítéssel ékesített. Toroczkó.

2. ábra. 4. sz. Az előbbiektől teljesen eltérő alak. Feje felfelé mered. Dereka nem görbül le, hogy a harmadik lábat alkossa, hanem fark módjára felfelé-kifelé nyulakodik. Harmadik lába egyenes vaspálczából van.

Egészben állatalak benyomását kelti. Úgy látszik ez az alak ritka, mert *Lauffer* azt mondja,³³ hogy: „még mindig úgy tetszik, hogy a német tűzi kutyánál *háromlábúság* és *egyszárúság* együtt jelentkeznek“.

Nekünk azonban van háromlábú és kétszárú példányunk (a következő is ilyen), sajnos, hogy hazája ismeretlen.

2. ábra. 5. sz. Alakilag társa az előbbinek. Rendkívül nagy példány. Az állati mintaképet a fej és lábak kirívóan elárulják. Párjával együtt került

³² Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien Bd. XXI, F. 176.

³³ i. m. 1901. évf. 104. o.

osztályunkba. Ebből és nagyságából következtetjük, hogy kandalló tüzelésnél használták. Sopron.

3. ábra. 6. sz. Ismét teljesen új alak. Azzá avatja fejrésze, mely liraalakban kigörbült, felfelé álló két szarvban végződik.

Már említettük, hogy ezek a szarvak a szerszám animalizált alakja (kecskebak, szarvasmarha, stb.) utolsó csökevényeiül tekinthetők, manapság azonban funkcionárius szerepök is van, a mennyiben az átalok bezárt mélyedésbe bele lehet fektetni a sütésnél alkalmazott nyársat. Innen van azután az, hogy ez a két szarv összes bemutatott szerszámainkon a szerszám hosszanti tengelyének síkjában fekszik a végből, hogy a nyársat, — mely a vasmacska mindig keresztben áll, — reá lehessen fektetni. A kezemnél levő irodalomban csak egyetlen olyan tüzi kutyát találtam, melynél a szarv keresztben áll s az is Erdélyből való.³⁴ A szerszám tehát e szarv felvétele, illetve felhasználása által új működési szerephez jutott, *adaptáltatott*. Kalotaszeg.

3. ábra. 7. sz. Az előbbihez hasonló forma, mely ismét egy új tagszervvel bővült, t. i. a szarv alatt levő horoggal, mely a nyárs felvételére szolgál. Az imént említettük, hogy a nyárssal való sütés alkalmával a nyárssnak legalább egyik végét valami aljazatra tették, míg a másikat kézben is lehetett tartani. Ez az aljzat lehetett egy darab kő, esetleg lépcsőzetesen megfaragva, vagy átluggatva, hogy a nyársat feljebb vagy lejjebb lehessen helyezni vagy pl. egy $\wedge$ ilyen alakú vasállvány, melynek oldalaira apró horgokat forrasztottak. Ilyen külön nyárstartókat találunk a primitív tüzi kutyák mellett. Ezeket az apró horgokat azután reáalkalmazták a tüzi kutyák felálló szárait s ezzel a ténnyel azok új alakú kifejlődésének megindítóit és továbbfejlesztőit lettek.³⁵ Kalotaszeg.

3. ábra. 8. sz. Szokatlan hosszú derekú forma, pendantja egy erdélyi oláh példánynak Brassó mellől.³⁶

2. Négy lábúak.

Ezek alakú tekintetben két csoportra oszthatók ú. m.: *részarányatlan* és *részarányos* formákra, azaz olyanokra, melyeknek két végök nem egyforma vagy pedig egyforma.

³⁴ Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXIX. F. 65.

³⁵ *Meringer* azt mondja (Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien Bd. XXI, p. 139.), hogy ő nem hallotta azt, hogy a háromlábú forma, nyárs felverésére adaptáltatott volna.

Ez adaptálást illetőleg *Lauffer* (i. m. 1901. évf. 110. o.) így ír: „ez adaptálás jelenlétében én a tüzi kutyá lokális korának jó karakterisztikumát látom; ott, a hol adaptált, idősebb korúnak mondom, ott azonban, a hol az egyszerű kis vasmacska van s mellette mint saját szerszám a nyárstartó, ott én a vasmacska megjelenését korábbinak tartom... Ott, a hol eddig a tüzi kutyát adaptált formában találták meg, az mindig olyan terület volt, mely a római kultúrához — melynek gyermekéül én a tüzi kutyát tartom — a legközelebb feküdt“.

³⁶ Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, Bd. XXXV. p. 140. F. 16.

a) *Részaránytalan formák.*

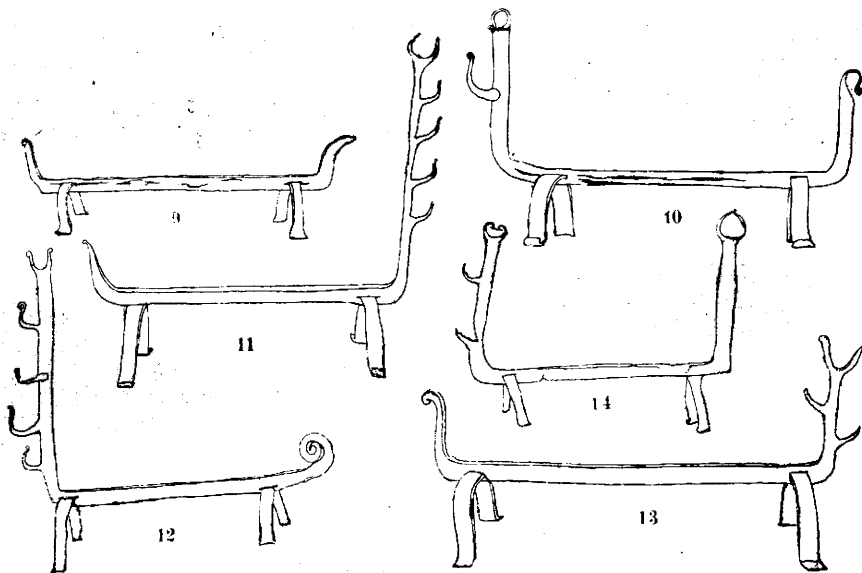
4. ábra. 9. sz. Igen egyszerű, nem adaptált állatalakot utánzó forma. Szamosújvár.

4. ábra. 10. sz. Két feje sajátos görbülésével hasonlít a három első háromlábú példányunkéhoz, nem valami gyakori forma. Stájerországból van közölve néhány többé-kevésbé hasonló — nem adaptált alak.³⁷ Egyetlen, szokatlanul nagy horga van. Csicsó (Komárom vm.).³⁸

4. ábra. 11. sz. Esetlen forma túlságos hosszú nyakkal, rajta négy egyforma horoggal, kifelé kunkorodó farkkal. Lelőhelye ismeretlen.

4. ábra. 12. sz. Hasonlít az előbbihez, horgai váltakozva kétféle nagyságúak; farka befelé kunkorodik. Darufalva (Sopronm.) horvát vagy német eredetű.

4. ábra. 13. sz. Ennél a példánynál az a megjegyezni való, hogy egyik

4. ábra.

horga belől, a másik kívül van. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert *Meringer* egy helyen ezt mondja:³⁹

„Még mindig homályos, miért vannak az oldalsó horgok mindig kívül felrakva; de ez bizonyára úgy magyarázandó, hogy a sültet nem szabad a tulajdonképeni tűznek kitenni, hanem csak a kisugárzó melegségnek“. Fel-tűnőnek kell mondanunk ezt a kijelentést, mert hiszen *Meringer* maga is közöl egy előbbi cikkében⁴⁰ egy olyan *Bratspiessständer*-t, melynek horgai két-

³⁷ U. o. Bd. XXIII, Fig. 115; Bd. XXXVI. Fig. 4 és 24.

³⁸ *Meringer* egy helyen (u. o. Bd. XXI, p. 136) azt mondja: „hogy soha és sehol sincsenek ezek az oldalsó horgok egyedül, hanem mindig csak ott, a hol szarvak vannak (egy kétes eset kivételével)“. Ezt a mi példányunk megczáfolja.

³⁹ U. o. Bd. XXII, p. 105.

⁴⁰ U. o. Bd. XXI, p. 140.

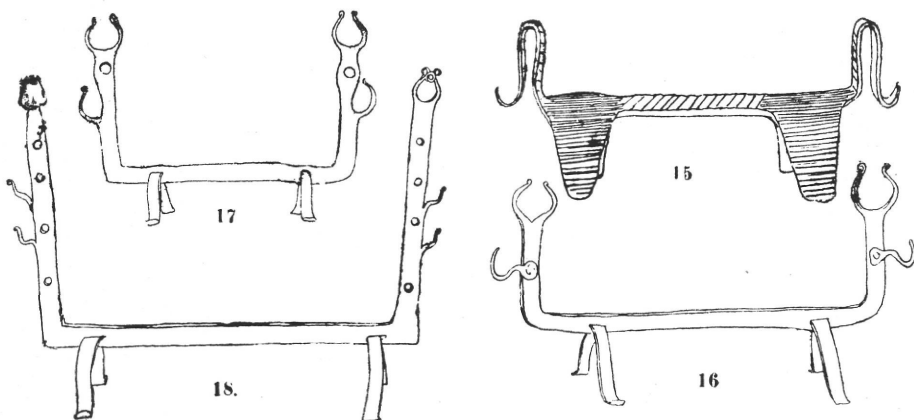

oldalt állanak.⁴¹ Ha tehát ezen lehetnek ilyen elhelyezésben a horgok, miért ne lehetnének a tüzi kutyán is? Körmöczbánya.

4. ábra. 14. sz. Szerszámunk egy új elemmel bővül. Egyik szárán ugyanis lyukat látunk, mely ugyanazt a szerepet tölti be, a mit a horgok, t. i. szintén a nyárs felvételére való. Ennek tehát már mindkét szára adaptált s ezzel átmenetül szolgál a következő csoporthoz. Darufalva (Sopronmegye).

b) *Részarányos formák.*

5. ábra. 15. sz. Teljesen olyan szabású forma mint az 1. ábrán közölt háromlábú példány. *Szintén Toroczkóról való. Ezt a tényt, hogy ugyanazon községben és pedig genuinustalajon, ez a kétféle és ilyen jellegzetes, alakilag tudomásunk szerint egyedül álló típus egyidőben előfordul, szerszámunk e helyen való, de általános történetére nézve is igen jelentős momentumnak itéljük. Kétféle eshetőség lehetséges: vagy az, hogy a toroczkóiak ősei magokkal hozták úgy a három-, mint a négylábú formát Stájerből (azt természetesen*

5. ábra.

minden valószínűség szerint fel kell tételeznünk, hogy a szerszám nem autochtón, hanem nyugatról bevándorolt), vagy pedig hogy a háromlábú forma itt, ebben az elzárt világban fejlett ki a négy lábúból. Hogy melyik eshetőség a valószínűbb, nem tudjuk eldönteni. Annyi bizonyos, hogy Toroczkó nevezetes gyártó-telepe volt a tüzi kutyáknak, valamint más vasszerszámoknak is.

5. ábra. 16. sz. Mindkét szárán szarvval és két horoggal. Dereka nem egyenes, hanem kifelé görbülően ívelt, mintha csak valami megnyúlt állatalakot akarna utánozni. Ezzel a formával is ritkán találkozhatni. Stóczing (Sopronmegye), német.

Úgy látszik, hogy a nyugoti határszéli németsegnél a tüzi kutyák, vagy mint az itteni magyarok hívják vaslovak nagyon el lehetnek, illetve lehetnek terjedve, mert *Bünker* idézett értekezésében egész csomót közöl Sopron

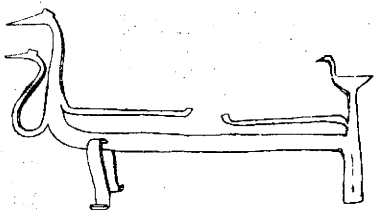
⁴¹ L. még u. o. Bd. XXV. Fig. 98, Lauffer-nál 1900, p. 133 és 1901, p. 99 stb.

vidékéről⁴² Meringer is írja, hogy *Ung.-Brodersdorf*-ban még talált belőlök s egynek rajzát is közli, a legtöbb azonban az ócska vassal együtt Bécs-újhelybe került. E közlemények azt is mutatják, hogy e vidéken a négy-lábú, részarányos, törpetalpú, magasszárú, horgokkal ellátott példányok vannak túlsúlyban, a mennyiben *Bünker* csak egyetlen háromlábú példányt mutat be rajzban. Az általa közölt példányok között olyan is akad, melynél a horgok nemcsak az egyik, hanem mindkét száron *oldalt* állanak.

5. ábra. 17. sz. Igen érdekes alak, mindkét szárán egy-egy szarvval, horoggal és jó nagy lyukkal. E lyuknak szerepét ez esetben csak úgy értelmezhetjük, hogy az gömbölyű végű, esetleg fából való nyárs elfogadására készült. Hogy pl. egy ugyanazon községben is többféle s ezek között lapos és gömbölyű végű nyárs lehet divatban, azt Toroczkról származó nyársgyűjteményünk igazolja. (Zalamegye).⁴³

5. ábra. 18. sz. Mindkét ágán szarvval, két-két horoggal és négy-négy lyukkal. Ennél tehát a lyukak jutottak uralomra. Hazája ismeretlen.

6. ábra. Függelékképpen még egy igen érdekes habitusú példányt mutatunk be, melynek érdekességét még az is növeli, hogy nem hazánkból, nem is Európából, hanem Szamarkandból (Bokhara) származik. Boldogult

6. ábra.

Zichy Jenő gróf ajándékozta osztályunknak. A háromlábú formák egyik remek darabja. Fölfelé álló szára bóbítás madárfejben végződik (talán a tűzi hiedelmekben nagy szerepet játszó búbos banka reminiscenciája?). Ugyancsak madáralak ül a harmadik lábának folytatását képező szár tetejében is. Feltűnő alakbeli sajátosságaként kell kiemelnünk, hogy mellső

része, mondjuk a madárfej nyakastól együtt egy vékonyabb vaspálczából mégegyszer ki van kalapálva s amannak alája (!) helyezve. Minden további okoskodást kerülve, csak egyszerűen felelítjük, hogy egy hasonló alakítású példányt közöl *Meringer*⁴⁴ és pedig egy *római* származású négylábú tűzi kutyát, melynek két végében a két, szarvakkal ellátott fej ismétlődik, még pedig, legalább az egyik végén tisztán kivehetően úgy, hogy az egyik fej a másik alatt (!) fekszik.

Szerszámunkat az eddig ismertett példányok után mindenki tűz kutyának itélné s ugyanazt a szerepet imputálná neki, mint azoknak. Legfeljebb a hátán lévő, két, egymással szembenéző vaslécz, jelentőségét nem értené meg. Tűzi kutyának is tekintettük ez ideig. Nem is tartjuk kizártnak, hogy messze hazájában is nem szerepel ebben a minőségben, de erről ezideig adataink nincsenek.

A Zichy-expedíció egyik tagja e szerszámról a következő adatokat volt szíves közölni velünk:

⁴² U. o. Bd. XXV.

⁴³ U. o. Bd. XXI, p. 136.

⁴⁴ U. o. Bd. XXI. p. 146, F. 181.

Lángos formájú, kerek, fél újjnyi vastag kenyeret sütnék rajta. A kenyérbe sajtot és főtt marha vagy bárányhúst is göngyölnek bele. A sütés röviden így történik: A földre helyezett parázs fölé állítják a szerszámot. A szerszám dereka és a két össze nem érő vaspálcza közé fogantyúval ellátott kerek vasbádoggal korongot tolnak, mely a nyílásban mozgatható s erre vetik rá a tésztát. A kenyér 3—4 perc alatt megsül, ekkor egy vaspálczával lerántják róla a másikat tesznek helyébe. Mikor a szobában a nyitott kémény alatti szabad tűzhelyen sütnék, kettőt is állítanak fel egymás mellett, sőt ha többfélét akarnak sütni, akkor négy darabból négyszöget formálnak. Kettőt állítanak fel akkor is, mikor a lakóház fűtésénél alkalmazzák. Rájok helyezik t. i. a parázssal megrakott fűtő vasrostélyt. (Kaukázus).

Használják t. i. szerszámunkat hússütésnél is nyárral kapcsolatban. A nyárs egyik végét a kézben forgatják, másik végét pedig a szerszám derekára teszik. A kisebbik madárfejnek tehát csak pusztán díszítő szerepe van.

E szerszámot úgy a nomadizáló, mint a letelepült bokharaiak használják, ez utóbbiak nagyobb példányokat, melyeknél a vaspálczikák hiányoznak.

Forrásunk szerint el van terjedve a Kaukázusban (Baku, Tiflisz) is. Vannak díszítés nélküli ilyen szerszámok is, de más állatfigurát, mint madarat nem látott rajtok.

Ez a madármotívum állítólag perzsa eredetű. Négy lábú példányt nem látott. Van azonban egy keresztalakú efféle sütőkészülék is, melynél a kereszt szárjai végeiből négy láb nyúlik ki. Van végül láb nélküli keresztalak is, ezt kemenczében alkalmazzák kenyérsütésnél.

Ez a szerszám tehát csak részben végez olyan funkciót, mint a mi tűzi kutyánk t. i. tartja a nyársat, jóllehet erre a célra nem adaptált (a mi talán nem is multhatlanul szükséges), de alakja szerint s részben szerepe szerint is idetartozik. Hogy további és kimerítő adatok mennyire óhajtanánk volna róla, azt az elmondottak után nem is kell különösebben hangsúlyoznunk.⁴⁵

Bátky Zs.

GUZSALYTŰK ÉS ROKKASZEGEK.

Guzsalytűk. A fából vagy fémekből készített kecses formájú guzsalytűk, a hozzájuk kötött és a guzsaly hegyére fűzött madzaggal, sallanggal vagy bőrszalaggal együtt, fonásnál a kenderszösznek a guzsalyra való felerősítésére, illetőleg megtűzésére szolgálnak. Ez a guzsalytűk rendeltetése.

⁴⁵ Ter-Mowsesjanz Parsadan cikkében: Das armenische Bauernhaus (Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, Bd. XXII). mely a jeliszavetopoli vidéki (Tiflisz és Baku között) örmény házat ismerteti elég részletesen, szerszámunkról nem emlékezik meg, holott forrásunk szerint a kaukázusi örményeknél általános a használata.

A felerősítés, illetőleg megtűzés úgy történik, hogy a megfonandó kender-szöszet, a guzsaly szárának felső végére fektetik, majd az annak hegyéről lelógó ú. n. guzsalymadzagot, sallangot vagy bőrszalagot addig tekergetik spirális vonalban a szösz és a guzsaly szára körül, míg a végére kötött guzsalytűhöz érnek; ezt azután itt a szöszbe tűzik. Így nyer alkalmazást fonásnál a guzsalytű.¹

Készítik fából, bádoglemezből, kovácsolt vasból, rézből és ólomból. A fából valók rendszeren faragottak, a vasból kovácsolt és bádoglemezből ollóval kimetszett példányok többnyire csilingelőkkel teli vannak aggatva, míg az ólomból famintába öntött guzsalytűk inkább virágos díszítésűek. A guzsalytűk tartozéka, mellyel együtt erősítik a szöszet a guzsalyra, vagy közönséges madzag, vagy színesen himzett bőrsallang, nem ritkán széles, simán hagyott bőrszalag szokott lenni.

A M. N. Múz. néprajzi osztályának gyűjteményében, ez idő szerint, hat darab guzsalytű van. Ezt a szerény kis sorozatot ismertetem az alábbiakban egyrészt azért, hogy felhívjam az olvasók és gyűjtők figyelmét ez igénytelen, de érdekes fonás-szövési szerszámra azzal a kéréssel, ha módjukban áll, gyűjtsenek ilyeneket a M. N. Múz. néprajzi osztálya számára, esetleg értesítést adjanak arról, hol voltak vagy hol vannak még guzsalytűk használatban. Másrészt ismertetem azért is, hogy az ólomból készített guzsalytűk és a hasonló módon, nagyságban és formában előállított, de teljesen más célra szolgáló rokkaszegek között különbséget teshessünk.

Az a kis guzsalytű sorozat, melyet az 1. ábrán mutatunk be, három vidékről származik; háromféle anyagból készült. Mindegyike két részre tagolható, a tüalakú s az egész guzsalytű hosszának majdnem felét kitevő, alsó tűző részre, mely mindig simán hagyott és az ennél nem sokkal hosszabb, rendszeren szétterülő, felső díszített részre.

Részletes leírásuk az ábrán jelzett római számok alatt sorjában itt következik.

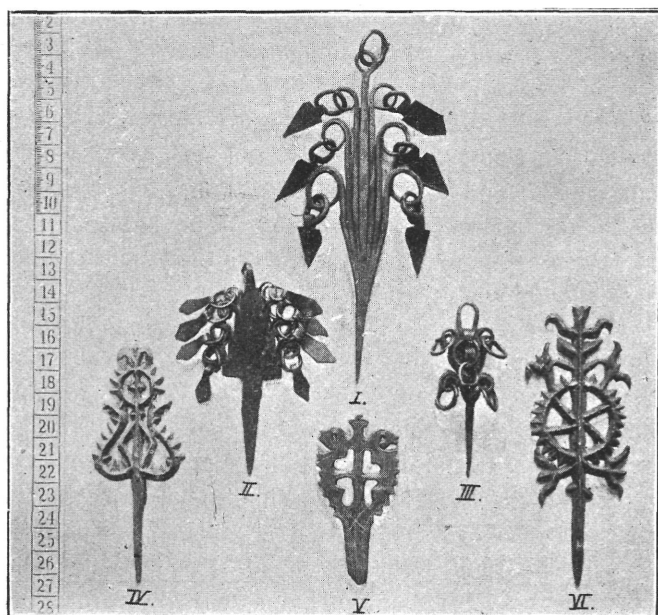
I. Vasból kovácsolt guzsalytű. Alsó, tüalakú tűző része sima s a guzsalytű egész hosszának majdnem felét teszi. Felső, szétterülő díszített része, a guzsalytű hosszának kb. egyharmad magasságában, hét ágra szakad. A középső leghosszabb ághoz, jobbról-balról három-három ág simul. Ezek az ágak egymás alatt s páronként egymással szemközt gyűrűs füleket alkotnak. A fülek mindegyikébe rézdrótból hajlitott karika és erre rézlemezből kimetszett lapátka van akasztva csilingelőül. A középső leghosszabb ág fülében szintén drót karika lóg; ez a madzagra való felkötést szolgálja. Borsodi matyók guzsalytűje; Mezőkövesdről származik.²

¹ Guzsalytűt használatban lásd e folyóirat 1907. VIII. é. folyamának 26. oldalán; itt a 101. ábra borsodi matyó, talpas guzsalyt mutat szöszszel, sallanggal és guzsalytűvel fonáshoz felszerelve.

² Hasonlót közölt Koris Kálmán: Matyó kendermegmunkáló szerszámok című cikkében az Értesítő 1907. VIII. é. f. 23. o. 96—97. ábrán.

A II. alatti példány bádoglemezből van a czélnak megfelelően, ügyesen ollóval kivágva. Teste körvonalában háromélű nyilcsúcshoz hasonlít. Tűző része a szokottnál szélesebb. Felső részét jobbról-balról a bádoglemezből szimmetrikusan kimetszett fülek szegélyezik, melyekbe drótkarikákon lógó lapátkák vannak akasztva. Hazája ennek is Mezőkövesd.¹

A III. számú guzsalytű, csak úgy mint az I., kovácsolt vasból készült, jobbról-balról két-két fülel, mellső oldalán hullámosan ráforrasztott vas-pánttal ellátva. A fülekből drótkarikák lógnak. Mezőkövesd.²

1. ábra. Guzsalytűk különböző helyekről.

Közelebről bennünket az ólomból készített példányok érdekelnek, ezek közül különösen a IV. és VI. számúak. Ezek azon guzsalytűk, a melyek az alább leírt és ábrán is bemutatott (2. á.) ólomból készített rokkaszegekhez hasonló módon, nagyságban és formában készültek. Könnyen összetéveszthetők azokkal. Lássuk közelebről.

IV. Olvasztott ólomból famintába öntött guzsalytű. Ügyesen faragó legény munkája. Előbb a guzsalytű negatív képét véste sima fadarabba, hogy azután ebbe öntse az ízzón folyó ólmot s nyerje kihülés után a bemutatott guzsalytűt. Ez is alsó tűző és felső diszitett részből áll. Az utóbbi fűrészfogas körvonalú tulipánkelyhet ábrázol, tetejére helyezett fogaskerékkel, ezen pedig jobbra-balra hajló bóbítával. Hazája Cserépfalva, Borsod vármegye.³

¹ Berczik Árpádné ajándéka.

² Pendentja a 2. alatt idézett helyen a 95. ábrán látható.

³ Bokor Miksa ajándéka.

Az V. számú guzsalytű szintén ólomból készült, de nem famintába öntve, hanem nyers ólomanyagból faragva. Alsó, tűző része szokatlanul vastag. Felső szétterülő részén a sokacsz fejes guzsalyok díszítő elemei (lófej, szív, kereszt) láthatók. Bács-Bodrog vármegyéből Szondról (Szónta) származik.¹ Bellosics Bálint szerint fából is faragják.²

VI. Ez a példány csakúgy, mint a IV. számú ólomból készült famintába öntve. Felső részét fűrészfogas küllős kerék dominálja. Kívülről még néhány virágdisz ékesíti ezeltudatos elrendezésben. Okány biharmegyei magyar községből származik.³

E kicsiny guzsalytű sorozat ismertetésével kapcsolatban megemlítenédnek tartom még azt, hogy eddigi tudomásom szerint nemcsak hazánkban, hanem azon kívül is használnak fonásnál guzsalytűket. Erre vonatkozólag az első adatot a krakói *Materyaly* 1903. III. füzetében találtam. Egyik tábláján a koveni kerületből néhány guzsalytű van lerajzolva Epinglettes à quenouilles aláírással — sajnos — szöveg nélkül.

A második adatot Yrjö Blomstedt und Victor Sucksdorff: *Karolische Gebäude und Ornamentale Formen aus Zentral-Russisch-Karelien*. Helsingfors, 1902. című munkája nyújtotta.

Ebből azt olvassuk, hogy a Közép-Orosz-Karéliában lakó finnek fonásnál guzsalytűvel és madzaggal erősítik talpas guzsalyaikra a szövst. A guzsalytűk használata különben kitetszik a következő sorokból is: „Um das obere Ende dieses, aus einem knieförmigen Stück Holz geschnitten, oft verzierten Brettes wickelt man ein Bündel (kuontalo oder tutti) Wolle oder Flachs, das mit einer besonderen Schnur, „kuosalirihma“, festgebunden wird. Zur Sicherheit wird das Bündel auch noch mit einer Spinnrockennadel, „knosalinjiegla“, durchstoehen“. A munkához mellékelt atlaszban 9 táblán 40 db csinosan faragott talpas guzsaly van lerajzolva, egyike-másika guzsalytűvel felszerelve. Az ékszerek között egy természetes nagyságban lerajzolt, rézből készített példány is szerepel drótkarikákkal díszítve.⁴

Ennyit tudunk eddig a guzsalytűkről és azok elterjedéséről.

* * *

Rokkaszegek. A művészi kivitelű rokkaszegek kerek rokkáknál (kecskerokka) páronként a hajtókerék tengelyének két felén, mint tengelyszegek nyernek alkalmazást, részben azért, hogy a tengelyt ágyában tartsák, részben pedig, hogy a rokkát díszítsék. A rokkaszegek tehát rendeltetésükben kettős célt szolgálnak: gyakorlatit és ornamentálisat. Az alábbiakban csak ilyenekről lesz szó. Parasztlegények készítik nagy ügyességgel — esetleg készítették hozzáértő emberrel — választottjaik számára. Az anyag minémű-

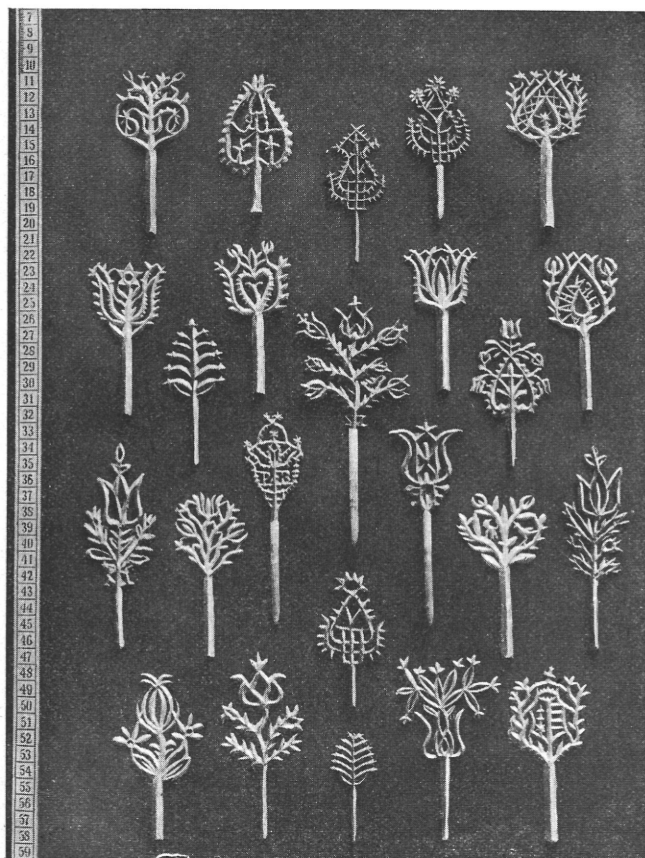
¹ Hasonló guzsalytűt közölt Bellosics Bálint: Bácsmegyei sokacs fejes guzsalyok című közleményében az *Értesítő* 1907. VIII. é. f. III. tábla 4. (helyesen 3.) á.

² Lásd idézett közlemény 270. o.

³ Farkas Sándor ajándéka.

⁴ Idézett munka 182. o. 1. ábra.

sége szerint a rokkaszegek kétfélék: ólomból öntöttek és fából faragottak. Mindkét félesége erős népművészeti érzék, ügyes faragó tehetség bélyegét viseli. Az ólomból készített példányok és öntőmintáik, valamint a fából faragottak a pest-pilis-solt-kiskún vármegyei Bogyiszlóról származnak; magyarok munkája.¹ Lássuk közelebbről.

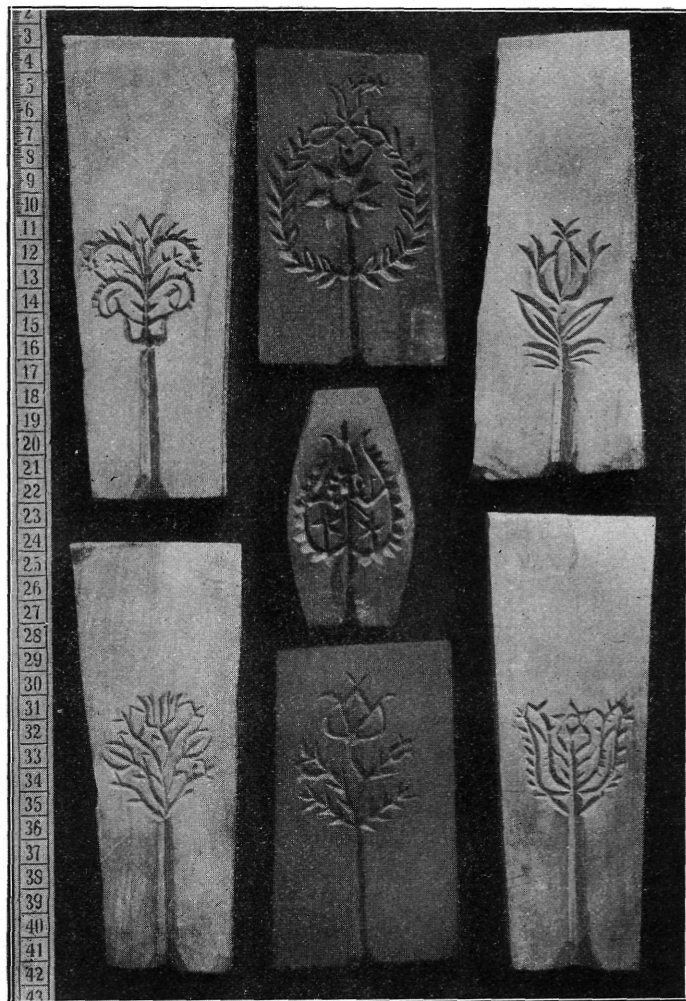

2. ábra. Rokkaszegek ólomból Bogyiszlóról (Pest vm.).

A 2. ábrán bemutatott rokkaszegek (számszerint 24 drb) ólomból készültek. Készítésük módját kéresemre Farkas Sándor volt szíves közölni. Közlése szerint a rokkaszegek ólmos alakjainak készítése, illetve öntése a következő módon történik. Alkalmos fadarabba (legtöbbször jegenye nyár-fába) vésik bicskával a kiöntendő rokkaszeg negatív képét. A kivésett famintát sima felületű deszkácskával lefedik, s ezt madzaggal, vagy csavaros szoritóval hozzá erősítik. Ez lesz a „méta“. (Néhány bogyiszlói öntőminta képét lásd a 3. ábrán). Elkészítése után kicsúcsozott fejű kanálban ólmot olvasztanak; ezt azután, ha már izzón folyós állapotba került, az öntőnyíláson

¹ Valamennyi Farkas Sándor ajándéka.

keresztül a métába csurgatják. Öntés közben a métát folytonosan veregetik, hogy az izzón folyós ólom a kivésett részeket jól betöltse. Arra is különös gondot fordítanak, hogy a légbuborékok a métából kiszoruljanak. Öntés után kb. tíz perczre a métát szétnyitják s kiveszik belőle a rokkaszeget, melyről az esetleges öntési hibákat lefaragják, illetőleg elvégzik rajta az utolsó simításokat. Ügyesebb rokkaszegkészítő legények simára egyengetett

3. ábra. Rokkaszegek öntőmintái Bogyiszlóról (Pest vm.).

földbe vésik a métát és ebbe öntik az olvasztott ólomot. Fedődeszkácskát azonban ilyenkor is használnak. Ennyit Farkas Sándor szíves közléséből a rokkaszegek öntéséről.

Ha figyelmesen végig nézzük a 2. ábrán bemutatott kedves külsejű rokkaszegeket, tüstént szemünkbe ötlük, hogy legtöbbször növényi ornamentumok dominálnak. A szeremlei asszony szerint egy-egy ólmos rokkaszeg

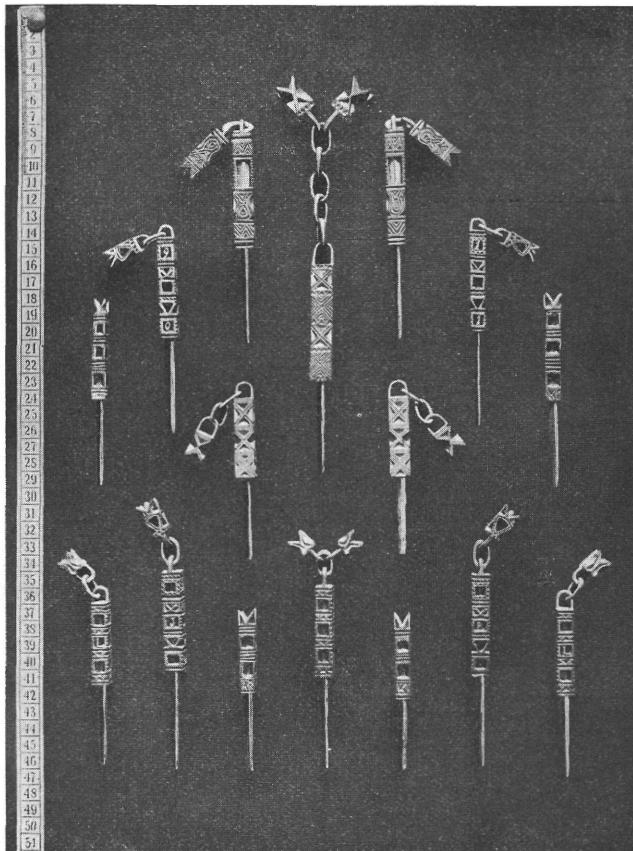
egy-egy rózsát képvisel. Vannak közöttük olyan példányok, a melyeken a tulipánt, a liliomot ismerjük fel; némelyike lombos fát ábrázol madarakkal. Szíves, csillagos, felírással, monogrammos, címeres példányok is láthatók a bemutatott sorozatban. Néhány példány szárára, könnyebb kezelhetés szempontjából, tolcséve van húzva.

Tudomásom szerint ugyanilyen rokkaszegeket s ugyanúgy Szeremlén (Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye) is készítenek. Erre vonatkozólag felvilágosítást egy idősebb szeremlei magyar asszonytól nyertem. Bemondása szerint: „a rokkaszegeket legények készítik szerelmesüknek, *kedveznek nekik*. A szerelmes legény a lapos, kemény fát peneczilussal *kirózsázi*. Ez a fadarab lesz a *menta*. Ebbe önti az ólmot és mikor az *megfagy* benne, felnyitja s kész a rokkaszeg. A leányok örülnek az ilyeneknek. Szárára libatolcsévéét húznak, hogy könnyebben bedughassák a kerék tengelyébe“. Így adta le a szeremlei asszony a rokkaszeg ismeretét. Az ólmos rokkaszegek használatára Sárközből (Tolna vármegye) is nyertem adatot. Kérésemre Kovách Aladár szegszárdi múzeum-őr arról értesített, hogy a Sárközben szintén öntenek ólomból rokkaszegeket tengelyszögül. Szíves közlését hálásan köszönöm. A szegszárdi múzeum tulajdonában lévő rokkaszegek közül egyik-másik olyan, mintha a bogyiszlói öntőmintából került volna ki.

A bogyiszlói parasztfaragásnak igazi remekei azonban nem a fenti ólom, hanem az alábbiakban ismertetett és a 4. ábrán bemutatott fából készített rokkaszegek. A kerek rokkáknál párosával éppúgy alkalmazzák ezeket is, mint az előbb tárgyalt ólmos rokkaszegeket. Készítőik az előbbiek készítőivel azonosak. A megmunkálandó anyagot két fanem szolgáltatja: az eperfa és juharfa. Mindkettő igen alkalmas a faragásra. Ki is használják eme jó tulajdonságát az ügyes faragó legények. A megmunkálásra elővett fadarabot legtöbbször három részre osztják. Az alsó részt a tulajdonképeni tengelyszegnek szánják s hengeresre faragják. A középső részt, mely a szegrészszel egyenlő hosszasságú, de annál vastagabb, négyyszögű oszlopnak hagyják. Ez a rész a rokkaszegnek dereka, szolid geometrikus stílusú vésésekkel van ékesítve. Fűrészfogas vagy vonalas vésetekkel a kis oszlopot kockaalakú sejtekre osztják; három, négy vagy ötre. Az egyes sejtekbe vagy számot (ilyenkor a sejt négy oldalába vésett számok a készítés évét tüntetik fel) vagy ablakszerű üreget, néha betüket vésnek (ez esetben azok a rokkaszeg tulajdonosának, vagy készítőjének monogrammjaként szerepelnek), nem ritkán harmonikus elrendezésű vonalas véseteket rónak. A felső harmadik részből lánczos csüngőket faragnak. Ennek a résznek kialakítása a bogyiszlói legények faragó művészetének koronája. A gyönyörűen faragott makkos csüngő egy-kettő-három-négy sőt néha öt egymásba kapaszkodó s önálló láncszemen fityeg. Bámulatra méltó ügyességgel, egy kis darabka fából úgy faragják egybe a három részt, hogy azok faragás közben legcsekélyebb megszakítást sem szenvednek. Egy darabba marad a hengeres szeggel a négyzetes oszlop és vele a lánczos makkyszerű csüngő is. Ez utóbbi egyenként vagy párosával fityeg a rokkaszeg láncszemeiről. Egy rokkára 2 drb tengelyszög szükséges.

ges. A két darab tengelyszög úgy nagyságában, mint faragásos díszítésében teljesen egyforma. (A 4. ábrán levő rokkaszegek, szimmetrikus elrendezésben — két darab kivételével — páronként fordulnak elő).

Ennyit ezekről. Fából faragott rokkaszegek hasonló kivitelben a Sárközben is divatosak. Befejezésül még csak azt jegyzem meg, hogy A. Vasel Volkstümliche Schnitzereien című értekezésében¹ díszesen faragott rokka-

4. ábra. Rokkaszegek fából Bogyiszlóról (Pest vm.).

szegekről (Wockenpflocke) tesz említést² és azt mondja, hogy Braunschweigban, különösen a menyasszonyi rokkák hajtókerekének tengelyébe kétfelől dísznek rokkaszegeket dugnak. Lerajzolt példánya láncszemekon fityegő kézalakú csüngőkkel van ékesítve. Ennek kivitele csak olyan, mint a bogyiszlóiaké.

Ugyanerről a rokkaszegről és ugyanily értelemben emlékezik meg

¹ Megjelent a R. Andree szerkesztette Beiträge zur Anthropologie Braunschweigs. című munkában 1898-ban 135—154. o.

² 143. o.; X. t. 5. á.

R. Andree: Braunschweiger Volkskunde. Braunschweig, 1901. című munkájában is.¹³

Egyéb adatok hijján ennyit mondhatunk a guzsalytűkről és rokkaszegekről. Kivánatos volna tudni azonban azt, hogy az említett helyeken kívül hol használják még a guzsalytűket és rokkaszegeket? honnan és hogyan volnának ilyenek beszerezhetők a M. N. Múz. Néprajzi Osztálya számára? E kérdésekre szives olvasóinktól és gyűjtőinktől szabadjon várunk feleletet.

Timkó György.

A KAPU A SZÉKELYFÖLDÖN.

— Második közlemény. —

7. tábla. *Kapu Szovátán* (Maros-Torda m.). A rajzban bemutatott kapu 1900-ban még fennállott, de azóta megsemmisült. A tornyosfedelű kapufélfák igen kecsesek. Egyszerű szerkezet, minden felesleges cikornya nélkül, igazán nemes formákkal. Az 1870-ik év körül épült s a 30 év alatt elkorhadt tömböket nem újította meg a gazda s így e szép kapu ma csak rajzban van meg. Mind a három kapuoszlop a Szováta vidékét annyira jellemző zsindefedéllel van ellátva, a csúcsban szépen faragott szabad végződéssel. A kapulábak illeten fedése csinos és egyúttal hasznos is, mert az esővizet nem engedi az oszlop törzsén végigcsurogni, a talaj szárazon marad s a fa tartóssága megóvatik. A kis kapu fedele az ismert prizmatető, a kapufélfák közé ereszkedik. A könyökkötések pillangós kimetszése már ismeretes, a szegecsek nem fejtenek ki külön díszet, az oszlopok élei bizonyos magasságban lecsontítvák, egyszerű vízszintes párkány és ferde lapátmenet a termézetes fatörzsre, minden alakítás, mit az ács végzett. A kapuszárnyak egyszerű deszkalemezek függőleges helyzetben léccel takarva az összeillesztés hézagait. A nagy kapuszárny háromszoros hullámvonalát tarajos zsindefedél kíséri, miáltal méltó befejezést nyer vonalban az egész építmény. Az oszlopok anyaga tölgy, bunkós végeikkel a földbeerősítve, magasságuk 4.1 m., szélességük 30 cm. A nagykapu nyílásszélessége 3.78 m. A kis kapu nyílásmagassága 2.32 m., szélessége 85 cm.

8. tábla. *Kapurészletek Szovátáról* (Maros-Torda m.). 1. ábra. Fedett kiskapu és fedetlen nagykapu szemben. Épült 1880 körül. Az oszlopok anyaga tölgy, bunkós alsó végükkel a földbe ásva. Itt a főszerepet tulajdonképpen a kiskapu veszi át, melynek félköríves záródása, pillangószárny-kimetszésű könyökkötései, e nyílást körülöszegő csipkázat, a hullám, tarajos párkány, a prizmafedelet és az erre alkalmazott zománccos cserépdíszítések mind arra vallanak, hogy itt a kiskapu lép az előtérbe; a nagykapu sarokoszlopa fedélnek csak egy deszkalemezt kap, egyedüli díszítése a tarajoshullámú párkány, a szimmetria kedvéért.

A 2. ábra a nagykapu sarokoszlopát oldalról szemlélteti.

A 3. ábra a kiskapu sarokoszlopát oldalnézetben tünteti fel.

A 4—5. ábra egy kiskapu ívét, könyökkötését és magas párkányát tárja elének.

¹³ 234. o. 98. á. Hölzerner Wockenpflok.

A 6. ábra egy kiskapu könyökkötését és annak szellemes kimetszését szemlélteti. Mind olyan részletek, melyek a népalkotás józan felfogását és a hasonló formák gazdag változatait tükrözik vissza.

9. tábla. *Székely kapuk.* 1—2. ábra. *Kiskapu szemben és oldalt. Parajd* (Udvarhely m.). E tarajos zsindeleyel fedett kis kapu erős, józan szerkezetével imponál. Kapuive nincs, a nyolcszög három oldalával záródik a kapunyílás. A könyökkötés kimetszése szokatlanul gazdag. A kapulábak egyedüli dísze a szépen tagolt vízszintes párkány. A szegek helyét három csillag jelzi. Meg kell említenem az oromfedélsarok díszítését, mely zománczos égetett agyag fazekasári. A kapu felirata: „Az Úr Isten engedelméből Építette ez kis kaput Simonfi Mózes nejével Fülöp Judit asszonnyal“. 1866-ba május 26. SPMk. (Simonfi Pál maga keze.)

3. ábra. *Nagykapuláb oldalt nézve. Szováta.* Egyszerű tölgyoszlop a felső végén nyolcszögű tagoltsággal, fölötte tornyos zsindeleytető eserépesúcsban végződik. Oldalt a nagykapu sarka látszik véseteivel és vassarkaival.

4—5. ábra. *Nagykapuláb szemben és oldalt nézve. Szováta.* A fentihez hasonló alak szellemesen változtatott formákkal, élénk díszítéssel. A feljövő nap korongjára helyezett kehelyből virág fakad, szétálló levelekkel, indaszárral és tulipánvirággal. Lapos dombormű. A nap korongja úgy fent, mint lent íróvásával mélyített munka. A kétszer ismétlődő vízszintes párkány a kapuoszlopot három részre tagolja, melyek mindenike mérsékeltén díszített. Az 5. ábra a nagykapusarok felállítását tünteti fel. Igen czélszerű a sarokvas kiugrása ellen az alul alkalmazott vasöv.

6—7. ábra. *Nagykapuláb szemben és oldalt nézve. Sóvárád* (M.-Torda m.). Igen egyszerűen díszített és ferde fedéllel védett kapuoszlop a Nap jegyével, hevenyészett, íróvásával bemélyített indaszárú trifoliumokkal. Itt szembeszökően látjuk a régi vésett formák szépségét szembeállítva az újkori hevenyészett díszítéssel.

10. tábla. *Kapurészletek M.-Torda- és Udvarhely megyéből.* 1. ábra. *A nagykapu sarokoszlopa Szováta (M.-Torda m.).* A mintegy 2·40 m. magas és 30 cm. széles kapuoszlop egyszerűsége és gyakorlatiasságával hat. Igen czélszerű rajta a ferde fedél, mely egy deszkalemez és a kapu sarkát magában rejtő fej, mely pipaalakú a hátsó oldalon. Ebben forog a nagykapu felső sarka és egyetlen faszegező elégséges arra, hogy a sarkából ki ne forduljon. Ellenben e szegező (hüvelykujnyi vastag faszeg) kihúzása elégséges arra, hogy a kapuszárny kivehető legyen. Maga az oszlop bunkós végével a földbe ázott tölgyfatörzsk, a mely négy oldalán oszloppá faragva a szokásos hármastagoltsággal a külső vagy mondjuk mellső részén, a következő elemekkel van díszítve: alól a mellvédpárkány egyszerű hajlással a vizesurgás ellen; fölötte az oszloptörzsk, az élek eltávolításával, közepén paizsmezőben a Nap jegyével; a homlokzat kissé előre ugrik, ívekkel díszített vízszintes párkánnyal. Az oldalélek itt is 45° alatt elszedve, tagolt homlokzatot adnak, melyben 1836 évszám és alatta pohárba (csésze) helyezett tulipán és szegfű díszleg. Az évszám és virág az íróvásával készített mélyítés, a többi dísz mérsékeltén domborított és vésett mű.

2—4. ábra. *A palánkos nagy kapuszárny középszlopa.* Faluhelyen gazdasági munkánál sokkal többet használják a nagykaput, mint a kiskaput. E czélből szükséges, hogy a kapuszárny könnyű szerkezetű és még könnyebben

kezelhető legyen. A függőleges léczes kapuszárny mellett igen elterjedt alak a palánkös, egynyílású kapuszárny, mely nagyon egyszerű szerkezete mellett olcsó és eléggé tartós is. A középrészen egy vésett könnyű oszlop (körülbelül 10 cm. vastag) tartja össze a deszkalemezeket, melynek fejét alkalmasnak találta a székely arra, hogy némi díszet adjon a sivár kapunak. Csillag, tulipán, gömb, kúp váltakoznak itt szellemesen egymás fölé helyezve s mint a 4. ábrán látjuk, egy kis nyereg-tetőszerkezettel még fedelet is adnak az ilyen kapura. Az 5. ábra ilyen fedéllemez fűrészsel kimetszett csipkészetét mutatja be.

6. ábra. *Öreg kapuláb belülről (hátról) tekintve.* Látható, a mint a nagykapu sarokoszlopa a kapuláb fejébe illeszkedik s hogy ki ne billenjen belőle, a nyíláson áthúzott ócska vasabroncs tartja vissza. E vasabroncs helyett igen gyakori még a *gúzs*, (hüvelykújjnyi vastag tölgy, vagy gyertyánfavessző kicsavart alakja) vagy egyszerű faszeg. Az oszlopfejet egy reáillesztett kerek kölap védi az esőtől.

7—10. ábrák az oszloptörzsek különféle díszítésmódjait tüntetik fel. Ezek közül zeg-zugos fogazat az egyenes véső (vágó véső) használatával, a körös, félkörös vagy ivelt díszítések a kupásvéső okos kezelésével gyorsan és mégis biztosan (a repedések kizárásával) állíthatók elő.

A 11. ábra *egy kapuoszlopláb párkányát* és a reáhelyezett *díszes korsó* (kehely, pokál, bokáj) alakját tünteti fel domborműben, melyből a szokásos virágcsokor vagy indaszár emelkedik ki.

A 12. ábra deszkapalánk szellemes alkotását mutatja, melynél a székely arra törekedett, hogy vasszeg nélkül is szilárd kerítést állítson elő.

11. tábla. *Székely kapuk.* 1—3. ábra. *Kis kapu és részei. Szováta* (Maros-Torda m.). Az itt bemutatott részlet egy fedett kiskapunak csak a tölgykeretét mutatja a fedelet és egyéb részleteit elhagytam, mint olyanokat, a melyek szakavatott szemlélő előtt úgys is ismeretesek, vagy a szimmetria folytán elképzelhetők. A szokásos földbe ásott bunkó kereksége, ferde lefaragással megy át a derékszögű négyszög-alapformába, ebből kiemelkedik a *lábazat* és *melvéd* párkánya (l. 3. ábra), mely már reneszánsz-tagozású; majd erre a lábakat és a homlokgerendát is átfogó párkány következik (l. 2. ábra), mely a két felső szögleten félköríves kanyarulattal metszi le a derékszöveget. A könyökkötés pillangószárny-kimetszései igen szellemesen alkalmazkodnak a fakötés törvényeibe. Maga a kapu íve szabályos félkör és a homlokgerendát nemcsak érinti, hanem abból egy darabot el is metsz. Díszítése úgyszólván semmi. Épült 1860 körül.

4. ábra. *Kiskapu részlete. Szováta.* A hiányzó részek kiegészítését itt is a figyelmes szemlélőre bízom. Félköríves kis kapukeret ez is, sajátos metszésű könyökkötéssel. Megjegyezhetem itt, a mi a székelyföldi kapuknak általános tulajdonsága, hogy a mennyiben minden kapunak úgy a szerkezete, mint a díszítése más és más, aképpen az építője is más-más személy. Ők egymást szolgailag nem utánozzák, hanem ellesnek itt-ott valami tetszetős formát és azt a magok felfogása szerint szerkesztik meg. A kivitelben pedig végtelen leleményesek, mert minden székely gazda egyúttal ügyes ács, építő és faragó. A kötélfontat itt a kellő helyre, a belső ívezet lecsontított éle helyére jutott, két kis pálezatag közé. Ezt követi a kupás kis véső alkalmazásával ütött félköríves mélyedések egész sorozata, mint valami csipkedisz. Minden ily kis félköröcske két ütással áll elő: egyik

a mélyítés, mely csak kimetszi a fát, a másik a félkörívek közének kiemelése, oly lapos vésővel történik, a melynek szélessége amazéval megegyez, a hegye pedig félkörívben lekerekített. Egyéb vonaldisz, mint a tulipán, annak indája és a sajátságosan végződő kettős párkányok az íróvésővel készültek eléggé szellemesen. (Épült 1860 körül).

5. ábra. *Kiskapu. Parajd* (Udvarhely m.). Alig találtam az újabban épült (mult század második fele) kapuk közt szellemesebb és minden díszében összhangzatosabb kaput, mint az itt bemutatott felső részlet. Minden ízében átgondolt komoly munka, tökéletes kivitelben. Nem kell itt másra gondolnunk, mint a kapuívnek eddig nem látott változatára. A nyolekszög öt oldala, a könyökkötéshez alkalmazva, lágyan hajlítja meg az egyenes irányt. A szögfejdíszítés itt szellemesen oldja meg szerepét, a mennyiben összetart (szög) és díszít, mindenik egy nyolezágú rozettának képezvén kiülő magvát. A szemöldökfára alkalmazott három rozettából kettőnek szintén kiülő magva, azaz szögfeje van, mert azok szögelési helyen állanak, míg a középső csak dúsan képezett rozetta marad. Ezzel még nem merítette ki a rozettadíszítés változatait a mester, hanem odavágott még egy pár *gyopár-boglár*-alakot az oszlopok végére. Pohárból indaszár ered, melynek gyöngyvirághajtásai, csillag és gömbalakú bimbói vannak. Kivitelük domború. A könyökkötés kimetszését maga a mester is szellemesnek találta s ennek lineáris szépségét az íróvésővel húzott kettős vonallal hangsúlyozta. Munkás és erőteljű duzzadó párkány fogja át az egész kapukeretet, még egyszer szilárdabbá tevén a látszat által amúgy is kemény szerkezetet.

12. tábla. *Kapu-részletek. Parajd* (Udvarhely m.). 1. ábra. *Fedett kapuláb*. Hogy mennyire kedvelt alak a székelyeknél a tornyos fedél, azt a bemutatott kapuláb csinos fedele és annak bevégező díszítése mutatja. Az oszlopláb és fedél itt oly szoros kapcsolatba jut egymással, hogy méltán megbámulhatjuk annak elmés összetételét. A mellett, hogy szép és hasznos, még a kivitelben is oly egyszerű, hogy néhány óra alatt elkészíthető. A tölgygerenda egyik vége, melynek metszete szabályos négyszög, először 8-szögű, majd 16-szögű gúlára bomlik, erre állítják a már kész kehely- vagy poháralakot. Azért mondom, hogy már kész, mert a régi jó szokás szerint a székely télen és esős időben, a mikor a mezei munka szünetel, kimegy az *árnyék* alá (fészter) faragni; itt készülnek az olyan tárgyak, a melyek romlandók, lehullanak vagy elvesznek, hogy mindjárt kéznél legyenek, a mikor szükség van rájuk. Az összeillesztés, egy kölcsönös facsappal történik, melyet a bokázó fűrővel eresztenek bele, úgy a gerenda végébe, mint a pohár talpába. A pohár talpa kissé mélyített, ez alá illesztik be a tarés zsindelevégeket, hogy a víz ne kapjon alája. Ez a természetes és általános eljárás. De egy móddal a székely sohasem elégszik meg. Mindig újat és jobbat eszel ki. Ugyanis, ha elég fája van hozzá, az egész fedélapot és a kehelyalakot is magából az oszlopgerendából faragja ki. (Lásd a mellékábrát baloldalt fent.) Ha pedig az oszlopfa rövid: annak egyenesen elmetsett és 8-szögűvé faragott végére egy deszkalapból kimetszett korongot fektet, a mely a kehelyalakot a hosszú facsapos szeggel ráerősíti és zsindeleyel lefödi. (L. a mellékábrát alul).

2. ábra. *Egy kapuláb vésett díszítése*. A ferdén lecsapott tönk homlokoldalán a vízszintes párkányból rövid szárral tulipánvirág nő ki; magasan dombo-

ritott vésés. Fölötte egy pohárból kacskaringós szár ered, melynek minden fordulában tulipán, rózsza, fukszia s az apró pontokból formált orgonavirág hajlong ide-oda, közbe-közbe egyes vagy hármás orgonafa és rózsafalevél kíséretében. Ez egyszerű bekarozolt díszítés megérdemli a tüzetesebb áttekintést annyival is inkább, mert az illető mester művészi stilizálást végzett az íróvésővel, játszva állítva élénk a pohár áttetsző alakját, a rózsza és fukszia szirmait, az orgonavirág omlós fűrteit, meg a tulipánvirág szellemes variánsait.

3. ábra. *Rovásos kapuláb*, homlokrészén csészével, melyből hármás száron tulipánvirág nő ki egy pár oldalra hajlított levéllel. Párkánykiszögellése gótprofil, míg a fej reneszánsz tagozású. Hátul az oszlop befűrészelt eresztékében a nagykapusarok nyugszik, vasabroncs-nyaklóval odaszorítva. Az egész oszlop teste sárgára van festve, melyen a csésze és fej alatti hajlított párkány élénk kékszinű, a tulipánvirág és még három egyenes párkány vörös, a szár és levél zöld, egy párkány fehér. E színek elhelyezése a sárga alapon oly szerencsés, hogy tarkának egyáltalán nem mondható.

4. ábra. *Kiskapukeret* szimmetrikus fele. A hullámvonal alkalmazása a magasan kiálló párkány díszítésére. A székely úgy nevezi, hogy *tarés* (tarajos). Magából az oszlopperendából faragva elég munkát ad; de később kitalálták a csalást is, a mennyiben a párkányt nem a fából hagyták ki, hanem egyszerűen rálapolták idegen fából. A múlt század 60-as éveiben igen elterjedt díszítési mód, a melyet a galambbúgos nagy kapukon is alkalmaztak.

13. tábla. *Fenyédi kapu*. (Udvarhely m.).

1. ábra. Galambbúgos kapu szemben. A nagykapu nyílása 3·5 m., a kiskapué 90 cm., nagykapu ivmagasság 3·20 m. Anyaga, az oszlopok, szemöldökgerendák és kapuszárnyak váza tölgy, egyéb részek: fenyő. Szerkezete egyszerű, a mennyiben a kapuívék a félkör alkalmazásából származnak, a nagy ív tetőpontján érdekesen kimetszett záróbetéttel. A könyökkötések metszése és beillesztése értelmes, gyakorlott mesterre vall. Díszítése barokk, a népies elemek: mint a tulipán, rózsza, szív keverednek az idegenből átvett csiga, kehely és pálmáalakokkal. A körből formált rozetta, mint napjegye ötször fordul elő rajta. A havasi gyopár csillagalakja négyszer: a könyökgerendák és a szögletkitöltő lemezen mint átkötő kapocs. A kiskapu feletti fülkét deszkalemez tölti ki, melyen a kereszt pompázik, tulipán és fantasztikus levelek által övezett szárból kiemelkedve. Környezete derékszögű négyszög, a négy sarkon félkörívvel lecsonkítva, ezekben van egy-egy rózsza levelekkel, a kereszt fölött a négyszög egyik oldala félköríves hajlattal övezi a keresztet. A három kapuláb alsó része már ráklábba foglalt, újított, a mint díszítése is mutatja, nem felel meg a díszesen faragott felső résznek. Hogy milyen lehetett az eredeti, lefűrészelt alsó rész, azt a többi oszlopos díszítésű kapulábak analógiája folytán kereshetjük ki és állapíthatjuk meg. Ilyen a 10. tábla 11. ábráján bemutatott részlet. Felirata: „Anno 1818. Az Úr Isten segedelméből építtette: ifjabb Gergely János feleségivel László Zsuzsannával“. A kapuszárnyak újabb keletűek, valamint a galambbúg fedele is, a mely aránytalanul kicsiny az alsó részek méreteihez.

2. ábra. A kapuláb szerkezetét, beosztását és befedését mutatja profilban.

Szinte Gábor.

A RESINÁRI PARASZTUDVAR ÉS HAVASI GAZDÁLKODÁS.

Resinár község Nagyszeben közelében a *Czibin* hegységhez tartozó domb- és hegylánczolatok lábánál fekszik és Nagyszebennek úrbéres községe volt egészen 1786-ig. Lakossága tiszta oláh és az 1900. évi népszámlálás szerint 5917 lelket számlál, a kik egy elenyésző töredék kivételével görög-keleti vallásúak.

A község földrajzi és közgazdasági viszonyaival ezelőtt 4 évvel más helyen foglalkoztam¹ a mikor igaz, hogy csak vázlatosan, a néprajzi szempontokra is tekintettel voltam. Azóta tanulmányaim ez utóbbi irányban bővültek és különösen tárgyi néprajzi tekintetben számos adalékra sikerült szert tennem. Feladatom talán nem is volt olyan nehéz. Hiszen ha valahol, úgy az oláhságnál elsősorban, a mely még manapság is az állattenyésztés-pásztorokodás ősi foglalkozását űző nép, találkozhatunk a hagyomány, az ősiség ódon, primitív emlékeivel, a melyek azonban egyszerűségükben is bizonyos fejlődésen mentek keresztül és a maguk nemében a tökéleteset állítják szemünk elé.

Resinár lakossága is igazi pásztorkodó nép. A község határának — a mely 27.849 kat. hold — tetemes része, 8034 hold, hegyi legelő és rét, 18.000 hold az erdőség, míg a búzaföldekre mindössze körülbelül 180 hold esik. A többin kapásnövényeket termesztnek. A mikor a resinári juhász pünkösdi táján feltereli a juhnyáját a havasi legelőkre, azokon éppen úgy otthon érzi magát, mint a mikor késő ősszel visszatér falujába. És bizvást mondhatjuk, hogy az *eszténa* csakúgy hozzátartozik a resinári parasztudvarhoz, mint akár a pajta az udvar végében. A természeti viszonyok, a talaj, az éghajlat befolyását ismerhetjük fel itt is, ott is és mindenütt feltalálhatjuk a nép formaérzékének, egyéniségének bélyegét is, az épületeken, azok berendezésén, a gazdasági szerszámokon. Ezek az egyéni bélyegek egyúttal emlékei a régmúlt időknek. Mindeme tárgyak hangtalanul bár, mégis beszédes nyelven szólnak hozzánk. Ennek a ténynek felismeréséből ered ez a tanulmány is.

A ház.

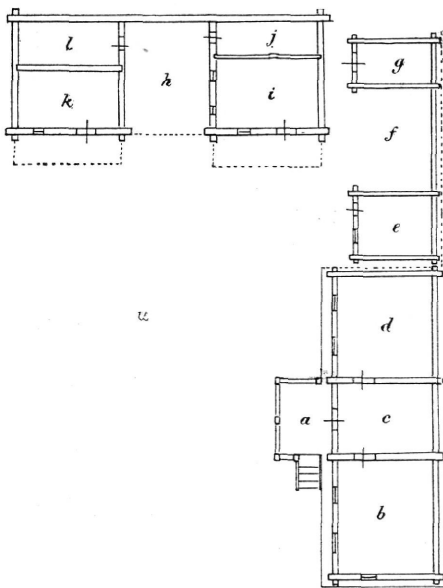
A mint az *1. ábra* háztelek alaprajzán látható, a lakóház a telek egyik utca felé eső sarkát foglalja el. Azelőtt, építésrendőri szabályok hiányában, szokásos volt a házat néhány m.-nyire az utca vonalától az udvarra állítani és így mintegy az utca zajától elvonni. Manapság alkalmazkodni kell a rendhez, a mely az utca sorában való építkezést követeli meg.

A 60—80 cm. mély és ugyanolyan szélességű alapfal a környék java kővéből készül. 1—1½ m.-nyire emelkedik ki a földből ez az alapfal, hogy szilárd alzatot nyújtson a rája kerülő fafalaknak. Ha pincze nem készül, akkor a két alapfal közét földdel töltik ki, ellenkező esetben egész szélességükben a falba mélyített tölgyfagerendákon nyugvó födémmel borítják. Fából valók a ház oldal-

¹ *A Nagyszeben vidéki resinárok lakóhelye és életviszonyai.* Földr. Közl. XXXIII. k. 307—325 és 350—367. o.

falai is. Korábban tölgyfa, most pedig szálfenyők az építőanyag, a melyeneket a határbeli rengetegek bőven szolgáltatnak. Az alapfalakra kerülnek a talpfák (*temeiuri*), a melyek erősségükkel és vastagságukkal tűnnek ki, reájuk pedig vízszintesen egymásra fektetve fenyőszálak vannak rakva. Ezek a fenyőtörzsek (*bárne*) csupán kifelé és befelé vannak megfaragva, míg egymáson faragatlanul fekszenek. A köztük lévő hézagokat rőzsével szokás eltömni. Az ilyen favázás falnak erős keresztkötés kell, különben nem bírná ki az itteni heves viharokat. Érti is ennek a módját az ügyes ác, olyan pontos az ebbeli munkája, hogy szinte a hegyvidék teremtményének tetszik az épület. Az egymást keresztező fenyőtörzsek egymáson átnyulnak és farkasfog-illesztéssel fogódnak össze. Végződéseik (*chiotoare*) a sarkokon erősen kiállanak és nem is lesznek bemeszelve, úgy hogy első pillantásra tisztában lehetünk a ház szerkezetével. Ezeket a kiálló végződéseket láthatjuk a 2. ábrán a ház hátulsó sarkán, valamint láthatjuk a keresztfalak kibúvásait is. A két utolsó, valamivel szélesebb keresztgerenda hornyolva van s föléjük jön a ház elülső falát koronázó derékfa (*jug*), valamennyi között a legerősebb. Ezen fekszenek az épület

1. ábra. Háztelek alaprajza.

a tornác, *b* vendégszoba, *c* konyha, *d* lakószoba, *e* nyári konyha, *f* szén, *g* árnyékszék, *h* széri, *i* marhastálló, *j* disznóól, *k* kamra, *l* borjúistálló, *u* udvar.

2. ábra. Parasztház az udvar felől, a háttérben csűr.

egész mélységén elnyúló folyógerendák, számszerint 4—6, a melyek mestergerendákkal (*rast*) vannak összefogva és ezen fekszik a koszorúfa is. A mestergeren-

dának az a rendeltetése, hogy az átellenes falakat, a melyeken keresztül halad, összehúzza és így mindennemű eltolódásnak és hajlításnak elejét vegye. A szilárdság fokozására valók a koszorú- és derékfába hatoló faszegek is.

A falakra igen meredek tetőt raknak, a mely csekély kivétellel mindig nyerges tető. Ennek is lehető nagy szilárdsággal kell készülnie. E végből a szarufákat a koszorúgerendába rovasolják, a melybe azonfelül még hosszú faszegek is hatolnak, míg a tarékban csapos kötés fogja össze őket. A szarupárokat a tarék közelében vízszintes gerendák, a széknnyilak (*cātuše*) szegültetik meg, néha még dúczolják is őket. A dúczokat azonban úgy alkalmazzák, hogy útban ne legyenek és a padlástéren való mozgást minél kevésbbé akadályozzák. Mindezeknek a kötéseknek, dúczolásoknak a szélnyomás ellen való védekezés a főczéljuk. Hogy a tető szilárdságát még fokozni lehessen, különösen az újabban divatba jött cseréptetőknél, szokásos a szarvazat alá külön vendégszarvazatot szerkeszteni. Ennek dült oszlopai (*chīngü*) minden negyedik szarufa alá helyzetnek és átkalkötővel (*cal*) foglaltatnak össze, a mely a széknnyíl alá kerül és gyakran még 2 álló oszlopon (*stālpi*) nyugszik.

Mihelyest a fedélszék elkészült, a szarufákra léczeket szegeznek, még pedig kisebb távolságban egymástól, ha a tetőt zsindegyel fedik, nagyobbban, ha deszkával (*yise*). Ezeket a vékony, 1.50 m. hosszú deszkákat, a melyeket a resinárok erre a czélra fenyőfából hasítanak, a szarufák irányában 3 léczen keresztül szorosan egymás mellé szegezik. 2—2 deszka közötti hasadékot harmadikkal borítanak, úgy hogy a fedés tulajdonképen kettős. A deszkák végét nem szokás leszegezni azért, hogy tüzeset alkalmával könnyen lehessen leszakítani őket. A tarék mentén hegyben végződve a tető egyik oldalán hosszú fogas sort képeznek, melyet csak a füstlyukat eltakaró tetőállvány, a melyről még lesz szó, szakít meg. Az ereszen a tető messze átvúlik, hogy a meszelt falat az időjárás viszontagságaitól óvja. Minderről a 2. ábra nyújt képet.

Az oromfal háromszögét merőlegesen futó deszkák takarják. Ablak nincsen rajta, hiszen a tető amúgy is szellős, a verebeknek pedig ne legyen útjuk a padlason raktározott magkészletekhez és ételneműekhez. Néha kicsiny, inkább díszül szolgáló lyukakat faragnak ki az orom falán, egy középen elhelyezett kereszt két oldalán. Az oromfalat néha meredeken aláereszkedő konty óvja az esőtől, a mely az utca vonaláig is kiugrik, úgy hogy alatta a hidas is elfér.

Ha az ács munkájával elkészült, következik az asszony nép dolga, a falak betapasztása, a miben az utczán kószáló gyerekek szivesen segédkeznek. Egy eperfának kilátásba helyezett lefosztása bőven kárpótolja őket a piszkos munkáért. A szalmával és lóganéjjal kevert agyagot víz hozzáadásával sárrá tapossák, a melyet az asszony vastagon tapaszt az összerótt falakra, hogy azután nedves kendővel vagy akár pusztá kézzel is gondosan elsímitsa, végül pedig átmeszelje. Az első meszelésnél a mészhöz 3 rész száraz homokot és hamut, a másodiknál finom szitált homokot és ultramarin festéket kevernek.

A ház kívül-belül ragyogó fehér színben tündöklök. Barna vagy zöld festést csak a modern, nagyobb házakon láthatunk, a melyek különben is egészen elütnek a régimódi épületektől s azoknak környezetébe szinte be sem illenek. A tisztára meszelt fehér ház a resinári asszony büszkesége. A házban és a ház körül ural-

ködő rend és csin után itélik meg a háziasszonyt és abban az esetben, ha évente legalább kétszer nem meszelné ki az otthonát és nem súrolná fehérre az ablak-fákat, csakis hosszas és komoly betegség mentené meg a falubeliek gúnyjától.

* * *

A ház belsejébe fedett, nyílt *tornác*on (*privariu*) át juthatunk, a mely a ház udvar felé eső oldalán (lásd a 2. ábrát) a bejáró ajtó előtt van elhelyezve. Elég tágas arra, hogy a házi teendők egyikét-másikat itt el lehessen végezni és hogy jó idő esetén az egész család kedvencz tartózkodó helyéül szolgáljon, annál is inkább, mert róla az udvar a melléképületekkel egyetemben szemeltartható. Fedelét csinosan faragott karesú oszlopok tartják és oldalán 1—1½ m. magas ugyancsak faragott korlát fut körül (4. ábra 1—3. sz.). A gerendákat, a melyek a tornác padlóját és a reája szolgáló falépcsőt tartják, szokás aláfalazni vagy a korhadás megelőzése végett faragott kölapokra állítani. Megesik az is, hogy ezeket a gerendákat az alapfalon átnyúló földemgerendák helyettesítik. A tornác hátulján kissé kiemelkedő emelvény szolgál nyári alvóhelyül, egyúttal megkönnyítésére a padlásra való feljutásnak. Alatta a hátsó keskeny oldalon van a tyúkól, hosszanti oldalán pedig a lejárát a pinczébe. (2. ábra.)

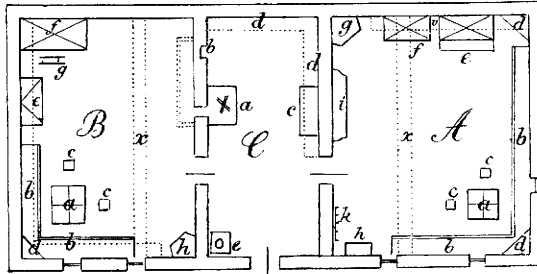
Ha a háznak tornácza nincsen, a lépcső, a melyre előrenyúló tető borul, egyenesen a bejárathoz visz fel. Fa-, ritkábban kőlépcső ez, a melynek karfája sincsen.

A ház belseje, a mint azt a 3. ábra berendezéssel együtt feltünteti, 3 helyiségből áll: A tornác felől legelőbb érjük a konyhát (*tinda*), a melyből kétoldalt nyílik ajtó, úgy a vendégszobába (*casa cea mare*), mint a lakószobába (*coamă*).

A vendégszoba (3. ábra A.) a ház legelőkelőbb része, a melybe a konyhából befelé nyíló deszkaajtó vezet. (4. ábra 4. sz.). Ennek deszkáit sarkvasban forduló s gyakran művésziesen kovácsolt vaspántok fogják össze. Úgy ennek, mint az udvari ajtónak nyitására és zárására csapózár szolgál, a melynek forgatható fakilinese az ajtófába erősített horogba fogózik. A nagyobb biztonságot azonban egy fatolós-zár adja, a mely vaskapocsba, vagy az ajtófa hasítékába jár.

A szoba ablakait, a szimmetriával mit sem törődve, ott vágják a falba, a hol világosságra legtöbb szükség van. Az utcára néz egy, az udvarra 2 kicsi ablak, a melyeken át bizony nem sok világosság árad be. Azelőtt fatáblákkal zárták el, a melyeket később kovácsolt vasrácsokkal védett üvegtáblák váltottak fel. (4. ábra 5. sz.).

A bútorok elhelyezését a világosság eloszlása szabja meg. Ott, a hol legtöbb a fény, tehát az ablakok sarkában áll a négyszegletes fiókos asztal, az ablakok

3. ábra. Lakóház alaprajza.

A vendégszoba: a asztal, b padlák, c székek, d fali tékák, e vendégágy, f ágy, g, h szekrény, i pad, k fogas, l rúd, x mestertengerenda. — B lakószoba: a asztal, b padok, c székek, d fali téka, e hálópad, f ágy, g bölcös, h pohárszék, x mestertengerenda. — C konyha: a tűzhely, b vakablak, c almárium, d tálasfogas, e vizes dézsa.

alatti két falhoz támaszkodnak a padládák, a melyek ülésre is valók, s ezért támlások, de meg a ruhát eltartó láda szerepét is betöltik; velök szemben áll 1—1 szék, a melyeknek támláját és ülőkéjét a paraszt eredeti formákban tudja gyalujával kikanyarítani és festett dísszel élénkíteni.

Az alvásra való ágy a szoba félhomályába kerül, a hol az alvót a legkevesebb világosság és léghuzam éri. A főhelyet a szoba hosszfalán nem is ez, hanem a vendégágy (*pücel*) foglalja el. Két bakra fektetett deszkákon itt tornyosodnak majd a mennyezetig a pompásan himzett vánkások, a szőnyegek és szöttesek. Ilyenek lógnak a 2 ágy fölötti rudakról is (*culme*) és jelképezik a ház gazdagságát, egyúttal pedig reprezentálják az eladó leány hozományát. Vendégszoba „*pücel*“ és „*culme*“ nélkül, olyan mint a templom oltár nélkül. Fel is hozza ám mentségül ilyenkor a házigazda, hogy nincsen már leány a háznál, tehát amazokra sincsen szükség.

Gazdagabb házaknál almáriommal (*armarouie*) is találkozunk. Izlésesen rendezik el rajta a porcellánedényeket, a cserép- és óntányérokat és kancsókat, a művészies gyertartókat stb. A szobának az utcza felé eső sarkában háromoldalu tékák függenek: az üvegedénynek való *cornurariu* és az ima- és énekeskönyveket őrző *cärturariu*.

A vendégszobának rendes körülmények között kályhája nincsen, úgy hogy a hátsó falon a kevésbé tipikus bútordaraboknak jut elegendő hely.

A falakat művészinak éppenséggel nem mondható szent képek díszítik sárga vagy fekete keretekben. Szűz Mária képe az utczára néző falon lóg s előtte az olajlámpást minden vasárnap és ünnepnap előestéjén meggyújtja a jámbor házigazda.

A lakószoba (3. á. B.) ebéd idején, továbbá egész télen át, a család tartózkodó helyéül szolgál és ezért, ha csak lehetséges, déli vagy keleti fekvésű. Padlója deszkapadló, ha azonban a ház nincsen alapincézve, akkor rendszerint puszta agyag. A szobának 2 kicsiny ablaka az udvarra néz.

A bútorok elrendezését az ábra tünteti fel. Az ablak felé eső sarokban találjuk az asztalt, előtte az erős székeket. Karosszék itt is, mint a vendégszobában csak egy van. Ez a házigazda kiváltságos helye. Ülőalkalmatosságul azonban elsősorban a sarkos elhelyezésű padok szolgálnak, a melyeknek nincsen kettős rendeltetésük, mint a vendégszobában, nincsenek is úgy kidolgozva és támlájuk is hiányzik. Utóbbi a falhoz erősített széles és gyakran festett díszű deszkák (*pülatare*, *püretare*) helyettesítik.

Hogy kéznél legyen, a fali téka az asztal közelébe, a fal sarkába kerül. Újabban divatba jött egy másik pohárszékeféle asztal is, a melynek tradicionális helye nincsen; asztal is, szekrény is egyszerre és az evőeszközök elrakására való. A lakószobába tolakodott már a falitükör is és ez a fényűzési bútordarab a 2 ablak közti főhelyet foglalja el a falon. Fölötte itt is megtaláljuk a tálás fogasokat.

A hátsó és az ablakokkal szembeneső oldalfal elegendő az ágy, a bölcső és a hálópad (*lúdoiú*) elhelyezésére. Ez a padláda nappal ülésre való, ezért van támlája és oldalkönyöklője; kihúzható fiókjában pedig éjjel a gyerekek alszanak. Az ágy végénél zsámolyok, szövés-fonási szerszámok vagy más kevésbé lényeges berendezési tárgyak állanak.

A lakószobának azelőtt volt kemenczéje, a mely azonban manapság a tér-

megtakarítás kedvéért a konyhába szorult. A szobában csak a sütő és füstöső maradt, a melyek a tüzhely melegét a konyhából ideközvetítik. A sütő alatti arasznyi fal-mélyedés, vakablak, ezerféle apróságot rejt, a melynek másutt nem akad helye.

A szoba nagysága a lakók és a butorok számához van szabva. Átlag 3·5 m. széles, 4·5 m. hosszú. Magassága nagyon csekély, 2·20 m.-rel megelégszenek, egyszerűen azért, mert az alacsony szoba hamar fölmelegszik.

A *konyha* (3. á. C.) a háziasszony birodalma és sokkal inkább a munka helye, sem mint a pihenésé. A főhelyet a tüzhely foglalja el. Ez a magas, félig nyitott tüzelő közel a konyha és lakószoba válaszfalához, téglából rakott emelvényen áll, a mely faragott faoszlopokon nyugszik és alkalmas pihenőhelyül kínálkozó kiugró padkával bír. Ugyanennyire kiugró a fölötte elhelyezett cserepes füstfogó-készülék pereme is. A füstfogót mázas, lapos vagy homorú csempékből állítják össze, eredetileg azonban vesszőfonadék volt, a milyen még a határmenti községek némelyikében, így Boiczán feltalálható, a hol *ursoaie* néven nevezik. A tüzhelyen azelőtt folyton égett a tűz, nehéz volt azt újra meggyújtani és legszivesebben a szomszédból kölcsönözték. A tüzhely, nemcsak főzésre való volt, hanem meleget és világosságot is terjesztett. Manapság már ritka, helyét a múlt század 80-as éveitől a modern, mindenfelől zárt tüzhely foglalta el rostélylyal, hamulyukkal és sütővel. A füstösövek néhány cm.-nyire a mennyezeten túl a padlástérre nyílnak, a honnan a füst a tető tarékján vágott és alátámasztott deszkákkal védett nyíláson át távozhat el. Kéményt csak újabb időben szokás rakni, a régi házakba is néha utólag építik be. A konyha egész berendezése a legtöbb helyen szintén újabb keletű. Azelőtt a sütőkemence állott benne, előtte a nyitott tüzhellyel, mennyezete nem volt, hanem szabadon nyílt a füstös padlásra, a mely füstölő kamrául is szolgált. Bizonyos, hogy az a helyiség, a hol a tüzhely állott, a lakás ősi formáját, az egysejtű kunyhót, a mely konyha is, szoba is volt, képviselte. Erre mutat a *căsoaie* (ház) név is, a mely a nyitott tüzelő mostani helyére, a nyári konyhára vitetett át. Ez az elnevezés bizonyára abból az időből származik, a midőn a konyha nem olyan átaljáró, kis terjedelműre zsugorodott helyiség volt, a milyen mostanában. Találkozik még Resináron olyan kétsejtű hajlék, a melynek középpontját a konyha képezi, ennek közepén van a tüzhely és a melyben a szoba csak mellék helyiség számba megy, sokkal kisebb is a konyhánál. Ilyen ház manapság már ritkaság, az ősből azonban mindenesetre ez. A kemence csak újabb időben került a nyári konyhába, mert a kenyérsütéskor nyáron is árasztott melegével kellemetlenkedett a háznépnek.

A konyhából van a legtöbb esetben a feljárt a *padlásra* is, még pedig helyhez rögzített vagy odatámasztott létra segítségével; a padláslyukat eltávolítható ajtóval lehet elzárni. Régi házaknál a hátsó oromfalba illesztett ajtón át közelíthető meg a padlás, létra hiányában pedig a tornác már említett emelvényéről. Ellentétben a régi, mennyezetenküli épületekkel, manapság a padlásnak egész kiterjedésében van fapadozata s rajta 2—3 cm. vastag agyagborítékja. Szellőztető nyílások rendszeren nincsenek, mivel a zsindeletet úgy a levegő, mint a világosság könnyen járhatják át.

A padlás eleje, a vendégszoba fölött deszkafallal különül el a hátulsó padlástértől és főleg a kukoricza elraktározására szolgál, a mely a padozaton van fel-

halmozva vagy nyalábokban lóg a széknylakon. A búzát csak ritka esetben tartják már vesszöböl font, szélesszájú kasokban, hanem inkább deszkafalu vasalásnélküli tartókban, a melyek könnyen szétszedhetők. (4. ábra 6. sz.). Itt találjuk még a száradó gyapjút, különféle szövés-fonási szerszámokat és egyéb használaton kívül helyezett tárgyakat. A szögletekben az oromfal mellett nagy drótfonásos cserépfazekak állanak, amelyeket csak különös családi ünnepélyek alkalmával használnak s mellettök vannak szárított gyümölcsöt tartalmazó ládák és zsákok, saroglyákon szétterített vagy fazékba gyömöszölt szilva, zsákokcsák teli száraz gombával, paszulylyal és tökmaggal — csupa gondoskodás télire.

A hátsó padlástér a füsttől-koromtól fényes fekete, ide nyílik ugyanis a tüzelő kürtője. A széknylakra erősített madzagon, vagy rúdon lóg a füstnek kitett hűsféle (*suşala*), m. p. szalonna, sonka, ürünyelv és ürüczomb (*articele*).¹

Megemlítem még, hogy a padláson a szarufák mögé rejtve gyermekjátékokra is akadunk. Leggyakrabban a következőkre: 1. *Brecia*, lapátformájú labdaütő. 2. *Sbárnăetoarea* (4. ábra 7. sz.), könnyű deszkadarab, a mely madzaggal forgatva zümmögő hangot ad. 3. *Săgeata* nyílazó készülék, a mely egy hajlékony nyírfapálczából és a vele madzaggal összekötött nyílvezzöböl áll (4. ábra 8. sz.). Ha a nyilat eleresztik, a rugalmas pálcza visszaugrik és a megfeszített zsinór a nyílvezzö horgáról (*coârlont*) elszabadulva, a nyilat messze kilöki. 4. *Praşchia* (4. ábra 9. sz.), hajlékony nyírfából való, 1 m.-nél hosszabb hajítófa; végének szétfeszített ágai közé szorított kavics (*borbonac*) messze elhajítható.

Pinczét rendszerint csak 2 lakóhelyiség alatt találunk. Körülbelül egy harmada van a földbe ásva, kövel van kifalazva, de boltozva úgyszólván soha sincsen. Vagy az udvar vagy az oromfal felől lépcső visz le, a melyet ferde, kiálló tető, vagy eltornác (*cârlişiu*) véd. Ha a bejárat nyugati, tehát a szélnek és napsugaraknak kitett fekvésű, a lépcsőzet elejére alkalmazott léczajtó tartja távol az apró jószágot és teszi lehetővé a pinczeajtó nyitvatartását.

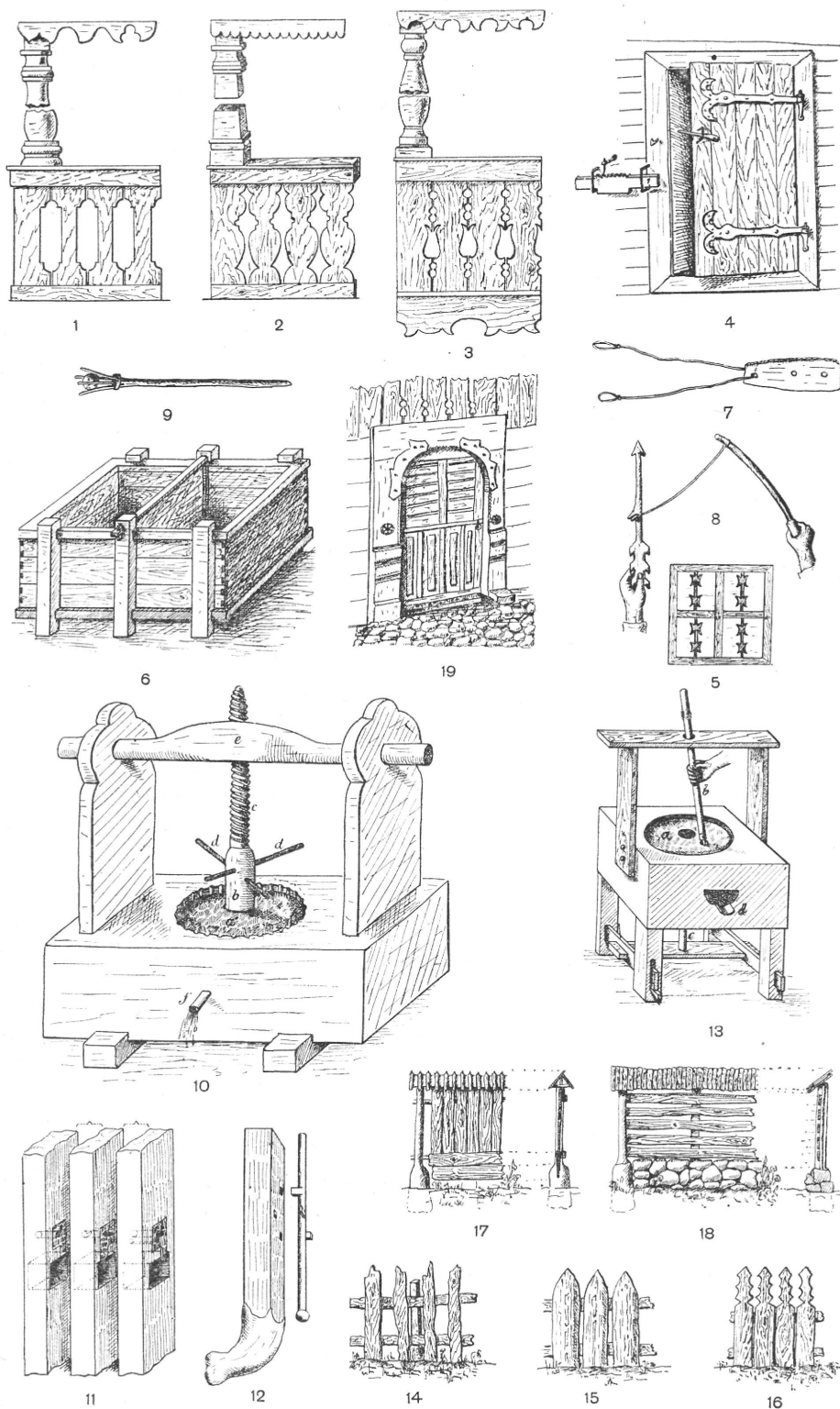
A pincze tulajdonképen az éléskamra szerepét játsza. Berendezését padok és emelvények teszik, a melyeken gyümölcsöt, zöldséget, gumókat teritenek szét. Itt állanak a gyümölcstörök, faedények, köztük a káposztáshordó, mely hasábfákon (*zascuri*) nyugszik ott, a hol valamikor a boroshordók következtek egymás sorjában.

Melléképületek.

A nyári konyhát (*căsoaie*) hacsak lehetséges, a ház végében, annak folytatásaként, de külön falakkal és külön tető alá építik (lásd az 1. ábrát). Különben a házzal szemben, a szomszédház falához támaszkodva épül. Mindakét esetben az udvar felől van a bejárata és a ház felől egyforma könnyűséggel érhető el. Gyakran egy tető alá kerül vele a nyitott szin is, a melynek végében elfér még az árnyékszék.

A főhelyet a konyhában a sütökemence foglalja el, a mely 40 cm. magas, téglából vagy kőlapokból való talapzaton nyugszik. (5. ábra). Ez a talapzat azelőtt

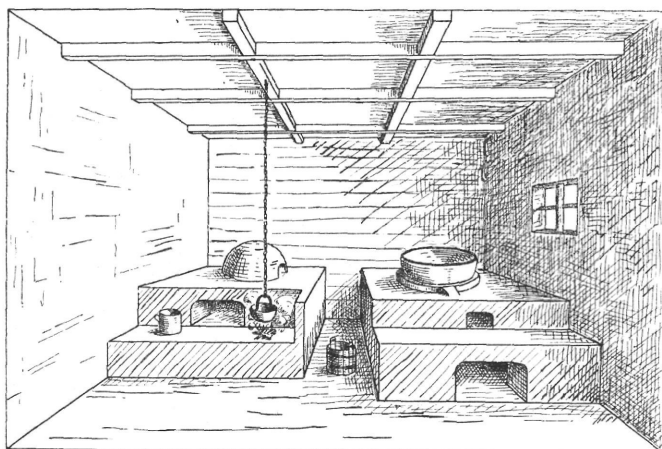
¹ I. h. 366, 367. 1.

4. ábra. 1—3 tornáczrészletek, 4 szobaajtó, 5 rácsos ablak, 6 gabonás láda, 7—9 gyermekjátékok, 10 faggyúprés, 11, 12 fatolós zár, 13 sóörölő kézimalom, 14—18 kerítésformák, 19 utcaajtó.

tojasdad alakú volt, ma rendszerint négyszegletes 1·80 - 2·0 m. hosszal és legfeljebb 1 m. magassággal. Nagyon alacsonyan van elhelyezve a tüzelőlyuk, a mely maga is kicsiny méretű és félkerek bádogfedővel zárható el. A belső üregek hátrafelé kevéssé emelkedő fekeke ki van téglázva, tetejét pedig agyagburkolat képezi. Benne történik a tüzelés, a füst pedig a kemence száján tódul ki, míg az égési gázok a tüzelő oldalfalában lévő lyukon át távozhatnak. Gyakran a sütőkemence tetején egy másik miniatűr-kemenczét láthatunk, amelynek alakja a bujdosóra (*täst*) emlékeztet, arra az ide oda hordható cserépfedőre, *cserepulyára*, a melyet az erősen hevített tüzhelyen a kenyérré vagy a kukoriczalisztból készült tészára (*mälain*) szoktak volt borítani. A talpazon vagy mellette a fal mélyedésében találjuk a tüzelésnél és sütésnél szükséges szerszámokat: a sütőlapátot (*lopotü*), pizskafát, (*rüciator*), szénvonót (*dirg*, *dirglä*, *dirglä*), kuruglyát, (*derenar*) és pemetet (*mätäuz*).

A tüzelőlyuk előtti padkán nyáron nyílt tűz ég, úgy hogy ez képviseli a

5. ábra. Nyári konyha belseje.

szabad tüzhelyet, a melyet oldalvást a talpzatba mélyített kölap — a szélfogó — véd a léghuzam ellen. Mögötte függ az üst lánczra akasztva. A főzőedényeket vas-háromlábúra (*pirostii*) szokás állítani, a fahasábokat pedig tűzikutyához (*cal*) támasztani.

A konyhában minden farész fényesfekete a koromtól. A füst és a konyha-gözők utat keresnek a szabadba, a falak mentén fölfelé húzódnak a hosszú kampók és rudak felé, a melyekre a füstölni való van felakasztva, és a tető hézagain, lenn pedig a konyhaajtón át szabadulnak ki. Itt-ott a szabad tüzhely fölé, a menyegyzethez vasrudakkal erősített kasformájú szikrafogót (*bucinu*) akasztanak, a mely téglából való és a fölfelé keskenyedő kéményben folytatódik.

A 18. század végén a konyha berendezése egy másik kemenczével bővült a legtöbb háznál, a mely a zsiradék megolvasztására való (lásd az 5. ábrát). A nagy, 40—50 ürtü fagyuját befogadó rézüst félig egy szekrényalakú talpzatba van falazva. Az üst fekeke alá tüzelnek, az égési gázok pedig egy oldalvást elhelyezett nyíláson át távoznak.

A bejárat mellett van rendszerint a tölgyfából konstruált faggyúprés (4. ábra 10. sz.). A kipréselendő töpörtő kis zsákba (*turtä*) töltve a rovátkolt zsirtartóba (*oalä*, a) kerül. Erre nehezedik az orsó (*popa*, b), a melybe az eltolható présfejen (*rast*, e) át vezetett csavar (*värtej*, c) jár. A nyomás úgy áll elő, hogy a csavart az orsón keresztül dugott rudakkal (*d*) süllyesztik. A kipréselt zsír a tartóból annak alján elhelyezett nyíláson és csövön (*f*) keresztül csepeg ki.

A prés mellett áll egy állvány (*scaun*) 2 keresztülyukatott deszkával; ebbe állítják a gyertyaöntőformákat, a melyeknek tengelyében lóg a bél, köréje pedig a megolvasztott faggyút öntik.

A régi jó időkben ezek az eszközök majd minden konyhában megvoltak. Többnyire ma is ott állanak, rendeltetésükhez képest azonban alig-alig használják őket.

A konyhaberendezéshez tartozik még a lisztesláda, hozzávaló lapáttal, a vágótöke és húsvágó bárd, kanáltartó, gyúródeszka sodrófával, dagasztófa, sótartó és törő, világító szerszámok a háziasszony készítette faggyúgyertyák elfogadására, szita, dézsák és más egyéb. Mindeme tárgyak elhelyezésére jókora hely kell, úgy hogy a konyha legkevesebb 15 m² területű.

Az udvar végében, arra keresztbe állítva és a lakóháztól teljesen elkülönítve találjuk a *csürt*. (*Lásd az 1. és 2. ábrát*). Közepét a *szérü* foglalja el, a melybe az udvar felől juthatunk s a melyet a csür hosszanti fala zár be. Csak ritka esetben olyan a *szérü*, hogy kocsival át lehet hajtani rajta. Földje agyagból van vagy pallókkal borított és nagyon tisztán van tartva, mert itt csépelik a gabonát, különféle házi teendőket is itt végeznek és sokféle szerszámnak is itt a helye. Oldalfalait éppúgy mint a lakóháznál, egymásra fektetett szálfból röjják össze, míg teteje deszkákkal van borítva. A takarmány behordása a csürkapu feletti padlásablakon (2. ábra), vagy a *szérü* mennyezetbe vágott lyukon át történik. Az is megesik, hogy a *szérü*nek nincsen mennyezete, avégből, hogy a megrakott szekereket is befogadhassa. Ha pedig a *szérü* nem képes a kocsit teljes hosszában befogadni, a hátsó falba vágott lyukon keresztül áll ki a kocsirúdja a kertbe vagy a szomszéd udvarba. A messze kiugró szuszékok (*plesnicare*) nemcsak a hátsó fal mentén, hanem igen gyakran az oldalfalak mentén is megtalálhatók. Az istálló mennyezetgerendái, a melyek a falból körülbelül 2 m.-re kiállanak és deszkákkal vannak fedve, kis tetőt tartanak, a mely a csürtető szarúfáihoz támaszkodik. Alatta mindenféle szerszámot szokás tartani, szövés-fonási eszközöket, hadarót, gabonás lapátot, kaszát, sarlót, gereblyét, ásót, kapát, trágyavillát stb. Ilyen pajta, a melynek külön neve is van: *surü harnicü*, már csak módosabb házaknál találkozunk.

A csür épületében jobbra-balra a *szérütől* találjuk az *istállót*. Akárcsak a háznak, ezeknek is gerendafalaik vannak, a melyek erős kőalapon állanak. Ezeket is kívül-belül sárral tapasztják be, hogy meleget tartsanak. Az udvarra néző falakat pedig a tisztaság okáért be szokásos meszolni. Az istálló falához támaszkodik a szuszék alatt elhelyezést találó baromfiól, ezen a helyen az istállófal nincsen betapasztva, hogy a meleg a gerendák közötti hézagokon a baromfiólba áramolhasson. Ugyanebből az okból az ólt néha egyszerűen az istálló sarkába állítják. Az istálló ajtaja befelé nyílik; néha még egy elülső léczajtót is találunk, a mely a mellett, hogy elzárja, mégis lehetővé teszi a friss levegő beáramlását.

Szellőztetésre való a magasan elhelyezett kicsiny ablak is az udvarra néző oldalon, míg a szerűbe nyíló két ablak, a mely 2 vízszintes deszka között eltolható fatáblával zárható el, inkább a takarmány beadására való.

A padló durván faragott deszkákból van, a melyeket néha élükre állítanak, hogy tovább tartsanak. A deszkák közötti hézagokon szivárog el a ganéjlé a földbe vagy lefolyik a kissé rézsutos padlón, hogy egy csatornán keresztül az istállón kívül elhelyezett deszkafalú gödörben eltűnjön.

Az istálló deszkamennyezetében vannak a takarmány lehányására való nyílások, legtöbbször a jászol feletti sarokban. Az istállópadlás, a mely tele van takarmánnyal, lehetőleg magas, szellős és tágas és a rajta való szabad mozgást kötőgerendák nem akadályozzák.

Az istálló belseje úgy van elrendezve, hogy mindenféle jószág befogadására alkalmas. A szerű felé eső falon találjuk az alacsony jászolt, s felette a szénának való rácsot. Lószerszám, nyereg és takarók hosszú fakampókról lógnak az istállóajtó mellett. A mennyezet alatti deszkán ló- és marhakoponyák fekszenek, a melyek arra valók, hogy az állatokat betegségtől megóvják. A mennyezetet tartó gerendák mögé dugott kis guzsaly pedig a menyét csalogatására való, mert a hiedelem szerint ez az *asszonykának* (*nevüstuica*) nevezett kis állat, mihelyest meglátja a guzsalyt. fonáshoz lát és nem bántja a jószágot.

Az istállóval szemben a csürbe építve van még a *kamra* (*grajd de bucate, grăjdulet, cămăruță*). Az udvar felé néző kicsiny és magasan fekvő, dróthálóval vagy farácsossal védett ablakon át kap valamelyes világosságot. A földolog, hogy száraz és szellős legyen. Az udvarra nyíló ajtajának azelőtt egy sajátságos, biztonsági zára volt (*4. ábra 11, 12. sz.*), a mellyel még néhol találkozunk. Ez áll közvetlenül az ajtó mellett a falra faszegekkel erősített 3—4 fahasázból (*4. á. 11. sz.*), a melyekbe négy-szögletes lyukon keresztül egy retesz s e fölött kerek lyukon át egy fakules (*4. á. 12. sz.*) — mindakettő vízszintesen — jár. A függőleges hasábokba vékony vályúk s ezekbe fel- és letolható fanyelvecskék (*căteii*) vannak vésvé, melyek a vízszintes retesz megfelelő lyukaiba illenek bele. A zár működése a következő: Ha kívülről a fal hasadékán át benyulunk és a reteszt betoljuk, az az ajtó elé kerül és miután a fanyelvecskék a megfelelő lyukakba leesnek, meggátolják a rekesz kihúzását, az ajtó tehát zárva van. Hogy ki lehessen nyitni, be kell dugnunk a fakulesot, a melynek annyi szakálla van, ahány fanyelvecske van. Ha forgatjuk, akkor a lelógó nyelvecskéket a kulcs szakálláival kiemelhetjük a retesz lyukaiból és így a reteszt kihúzzhatjuk, az ajtót pedig kinyithatjuk.

A kamra átlagos nagysága 8—12 m², a háznép és az ott eltett tárgyak számához képest. Itt tartják a gabonásládát, a kenyérdagasztáshoz való teknőt, a zsiros vendelt és köpülőt, kosarakat a gyapjú számára, keményre főtt tökhéjat (*găoace*) eleségtartónak, egérfogót és más egyebet. Itt lógnak a szalonna és füstölt hús, a lisztet tartalmazó birkabőr tömlők, fakulacsok, mérleg, bocskornak való bőr stb. A gazdának nyári fekvőhelye, a faragatlan deszkákból összetákolt alacsony emelvény is gyakran a kamrában áll, úgyszintén elég gyakori még a régimódi sóórló (*râșniță*), a melyet a *4. ábra 13. sz. képén* mutatunk be. Főrésze két lapos kő, az alsó *talpkő* mozdulatlan, a felső *forgókő* (*a*) kézzel hajtott rúddal (*măneiu, b*), köröskörül forgatható. A faállványból lenn láthatólag kiálló vasorsó (*c*), a mely a talpkövön

keresztülhalad, felső végén a forgókövet hordja és ennek a szükséghez képest magasabbra vagy alacsonyabbra való állítására való, a szerint hogy durvábban vagy finomabban őrlött sóra van szükség. Az emelést az állványlábak egyikébe, a heveder alá bevert ék (*ic, e*) eszközli. A forgókő lyukába öntött só az őrlés után az állvány mellső részén lévő lyukon (*scoref, d*) át kifolyik.

A kút helyét az altalaj minősége szabja meg, nem is található minden udvaron. Legközönségesebb a csigás kút, a melynek forgótengelyére a vedret tartó kötél vagy lánc tekerődik, falazott vagy pallókból való kávája és oszlopokon álló tetője van. Gémeskutat rendszeren az utcán találunk, az ilyen nyilvános kút számba megy. Ha a víz szintje nincsen valami mélyen, akkor horogra akasztott vederrel merítenek.

A kerítés.

Hasznossági szempontok utalják a resinári parasztot arra, hogy telkét a szomszédétól elkerítse. Alkalom ez egyszersmind arra, hogy kézi ügyességét s faragásban való jártasságát kimutassa.

Kertek, kaszálók bekerítésére legalkalmasabbak a hajkácsok és a széldeszák, a melyeket a fenyőtörzsek megfaragásánál hasítanak el. Ezeket közelebb vagy távolabb egymástól a földbe ásott karókat összefogó gerendákhoz merőlegesen rászögelik, felső végződéseiket pedig gyakran díszítésképen kifaragják. Ilyen kerítésformákat tüntet fel a 4. ábra 14—16. sz. képe. Ha a kert a falun kívül fekszik, bekerítésére jó az élő sövény is tölgy-, fenyő- vagy tuskés bokrokból, esetleg nedves talajon füzekből, száraz talajon nyírfa-cserjéből.

A parasztudvart mégis legszívesebben deszkakerítéssel veszik körül, a melynek vízszintesen vagy merőlegesen megerősített deszkáit ferdén állított deszkákkal vagy rendes zsindeletetével fedik le. (4. ábra 17. sz.) Kökerítés még nagyon ritka; gyakoribb eset még, hogy kőfalat csak bizonyos magasságig húznak és reáállítják a deszkapalánkot. (4. ábra 18. sz.)

A kerítéshez tartozik a kapu és utcaajtó is.

A kapu kétféle: egy- és kétszárnyú. Amaz a régiebb forma; tengelye, a mely körül forog, a kapufélfá, alul csappal illeszkedik a kő- vagy faágyba (*tigaie*), felül pedig vaspánt fogja az erős kapuoszlophoz. A kapu vázára kerülnek függőlyesen a deszkák, a melyeket úgy mint a kerítést, zsindeletetével óvnak. (Lásd a 2. ábrát). A kapu rendszeren befelé az udvarra nyílik, ha azonban a telek az utca felé lejtősödik, akkor kifelé.

Ritka eset, hogy az *utcaajtó* a kapuba van vágva. A kettőt rendszerint hatalmas tölgyfaoszlop választja el. Valamivel magasabb a kapunál és rendszeren 2 m. széles, hogy a teherhordó ló vagy szamár keresztülférjen rajta. Nagyfejű szögek és díszes vasalások erősítik a deszkákat az ajtószerkezethez s rajtuk meg a sarokvasakon kívül sokszor nem is találunk egyéb vas alkotórészt az ajtón, a zár, a kilincs, de még a kulcs is fából való. Vannak ezek között nagyon díszes ajtók különféle formában összeillesztett deszkákkal, zsalugáteres betétekkel. Még vésett faragásokkal is találkozunk, különösen a kapu és ajtóoszlopokon. (Lásd a 4. ábra 19. sz. képét.)

Ha azonban egyszer kőfal keríti az udvart és a kapu meg az ajtó bolt-hajtást kap, akkor el is veszi sajátos szerkezetét és díszítési modorát. Utánozza városi társát, szürkévé, egyhangúvá lesz, mint manapság minden a házon kívül-belül egyaránt.

Havasi gazdaság.

Resináron különösen a juhtenyésztés az, a mely az adott birtokviszonyok között a legnagyobb haszonnal kecsegtet. Nagy multja is van neki, olyan, a mely a mai állapotokkal össze sem hasonlítható. Tulajdonképeni virágzása a XVIII. század végén kezdődött, a mikor a török kitakarodott hazánk területéről és a midőn II. József alatt Resinár a Nagyszebenhez való hűbérviszonyból felszabadult. Ez a virágzás egészen a mult század közepe tájáig tartott, a mikor a jobbágyság felszabadítása nyomában járt legelősztetés és feltörés, a telekérték növekedése, a folyton szaporodó határvillongások, a gyapjú árának csökkenése a juhászatnak érzékeny károkat okozott.¹

De azért még manapság is a resinári oláhnak legkedvesebb és egyúttal főfoglalkozása a pásztorkodás és a resinári parasztgazdaság leírása bizony nagyon hiányos lenne, ha a havasi juhászatról is nem esnék benne szó. Egyetmást erről már más helyen elmondottam,² itt csak a juhászat *tárgyi* vagyonára kívánok kiterjeszkedni.

Nyár elején a resinári paraszt házanépével és jószágával egyetemben a havasra költözik. A *pásztorkunyhó (colibü)* szolgál neki hajlékul, a mely rendszeren napos hegyeljtőn, távol a karántól és juhakoltól fekszik. Alacsony, mindössze pár em. magas kőalapon emelkednek a boronafalak, a melyeknek szerkezete a házéval tökéletesen megegyezik. Itt is, sőt még fokozott mértékben, súlyt helyeznek az épület szilárdságára, a kötések erősségére. Ez a kunyhó köröskörül zárt és két helyiségből áll: lakószobából és marhaistállóból. A fafalak csupaszon maradnak, csakis a fenyőtörzsek közti hézagokat tömítik kéreggel vagy fedik el deszkadarabokkal, hogy a szél meg a hideg ne találjon egykönnyen utat a kunyhó belsejébe. A colibára meredek nyeregtetőt raknak s a tető síkjának közepére — védekezésül a viharok ellen — a szarufákkal párhuzamosan 2 erős gerenda kerül, a melyeket az eresz mentén közvetlenül a fal mellett beásott czölöpökhöz erősítenek.

A *lakószoba* bejárata a kunyhó rövid oldalán van. Itt is megfigyelhetjük, hogy a helyiségek elrendezésénél tekintettel vannak az égitájakra: a bejáró ajtó a keleti oldalra kerül, az istálló pedig délnek néz. Igaz, hogy ezt a beosztást nem lehet feltétlenül, minden esetben keresztülvinni. Néha praktikus vagy gazdasági tekintetek akadályozzák. Utóbbiak szabják meg a lakószoba nagyságát is. A paraszt mindennemű szükségletei idefönn a havasokon nagyon szűkre vannak szabva, megelégzik 3—4 m. hosszú és ugyanolyan széles szobával.

A mint a szobába lépünk, első tekintetünk a tűzhelyet éri, a mely a bejáratról balra, a sarok felé esik. Ez a rendkívül primitív tűzhely alig, vagy egyál-

¹ U. o. 358. o.

² U. o. 357—360. o.

talában nem emelkedik a föld fölé. Fölötte szolgálóról lóg az üst, a melyben a puliszkát (*mamaliqa*) főzik. A szolgáló (*cârligel*) egy vízszintes rúdban (*crucăni*) fel- és letolható és egy peczek segítségével tetszésszerű magasságban rögzíthető; a vízszintes rúd a falba vagy külön czölöpbe van erősítve. Egy ennél még kezdetlegesebb fajtája a szolgálónak egy hajlított faágból áll, a melynek egyik vége a földbe van tűzve, a másik végének bevágásába pedig akasztják az üstöt. Ez a *cuşbă*. Máskor az üstöt egy fent összegűszolt 3 rúdból álló állványra akasztják. (6. ábra 1. sz.). A tűzhely füstje az ajtón, a fal hasadékain és a mennyezetbe vágott padlásfeljáró lyukon keresztül távozik el.

A tűzhely közelében körülbelül térdigérő magasságban van az alvóhely, a mely nappal ülésre is szolgál. Ez az ágy nem áll egyébből, mint négy vastag bükkfatörzsrre keresztbe fektetett deszkákból. Ha asztal is található a szobában, úgy az közvetlenül az ágy előtt áll. Az asztal, mint a berendezés általában, így az esetleg előforduló székek is, nagypolt, durva munkával készült.

Találunk még a szobában serpenyőket és főzőedényeket, vágódeszkát, fakanalakat és késeket, a csalánlevesnek való kavarákanalat, nyírfakéregből készült sőtartót stb. Mindezek, úgyszintén más, különösen ácsszerszámok, a fal melletti deszkaállványon vagy a mennyezetre függesztett deszkán fekszenek.

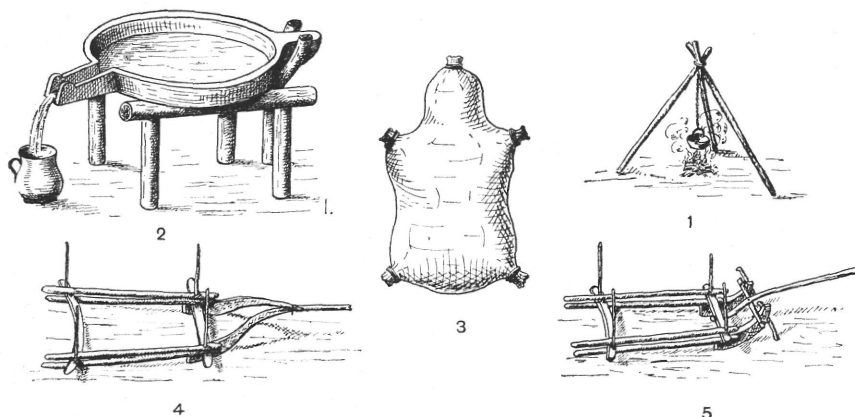
A szobával ugyanegy tető alatt s tőle csak boronafalal elválasztva, van az *istálló*, a tehenek vagy lovak számára. Ajtaja a ház hosszanti oldalán van s rendszerint deszkapadozati. A lakószobánál 2—3-szorosa nagyobb. A kezdetleges jászol a bejáratnál szemben eső falhoz támaszkodik s megkönnyíti a padlásra való feljutást is, ahová egy, a sarokban a jászol felett lévő ablakszerű nyílás szolgál. A takarmányt azonban a hátsó oromfalán lévő ablakon keresztül hánnyák fel a padlásra.

A konyhón kívül állandó jellegű építkezés még a *juhkarám* (*strungă*) és a *juhakol* (*staul*). Előbbi nem is megy épületszámba, hiszen csak fenyőszálakból összeütött, egészen nyitott vagy csak félig zárt kerítés, a melyen belül fejk a juhokat. A juhakolt a havasi legelőkön találjuk; hajlékszámba megy, a hol a juhok fagyos éjjeleken vagy korai havazásnál oltalmat lelnek. Rendesen teljesen szabadon áll és semmiféle más rendeltetésű épülettel nincsen összefüggésben. Ez az elkülönítés már csak azért is tanácsos, mert a többi gazdasági épület közvetlen közelében vannak a kaszálók, néha szántóföld is, a melyek váltakozva vétetnek használatba és a melyekről a nyáját távol kell tartani. A juhakol sokszögű, minden oldalról zárt; belsejébe ajtó vezet s ezzel szemben van egy másik nagyon kis ajtó, a melyen keresztül a juhok csak egyenkint mehetnek, hogy meg lehessen őket számlálni. Éppen ezért az ajtó neve: *numărătoare*. Az akol falai csak olyan boronafalak, a milyenekkel eddig is találkoztunk. Újabb időben deszkafalakat is készítenek, a deszkákat vízszintesen a földbe ázott czölöpökhöz szegeznek. A falakra deszkatető borul, a mely az akol belseje felé jobban nyúlik alá, hogy az állatokat a csapkodó esőtől óvja.

Tárgyi néprajzi szempontból a havasi épületek legfontosabbika az *eszténa* (*stîna*), a juhászok tanyája, a melyben a túró készül. Falait faragatlan fenyőszálakból ácsolják össze, a melyeknek kiálló végeit összerójják, a 8—12 m. hosszú és 3—4 m. széles területet körülfogó falakra kerül a nyergestető; a

szarufákra durván faragott léczek s ezekre deszkák (*şise*) jönnek. Ennyiből áll az egész tetőzet. Ritka eset, a mikor a deszkák helyett fakéreggel fedik a tetőt, a melyet kövekkel terhelnek meg.

Az esztenának mennyezete nincsen. Belseje két részből áll: a tulajdonképeni esztenából, a hol a tüzet rakják, ételt főznek, tartják a tejesedényeket stb. és egy kamrából (*stăna foilor* [= „tömlő-eszténa“] vagy *celariu*), a hol a túró van eltéve.¹ A kettőt elválasztó fal szintén faragatlan fatörzsekből, ritkábban deszkákból áll, közepébe pedig ajtónyílás van vágva. Ajtaja azonban nincsen. A konyhó mellső falán van a bejáró ajtó, ablakot hiába keresünk. A deszkaajtó fasarkokban fordul és semmiféle vasalás nincsen rajta. A tulajdonképeni eszténa hosszfalain egy gerenda nyugszik s ebbe, valamint alatta a földbe ásott fatönkbe egy forgatható rúd (*vârtej*) van erősítve s belé egy fogazott végű másik rúd (*peană*) illetve, a mely a szükséghez képest előre- és visszatolható. Erre, ritkábban vaslánczra akasztják a hatalmas rézüstöt, a melyben a tejet felforralják. Alatta a földön van a nyitott, néhány kővel körülrakott tűzhely.

6. ábra. 1 tűzhely, 2 grinta, 3 birkabörtömlő, 4, 5 irongák.

Fontos járuléka az eszténa berendezésének a *túróprés* (*crintă*), a mely valamelyik sarokban áll. Ez egy 3 lábbon nyugvó, kifolyó csatornával ellátott tányér-alakú készülék (6. ábra 2. sz.), a melybe a már megaludt tejet, jobban mondva az *édes túró*t tartalmazó zacskó kerül. A zacskót széles fa- vagy bádoga-brones (*veacă*) fogja körül, a mely szűkebbre és tágabbra állítható és a túrónak a kerek formáját adja meg. Felülről a zacskóra vastag korong (*popa*) nehezedik, a melyet a falba ékelt vagy a grintához kötéllel erősített rúd (*prăjina*) végére akasztott 40–50 kg-nyi nehezék (*jgheab*) nyom le. Az így elszívargó savó a tányér csatornáján folyik le.

Ülő alkalmatosságul felébe hasított rövid fenyőszálak szolgálnak, a melyeknek lábait négy egyforma rövidre levágott ág képezi. Ugyancsak egy darab fából áll a durván kinagyolt háromlábú fejőszék. A hátsó fal mellett, a kamra ajtajától balra álló padformájú emelvény a hálóhely. Sokkal nagyobb ennél az a másik pad, a

¹ U. o. 360. l.

mely az oldalfalak egyikének egész hosszában elnyúlik s többféle rendeltetése van. Éjjeli pihenésre is való, míg nappal mindenféle tárggyal találkozunk rajta. Itt hevernek a bundák, báránybőr-kucsmák, a $1\frac{1}{2}$ m. hosszú és 60—70 cm. széles szűrformájú nemeztakaró (*gluga*), a melynek csuklyája óv az esőtől, de kenyeret is tartanak benne és a mely használatkor a fejről lóg le, különben pedig a juhászkampóra akasztják, ide teszik le napközben a pásztorfurulyákat (*Avier* és *caval*), az iszákot, a báránybőröket és más egyebet. Az asztalt is ez a pad pótolja, rajta költik el a fejnagyságú, túróval töltött puliszkagombócokat. Közvetlen közelében van a fából faragott kanáltartó (*blidariu*), fakanalakkal és villákkal, a fakéregdarabbal, melyre a puliszkát kiborítják, a puliszkakeverővel (*mesteciu*), kéregdobozokkal, acél-kova-taplóval stb. A falból kiálló ágakon lógnak a kukoriczaliszttal, ritkán vízzel megtöltött birkabőrtömlők, fazekak és üstök, fakupák, ivópoharak és fejéshez való edények. Gyakran a kamrabejárat mellett külön állványon áll a sajtár (*găleată*, *steand de jintiță*) és az oltó vagy a vaj eltartására való kisebb faedény (*botița*).

Ezeken kívül az esztenában a földön és falon, deszkákon és bakokon, kampókra és szegekre akasztva még sokféle eszközt találunk. Így a csöbröt (*ciubăar*), a melyben a felforralt tejhez az oltóanyagot keverik, hogy megalvadjon, a tej szűrésére való vásznat (*strecurătoare*), a vizes vedret (*bota*), melyet a lovak és szamarak hátára akasztanak, a köpülőt (*bădău*), magas hengerformájú faedényt, a melyre fel- és letolható rúdon lyukas korong jár, a vaj készítéshez, keresztformában összeillesztett pálczákat (*cruci*), a melyek azt a vászonkendőt (*păstură*) tartják, a mely a tej megalvadása közben a csöbörre kerül, hogy egyenletes meleget tartson. Az eszténa berendezéséhez tartozik még egy nyirvesszőből való csutak (*cuihalău*) és lapát (*urdariu*), mindkettő az orda keverésére való, azután ide tartoznak a gyapjúnyiró ollók, a juhoknak való sötömbök, mérleg, túrözacsok stb.

Az eszténa kamrája tulajdonképen a túróraktár (*celariu*), a mely mindig kisebb az első helyiségnél. Faállványokon itt rakják el a kész túró tartalmazó bődönöket és juhbőrtömlőket (*burduf*) vagyis a szőrétől megfosztott s a lábaknál összevarrott juhbőröket. (6. ábra 3. sz.). A kamrába egérfogó is való, a melyet a juhász maga állít össze apró deszkadarabokból s melyet tréfásan *macskájának* (*măța*) nevez.

A havasi gazdálkodás s az azt feltételező természeti viszonyok még számos más, odalenn a faluban elő sem forduló eszközök és szerszámok kieszelésére adtak alkalmat. Csak egynéhány igazán tipikus és ősi eredetű dologra akarok a sok közül reámutatni.

Ilyen a fásszekér, a mely nem tetszetős voltával, hanem erős szerkezetével tűnik ki és mindenben a meredek, árkos utakhoz alkalmazkodik. Hosszú kocsirúdja és hosszú nyújtója van.

Az ironga (*scifă*), szánformájú alkotmány, a mely a szénának télen a meredek lejtőkön és úton való szállítására használatos. Kettős, keresztfákkal összekötött fatörzsekből áll, a melyek elől szántalpon nyugosznak. A vontatórúd illeszkedése különböző aszerint, hogy lóval vagy ökörrel huzatják. (6. ábra 4—5. sz.).

Hosszú szálfáknak a hegylejtőkről az utakig való vontatására valók a hámfák

(*tánjalü*), a melyeknek lánczát gyűrüs vasszeg erősíti a fatörzs vastagabb végéhez. A hámfá csak kevéssé vagy igen erősen hajlított, ismét aszerint, hogy ökröt vagy lovat fognak elébe.

A hegyi lovak nyerge fanyereg mindenféle vasrész nélkül s fakengyellel, a melyet a fehér gyertyánnak hajlékony fájából sajtáságosan alakítanak.

A teherhordó állatok hátára, kétoldalt lelógó átalvetőt akasztanak házi eszközök, fa, alom, juhbőrtömlőknek a hegyi ösvényeken való szállítására.

A havon való gyors, a besüppedést akadályozó járásra való hócipő (*vârzipö*) nem egyéb rácsalakú faabroncsnál, melyet a boeskor alá kötve hordanak. Az abroncsból kiinduló zsinórok a közepen bőrtalpat tartanak, ezen nyugszik a láb. A jégen való biztos járásra szolgál az alul hegyes szegekkel ellátott jégpatkó (*potcovü*), a melyet szíjjal erősítenek a lábhoz.

A pásztor primitív létrája egy fatörzsből áll, keresztüldugott fokokkal és hegyben végződő lábakkal. A hegyvidéken tetőfedés, a faluban gyümölcszedéskor is használatos.

A többi gazdasági eszköz és szerszám nem olyan, hogy azokat különös felemlítésre méltóknak találjam. A mit eredetinek, a multból sarjadtnak és kifejlődöttnek ítélem, azt előadtam. A természeti viszonyok egyszerű komorságának hatása tükröződik vissza mindeneken. S talán nem utolsó sorban magán a népen is.

Pücalü Viktor.

IRODALOM.

Anfänge der Kunst im Urwald, Indianer — Handzeichnungen auf seinen Reisen in Brasilien gesammelt von Dr. Theodor Koch-Grünberg, Berlin 1905. — **Süd-amerikanische Felszeichnungen.** Dr. Theodor Koch-Grünberg, Berlin 1907.

Ez a két munka bizonyos tekintetben egymást egészíti ki. Részletesebben csak az elsőről emlékszünk meg.

Az összehasonlító néptan művelői az utóbbi időben kiváló szeretettel foglalkoznak a primitív népek díszítő művészetével, sőt e tanulmányok mélyültével e művészetek eredetének nem könnyű kérdésével is. Az előbbi témához ma már bőséges források állanak rendelkezésre a néprajzi múzeumok gazdag gyűjteményeiben. Ezek azonban ma még csak nyers anyagoknak mondhatók. Életre keltésök, a tudomány javára való megszólaltatásuk és magyarázásuk a jövő feladata. Félő azonban, hogy az nem fog sikerülni olyan mértékben, mint kívánatos lenne. A tapasztalások ugyanis arra tanítottak meg, hogy a hazai talajból sebtében kiragadt s múzeumokban felhalmozott anyag — miként a gyűjtések legtöbb esetben történni szoktak — az új környezetben egyszerre némává válnak. Előbb kezdtünk gyűjteni, sőt harácsolva gyűjteni, mielőtt még a czéltudatos gyűjtés lényegével tisztában lettünk volna. Ma már számos esettel tudjuk igazolni azt a tételt, hogy egy gyűjtemény akkor gyümölcsöztethető igazán a tudomány javára, ha vele együttesen az illető nép teljes ethnikumát behatóan megismertük. Ilyen példakkal éppen a braziliai indiánusok egy-egy apróbb csoportja szolgálhatna. Azt látjuk ugyanis, hogy közelebből szólva díszítő művészetiknek okszerű megfejtése s az összehasonlító nyelvtudományra foganatos magyarázata csak olyan bűvároknak sikerült, kik minden *ethnologiai* jellegre kiterjeszkedő figyelemmel hosszú időt töltöttek egy kisebb népcsoport körében. Most aztán gyönyörűség nézni, hogy az általak kicsiny körre, egy néptörzsre megállapított

események milyen biztossággal terjeszthetők ki szélesebb körökre, nagyobb rokon népcsoportokra is.

A primitív díszítőművészet bizonyosságai benső mibenlétének megismerését és logikus magyarázását nagyban elősegítették azok, a lélektani kísérletpróbák számba menő kézi rajzok, melyeket a bensülöttek a kutató bűvár felügyelete mellett képzeletükben elevenen élő tárgyakról és jelenségekről készítettek. Így támadt ez az előttünk fekvő gyűjtemény is. Hogy pedig róla e helyen megemlékezzünk, annak egyik oka abban van, mert újabb időben a Gyermektanulmányi Társaság kebelében nálunk is észlelhető oly irányú munkálkodás, mely a mi kicsinyeink rajzpróbálgatásait a természet e nagy gyermekeinek hasonló műveivel hasonlítgatja össze (nézetünk szerint ugyan csak fél jogosultsággal)¹, sőt egy abban maradt kiállításon ezt szemléltetően is be akarta mutatni. A lélektannak gyönyörűen tanulságos új fejezete ez!

Szerzőnk néprajzi tanulmányok végett két évet töltött Brazília őserdeinek még kőkorszakban élő indiánjai között s ezek az élesen megfigyelő, ügyes kezű, talentumos, rajzolni mindig kész s a rajzokban gyermekes örömeiket lelő barna ficzkók pár vázlatkönyvet töltöttek meg czeruza rajzaikkal, megörökítve mindazt, a mi képzeletüket foglalkoztatja s a mi őket felszólítás nélkül is ilyen művészi tevékenységre sarkalja. Meg kell ugyanis jegyeznünk, hogy a rajzolóónnal nem ismeretlen szerszám került a kezökbe, mert fagyantafestékbe mártott papálczikácskákkaal éppúgy rajzolnak ők faszerszámaikra vagy fakéregből készült holmiaikra (tánczálarczok, kunyhófalak stb.), mint a mi gyermekeink a palavesszővel a palatáblára v. színes czeruzával a papirosra. Valósággal képeshesek mint a gyermek, mondja a szerző. Órákig elnézték őt rajzolás közben s órákig el tudtak gyönyörködni a kezökbe adott képeskönyveken, melyekben előttök ismeretlen állatok voltak lerajzolva, a miket természetesen a kimerültségig újra meg újra kellett elmagyarázni nekik minden kis faluban.

Fussunk át most röviden az albumon, szerző fejezeteinek sorrendjében. Rajzok nélkül úgysis csak fél munkát végezhetünk, de másrészt ezélünk csak a figyelem felhívása. Éppen azért semmiféle reflexiót sem fűzünk hozzá.

1. *Nyers körrajzok.* Ábrázolva vannak: ember, kutya, jaguár, tapir, majom, krokodil, teknősbéka, kigyó, gyík, madár, hal, csolnak. Ez a legkezdetlegesebb rajzmodor. *A rajz ezélja nem a hü utánzás, hanem a közlés, az elbeszélés, egy gondolatmenet kifejezése, az esztétikai hatás másodrendű. A lényeges jegyek vannak hangsúlyozva, azok a mik a rajzoló érdeklik, a lényegtelenek elhagyatnak.* Az embernél pld. a fej és fejdísz, a mi mellett néha a kezek hiányoznak. A rajz a beszédet helyettesíti. Néha emlős, madár, hal egyforma, csak a később hozzáragasztott testrészek, melyeket a rajzó külön egyediségek gyanánt fog fel, különböztetik meg egymástól, pld. a tapirnál az orrmány, a jaguárnál a fej, a nagy tépőfogak és körmök. A kutya és gyík képét csak amannak felkunkorodó farka különbözteti meg egymástól.

2. *Az oldal és szemközti nézet felcserélése.* Ez is amellet bizonyít, hogy a rajz ezélja a közlés. Éppen így van ez a mi gyermekeinknél is. Az embernek két szeme van, mondja a rajzó, következésképpen mind a kettőt oda kell rajzólnia, még oldalnézetben is. Hasonló okból kap a madár oldalnézetben két szárnyat, a majom két fület, két kezét stb. A csolnak pld. oldalnézetben van rajzolva, de azért pompásan beláthatni a belsejébe, s az evezők is mindkét oldalon fel vannak tüntetve stb.

3. *Egyes testrészek elhagyatnak.* A naív művész csak azt tünteti ki, a mi neki érdekes, a többit elhanyagolja. Egy női figuránál pld. a mons veneris is fel van tüntetve, de az orr és száj nincs, stb.

4. *Testrészek hibásan illesztetnek oda.* Néha hibából vagy hanyagságból felesleges testrészeket rajzolnak. Munkaközben gyakran elfelejtik, hogy mit akartak ábrázolni s így különböző állat testrészeit ragasztják egymáshoz, vagy ugyancsak munkaközben mást gondolnak s a mekezdettt alak is mássá válik. Különösen a vétagokkal vannak

¹ L. pld. erre nézve Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien, 1909. 131. o.

megakadva. Így a madárnak néha 4 lábat juttatnak, mert az első kettőt pld. hibásan rajzolták meg. A kutyának hat lába van, sőt a kígyónak és hálnak is van lába, sőt néha még csőre és szárnya is.

5. *Testrészek elválasztása a testtől.* Mivel a rajz czélja a magyarázás, a felsorolás, nem pedig az alakbeli vagy anatómiai hűség, megesik, hogy az egyes testrészeket elszakítja a művész a testtől. Így pld. az embernél a kezek v. ivarszerv, madárnál a fark a levegőben lógnak, vagy a jaguárnál a szemek a fej mellett vannak

6. *Röntgenfelvételek.* Ismét a rajzolás leíró sajátosságából következik, hogy az indiánus piktor olyan dolgokat is rajzol, a miket nem lát, de a mikről tudja, hogy ott vannak. Gyakran belerajzolja pld. a körvonallal feltüntetett emberalakba a csontvázat és szívet, halfigurába a szálkákat és gerinczet stb. Jellemző, hogy előbb megrajzolja a meztelen emberi testet s csak azután akasztja rá a ruhát.

7. *A rajzok tökéletesednek:* a) *vonalkázás által,* minnek következtében plasztikusabbak lesznek. Ez már az előadó képesség magasabb fokára mutat s bizonyos mértékig pld. az illető állat szörzetének mustrázatát és színét is utánozza v. sejteti; b) *jellegzetes jegyek mellékelése által.* Már a nyers körrajzoknál lehetett megkülönböztető jegyeket látni, pld. a nemi szervek szétválasztották egymástól a férfit és nőt. Ez átment az állati ábrázolásokra is, a mint láttuk teszem fel azt, hogy a tapirnak orrmánya, a jaguárnak körmei voltak szembeötlő módon kitüntetve. Ez még tovább mehet egészen az aprólékosságig, a mikor pld. a jaguár gereznájának a mustrázatát is kirajzolják, már bizonyos esztétikai fogékonyságra mutat az, mikor a különben is könnyen felismerhető állatoknak díszítő jegyeket juttatnak, mint pld. a teknősbékának, mikor páncéljének pikkelyeit is feltüntetik, holott az állat maga, már körrajzából is könnyen felismerhető. A kígyókat kígyóvonal alakjában ábrázolják, de néha mustrázatukat is megadják.

8. *Alsóbbrendű állatok.* Ezekkel igen kevés bajuk lévén, közülök inkább csak azokat rajzolták le, melyek nekik kellemetlenséget okoznak, mint pld. a szünyogok és termiták.

9. *Növények.* A növényvilág képletesen kifejezve, távolabb is állván a természeti néphez, mint az állatok, meg azért is, mert a növények ábrázolása amazokénál jóval nehezebb, alig egy-két példával szerepel a gyűjteményben.

10. *Jelenetek és sceneriák.* Ez a fejezet igen gazdag anyaggal van képviselve. Vadászó, erdei nép lévén, a sajátjának tartott gazdag állatvilág élete különösen érdekli őket. (Nagyon tanulságos ebből a szempontból Karl von den Steinen leírása, *Unter den Naturvölkern Zentralbraziliens* című munkájában, a ki elmondja, hogy mikor az indiánus falu férfi lakossága estende a kunyhók elé kiült tanyázní, bármiről beszélgettek is, a társaság minden egyes tagjának fél füle folyton a környező erdőben volt, minden hangot hallott s a kis társaság az erdőből jövő minden állathangra reagált).

Szerepel e rajzok között a madár, a mint a fákon berzenkedik, az alligátor, amint a halat elkapja, a tapírt üldöző jaguár, az indián mikor fűvócsővel majmokra, vagy nyíllal a csolnaktól halra lö, vagy horgász, vagy a függőágyban sziesztáz, a vejsze, mellyel halat fog, az asszony, a mint gyereket vezet. A multságok sorából több képen szerepelnek tánczó férfiak s némelyik ilyen képen még a házakról s a házak elejére kiaggatott táncdobokról sem feledkeztek meg.

11. *Szellemek v. kísértetek rajzai.* Primitív hitvilágukban az elhalt varázslók barlangokban lakó szellemei is nagy szerepet játszanak. A rajzok ezekből is bemutatnak néhányat.

12. *Álarcrajzok.* Ezek ünnepi álarcokba öltözött maskarákat ábrázolnak.

13. *Térképek.* Ezek közül egyik egy folyórészletet ábrázolna három vonással, minden topografiai tudás nélkül, egy másik ugyanezt a folyó partján lévő házakkal úgy, a mint azok a valóságban fekszenek.

14. *Ég-térképek.* Az égboltozaton indiánusaink topografiai tájékozottsága bizonyos csillagképek felismeréséig terjed, melyekben ők is állatképeket látnak, a miben természetesen a képzeletnek is nagy szerepe van. Az egyik térkép ilyen felfogásban, a másik inkább természetes fekvésben tüntet fel néhány csillagcsoportot.

15. *Díszítmények.* Ilyenek a házfalak kéregborításain, eszközökön, testükön stb. láthatók.

Ezeket leginkább állatalakkal v. ezeknek részeivel hozták értelmezéseikben kapcsolatba, a mennyiben hasonlítanak is hozzájuk. Bizonyos azonban az, hogy legtöbbjük fonásműveletek (kosár, gyékény, szőnyegfonás) közben előálló mustrázatokból vezethetők le, a honnan más tárgyakra is átvitték azokat (edényre, ijjakra stb.)

A rajzokon szereplő ornamentumok: kosárfonás minta, ülőszármoly vésett díszítése, bőregéornamentum, halak, termiták, madárfészek, gummifák ágakkal (?), hernyófejek, gyöngyös kötény-rajz, agyagedények díszítve, fatál rajza, teknősbéka-rajz, halszálka és díszített elejű házak.

A második munka ugyanarról a vidékről való sziklarajzokat tartalmaz. Ezek a folyók partjának sima sziklafelületeibe, különösen a zuhogók előtt bekarcolt, egyszerű kontúrrajzok, legtöbbnyire felismerhető v. stilizált emberalakok, néha állatok v. ákombákomok, egy stílusban, ugyanazon elemi formák ismétlődései. Meg lehet állapítani, hogy előbb voltak az ákombákomok s belőlök alakultak ki a figurális rajzok. Ezeknek a sziklarajzoknak jelentőségével szerző kutatásáig nem tudtak tisztába jönni a bűvárok. Voltak a kik képirást láttak bennök, mások azt vélték, hogy ezek emlék- vagy figyelmeztető táblák stb.

Elég legyen itt csak annyit mondanunk, hogy Koch-Grünberg végérvényesen eldöntötte, hogy nem egyebek azok egy primitív nép naiv művészi fogékonysága megnyilvánulásainál, nyers kezdetei egy primitív művészetnek. Az utaztában megpihenő, vagy halászatra kiszálló v. a zuhogóknál átszállásra kényszerült, mindig ráérő, rajzolásra hajlamos indiánus, a kínálkozó sima köfelületre karcolásokat vésett, melyeket az azon a helyen megfordult törzsbelije még jobban bemélyített, megtoldott, vagy átalakított. Így keletkeztek a rajzok s nem is mások azok, mint a primitív természeti ember ártatlan, játszi kedvtelésének szüleményei.

Bátky Zs.

A magyar parasztház. Kiadja a közokt. és belügym. támogatásával a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. Kertész K. Róbert és Sváb Gyula felvétele alapján rajzolta Sváb Gyula. (Németül és angolul is) kiadja Toldy L., Budapest. I—II. füzet.

A svájci, német, osztrák és horvát mérnök- és építész-egyesületek paraszt építkezést tárgyaló kiadványai után megjelent a *magyar ház* első kettős füzete 24 táblával. Az egész munka 60 táblára van tervezve. A felvételeket szerzők ketten végezték, a rajzokat Sváb Gyula maga készítette. A kettős füzet a Székelyföld sokszor tárgyalt s hazánkban talán legismertebb népi építkezését mutatja be, elsősorban *gyakorlati építészeti* szempontokat tartva szem előtt, tehát főképpen a szerkezetre, beosztásra, díszítő motívumokra és megoldásokra való tekintettel. Ezt mi egészen természetesnek is tartjuk s nem rekriminálunk a felett, hogy az ethnográfusnak csak kevés jut abból a pompás és gazdag csemegéből, melyet szerzők a magyar, de a külföldi nagyközönségnek is e remek munkában feltárnak. Különösen a külföldre való tekintettel azonban mi is óhajtandónak tartjuk, (l. Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde, Berlin, 1908), hogy a majdan megjelenendő szöveg-részben a magyar házbuvárlásnak eddig egybehordott anyaggyűjteménye és elfoglaltságtól menten kihüvelyezett eredményei is figyelembe vétessenek. A mult füzetünkben ismertett osztrák kiadvány ebben a tekintetben mintának vehető. Ezzel a köteleességgel tartozunk minmagunknak.

Ez a kettős füzet tehát a Székelyföld építkezését ismerteti ház-, helyszín- és alaprajzokban és metszetekben, czinkográfiában és autotípiában. Bemutat melléképületrajzokat, faragott és festett kerítéseket, kapukat, utcaajtókat, haranglábakat, fejfákat, bútorokat, stb. nagy gonddal, éles szemmel válogatott példányokban, kitünően sikerült illusztrációkban. Az utolsó lap (ház, nagykapu, utcaajtó, kerítés, kemence) színes képeket közöl.

Bírálatmondást, fentebbi nézetünkből kifolyólag a közölt rajzanyagról, magunk részéről helyén valónak nem tartunk, azt a szöveg megjelenésének alkalmára hagyjuk. A mi feladatunk elsősorban csak annak a megbíráására szorítkozhat.

Bátky Zs.

Szabó Imre: Hunyadmegye erdőhátvidéke. Vázlat. Déva, 1909. Hirsch A. 8°. 12 oldal. Különlenyomat a „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“ XIX. évkönyvéből.

A szűkre fogott, de így is tartalmas dolgozat monografikus vázlata település-történeti és néprajzi szempontból Hunyadmegye erdőhátvidékének. Szerző szerint e néprajzi tekintetben különálló sziget a vármegye nyugati részén, a Marostól délre és Krassó-Szörény megyétől keletnek a Cserna völgyéig terjed; 32 községet ölel magába. Lakói oláhok, kik a XIII—XIV. és később a XVIII. században népesítették be a szóban forgó vidéket. A Balkánról első ízben beözönlő oláhság éráját a rómaiak nyomába lépő hatalmas szláv éra előzte meg. S míg a rómaiak ittélésének nyoma teljesen elpusztult, a szlávoké megmaradt. A szláv település bizonyítékait leghitelesebben a határnevezések őrizték meg. A szlávok erdőhátsági territoriumába szivárgó oláhság kezdetétől fogva állattenyésztéssel, pásztorkodással foglalkozott s foglalkozik még ma is, mint saját birtokán. E foglalkozásukat szintén a nagyarányú pásztorkodásra vonatkozó határnevezések igazolják, a melyek sorában ősrégi oláh nevek szerepelnek. A földművelésre vonatkozó határnevezések száma elenyészően csekély. A földművelés alárendelt jelentőségű volt a multban, s ma is az. Határnevezések igazolják azt is, hogy a beszivárgó oláhsággal szerbek és bolgárok éltek együtt, kik részben kihaltak, részben pedig beolvadtak. Uralkodó nép az oláhság maradt, kik között a vezérszerepet a kenézek vitték. A Hunyadiak ősei itt kenézkedtek. Feldolgozott oklevéltári adatok mellett ezt is több helynév és határnevezés igazolja.

A nagyszámú s minden irányban behatóan tanulmányozott határnevezésekből vont következtetéseit szerző feldolgozott oklevéltári s történeti adatokkal támogatja, nemkülönben azt is, hogy a betelepült oláhság határőrvidéki s egyéb jobbágyszolgálatot teljesített. E szolgálatok alól 1848-ban felszabadult s minden ellenszolgáltatás nélkül 42000 kat. hold területhez jutott. Ezen területen őrzi primitív gazdálkodását ma is.

A dolgozat felöleli még az erdőhátvidéki oláhság mai gazdálkodási rendszerének, külsőségének valamint belsőségének rövid leírását, építkezését, viseletét, szokásait, babonás hiedelmét.

Timkó György.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Mitteilungen der anthrop. Gesellschaft in Wien. Bd. XXXVIII. Wien 1908.

Much, Matthäus Dr : Vorgeschichtliche Nähr- und Nutzpflanzen Europas. Ihr kulturhistorisches Alter und ihre Herkunft. 195—227. o.

Mindig arra tanítottak bennünket, hogy Európa minden materiális és kulturális vagyonát Ázsiából, az emberiség bölcsőjétől kapta, úgy hogy sok tekintetben Európa az inferiorus földrész színében tűnik fel. Ennek az általános felfogásnak mond ellent. legalább hasznos növényeinkre vonatkozólag ez a rendkívül tartalmas és óriási látókörrel tanuskodó értekezés. Földrajzi, botanikai és archeologiai alapon bizonyítja. meggyőző okfejtéssel, főleg a gabonaneműek eredetének függetlenségét keleti rokonaiktól valamint kulturájuk, felhasználásuk tekintetében az európai prehisztórikus embert, is önállósítja ázsiai társaival szemben. Minket főleg szerzőnek ethnologiai vonatkozású

bizonyítékai érdekelnek, a melyeket ime röviden megemlítünk: Az ősemlék már a kőkorszakban, különösen a neolithikumban, állandó és csoportosan előforduló lakóhellyel bírt, tehát nem volt nomád, hanem földművelő. Ezt bizonyítja, hogy a prehisztórikus telepeken talált állati csontok legtöbbször a szarvasmarháé, utána következik a sertés, majd a kecske és juh. Abban a primitív gazdasági életben tehát a szarvasmarha nagy szerepet játszott, a házi állatok elseje volt, a mely vonta az ekét és haza szállította a termést. Keleten éppen megfordítva áll a dolog, ott a juh a házi állatok legbecsesebbike, azonkívül az ott honos szarvasmarhák egészen más fajtájúak, mint az európaiak. Az állatoknak a járomba fogása is teljesen különböző. De egészen más az aratás is. A keleten a kalászt az állatok tapossák ki, Európában előbb az ember végezte ezt a munkát, de már nagyon korán alkalmazták a csépet is, a mely valószínűleg európai találmány. Európa tehát önálló fejlődésű földrész, a melynek gabonafajtái önállóan alakultak ki és a melyeket ázsiai rokonaitól függetlenül művelt és fejlesztett tovább az ember. Bizonyos egyezések, úgy a fajtákat mint azok művelését illetőleg, így a szerszámokban is, legfeljebb északnyugati Afrikával mutathatók ki.

B. S.

Herman, Otto: Das Paläolithicum des Bükkgebirges in Ungarn. (Miskolcz. Das Szinvatal. Die Höhlen.) 232—263. o.

Biztos kimutatása az ősemlék nyomának Magyarországon. Megjelent a Term. tud. Közlöny 1908. októberi füzetében, 545—564. o., úgy hogy e helyen való ismertetésétől nyugodt lelkiismerettel eltekinthetünk.

B. S.

Mohl, Josef Dr.: Mitteilungen über Tätowierungen, aufgenommen an Soldaten der Garnison Temesvár. 312—320. o.

Az ezredorvos-szerző a 29. sz. gyalogezrednek túlnyomóan szerb nemzetiségű legénységén észlelt tetoválásokat írja le egész sorozat ábra kíséretében. A tetoválás majdnem kizárólag a katonáskodás idejében történik, még pedig a gyakoriság sorrendjében az alsó karok belső felületén, gyakrabban a jobb karon, mint a balon, azután a mellen, a kézháton, a felkaron és az ujjakon; a test egyéb részein csak elvétve akad. Hogy mi a célja a műveletnek, arról az *áldozat* a legritkább esetben tud csak számot adni ismertető jel, emlék katonáskodása idejére, a leggyakoribb felelet. Hogyan is történik ez a művelet, azt a szerző nem írja le.

B. S.

Bünker, J. R.: Westungarische Vorhallenhäuser. (3—8.) o.

Sopron környékének német és magyar falvaiban (Megyesen és Felsőörön Vasban) ¹ sőt néhány példányban a magában még Sopronban is feltalálható ú. n. *ámbitusos* (három-négy oszlop tartotta lépcsős ereszt, vagy helyesebben ódon tornác a konyha, illetve pitarajtó előtt) házakat írja le röviden. Ezeknek a háznak nem *zárt*, hanem *nyitott* pitaruk van, azaz egy, oszlopokkal szegett s a *házba beugró eresztük*, miként a csíki székelő házaknak. A legegyszerűbb ilyen háznak három helyisége van, ú. m. szoba, konyha és nyitott eresz. A házak téglából épülvén az eresztartó, szabadon álló, néha igen kecses oszlopok is téglából vannak. (Sopronban még van egy példány fából.) Találhatunk azonban olyan házakat is, melyeknél az eresz *nem nyitott*, hanem *zárt*, azaz valósággal *be van kebeleztve* a házba s belőle csak a most már *konyhá*-nak mondott helyiség előtt lévő *oszlopos tornác* marad meg emlékül, mely azért csökevényes formájában is *ereszt* (*Vorhaus*) nevet visel. Az ilyen házat most már nem nevezhetjük joggal eresztésű háznak, hanem *Meringer* után középkonyhás-pitaros háznak. (Beosztása t. i. ilyen: első szoba, konyha + pitar, hátulsó szoba.)

¹ Bünker szerint még mindig Mörbisch és Oberwart!

Régebben pld. Megyesen az 1857-iki nagy tűz előtt ezek az ámbitusos házak közönségesek voltak, ma helyökbe az említett új típusz lépett. Hogy azonban a fejlődés menete nyugati Magyarországon máshol is ilyen lefolyású volt-e, szerző nem meri határozottan állítani.

Hogyan kell már most képzelni ezeknek az ereszes házaknak keletkezését? Minden bizonynyal azt kell feltételeznünk, hogy ez a ház kezdetleges alakjában egyetlen zárt helyiségből és egy elébe helyezett, legalább egy oldalról nyitott ereszből állott, mint az egyszerű székely ház. Az egyetlen szoba természetesen lakó-, háló- és főzőhelyiség is volt egyben, míg a szellős eresz apróbb munkák elvégzésére volt jó. Nyáron hálóhelyül is szolgált. A kályhakemencze bejöttével azután, mely a szobát melegen s e mellett füsttől mentesen tartotta, beállott a szüksége egy második tüzelőhely felállításának is (mondja szerző), a mit olyanformán értek el, hogy az *ereszből elváltak egy darabot konyhának*. A konyha tehát ez esetben a ház eleje előtt állott eresznek a származéka. Más házformáknál viszont a *pitar a régi tűzhelyes helyiségből való kihalás által jött létre*. De ez a származtatás a jelen esetre nem állhat. Hogy a zárt pitar sokkal praktikusabb a nyitott eresznél, arról talán nem is kell szólanunk, s ez az oka általános elterjedésének. Az ámbitusos ház a szóban forgó területen hova-tovább eltűnik.

Még csak azt jegyezzük meg, hogy ilyen ámbitusos házak hazánk nyugati részében, a komárommegyei Csallóközben, továbbá Bars és Hont vármegyékben is vannak fényképgyűjteményünk tanúsága szerint.

Bátky Zs.

Zeitschrift für Ethnologie. 40. Jahrg. Berlin 1908.

Fischer, Emil Dr.: *Über den Ursprung der rumänischen Bojarenfamilien.* 343—361. o.

Az oláh nemesi családok közül azokkal foglalkozik, a melyeknek *szláv eredete* okmányokkal mutatható ki. Együttal újabb adaléka ez az oláhság eredetének kutatása körül nagy érdemeket szerzett szerzőnek, ahhoz az immár eldöntöttnek tekinthető kérdéshez, a mely szerint az oláhság nem egyéb egy thrákoromán + szláv kapcsolatból kialakult keveréknél.

B. S.

Götze, A.: *Brettchenweberei im Altertum.* 481—500. o.

Összefoglalása a Közép- és Észak-Európában ókori leletekből napvilágra került szalagszövő tábláskáknak és hozzájuk való egyéb szerszámoknak. A legrégebbi lelet, mely szövetfoszlányokból, fatábláskákból és vetélőből áll, a svájci neolithicumból származik. Erről azonban még nem bizonyosodott be, hogy szövedékkal vagy pedig fonadékkal (*Geflecht*) van-e dolgunk. A bronzkorból való egy dán földön talált öv, a melyről ugyancsak kétséges még, hogy a szóbanforgó technikával készült-e. Bizonyos ez azonban a római császárság idejéből eredő többrendbeli leletről. A legfontosabb előfordulás keleti Poroszországban, az ú. n. andulni sírmezőn van. Ideje a Kr. u. V—XIV. század. Az itteni sírokban — körülbelül hetedfélszázról van szó — a melyeknek anyaga a königsbergi „Prussia“ és a berlini néprajzi múzeumba került, találtak formális szalagszövő készségeket és egyes szerszámokat. A készség rendszerint 3—4 tábláskából, vetélőből, tőből és drót- vagy fogazott lemez-fésűből áll. Az anyaga mindezeknek bronz. Ez a körülmény, valamint a tábláskáknak kis száma és apró méretei (átlag 20 mm.), azt bizonyítják, hogy itt tulajdonképpen sirmelléklettel van dolgunk, a melyek azonban nagyon fontosak annyiban, hogy a gyakorlati használatra szánt szerszámoknak a másolatai. A tényleg használt tábláskáknak azonban nagyobbaknak (5—7 cm) kellett lenniök és könnyű anyagból, tehát fából vagy csontból készülteknek. A szalagszövőshez azonkívül a szalag szélességéhez képest 12—15 s több táblácska kellett, a mint az ugyancsak az andulni sírokból kikerült szalagok alapján konstatálható, nem pedig 3—4 db, amennyi a sírokban található. Ez is azt mutatja, hogy itt sirmellékletről, tehát az eredeti szerszámnak kisebbitett,

de tartósabb és értékesebb anyagból készült másolatáról van szó. Hogy a fésűformájú szerszám mire való és hogy egyáltalában a szalagszövés szerszámkésziségéhez tartozik-e, azt a szerző nem tartja eldöntöttnek. Sejteti, hogy talán a fonalak és táblácskák széjjeltartására szolgál. Tudomásunk szerint másra nem is való és a Kaukázusban manapság az egész szalagszövőkészülékkel együtt még előfordul.

B. S.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 18. Jahrg. Berlin 1908.

Preen, H. v.: *Spatzenhafen aus Müllheim in Baden.* 280. o.

Szerző egy müllheimi ház homlokzatán egy szögrel felakasztott, szűk nyílásával kifelé tekintő agyagfazekat látott, mely madaraknak fészkelő tanyául szolgált. Ehhez a következő megjegyzést fűzzük: Komárom környékén némely faluban (Aranyos, Martos) a házak eresze alatt szalmából font felaggatott, használatból kiment, méhkasokat láthatni Nevők galambkosár. Vannak fűz vesszőből fonottak is s alakjuk *ezeknek is olyan*, mint a méhkasoknak. Valószínűnek tartjuk, hogy ezeknek a cserépből készült badeni *Spatzenhafeneknek* az őse is ilyen kas vagy kosár lehetett, éppen úgy, mint pl. az egerlandi (vagy erdélyi) szász és székely cserépfüstfogót is megelőzte egy *teljesen ugyanolyan alakú* vesszőből font *Leinhout* (Zeitschr. f. Oest. Volkskunde 1904, 1490.). A technikák átvitelének érdekepéldája van tehát alkalmasint előttünk a formák megmaradása mellett.

B. Zs.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde. XIV. Jahrg. Wien 1908.

Dachler, A.: *Nordische Bauernhäuser, 1—23. o.*

Az „északi“ (skandináv) országok ethnikuma valóságos kincseshányója a régmúlt még a mondák korabeli állapotoknak. A svédek és norvégek építkezésökben körülbelül, 400 évvel régebbi állapotot őriztek meg mai napig, mint a többi germánok. Kulturhatások a *Britt-szigetek*, *Dánia* és a *Hansa-városok* felől hatoltak be a meglehetősen elzárt fél-szigetre.

Szerző utazása eredményeképpen ez északi országok paraszt építkezését és házberendezését ismerteti rövid közleményében. Az *alsó-szász* és *dán* ház vázolósa után részletesebben tárgyalja a skandináv félsziget építkezését az ősi állapottól kezdve a gazdag irodalom, s a stockholmi *szabadégalatti* múzeum gyűjteménye alapján. Mint érdekes momentumot kiemeljük, hogy az építkezés és fűtésberendezés továbbfejlődésére a keresztyén vallásra történt áttérés adta meg az első lökést azzal, hogy a XII. sz. elején britt szerzetesek jönnek az országba és terjesztetik a szelidebb polgárosultságot. A XVI. és XVII. sz.-ban Hollandiának van jótékony hatása a parasztház kultúrájára. A szabad tűzhely vagy kandallószerű tüzelőhelyet kiszorító zárt kályha Németországból plántáltatott át a XVIII. sz.-ban.

Röviden megemlékezik szerző az *öslakos lappok* sátorhajlékairól is s mint érdekes ténnyt említjük meg, hogy a lappok *nyári* sátorformáját itt—ott még használják Norvégiában konyhaműveletekre.

B. Zs.

Haberlandt, M. Dr.: *Tätigkeitsbericht des Museums für österreichische Volkskunde für das Jahr 1907.* 48—50. o.

Helyénvalónak tartjuk, hogy a bennünket is nagy mértékben érdeklő osztrák néprajzi múzeumnak gyarapításáról rövidke hirádat adjunk. Igazgatója, *Haberlandt Mihály dr.*, az ő legsajátosabb alkotását féltő gonddal ápolja és a gyűjteményt az 1907. évben 2005 válogatott tárggyal gyarapította, a melyekkel együtt a tárgyleltár immár 22.206 számot tesz ki. A jelentés évében tárgyvásárlásokra tekintélyes összeg, több mint 9000 korona állott rendelkezésére. Ő maga Isztriának *csicseklakta* falvaiban gyűjtött, rendszeres gyűjtés folyt még Karinthia, Tirol Cseh- és Morvaország egyes részeiben, míg kisebb-nagyobb kollekcziók Ausztria majd minden tájáról kerültek. Az

igazgató Észak-Németországban, Dániában és déli Svédországban tett tanulmányútja alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy az osztrák tartományoknak tárgyi néprajza tipológiai tekintetben sokkal változatosabb és gazdagabb, mint az általa beutazott területeké. Kiemelendőnek tartjuk ezt, mert ugyanaz áll és pedig még fokozottabb mértékben, hazánkra is. Éppen ezért sokkal nagyobb tért ölel fel működésünk és sokkal nagyobb látókörben kell azt kifejtenuünk, az osztrákoknak is, nekünk is. B. S.

*

Haberlandt, M. Dr.: Neuer Führer durch das Museum für österreichische Volkskunde. 61—80. o.

Az osztrák néprajzi múzeumnak fentebb jelzett nagy mértékű gyarapodása, a mely — ha valamivel kisebb határok között is — 1903 óta tart, a gyűjteménynek újonnan való felállítását és ennek nyomában új vezető-könyvecske szerkesztését tette szükségessé. Hogy ez az új felállítás az érdemes igazgatónak sok fejtörést okozhatott, bárki könnyen elgondolhatja, a ki a múzeum helyiségét, a bécsi tözsdepalotának egyetlen egy, igaz, hogy jókora nagy termét, ismeri, amely zsúfolt volt már eddigelé is, úgy hogy az ezentúl gyűjtendő anyagból kiállításra nem kerülhet semmi sem. Teljes egészében el kell azt majd csomagolni és a már szintén zsúfolt raktárhelyiségekbe szorítani. Tartahatatlannak mondja ezt az állapotot az igazgató. Vigasztalhatjuk őt is, minmagunkat is avval, hogy a paritás, ebben a tekintetben legalább, hamarosan helyre fog állani közöttünk. A legrövidebb idő alatt mi is ugyanarra a sorsra jutunk.

A beosztás különben a régi maradt s nemzetiségi alapon történt a következőképen: alpesi németek, németek és csehek a Szudéták országaiból, lengyelek, kisoroszok és oláhok, délszlávok és olaszok, Bosznia. Van azonkívül 8 interieur is, m. p. 7 szoba a különféle nemzetiségektől és egy isztriai olasz konyha. Ezek annyira a mennyire tipikusak.

Mindenesetre szép dolog, hogy az osztrák néprajzi társaság jóformán magánúton 1894 óta ilyen gazdag és szép gyűjteményt teremthetett. Az érdem oroszlánrésze úgy a gyűjtést, mint a felállítást illetőleg, elvitathatlanul Haberlandt igazgatót illeti; ő szerkesztette az ügyes vezető-könyvecskéket is, a mely illusztrációkkal ellátva és a múzeum történetével bővítve külön füzetben is megjelent. B. S.

*

Archiv f. Anthropologie. Neue Folge Bd. VII. Braunschweig 1908.

Fischer Emil Dr.: Die Haar- und Kleidertracht vorgesch. Karpathen- und Balkanvölkerschaften. 1—15. o.

A mai oláh viselet nem azonos a Trajánoszlop dákjainak és a Constantinus diadalíven levő népeknek viseletével. Az adamklissi-i (Románia) tropeum figuráinak öltözete sem dák, hanem trák, mely sok darabjában megfelel a mai oláhnak. Az ásatások azt bizonyítják, hogy a területünkön Kr. e. 1500 körül lakó népek haj- és ruhaviselete sok közös vonást mutat, természetesen csak a főbb ruhadarabok tekintetében. Így pl. a *butmiri* (Bosznia) agyagfigurák látszólag olyan borsapkát hordanak, mint a mai balkáni népek legtöbbje s hajviseletük is olyan. Az *adamklissi-i* szobrok fejrevalója és hajviselete az erdélyi mőczokéval egyezik. Kétféle, t. i. szűk és bő nadrágjuk olyan mint a mai oláhoké. A női ruhadarabok közül a háromféle kötényt — ú. m. *opreg, katrinca* és *foto* — ki lehet mutatni a *jablanicai* (Bosznia) és *cucuteni-i* leleteken. A *katrinca*-viselet a Dunától délre található fel s alkalmasint trák divat lehetett. Egyáltalán a mai balkáni népek ugyanazt a haj- és ruhaviseletet őrizték meg, mint trák eleik, mert a Balkán ethnikai alapanyaga századok óta ugyanaz maradt.

B. Zs.

MÚZEUMI ÜGYEK.

**Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év.
(jan.—márcz.) évnegyedében.**

I. *Gyűjteménytárgyak.* Az évnegyedi gyarapodás 457 darab. Ebből vétel: 299, ajándék: 158 drb.

A) A vételek részletezése: ruházat, női kézimunka és ékszer: 122, fonás-szövési szerszám 19, konyhaeszköz: 36, gazdasági szerszám: 3, kultusztárgy: 9, modell: 3, kismesterségi szerszám: 78, használati tárgy: 1, parasztfaragás: 1, gyerekjáték: 6, fénykép: 21.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Treitz Péter, Budapest, 6 fénykép, Debreczeni Sándor, Karczag, 1 szironyozott szűrszíj, Zoltai Lajos, Debreczen 18 fénykép, Spitzer Mór, Budapest, 3 gyertyakoppantó, 1 tüzesiholó acél, 1 olvasó, Dr. Sebestyén Gyula, Budapest, 1 varjuhurok, Dr. Liffa Aurél, Budapest, 7 fénykép, Timkó Imre, Budapest, 79 fénykép, Madarassy László, Budapest, 2 fénykép, Szalay Gyula, Kiskúnfélegyháza, 4 fénykép, Huszka József, Budapest, 3 gyapjúszőnyegdarab, Csizmazia Ferencz, Pápa, 1 szűcs-czéhláda (benne a következők foglaltatnak: 1. V. Ferdinánd király 1843. eredeti vörösbársonyba kötött czéh statutumai, folió. 2. Hilfsbuch enthält 24 Bogen, folió. 3. czéh jegyzőkönyv 1804-ben kezdődő bejegyzésekkel, folió. 4. a pápai szűts legétség rendszabásai 1844. X—XXVII. cikkely, folió. 5. V. Ferdinánd statutumainak másolata, folió. 6. a szűcs-czéh 1777-ben kezdődő névlajstroma, folió [defter-formátum], 1 bádogpersely, 1 czéhmester kulcs, 1 szűcs czéhkorsó), özv. Déry Istvánné, Budapest, 1 kerekas rokka felszerelve, 1 tulipános szék, Fábíán Gyula, Sárvár, 15 fénykép, Idősbb Szinnyi József, Budapest, 1 kép, Musza Károly, Kalocsa, 1 czéhkorsó, dr. Bátky Zsigmond, Budapest, 1 fénykép, 2 alaprajz, dr. Kalecsinszky Sándor, Budapest, 6 fénykép.

E negyedévi szaporulatból 396 hazai tárggyal szemben 61 külföldről származik és pedig 5 Romániából, 53 Oroszországból és 3 Szumatrából.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Aradra 3, Bács-Bodrogra 21, Baranyára 4, Békésre 11, Biharra 16, Csikre 15, Csongrádra 1, Esztergomra 3, Fehérré 1, Háromszékre 2, Hajdúra 32, Hevesre 1, Hontra 4, Jász-Nagykún-Szolnokra 15, Maros-Tordára 1, Nógrádra 74, Pestre 68, Pozsonyra 2, Nagy-Küküllőre 2, Szabolesra 2, Tolnára 40, Torda-Aranyosra 1, Trencsénre 6, Temesre 1, Turócra 1, Udvarhelyre 6 Ungra 2, Veszprémre 49, Zólyomra 1. Közlelbbi meghatározás nélkül: Erdélyre 4, a Háromszéki határra 1, Felsőmagyarországra 1 és Magyarországra 5 drb.

II. *Könyvtár.* A gyarapodás összesen 62 munka. Ebből vétel: 8 új- és 21 folyó-, ajándék: 3 új- és 2 folyó- és csere 4 új- és 24 folyó-munka.

a) Ajándékoztak: a Széchenyi orsz. Könyvtár, Budapest, 1 f. munkát, a Székely Nemz. Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1 f. munkát, Ernyey József, Budapest, 1 új munkát, a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum, Kassa, 1 új munkát, Gillming Henrietta, Budapest, 1 új munkát.

b) Cserébe küldtek: Polzka Sztuka Stosowana, Krakow, 1 f. m., a Städt. Völker-museum, Frankfurt a. M. 2 f. m., a Verein f. österreichische Volkskunde, Wien, 1 f. m., a Gesellschaft f. Völker- u. Erdkunde, Stettin, 1 f. m., a Jugoslavenska Akademija, Zagreb, 1 f. m., a Vlastenecky Spolek Muzejni, Olmütz, 1 f. m., a Narodop. Musea Českoslovanského, Praha, 1 f. m., Dr. Karutz, Lübeck, 1 új m., a Slovanské Pohľady szerk., Turócszentmárton, 1 f. m., a M. Földrajzi Társaság, Budapest, 1 f. m., a Schweiz. Gesellschaft f. Volkskunde, Basel, 1 f. m., a Städt. Mus. f. Völkerkunde, Leipzig, 1 f. m., a Berliner Anthrop. Gesellschaft, 1 f. m., a Smithsonian Institution, Washington, 1 f. m., a Brandenburgia, Berlin, 2 f. m., a Königl. Zoologisches und Anthropologisch-Ethnographisches Museum, Dresden, 1 új m., az University of California, Berkeley, 2 új m., a Verein für Volkskunde, Berlin, 2 f. m., a Rautenstrauch-Joest Museum, Cöln, 1 f. m.,

a Museum, Tromsø, 1 f. m., az Anthropol. Gesellschaft, Wien, 1 f. m., a Museum, Bergen, 1 f. m., a Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, 1 f. m., a Musée Ethnographique, Neuchâtel, 1 folyó munkát.

III. *Felszerelési tárgy.* 40 drb. vétel útján került az osztályba.

IV. *Végzett munkálatok.* Az évnegyed folyó munkálatain kívül szorgalmasan folytattuk a moly és rozsdá ellen való védekezést. A rozsdátalanítási munkálatokban tetemesen előrehaladtunk, amennyiben a gyűjteményben kiállított összes vastárgyak ma már rozsdátalanítva vannak, sőt a raktárbeli tárgyak egy része (ekék stb.) is, valamint a típusgyűjteménybe kiválogatott összes vasholmik is.

A bábsütő- és kékfestő-minták szűtalanításának bevezetésével összes beletárolt fatárgyaink átmentek a szűtalanítás procezzusán.

A laboratoriumi helyiségben egyik laboránsunk állandóan fényképező műveletekkel volt elfoglalva. Így egy hónapig tartott az angol *Studio* című folyóiratnak elküldött fényképek felvétele és kidolgozása. Hosszú időt vett igénybe a párisi természetrajzi múzeumnak küldött Festetich-féle fényképmásolatok elkészítése is. Ezekon kívül levonatokot készített, továbbá vezette a felragasztási és osztályozási munkálatokat.

Ebben a negyedévben kezdtük meg a ruhanemű és hímzési anyagunknak alcsoportok és nemzetiségek szerint való szétválogatását. A munkának javarészevel elkészültünk.

A klisé- és fényképanyagnak rendezése is tovább folyt. Ez utóbbi annyira haladt, hogy az új beosztás megtörtént s most a külön fényképleltárba való átitatás nagy munkája van hátra.

A könyvtárrendezés e negyedévben a 3600. számig jutott.

A jelen negyedévben hozzáláthattunk végül vidéki gyűjtőútjaink megkezdéséhez is. Célunk főképpen a pusztuló téli népviselet összegyűjtése volt, melyre az ebben az évszakban tartatni szokott téli nagy vásárok különösen alkalmasak voltak s szép eredménnyel jutalmazták fáradozásunkat, mint az jelentéseinkből kitétnik.

Gyűjtőutakon voltak: dr. Sebestyén Gyula, igazgató-őr, min. biztos, jan. 5–7-ig Nógrádmegyében, febr. 8–15-ig Pápán és Veszprém vidékén. Dr. Bátky Zsigmond s. őr és Györfly István gyakornok, jan. 16–22-ig és 23–25-ig Debreczenben, Hajdúböszörményben, Karczagon, Madarason, Gyulán és Szalontán. Dr. Beluleszkó Sándor s. őr és Madarassy László önkéntes gyakornok, febr. 6–8-ig Kiskunmajsán és Félegyházán, márcz. 13–15-ig Kalocsán, márcz. 20, 21-én Kiskúnhalason.

V. *Látogató.* (A gyűjtemény 1908. nov. 1. óta zárva.)

Budapest, 1909. ápr. 1.

Dr. Sebestyén Gyula,
m. n. múz. ig. őr.
osztályvezető miniszteri biztos.

7. Tábla.

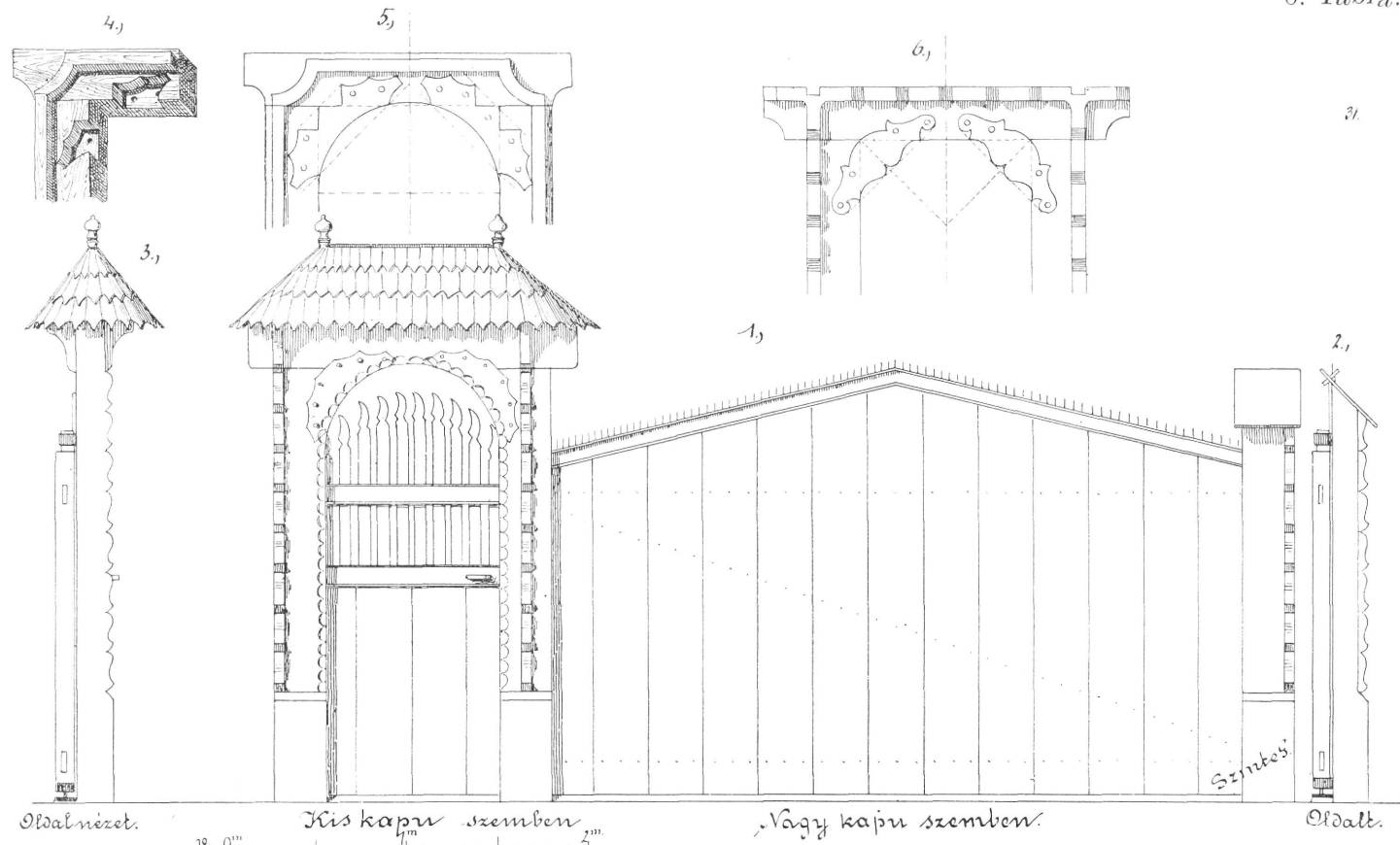

Méretk = 10.0m 1m 2m 3m

Kapu Szováti (Maros-Torda m.)

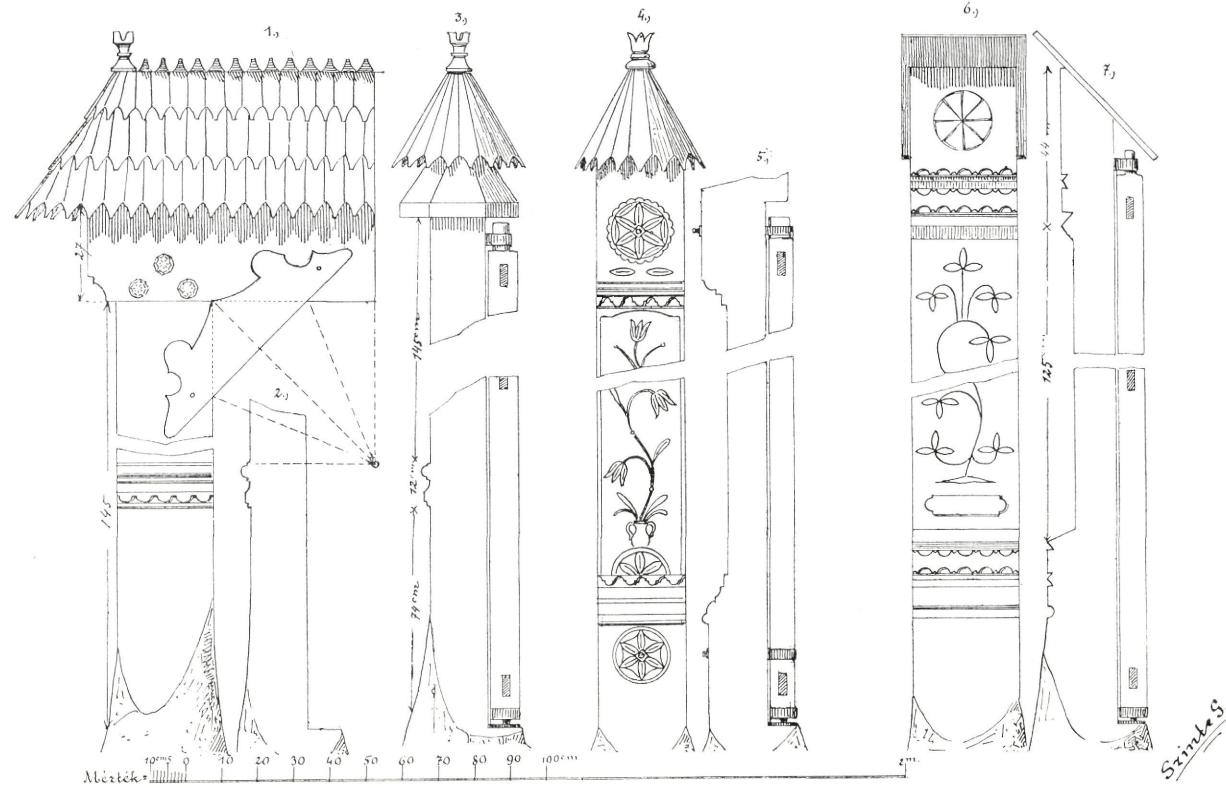
8. Tábla.

Kapu részletek Szovátáról. (Maros Jorda m.)

SZÉKELY KAPUK

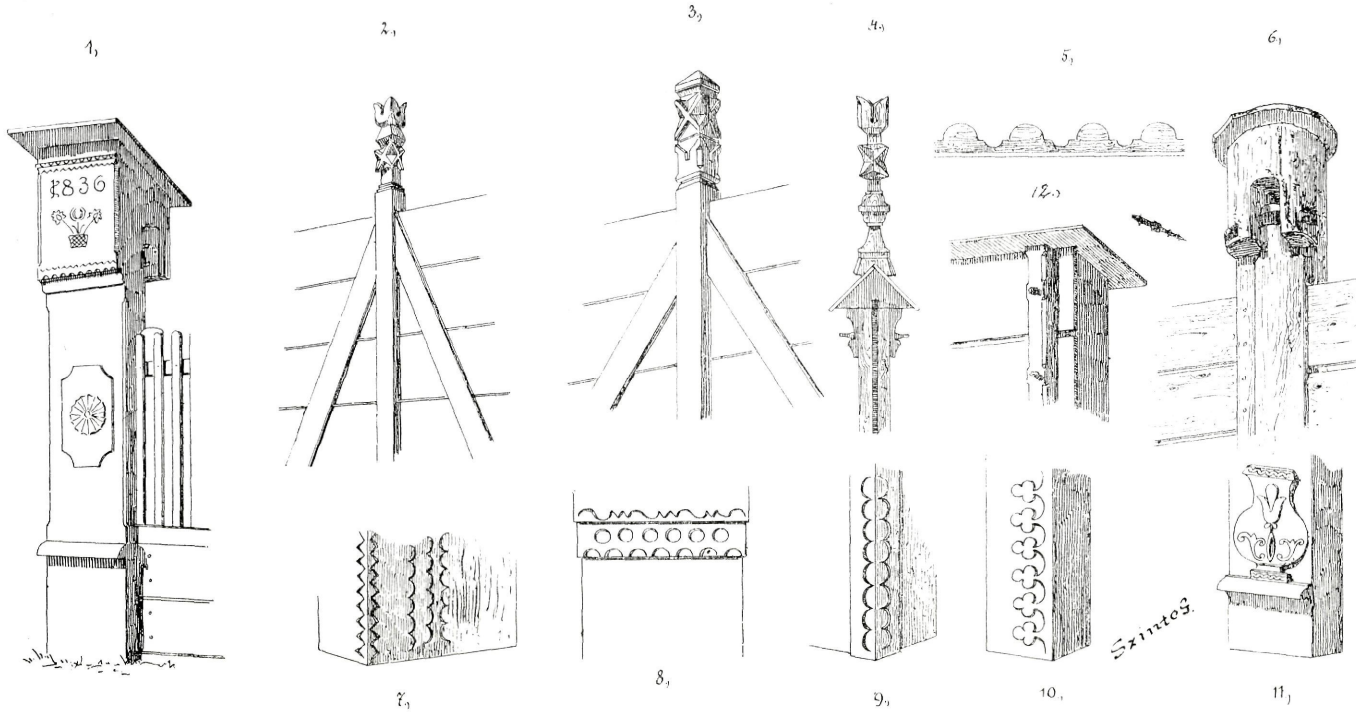

1, Kiskapu szemben. 2, Oldalt. Parajd (Udvarhely m.) 3, Nagykapulát oldalt. u. ott. 4, 5, 6, 7, Nagykapulát szemben és oldalt. Sódvrad (Máros-Torda m.)

KAPU RÉSZLETEK.
(Maros Torza, Udvarhely m.)

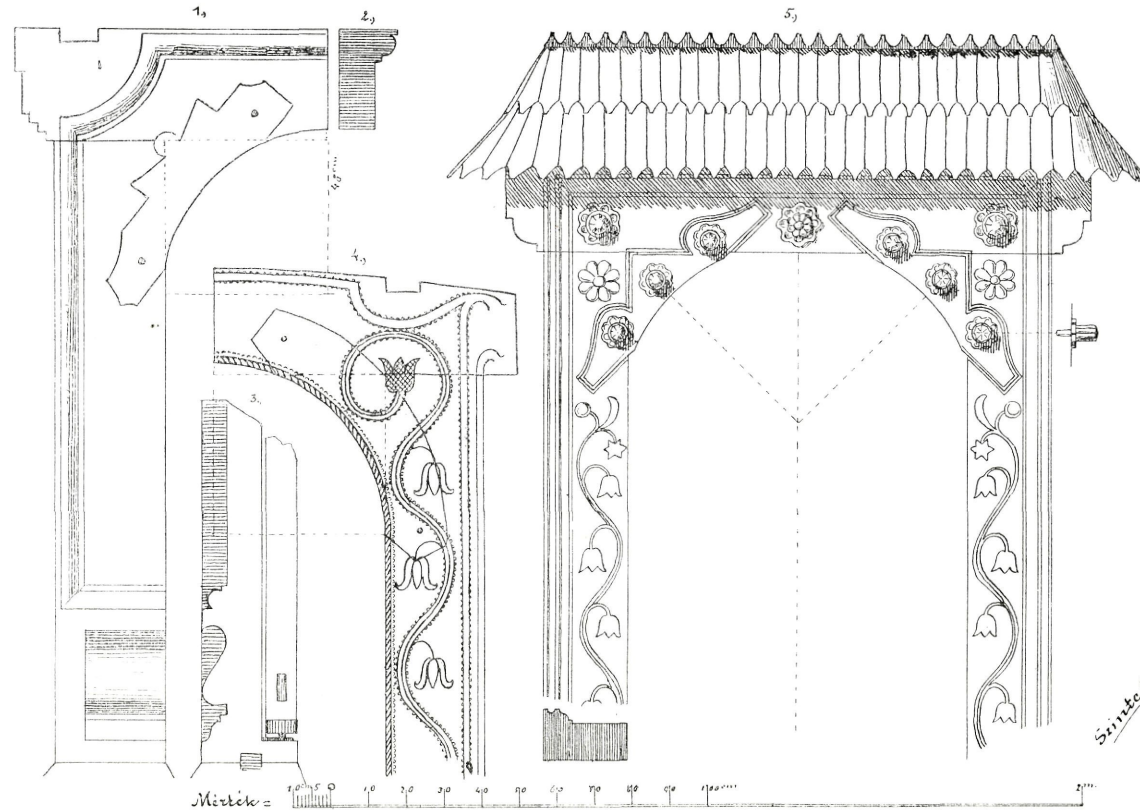

1, 6, A nagy kapu sarok oszlopa. (Szováta)
2, 3, 4, " " közép oszlopa. "
5, " " fedél díszítése. (Sóvárad)

7, 8, 9, 10, Oszlop díszítések. (Sóvárad)
11, " díszítés. (Homoród-Almás)
12, Deszka kerítés. (Szováta)

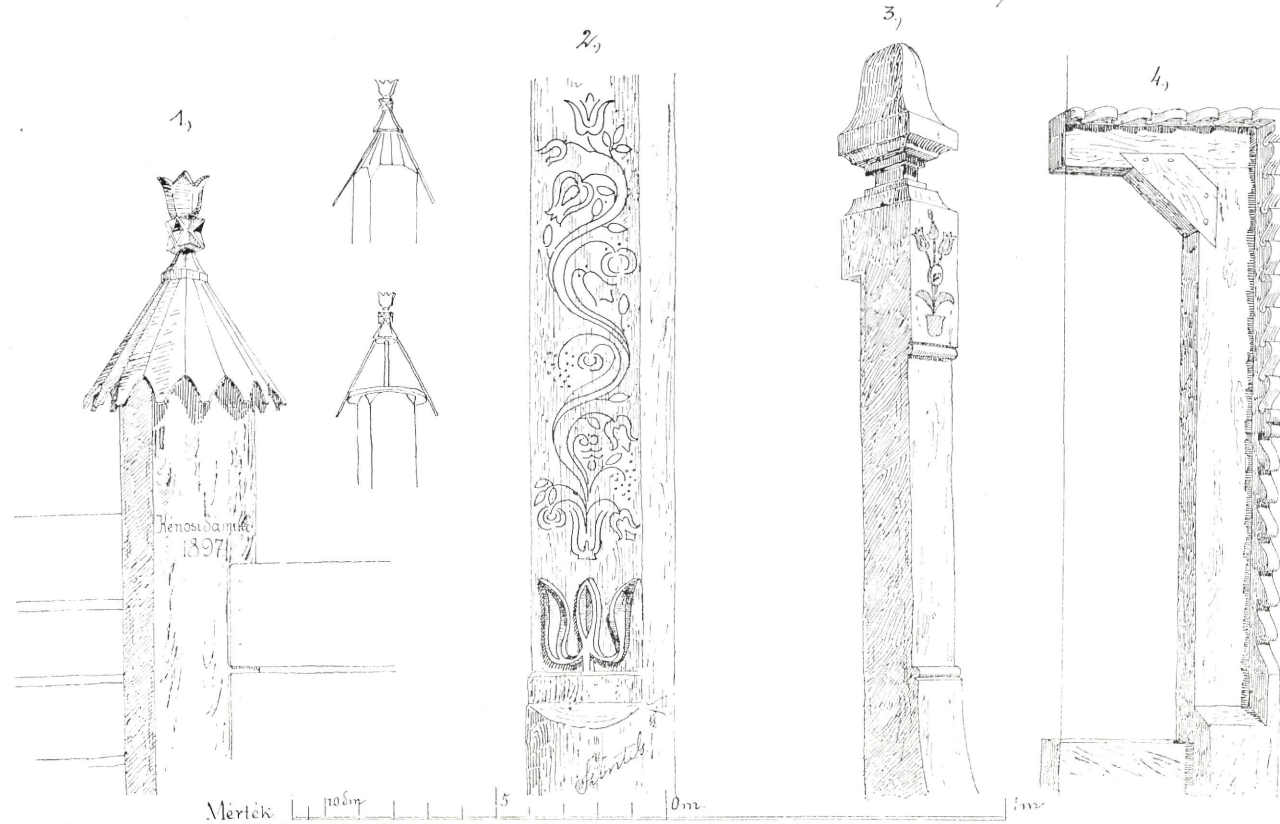
SZÉKELY KAPUK.

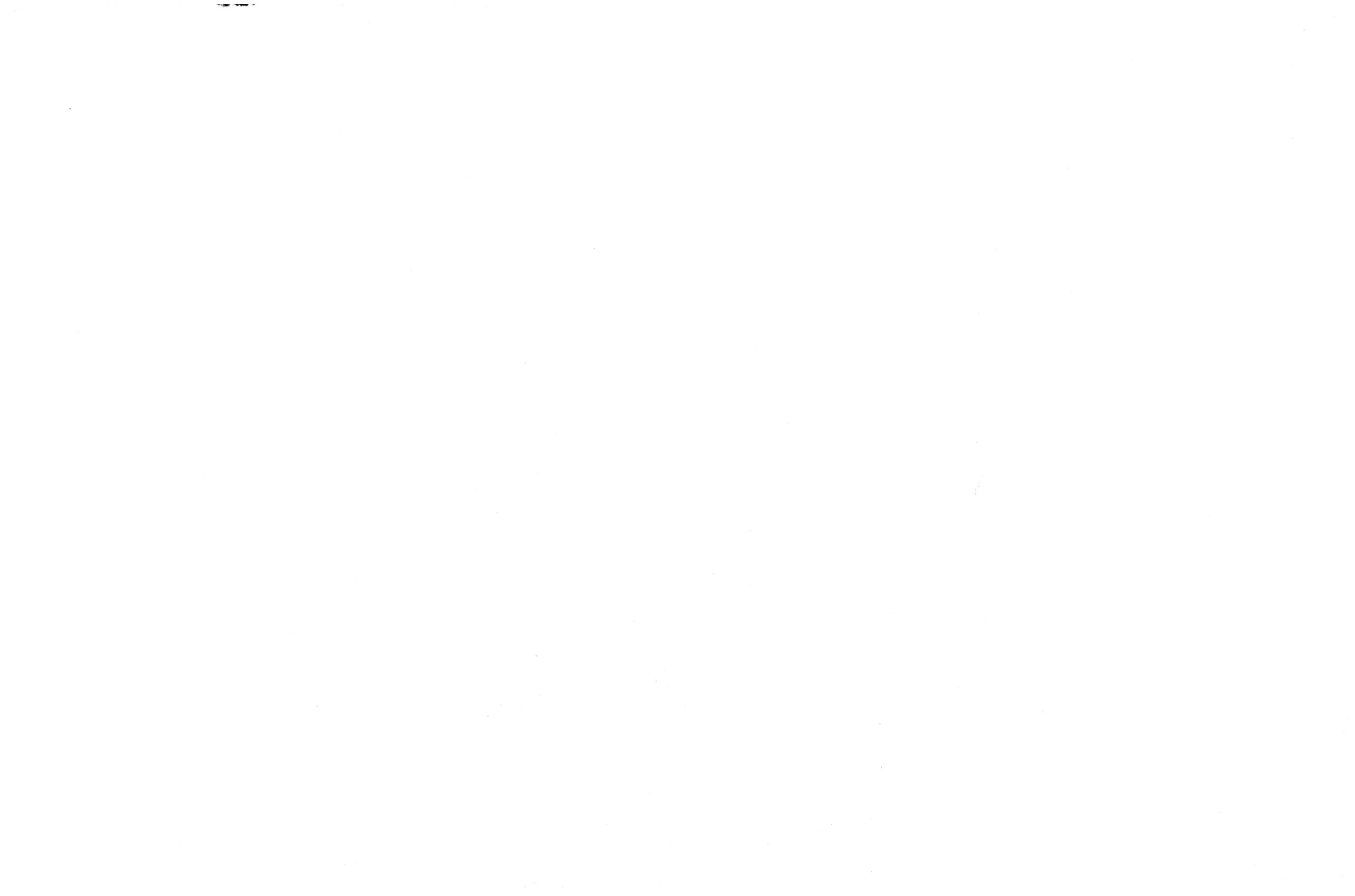
1, 2, 3, Kiskapu és részei. Szováta. (Maros Torza m.) 4, Kis kapu részlete. Szováta. 5, Kis kapu. Parajd (Udvarhely m.)

KAPU RÉSZLETEK PARAJD. (UDVARHELYM.)

1, Fedett kapuláb. 2, Egy kapuláb vésett díszítése. 3, Kapuláb. 4, Kis kapu keret.

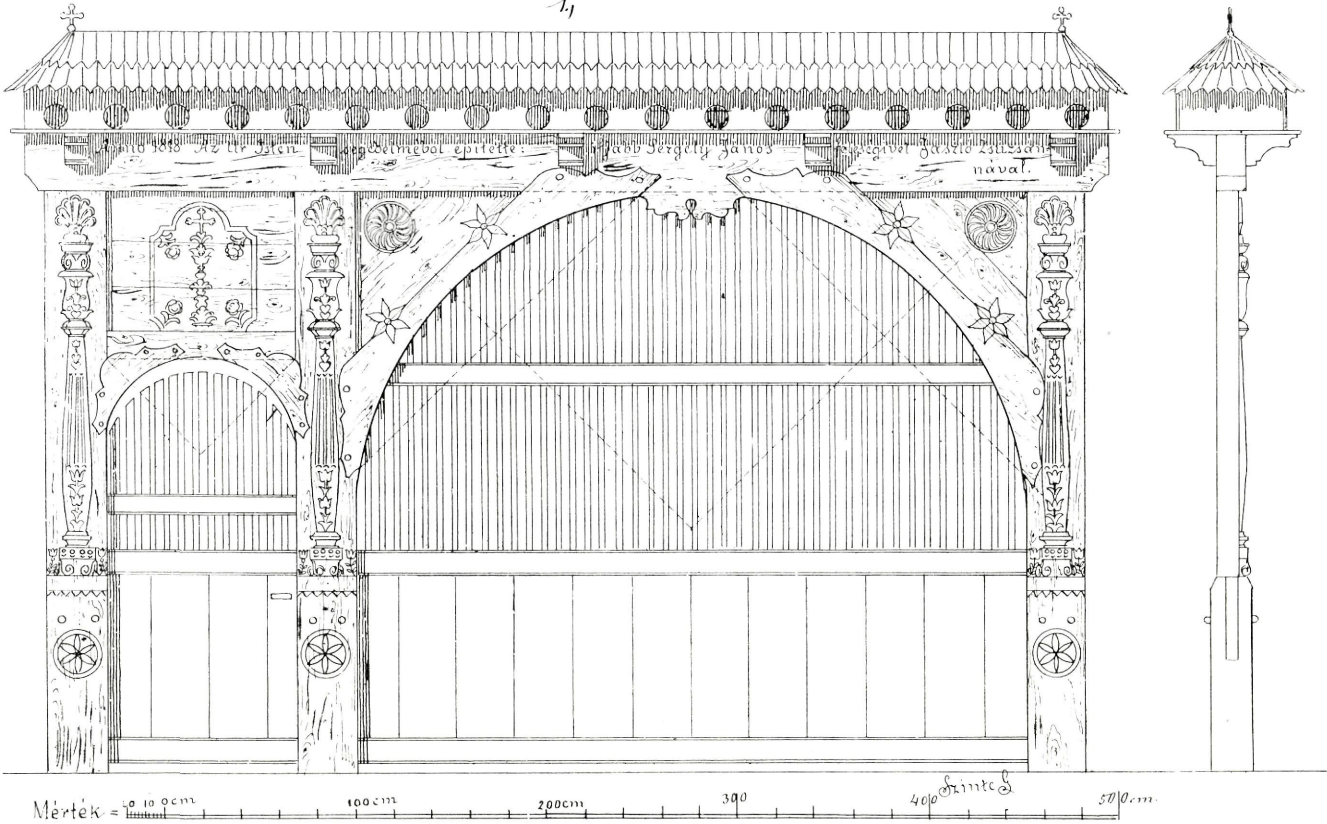

FENYÉDI KAPU.

(udvarhely m.)

1,

2,

Utalványcím: Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás az „Ethnographia” legközelebbi füzetében.

Taggyűjtés. Rendkívül olesó folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészi kiállítású, névre szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállítáért járó 6 K. díjat az elnökség címére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára . . . . . 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára . . . . . 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárgyi ethnographiánk östörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros :

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos dr.
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.
Feichtinger Győző
Galgóczy János

Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kováts László
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Munkácsi Bernát dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.
Réthy László dr.

Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Széll Farkas
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferenc
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

X. évfolyam.

3—4. füzet.

(Új sorozat V.) 1909.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tag-
ságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztőség címére
(VI., Városliget, Iparcsarnok), előfizetések
a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának
küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.

1909.

T A R T A L O M.

	Lap
<i>Nyáry Albert báró.</i> Piliny néprajzi vázlat. (19 ábrával)	129
<i>Novák József Lajos.</i> Homokmégy népi művészete. (2 tábla, 18 ábr.)	153
<i>Szinte Gábor.</i> A kapu a Székelyföldön. III. közlemény. (11 tábla.)	167
<i>Győrffy István.</i> Néhány adat a régi magyar népviselet ismeretéhez. (2 ábr.)	178
<i>Szabó Imre.</i> Dévai székely-csángók házi ipara. (12 ábr.)	180
<i>Cs. Sebestyén Károly.</i> A gyimesi csángóház. (13 ábr.)	190
<i>Pintér Sándor.</i> A palóc család otthona	200
<i>Szilády Zoltán dr.</i> Erdély régi tűzhelyei. (Pótlólagos megjegyzések.)	207
<i>Sohán Pál.</i> Hont vármegyei engobe-karczolású agyagedények (sgraffitok). (8 ábr.)	207
<i>Sztripszky Hádor dr.</i> Ősfoglalkozási dolgok Máramarosból. (12 ábr.)	214
<i>Nemes Mihály.</i> A rutén építkezés. (2 ábr.)	223
<i>Téglás István.</i> Adatok Kosna község néprajzához. (5 ábr.)	233
<i>Páway V. Ferencz.</i> Ősegyszerű szállítási mód Erdélyben. (1 ábr.)	240

Irodalom.

<i>Ernyey József.</i> Szláv lapszemle	241
---	-----

Múzeumi ügyek.

<i>Sebestyén Gyula dr.</i> Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év II. negyedében	244
<i>Semayer Vilibald dr.</i> Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év III. negyedében	246
Kérelem a Magyar Néprajzi Társaság tagjaihoz	249
Kérdőív Magyarországon ember- és néptani kutatásához	249

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára
(Városliget, Iparcsarnok)
további intézkedésig a nagyközönség számára

z á r v a.

Kutatóknak a gyűjtemény és a könyvtár nyitva van hétköznapon-
kint 9—1 óráig.

M e g j e l e n t:

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornvánszky Viktor könyvnyomdája.)

← **Á r a 8 k o r o n a.** →

PILINY NÉPRAJZI VÁZLATA.

A palóczok eredetének vitája lankadatlanul folyik. Bármelyik táborba tartozzék is azonban a vitatkozó, azt elismeri mindenik, hogy a palóczság egyike hazánk legeredetibb, legérdekesebb törzseinek. Nagyon sok eredetiséget őrzött meg napjainkig, úgy szokásaiban, mint nyelvében, gondolkodásmódjában és mindennapi életnyilvánulásaiban. Még mindig nagyon hálás téma volna ethnographusainknak, ha a palóczok tanulmányozására adnák magukat. Sajnos, ha elmulasztjuk a mát, nem tudni, ha holnap akad-e még tanulmányozni való. Végre is a tengerhullám addig nyaldossa a szirtet, míg egyszerre csak elnyeli. A palóczság is rohamosan kezd kivetkőződni ősi eredetiségéből. Én csak a magam falujára hivatkozom. Piliny a karancsalji palóczság határán van, s talán nem annyira jellegzetes, mint a központ felé eső rész, de még mindig igen érdemes a megfigyelésre. Én, a ki a néppel gyakran és nagy előszeretettel foglalkozom, gyermekkorom óta nagyon sok változást, hogy úgy mondjam, hanyatlást észlelhettem már. Áll ez a panaszom első sorban a viseletre. Én még emlékszem piros csizmákra. Vagy öt év óta pedig a cipő már egészen kiszorította a fekete csizmát is. Ma „lagos orrú“ cipőre büszke a leányzó, épúgy, mint valamikor a harmonikaszárú csizmára, a melynek sarkára a belső oldalon valami csörgőféle csilingelt minden lépésnél, az orrára meg rézből vertek diszül egy keskeny lemezt. Három évtizeddel előbb „pántyikába“ (szalagba) volt fonva a lányok haja, ma már csak „koszorúba“ tűzik fel. Három évtized alatt elfeledték egészen a „rozmaringba“ való fonást is, a mely négy-, öt-, hatágú volt a halántékon, s csak úgy símán fésülik össze a haját. A szép ingváll is kiment egészen a divatból, hétköznap egyáltalán nem hordják, ünneplőnek is csak nagy ritkán lát az ember egy-egy „vékony varrottat“. Már a „vizíték“ is kiszorította a blúz. A szoknya alig ért térden alul, s tíz év alatt annyira megnőtt, hogy most elül-hátul a földet söpri templomba menet. Selyem és bársony azonban nem ment ki a divatból. Csak a régi „zöldfalu, feketefalu, pirosfalu mosolygókat“ szorították ki a modern úri szövetek. Azokból a szép rózsás szoknyákból dunnahajak lettek egymás után. A divatban egyébként a színt és szövetmintázatot illetőleg, nem igen állandó a leánynépség. Ha valaki új, kirívószínű vagy cifrázatú ruhában megy a templomba, a következő vasárnap már a ruhák fele abból a fajtából van. Volt idő, mikor mindenki fertelmes sárgaszínben pompázott, aztán a „libazöld“ lett a kedvelt szín, míg csak a „lángszínű“ selyem ki nem szorította ezt is. Ez még most is tartja magát, pedig a színe nem igen felel meg a nevének.

Olyan selyem, a melyik ráeső vagy reflex fénynél a sötétvörös, barna és liláskék színeket játsza. Közben uralomra vergődött egy időre az „újszín“ is, a melyik tulajdonképen a rég ismert fraise szín. Abban következetes a viselet, hogy 12 - 15 alszoknyát minden fehérchseléd felszed ünnepen. Legalul egy pár „rongyszoknya“ van, a melyeket otthon szőnek csikokra szaggatott régi ruhákból, s oly erősek, hogy még az unokák is előröklük. Készítése ma már kiment a divatból, a meglevőket elhordják még, egyébként a kivesző ruhadarabok közé tartozik már ez is. Aztán barchetszoknyák jönnek, e fölé a „fehér alsók“, a melyek szépen slingeltek. Manapság azonban már nem látszanak ki a felső alól, holott azelőtt tenyérnyivel hosszabbak voltak a legfelsőnél. Őt-hat kendő volt régebben a ruházat kiegészítése, ma már meglegesznek egygyel-kettővel. A nőta is idejét multa:

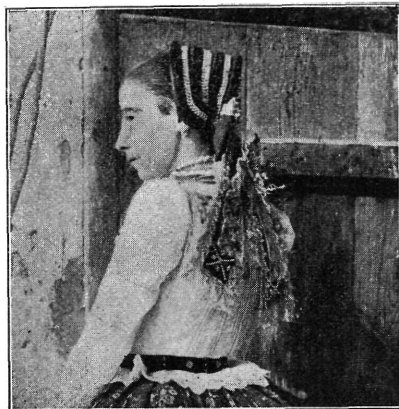
„Ezt a kis lányt ne vedd el, ne vedd el,
Mert nem győződ kendővel, selyemmel,
Kilencz kendő körül a nyakára,
A tizedik karesú derekára.“

A kötény rendszeren a ruha szövetéből készül, s csipkével van szegve. Régi nevén azonban már csak az öregek hívják „keczelének“. Pár év előtt egy gyorsan elhagyott divat a „homlokkötőt“ portálta, s a gyöngyös szalag egészen a szemöldökig eltakarta a homlokot. A menyecskék szépen slingelt „farkas“ főkötőket hordanak kisebb ünnepélyes alkalmakkor, míg hétköznap csak egy suta vörös főkötő takarja be a sárgarézből készült, sokszor rajzos „kontyvasra“ csavart haját. Ez a kontyvas pótolja a jeggyűrűt, s ebbe vésik be az esküvő napját és viselőjének nevét. Éppen ezért az asszonyok feje mindig be van kötve hétköznap. Kendőjüket csak lefekvés előtt teszik le, s nagyon „rangasz“ asszonynak kell lenni annak, a kit még otthon is a kis vörös főkötőcskéjében lehet meglepni, e nélkül pedig csak a fésülködőt (rendszeren csak minden vasárnap reggel) és a halottat lehet látni. Egy év óta a menyecskék juhászosan hátra kötik a kendőjüket. Ritkább alkalmakra a „gyöngyös főkötőt“ teszik fel, a mely fekete, kék vagy vörös selyemből készül, hátul széles szalagból készült csokorral, a melyről két hosszú szalag csügg alá. Az ilyen diszfőkötők ez előtt az egész vidékre Halászból kerültek ki, most azonban a Bohókék fiatal menyecskéje, Julka, annyira eltanulta a készítésük módját, hogy a legközelebbi faluk mennyasszonyait már ő látja el. (1. ábra.) A „garalis“, az üvegből készült színes gyöngysor, máig megtartotta szerepét a nyakon. A palóczföldi honfoglaláskorban elföldelt sir azonos gyöngyöket rejt magában a manapság duzzadozó nyakon megfeszülőhöz. Vastag köves ezüst gyűrűt kap a leány a legénytől, s a fülbevalót szeretik aranyból venni Szécsényben. A fehér csipkés kendőbe, ha csak lehet, mindenki fog pár szál virágot mikor misére megy. Jó ha „muskátli“ vagy „körömvirág“ lehet, de ennek híján egy szál rozmaring is megteszi. Estére aztán megkapja a legény.

Tavaly halt meg a 80 éves öreg Kereszti, az utolsó, a ki a régi viselethez hű maradott, fésűt hordott hosszú ősz hajában. De most már ő sem

fonta két „varkocs“-ba, mint fiatalabb éveiben tette. Most mindenki rövidre vágva, választék nélkül hordja a haját s gondosan borotválkozik. A férfiaknál a gatyá, mint egyetlen ruhadarab, sem hétköznap, sem ünnepen nem szokásos. A régi ezerránczos, rostos patyolatgatyáknak, bő ingeknek, nyoma sincs. Legény és házas egyaránt kék posztóruhában jár nyáron és télen egyaránt. Sőt mostanában már készen vett színes mesteremberes szabású ruhákat kezdenek a módosabb legények hordani, s a kik Tarjánba járnak munkába, megesik, hogy vasárnap is magukon felejtik a pantalót. Munkába nyáron vászonból csinál a háznép nadrágot a férfiaknak, a lábak közé egy különös formájú, zacskós betétet szabva, épügy, mint a hogy a gazda készíti magának aratásra a bocskort, a melyet más munkához fel nem vesz egyébként soha. A csizma általában még kötelező a férfiakra, s a nadrágra a lovagló nadrágok mintájára gyöngyházgombokat varrat a divathős. A pitykés lajbik, dolmányok ideje lejárt. Nem testhez álló, rossz szabású kabátot csinál nekik a szabó Szécsényben, a melynek a nagy csontgombokon kívül, cifra kerekpapirosra varrt művirág, meg az ehhez tűzött hosszú szál rozmaring a dísz. A kalap mellé hasonló virág kerül. A fiatalok téli ruhát általában nem hordanak. A leányok, menyecskék egy szál blúzban járnak, s az egész misét végig didergik. De „kar-keztü“, egy a csuklóra színes pamutból kötött ruhadarabocska sohasem hiányozhatik. Az öregebbje felveszi a régi ködmönt, a mely barna fénytelen bőr, vörös szegésekkel s fekete báránybőr részekkel. Bélése fehér báránybőr, s a díszesebbek discret virágokkal kivarrottak. Az idősebb, tekintélyesebb férfiak bokáig érő, ujjatlan, egyébként amahoz hasonló jellegű bundába burkolóznak. Az ujjas, nemezéből készült fehér szűr ma már ritkaság számba megy. A fekete báránybőr süveg szintén csak azok ruhadarabja, a kik már nem óhajtanak fiatalnak látszani. És ezen a koron nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok is hamarosan túlérzik magukat. A mint hogy a 17—18 éves eladó öregleány számba megy, úgy a menyecske is, ha 2—3 gyermeke van, lassanként a láda fenekére rakja a cifra ruháit, s aránylag egész fiatal korban még, az öreg nénék fekete ruháit veszik magukra. A nők általában nem hiúak. Kendőző szereknek hire sincs közöttük.

A nép erkölcsössége csaknem példás. A leány 12—13 éves korától kezdve kedd, csütörtök, szombat, vasárnap egyedül van teljes sötétségben a legénynyel. Csak a pirkadó hajnal választja el őket, a mikor a leány kikiséri a legényt, s az ajtóban egymás kezét fogva sokáig beszélgetve búcsúzkodnak. Nagyon csunyaának kell lenni annak a leánynak, a kinek már gyermek-

1. ábra.

korában nincsen szeretője. De azért megesett személy igen ritkán akad közöttük. Egy-egy évtized is elmúlik, míg ilyen botrány megesik s akkor is házassággal sietnek jóvátenni a hibát, mert a hibás legény amúgy sem kap egyhamar másik feleséget. A vadházasság szintén ismeretlen intézmény. S a mi ritka eset, a kikapósságot nemcsak a nőknél tartják rút dolognak, hanem a férfival szemben is oly szigorú a közvélemény, hogy az olyan legényt, a ki abba a hírbe keveredik, hogy minden komolyabb szándék nélkül majd ezt, majd azt a leányt bolondítja, menyecskék körül legyeskedik, megszólják, lebecsmérik, s bizony nehezen kap feleséget, ha egyszer igazán eszébe jutna a házasodás. Még annak is híre megy, ha a legény az éjjeli leányvizitek alkalmával nem szeret a szigorú korlátok közt maradni, s a leányok sietnek egymást értesíteni a legény eme tisztességbeli fogyatkozásáról, s a csapodár legénynyel rövidesen megesik az a csúfság, hogy a gondos anyák nem nyitnak előtte ajtót a lányos házaknál.

A gyermek szüleit „édes szülém“, „édes anyámnak“ nevezi, régebben szokásban volt, hogy a leány anyját egyszerűen „édesnek“ szólította. Az „onoka“ előtt a nagyszüle neve „öregapám“, a leány pedig idősebb nőtestvérét „édes nenémnek“ hívja. A menyecskének férje öccse „kisebbik uram“, a sógorságban levő idősebb nőrokon pedig „ángyika“. A keresztszüle fogalma nagyon tág, s létesül a bérálás útján is, s ha hét gyermeknek hét különböző keresztanya van, minden egyes gyermek mind a hetet keresztanyjának szólítja. Így aztán sógorság, komaság, keresztszülészés folytán az egész falu egy nagy családnak tetszik.

A kölcsönös becsülés, szeretet ritkává teszi a perpatvarokat. Asszonyi atkozódásokban persze nincsen hiány, s a leggyakoribb rosszkivánság a „törjön ki a rossz nehézség“ és az „egyen meg az íz“. Tolvajlás csaknem sohasem fordul elő, verekedés is csak ritkaság még a legények közt is, legfeljebb ha idegen falubelit tanítanak ki arra, hogy mi a pilinyi virtus. Mert bár mind gyakoribb, hogy más falubélivel kötnek házasságot, még mindig ellenszenvvel vannak az idegen legénynyel szemben, s haragszanak, ha esténként azért teszi meg az utat, hogy pilinyi leánynál töltsen az éjszakát. Ilyen legény mindig ki van téve, hogy a sötétben jól megdobálják kövekkel, sőt korcsmai verekedés is gyakran történik a féltékenységből. Van ugyan mindig egy-egy „nagyó kinyes legény“ a ki szeret a „tánczon“ garázdálkodni, de az ilyet aztán a többi összefogva rendesen megszelidíti. A pletykát természetesen nagyon keresi a falu népe, s a legtöbb asszonyi veszedésnek ez az okozója. Az „emberek“ nem avatkoznak ilyenkor feleségeik dolgába, s az asszonyok rendesen a bíróságnál „keresik ki a becsületüket“. Az persze nem megy verekedésszámba, ha a férj néha-néha megveri a feleségét, s különösebben nem is botránkozik meg rajta senki, legkevesebb pedig maga az asszony.

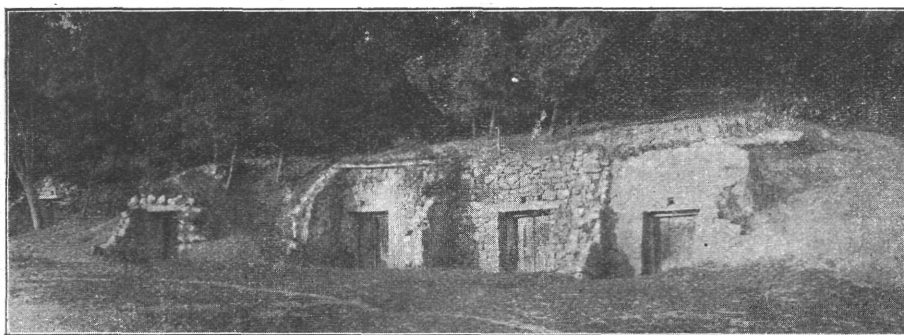
A falunak mintegy 800 lakosa van, s a legutóbbi népszámlálás azt mutatta, hogy a szaporodás épen nem megfelelő. A szomszédos falfalu meg épen lakosságkevesbedést tüntetett fel. Ennek az oka a nagy gyermekhalandóságban, és a gyakran megismétlődő tifuszjárványban van. A gyer-

mekfogamzás korlátozását nem kísérik meg, a kis babákat örömmel fogadják az asszonyok, szeretik is, de nem viselik épen nagy gondjukat. Jégbe-fagyva, meztláb, egy szál ingben járnak a gyermekek odakint. Ha valamelyik megbetegszik, orvost nem hívnak hozzá, mert nagy a költség, és a sorsára bízzák. Ha meghal, keservesen megsiratja az anyja, de hamar megnyugszik az „Isten rendelésibe“. Hogy mégis elég bőven marad meg gyermek, ez annak köszönhető, hogy jól táplálják őket. Legtöbbször egy éven túl szopnak, már csak azért is, mert a menyecskék remélik, hogy a szoptatás ideje alatt nem esnek újra teherbe. Altatószerekkel nem rontják a kised szervezetét. Különös, hogy újabban mégis elég gyakori a gyenge elméjű fiú. A lakosság szervezete különben erős, bár a bányamunka az újabb nemzedéken erősen mutatja pusztító hatását, s mind gyakrabban látunk sápadt, védtelen alakokat. Nemi betegség ismeretlen. A 80 éves körüliek elég gyakoriak. A férjhezmenés ideje a 15—16-ik év, de gyakori a 14 éves menyasszony is, a kiről orvos állít ki férjhezmehetési bizonyítványt. A legények legtöbbje még nem érte el a katonakötelesség idejét, mikor asszonyt hoz a házhoz.

Külsejére nézve a lakosság inkább alacsony, zömök. A sorozás elég jó eredménnyel jár a legények közt, de nagyon sok mint „kirekremát“ (megfolyamodott) gazdaságvezető, vagy kenyérkereső, csak póttartalékba kerül. A férfiak inkább barnák, míg a nők közt aránytalanul több a szőke. A férfiak legtöbbje 16 éves koruktól kezdve, különösen a téli hónapokban Salgó-Tarjánba jár a bányába vagy az ottani gyárakba s a ki szorgalmas és takarékos, havonként 200—240 koronát hoz haza. Rendesen csak minden második héten, a szombat estétől a kedd reggelig való időt töltik az ilyen tarjáni munkások otthon. A feleségek közben tiszta ruhával és étellel egyszer-kétszer meglátogatják az uraikat, s éjjelre vendégül ott maradnak. Mikor a munkás dologba indul, az egész podgyászát az asszony veti a hátára, s így kíséri ki urát a falu határáig. A mezei munkák, de még inkább az aratás idejére azonban, csaknem mindenki otthon marad. A nehéz aratást gyengéknek látszó 13 éves leányok is minden baj nélkül bevégezik. Olyan leány nincs is, bármilyen jómódú legyen, a ki kikerülné az aratást, mert ez le nem mosható foltot hagyna rajta. Az aratók százból 12 csomót kapnak, a mezei napszám pedig kaszásoknak 4 korona, egyéb férfi munkák után nyáron 2 korona, 2 korona 40 fillér, s aztán lemegy egészen 1 korona 20 fillérig, asszonyok napszáma pedig 1 korona 40 fillér és 80 fillér közt váltakozik. Az idősebb férfiak téli munka gyanánt vagy szőlőrigolirozást, vagy kőfejtést vállalnak. Munka nélkül a legtehetősebb sem él, s éppen úgy dolgozik, mint a cselédje. Két Tózsér maradt árván, a kiket apjuk, a bíró, olyan jómódban hagyott, hogy abban a tudatban halhatott meg, hogy „megéne azok, hőtíg, még ha kannával is eszik a píz“. De bizony nem vált be a jóslat, mert korhely volt mind a kettő, s rövidesen elitták a vagyont. Mikor aztán kilicizálták a házból is őket, neki álltak a dolognak, napszámba jártak, mintha szolgásonban nőttek volna fel s becsülettel eltartották a családjukat.

A határ legjobban a búzát termi meg, s ez a főtermék, értve természetesen a nagyobb gazdákat, mert a kinek csak egy-egy pántlika földje van, az kukoriczát vagy krumplit ültet inkább. Aratáskor a kaszás „egész részes“ után a „fé részes“ először a „markot“ szedi, ebből összegyűl a „kive“, melyekből 9—10 képez egy „csomót“. Ezekből rakják a „kazalt“. A „tallón“ a felálló gabonaszár-vég a „kaszinka“. A réten a fű először „rendekbe“ rakódik a kasza után, ezekből a „petrenczék“ lesznek, végül a „boglya“. A terményeket általában „életnek“ hívják. Két évtized előtt a Várhegy híres bort termett, ma a szőlők vagy kukoriczák alá vannak felkapálva, vagy „luternát“ (lucerna) terem, vagy begyepesedve rossz fű nő rajtuk. A borban való gazdagság tanubizonyságai a falu végén a sok és nagy pincze, a melyek a homokhegybe vannak vágva, s egymás után dülnek be. (2. ábra.) Akkor még a lakzik leginkább őszszel, új borra voltak, most a legtöbb a farsangon zajlik le.

2. ábra.

Nógrádmegye régi leírásai a termő földet silányabb minőségűnek mondják, elég igazságtalanul, mert minden termény igen jól diszlik benne. Viszont felemlítik mészegetését, a miről ma az emlékezet is alig tud már valamit. A sárgás színű mészkő nem kell senkinek, bár, a mint a régi falakból látszik, nagyon jól kötött az építkezésnél. Mint kénozoói tengerfenék, a csigák és kagylók nagy tömegét őrizték meg a felső rétegek, s a mészkövekben igen szép képleteket lehet találni. Kagymészkőből pedig óriási szirtek állanak, különösen a Várhegy tetején. Bazalt és trachytos eruptív kőzetek kicsiben művelt kőbányát szolgáltatnak.

Vallásosak is, babonások is, de egyiket sem hajtják mértéken túl. A férfiak is rendesen „gyovonnak“ (gyónnak), s nagy a megtiszteltetés, ha ki nagyobb ünnepnapokon gyertyával kezében az oltár mellett sorfalat állhat az úrvacsorát kiosztó papnak, s egyik legszebb méltóság a „templombíró“. A leányok között viszont minden valamire valónak külön lobogója van, a melyet mindig csak ő visz. Évenként többször megy búcsú a Szentkúthoz, s már sok ideje az énekkezdő Tózsér Geczí Borka, a volt bíró felesége, a ki különösen szépen tud énekelni, mert a többiek elhang-

zott éneksorát egy rezgő tactussal mindig külön megnyújtja. Ő a búcsúnak a vezetője, mióta Kővágó Gábor meghalt, a ki messze földön ismert „szent ember“ volt. A harmadik faluban Ságón volt egy helyi próféta, Sági Fero, a ki egy szent kutat fedezett fel a határban, a hová még most is járnak imádkozni ájtatos asszonyok. Valamikor nagy volt a hire a Szentkútnak, és Sági Fero pilinyi püspöknek nevezte ki vallásossága érdeméül Kővágó Gábort. A leányok nem igen mennek a Szentkútnál messzebbi búcsúkra, de néhány öregebb asszony Sassinba, Selmeczbányára, Esztergomba, Cellbe is elgyalogol. A babonák közül ismertek a „szép asszonyok“, a kik elvezetik éjnek idején az embert, és hisznek a lidércben, a ki nagy erőt ad a gazdájának, vagy olyan botot, a melynek érintése vizsontszerelmet kelt bármelyik asszonyszemélynél. Néhány év előtt halt meg Babka Palya, a ki ismert boszorkánymester volt egy időben, de mint megtért mult ki a világból. Tudni való, hogy eladta a lelkét az ördögnek, s ebben az időben minden szent képet kidobált a házából, s egymaga olyan tánczokat csapott a szobában, hogy holtra fáradt miatta. Látták, a kik benéztek hozzá az ablakon. Azok persze nem láthatták a szép asszonyokat, a kiket az ördög odarendelt a Babka mulattatására, sem az ördögi zenét nem hallották. Ugyan csak ő csinálta meg azt is, hogy egy sötét téli éjszakán már majdnem a kenderáztató mocsolyákba csalta Péter Pistát, s ugyanakkor nagy köszvényben jajgatva otthon is ágyban feküdt. Élete végén szakított az ördöggel, s visszahordta a szent képeket, abbahagyta a „csúnya beszédet“ s halálos ágyán szépen meg is gyónt. Az ő ördögösségét mindenki komolyan vette, s senki sem tételezte fel róla, hogy csak „parádézott“ velük.

Egyéb babonáikból is feljegyzek néhányat, a melyek talán nem nagyon általánosak. A kis gyermek talpát nem szabad megvergetni, mert sokáig nem fog tudni járni, sem átlépni, mert visszalépés nélkül nem fog nőni. Gazdasszonynak karácsony estélyén nem szabad az asztal mellől felkelni, mert nem fognak tojni a tyúkjai. Ha evéskor nem törik össze a tojásáját, ugyanezen baj éri a házat. A melyik kis lány olyan kutyakölyökkel játszik, a melyiknek a szeme még nem nyílt ki, nem fog tudni kenyeret sütni. Ha dagasztáskor meg nem csecserézik a leányt, nem kel magasra a kenyér. Vajköpüléskor meg lehet látni, hogy ki a szűz, mert a kinek soká nem megy össze a tej, az már nem az. Leány, ha férfit vizelni lát, kiszálkásodik az újja. Vizeleten nem jó átlépni, mert náthát kap az ember. A holdat fogytakor a „morkoláb“ eszi meg, ez jön el a rossz gyermekért is. Ha a kis babát nem köpködi meg az, a ki megnézi „elszárad“ szégyenke. Terhes asszonyt azzal átkozza meg a haragosa, hogy addig ne tudjon szülni, a mig meg nem engedi neki. Nehéz vajadás mindig ilyen ellenséget jelent. Nem jó pénzt fölvenni a földről, mert az rontás lehet. Ezt különben bajos kikerülni, mert olyan nyomba léphet akármikor az ember, a melyik meg van rontva. Az erre következő sebből a betegség végén, kenderkócz jön ki. A Várhegy belsejében egy nagy barlang van, a melyiknek szájjá csak minden harmadik esztendőben nyílik ki. Egy szállópásztor pár évtized előtt éppen akkor ment el a bejárat előtt, mikor ez

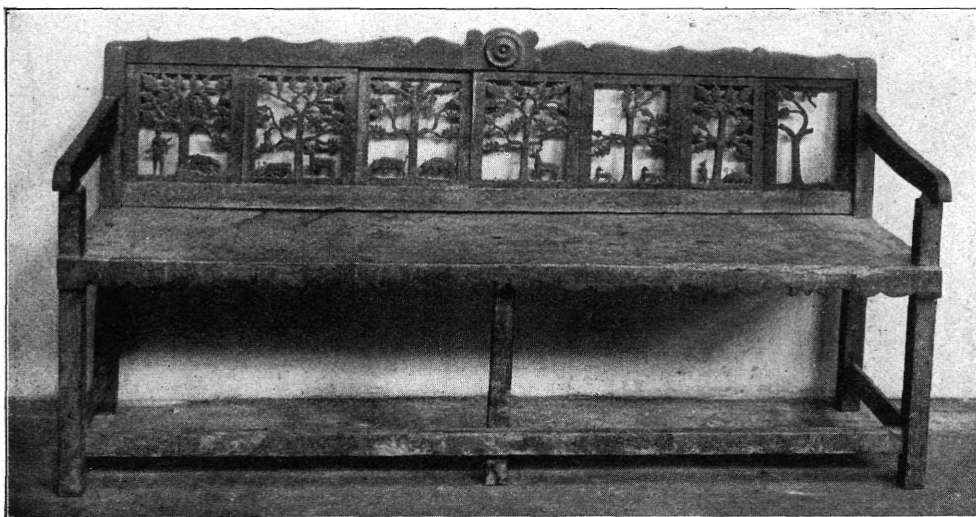
nyitva volt, bement, s becsukódott a kapu mögötte. Három évre elveszett így, s csak halálos ágyán vallotta ki, hogy hol volt ez alatt az idő alatt. Addig meg volt tiltva neki szólni erről, még a kád aranyba-ezüstbe sem volt szabad bemarkolnia.

Gyógyító asszony nagyon régen nem volt a faluban, de töréseknél, ficzamosodásoknál orvos helyett szivesebben viszik kocsin a beteget más falusi kuruzsló emberekhez. Pilinyben csak Barna Jankó bátyának van az a tudománya, hogy kézen, vagy másutt levő „tyúksegget“ (bőrkenyvedést) leolvas, ha megnézte azokat, vagy pontosan megmondják neki a helyet a hol támadt. Magam is többször tapasztaltam, hogy közbelépése mindig eredményes, s a szemölcs önmagától elsenyved. Titkát, hogy milyen szavakkal gyógyít, tudtommal a saját fiával sem közli. Ugyancsak ő a gyermekfogamzást már akkor megmondja a szembenézésből, a mikor még orvos sem állapíthatja azt meg.

Az étkezés aránylag elég jó. A kint dolgozó ember ritkán marad ebédre főtt étel nélkül. Akármilyen messzire is van a falutól, déli harangszóra megérkezik a „kantárban“ az ebéd. Mivel Losonczon edénygyár van, most már rendszeren színes-mázos pléhedényben viszik az ételt, s a „sirány“ mindinkább kimarad a használatból. Ez a sirány fületlen bő szájú kisebb fazékféle s nevét véleményem szerint onnét vette, mert formára nézve teljesen megegyez az árpádkori temetők siri edényeivel, a melyekben a halott mellé az ételt adták. Ebédre valami „lé“, bab, vagy krumpli leves, meg valami „csik“ (metélt) dicséri az asszony ügyességét. Nyárban reggelire zöld paprikát meg kenyeret visz magával a munkás ember. A „kossó“ (korsó) mindig friss vízzel áll készen, de a „csecsén“ nem igen szoktak inni belőle, hanem felhajtják, miután előbb kiloccsant egy kicsit mindenik ivó. A pálinkát meglehetősen mérsékelten fogyasztják még s munka közben soha, mulatságban is csak ritkán részegednek le. Rendszerint csak este és reggel iszik meg a férfi egy-egy tizedet. De ha nincs, nem kívánja. Asszony soha sem iszik semmi italt a vizen kívül s bár lakodalmakkor leányt, asszonyt váltig kínálgatnak mézes pálinkával, legfeljebb csak az ajkukhoz érinti a fehérség az üveget. Kiheverhetlen csúfság volna, ha asszonyszemély csakugyan meginná az italt. Kávét és teát még nem fogyaszt a paraszt, de nyárban szereti a soda bicarbonával csinált pezsgő vizet, a melybe eczetet töltenek. „Cibar“ és „cigaréta“ ünnepnapokon sok fogy, hétköznapon pedig a bagó. Ha valaki bemegy a városba, onnét mindig hoz „szarvacskát“, „(kiflit) vagy „puffancsot“ (zsemlét). Az otthon készült tészták között legizletesebb a „geresztő“, a mely kemény sűrű tésztából sül, egy kicsit vízben megázik, aztán bőven kap a tetejére cukros mákot.

A palócz jellemvonás meg van a pilinyieknél is. Gyanakvó és nem igen hisz a kaputos embernek. Egyszer egy nemrég meghalt jónevű festő volt a vendégünk és ebéd után vázlatkönyvével kiment szétnézni a faluba, s egy alkalmas helyen rajzolgatni kezdett. Egy palócz melléje áll, s nézi, hogyan épül a papiroson a szemközti ház. „Mit csinál a tekintetes úr, ha me' nem sérteném?“ „Rajzolok“ felelé a festő egykedvűen. „Hát oszténg mitű lesz

a jó?“ „Semmitől atyafi, csakhogy éppen meglegyen a könyvemben“. „Csak azé? Ühüm“ köhögött a paraszt, s elment. A festő észre sem vette, hogy lassanként innen is, onnan is köréje gyűlnek a parasztok, míg csak úgy össze nem szoritották, hogy alig bírt mozdulni. „Hagyjanak hát hé“ mordult fel haragosan, felütve a fejét. „Hát csak minnek is lesz az a ház leírva?“ kérdezi egy öreg palócz. „Mi köze kendnek ahhoz“, felelt a művész türelmét veszítve. „Hát csak valami mégis vóna. Aggya csak ide azt a papirost, a mit tele írt“. A festő nagy szemeket meresztett. Nem értette a barátság-talan hangnak az okát. Összecsapta a könyvét, s ott akarta hagyni a tömeget. „De má innét csak nem megy az úr, míg meg nem tuggyuk, hogy mi járta van. Hallotónk má ilyen ispiónokró. Gyűjjék csak be a bírőházáho egy kicsint“, s szegény művész úr alig tudta magát a bírő előtt kimenteni

3. ábra.

a kémség vádja alól. Sehogysem akarták elhinni neki, hogy nem azért írja le a házakat, hogy az ellenséget tudja aztán vezetni. Azóta persze már nagyot haladt a civilizáció, s lányoknak is az a legnagyobb öröme, ha levétethetik magukat, s nem kelt gyanút többé a rajzolás vagy fényképezés. Hiszen már annyira művelődtek, hogy „bicziglin“ járnak többen a tarjáni bányába. Csak a „motorkocsi“ nem szeretik, mert sehogysem tudnak a lovak hozzájuk szokni. Újabban a fiatalok közt lábra kap a világlátni vágyás. Mester e tekintetben Dobos Janko, a ki egy krajczár utiköltség nélkül megjárta Páris, Rómát, Konstantinápolyt, Jeruzsálemet, holmi közeli Bécs-féle helyeket nem is említve. Egész irattára van külföldi hivatalos iratokból. Egy másik csak a vidéket járja be, de közben becsap a kit lehet. Néhol orvos, máshol gabonakereskedő, s a parasztnép felül neki. Egy harmadik bűnbánólag mindig haza kerül, de mindig újra eltűnik, ha apját sikerült meglopnia.

Mint nyelvtani sajátosságot azt figyeltem meg, hogy ezt a szokatlan

igeformát is használják: levétem, levétél stb. a voltam helyett. Egy másik kifejezésmód, mely az irodalmi nyelvből kiveszett az, hogy a „nap borúba ment“ vagyis, hogy elborult. A gyenge, sovány alakot „gérbic“nek csúfolják, a kinek pedig a lábszára nem szép gömbölyű, az „cezepok lábú“. A hasonlatot a szövőszék faékeiről veszik. Az életre való embert meg „patragnak“ hívják. A tréfalkozás helyett meg azt mondják, hogy „parádézott“. A gazdag embert mindig „boldog embernek“ nevezik. Egyébként a költészethez kevés érzékük van, s eredeti nóta nem terem náluk, sőt régi ballada töredék sem tartotta fenn magát köztük, a mondák pedig kihalnak. Mint általában országszerte a történelemből, csak a törökökről tudnak,

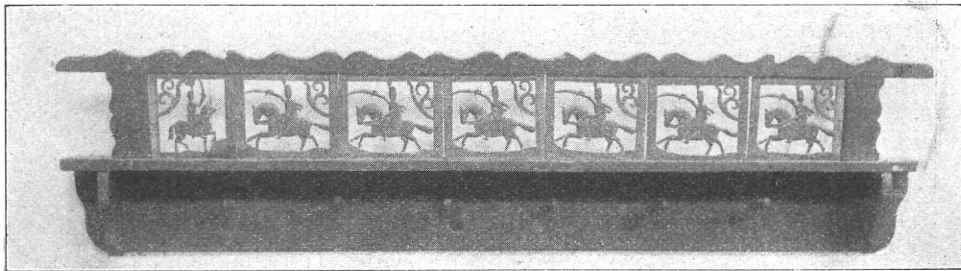

4. ábra.

s minden embercsont ebből az időből való szerintük. Őskori leletekről sem lehet elhítenni velük, hogy azok nem a törököktől valók.

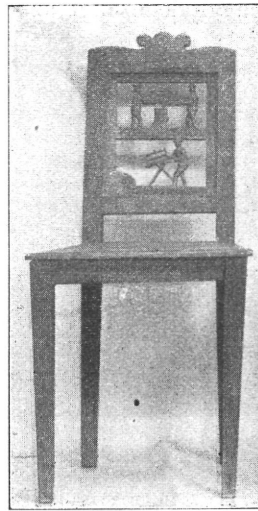
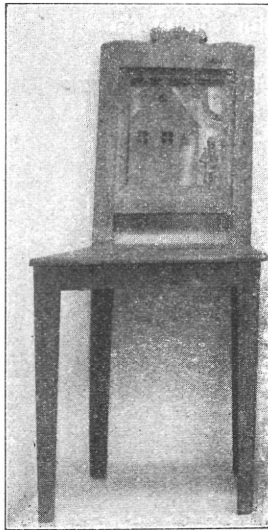
A faragáshoz azonban erős érzékük van. Többen foglalkoznak közülök azzal, hogy bútorokat csinálnak, s eredeti fafaragással látják el azokat. Legtöbbször vitte e téren Bertók Jankó, a ki közönséges bicskával igen jellegzetesen faragja ki eredeti ötleteit. Egy lócza támláján, bükkfa erdőben vadászatot ábrázol. Már maga a faágak és lombok stilizálása érdekes és változatos. Aztán a lövés nyomán eleső szarvas, a szimatoló kutya, a malacztól követett vaddisznó, az ágak közt békén üldögélő mókus, meg a vadász egyaránt nagy jellemző erővel vannak ábrázolva. Egy másik sorozat a tölgyesben legelő juhnyáját mutatja be. Aztán egy széktámlán ott

van a kaszárnya, a kapú alatt örködő bakával, míg egy másik házikóból a gazda fejszével a vállán az erdőre indul. Egy asztal oldalán a szántóvető igazgatja ökrös igáját, utána pedig szórja a magot a pajtása. A másik oldalon már az aratók mennek szép libasorban. Az egyik asszony már alakjával is jelképezi a termékenységet. A fogas egy egész szakasz huszárt

5. ábra.

mutat, a mint kivont karddal attakra rohan. A közönséges lovat vastag nyak, nagy fej jellemzi, míg a tiszt úr lovának kicsi, finom alkatú a feje. Szemközt egy bakacsapat van, a kiket szintén tiszt vezet. Van köztük

6. ábra.

dobos, zászlós, trombitás is. A millenniumra a királyt is kifaragta a parasztművész, a mint koronásan, palástosan léptet a lován. (3–6. á.) Az asszonyok meg a szövésben igen ügyesek. Ezelőtt vörös és kék pamutból szőtték stilizált virágokat, pávákat, galambokat, újabban pedig egész modern ízlésű díszeket szőnek sokféle színben. Vánkosvégek, abroszok, kötények, ajándékalácstakaró kendők kapnak e fajta díszítéseket. Van köztük: pávás, szöllős,

függeleves, H-ás, szives, stb. Nagyon szép slingeléseket láthatni, alsószoknyákon, farkas főkötőkön, (7. ábra.) zsebkendőkön. Ezeket a lányok csinálják, s maguk találják ki maguknak a mustrát is. Igen érdekesek a himes tojások is, s a nemrég meghalt Új Ilona nene egész képeket írt a tojás oldalára.

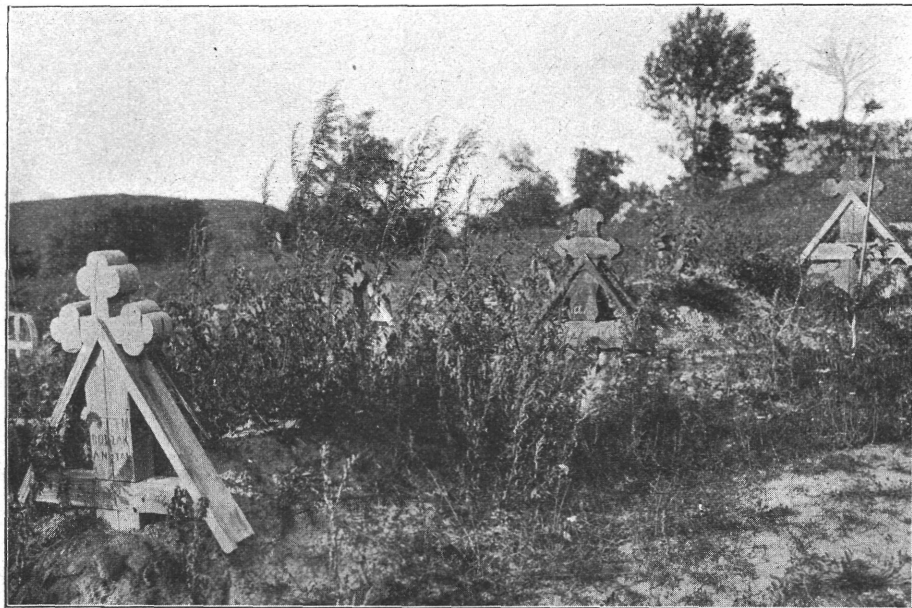

7. ábra.

Csókolóztak a galambok, büszkélkedtek a pávák, s ugráltatták medvéiket a tánczoltatók. Nem is említve a rozsmaringos csepeket, a melyekből szerte nyujtogatta ágait a virág. A kis kert különben nyáron muskátli (pelargonium), bazsalicska, majoranna, gyorgyina (Georgina, Dahlia) mályi vával van beültetve, újabban már a tea-rózsák is nyíllanak azokban, s felkapott lett a viaszvirág. Télre mindent, a mit csak kiszedni lehet az ablakba állítanak.

Három év előtt új templom épült a régi toronytalan helyén. Annak a mennyezetén a kórus fölött nagyon szép deszkaképek voltak, barokk ízlésűek, a melyeken egyszarvúak, oroszlánok, habléányok tar-

kállottak. A többszöri figyelmeztetés mellett is, mikor elbontották a templomot, szétrongálták ezeket az értékes deszkaképeket is. A templom magas

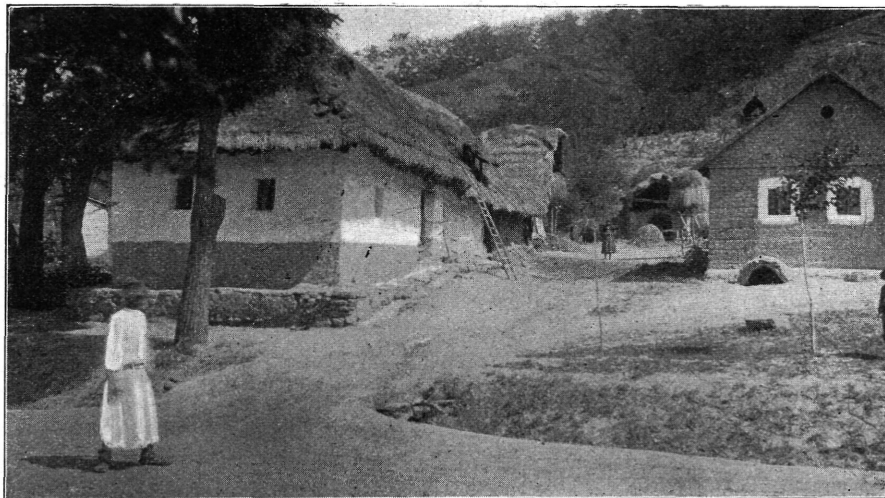

8. ábra.

dombon áll, körülvéve a temetőt, lásd 8. ábra, melynek egyik sarka mindenszentekkor kivilágítatlan. Ide temették a legutóbbi kolerajárvány

halottait s a sírok nincsenek is fejfával megjelölve. A nagy kereszt alján egy négyszögletes lapos kő van. Ezen szokták emberemlékezetet meghaladóan az ismeretlen helyen, vagy idegenben pihenő halottakért meggyújtani

9. ábra.

halottak napján a gyertyákat. Van a harangok között egy, a nagy harang, a mely hosszú pörlekedés tárgya volt Piliny és Jelfalu között. Az utóbbi

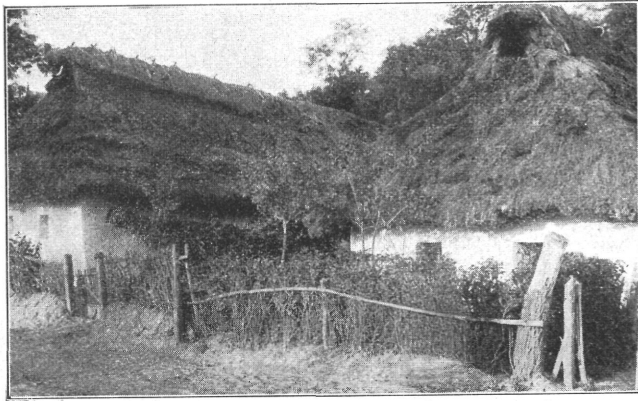
10. ábra.

falu a harangot még ma is magának vindikálja s mikor a per folyamán bizonyítékok híján Pilinyben maradt a visszakövetelt harang, a jelfalusiak kísérletet tettek, hogy éjnek idején visszalophassák, de az expedíció kudar-

czot vallott. A Mária-oltáron a régi templomban, egy egészen fehér, tüllből készült régi pilinyi paraszt ruhába öltöztetett szűz állott, fából kifaragva. A helyét most egy lourdesi Mária foglalta el. Hogy azonban a régi ne maradjon hajlék nélkül, a „Társulatos asszonyok“ összerakott pénzből egy kis kápolnácskát emeltek az endrefalvi határon, s ide állították be a szent szüzet. Régi ruháját valami divatosabb késsel cserélte fel azóta Mária.

Két hosszú utcából áll a falu, a felső és az alsó végből, s a két utcát közök kötik össze. A patak az alsó végen folyik keresztül s aránylag igen rövid idő alatt nagyon kiapad. Egy félszázad előtt még malmot hajtott, most nyáron keresztül legtöbbszörre víz nélkül van s sokszor ki is gypesedik a medre. Mióta kivágódtak a régi rengetegek, elapadt a patak is.

A faluban még egyetlen földből pacsitott ház áll, az utolsó faházat néhány év előtt bontották le. A régebbi épületeken (l. 9—11. á.) még zsuptető van, s az ablaknak nevezett lyukba gondosan be van tapasztva az üveg. Ma már

11. ábra.

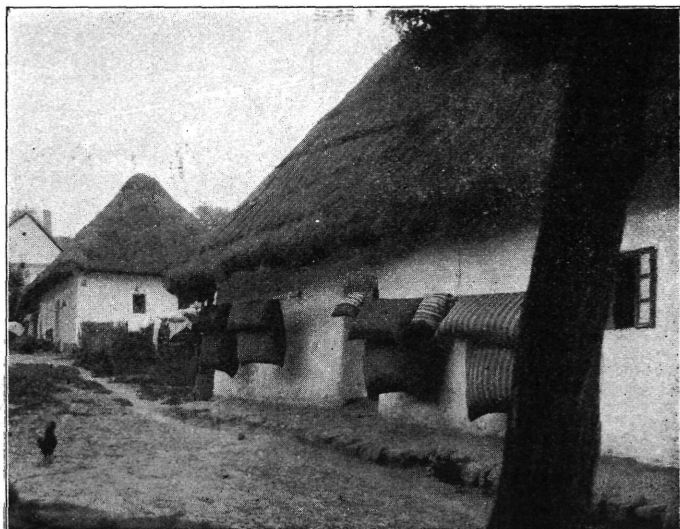
szép „hambitos“ új házak épülnek, cseréptetővel. Két év óta egészen megváltozott így a falu jellege. A régi házak egy „pitarbú“, a „házbú“ és a „komrábú“ állottak. A pitvarban zsákok, ételfélék, gazdasági eszközök állanak, a fal mellett pedig egy lóczán rocskában az ivóvíz, a falba vágva pedig egy-két „vakablak“, a melyek mélyedésében evőeszközök, eczet, pálinka van függőnyel betakarva. A pitvar végében áll a tűzhely, melynek alsó része a kenyérsütő kemence, előtte egy négyszegletű lyukkal, a mely arra szolgál, hogy a menyecske abba lógassa be lábait a kenyérbekérés alkalmával. Rendesen le van takarva deszkával, s benne kotlótyúkot szoktak tartani. Ugyancsak a pitvarból van egy létrafeljárás a „padra“ (padlás), a melyen a füst szabadon jár, míg csak a tető végében hagyott nyíláson, a „füstlyukon“ ki nem megy. (11. á.) A „ház“ a család rendes tartózkodási helye, s a pitvarból jobbkézre nyílik, madzagon húzódó fakilincsre. Erről mondja a jámbor palócz nagy megnyugvással: „Ha én nékem száz aranyom vóna, a kilincsem szinaranyból vóna, de ha nincs, fakilincs, madzag a

húzója“. A lakószoba berendezése minden háznál teljesen azonos. Az utcára néző bal sarokban van az asztal, s mögötte mindkét fal mellett elhúzódó lócza, a mely alatt szokták az ülős tyúkok szép csendesen forgatni meleg tojásaikat. Az igazi szép lóczák százados tölgyek vastag deszkáiból készültek s a falból kiálló kiugráson nyugodva, mintegy részét alkották a háznak. A főfalon két ablak van, vörös „firhanggal“ behúzva, az ablak közt a „gyűkör“ (tükör), a melynek felső vége előre van eresztve. A ráma mögé dugják a szentelt barkát. Az ablakok felett, ha ugyan elfér még, fogasok vannak tányérokkal és kancsókkal. A baloldali falon feketeterámás szentképek függenek, a melyeket színes papírból készült virágokkal díszítenek s ráaggatják az olvasókat. A hosszú lócza itt egészen a sarokban álló kemenczéig elnyúlik. A kemenceze olyan nagy, hogy télen a meleget szeretők hálólhelyéül szolgál, lakodalmakkor pedig seregestől állanak rajta a gyerekek. Télen a kemenczéhez teldott tűzhelyen főznek, az oldalában pedig a „rúrában“ a tököt szokták sütni. A párkányszaton van a „masina“ (gyufa)-tartó, a sőtartó és más egyéb apróság, s itt szokott nyújtózkodni a macska is. Az ajtó másik szögébe, a mely felé az nyílik, van beállítva a sőtörő mozsár, a fejsze és más a házban használni szokott eszközök. A jobboldali falon az ajtó végén fekszik a nagy „szátva“ (szövőszék), mellette a csürölő és az apró gyermekek fából készült dajkája az „ücsik“ vagy az „állóka“. A szövőszékkal egy végben van a nyoszolya, benne annyi derékálj, vánkus, dunna, hogy néha egészen a tetőig fel ér a sok ágynemű, s lefekvéskor székről kell felmászni reá. (Lásd 12. és 13. ábrák.) Takarózó télen-nyáron a puha, meleg dunna. Ezen a jobboldali falon szokott lógni szöggre akasztva a gazda nagy bundája, szüre, csizmája is, s ott ketyeg a hosszú ingájú fali óra. A szoba földét sárga agyaggal tapasztják ki, s ünnepek előtt a tapasztást mindig megújítják, éppen úgy, mint a „cepegő“ (eresz alatt elfutó „padnál“, a melyre a kendert állítják száradni, mert ott jól megfekszik a nap, s a melyen szoktak napos időben játszani a gyermekek. A szoba mennyezete gerendás, s a bal sarokban menő gerendáról függ alá a pislogó lámpa kormos üvegével. A gerendába szűrják be a késeket is, s egy szöggre ide akasztják üvegben a szentelt vizet. A pitvarból balra nyílik a „komrának“ kis ajtaja. Itt szokott a leány nyáron át aludni, de ha legénylátogatás van, átmennek

12. ábra.

a szobába, mert nagyon megszólják az olyan leányt, a ki a legénnyel a kamrában marad éjszakára, bár ez teljesen mindegy, mert a gondos anya

13. ábra.

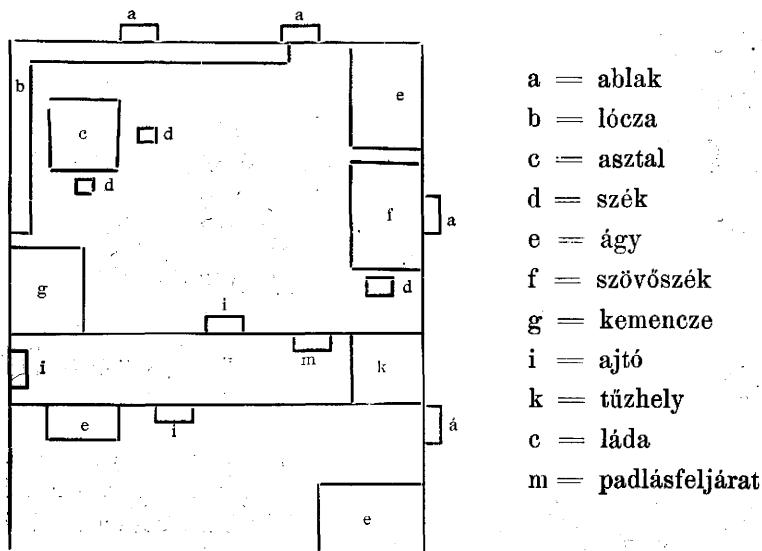

14. ábra.

úgyis egyedül hagyja őket, az apa pedig nem szokott a házban aludni, hanem nyáron a fal mellett kint, télen pedig az istállóban. A kamrát nem lehet fűteni, bár a tüzelőfát is itt szokták rendszeren tartani, s azért télen

át nem igen használják hálásra, hanem ott tartják a „szűszékot“, a melyben a liszt van, aztán a ládát, telve a leány vagy menyecske ruháival, melyek alatt a vászonneműek fekszenek egymáson. (Lásd 14. ábra.) Újabban vörösre lakkozott háromfókos „suplot“-kasznyiban tartják már ezeket a ruhaneműeket. Csak úgy a fal mellett rakásra dobva vannak a kenderek különféle fajai, készen a feldolgozásra, s a zsákok babbal és veteményekkel telve, míg a krumplit a ház végében ásott gödörbe öntik, kukoriczával pedig a padlás padóját öntik tele, s a füstlyukon kidugott kasza mellé mutatóba szintén tesznek egy pár szép cső tengerit.

A pilinyi ház berendezése és alaprajza ez:

Az istálló vagy a házzal egy végbe van építve, vagy külön épület keresztben állva, ezzel az udvar hátsó részében. Rendesen „hidas“ (disznóól) tartozik még az udvarhoz. (Lásd 15. ábrát.) Az ól egyik rekesztékét a hizólibák lakják, emeletjén pedig a tyúkok tanyáznak, bár legtöbb helyen ezeknek éjjeli nyugvóhelye a bólogató „agácskafa“ (akác). Kútja nem minden portának van. A szomszédos parasztságba való tyúkólat lásd 16. ábra.

A felszabadulás előtt a gazdagabb jobbágyoknak földjeit ökrök művelték, ma már csak lovak húzzák az ekét is. Újabban különben a loállomány szépen kezd javulni. Míg a nem messze Hartyanban a parasztlegények lakodalmakkor lóra ülnek ma is, Pilinyben aligha laktak lovasok, mert a lomtárba vetett holmik között semmiféle lószerszám nem található. Egy híres herélő azonban volt a faluban, a kihez messze földről jártak csődörökkel.

A házi dolgok között az asszonyoknak a legfontosabb a szövés és az ezt megelőző kenderrel való sok eljárás. A kendert a „mocsolyában“ kendertartóba teszik először, a hol egy hétig fekszik nehéz kövekkel leszorítva

Az áztatók messze a falutól vannak egymásmellé ásva, s soha nincs eset rá, hogy valakinek csak egy marok kendere is elveszne, pedig senki sem vigyáz reá. Épen így a pinczék előtt vannak a krumplis gödrök, a kociút mellett, tetejére egy kis tüskét raknak, hogy megismerje a gazdája. Ezek-

15. ábra.

ből a vermekből sem vesz el soha egy szem sem. (17. á.) Mikor a kendert kiszedik az asszonyok, órahoszszat állanak övig a hideg nyálkás vízben. A kendert aztán szétteregetik a napon, s mikor egészen kiszáradt, a „törőbe“ teszik. Ez a hosszú vályú, a melybe nehéz fahenger illik bele, a melyre feláll

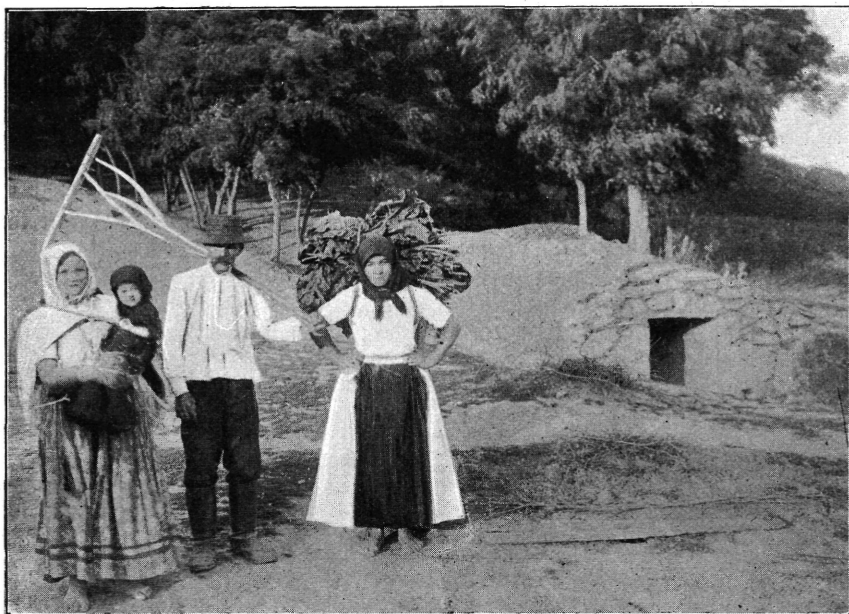

16. ábra.

egy menyecske, s egyik lábával hátul lebillentve a hengert, az súlyánál fogva mindig visszaesik a vályúba, s a másik menyecske által folyton forgatott kenderszárat összetördeli. Az így összezúzott kender a „tyilóba“ (tilóba) kerül, a mely egyhangú csatogás mellett apróra összetöri a szárat, úgy, hogy azt, mint „pazderyát“ (pozdorja) a tiloló lábához verve, egészen ki lehet szórni a szálak közül. Végül a „törőbe“ teszik, a milyen csak egy van az egész faluban. Ez egy nagy kerék, a melynek fogaiba egyszerre 10—12-en is belekapaszkodnak, s úgy forgatják, hogy egészen megpuhítsák a szárat is. Az

így nyert puha kendert most a „héhely“ (gereben) hosszú tüskéi között húzogatják, a míg csak szép simán nem maradnak egymás mellett a hosszú szálak, míg kóczos „szöszki kender“ külön kerül, s durvább fonalaknak lesz anyja. A szép szálak kendert összecsomózva „főkendernek“ hívják, s tiz ilyenből egymáshoz kötözve lesz a „koszoró“ (koszorú). Ilyen alakban várja

aztán a téli estéket a kender, a mikor a guzsalyra kerül. Az orsókon levő fonál motolára kerül, s „motring“ lesz belőle, a melynek egy-egy része a „pászma“. Ebből készül aztán a vászon, vagy gombolyag alakban a házi czérna. A vásznat nagyon sok alakban használják fel. Abrosz, lepedő, derekalj, asztalkendő, tarisznya, ing, gatyka, férfi felső nadrág, pendel stb. Az ingváll csak éppen derékig ér, s be van kötve a szoknyák korczába, s hajlongás közben ki-ki bujva, a leány meztelen testét mutatja. Ezért aztán az ilyen vett finom vászon, vagy sifonból vart ingvállhoz otthon szőtt vásznat szoktak toldani, s inghosszúságú lesz így. A lepedőnek egy faja a „hamvas“, a mely kisebb annál, s benne hordanak füvet, babszárat, burgundi levelet haza, esős időben meg magukra borítják, bár manapság minden háznál van már esernyő.

17. ábra.

A „hamvas“ szót nyelvészeink onnét magyarázzák, hogy a lúgozáshoz szükséges hamut ilyen vászonabroszba öntik be. Én régibb eredetét keresem a szónak. A bronzkarpereczek külső felére tapadt s így konzervált vászondarabkákból azt következtetem, hogy a holttestet egy ilyen kisebb lepedőbe csavarva tették a sirba, hogy a koporsónélküli temetkezésnél a föld ne érintkezzen közvetlenül a tetemmel. Vagyis az ilyen „hamvasok“ a „hamvak“ őrzésére is voltak szánva. Az emberi hamvakról a Halotti Beszéd is szól s ott vannak a példabeszédben is: se híre se hamva

A pilinyi lakadalmat már egész terjedelmében leírtam volt. Ezenkívül jellegzetes ünnepély, vagy vígasság nincs. A régi ünnepi betlehemezés ma gyermekjátékká lett, ennek mai rövid alakja ez:

Személyek: Király, két szolga, egy „gubó“ nevű pásztor. A házba lépve köszönnek: D. J. K. s elkezdének énekelni:

Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok,
 Hogy Bethlehembe sietve menve lássátok.
 Az Isten fia, a ki született jászolban,
 Ő lesz ti néktek üdvözítőtok valóban.
 Mellette vagyon, az édesanyja, Mária,
 Barmok közt fekszik jászolba,
 Nyugszik szent fia.
 Ők elmenének köszöntésére azonnal,
 Szép ajándékot vivén szivükben magokkal.
 A kised Jézust egyenlőképen imádják.
 Visszatérjenek ők hazájukba nagy vígan,
 Ezt a nagy csodát mindennap mondják nagy bátran.

A király kiszól az ajtón: Gyere be Gubó! Gubó bejön, s a házközépen hasra fekve, alvást színlel. A király botjával megütve keltegeti:

„Kelj fel Gubó! Kelj fel kérlek,
 Mert megütlek a botommal,
 Majd felébredsz“.

Gubó felébred. A király reá szól: „Vess keresztet“. „Mutasd meg hogy kell“ — felel Gubó. A király tanítja: Atyának, fiúnak, szent lélek Istennek! Gubó fonákul veti a keresztet, s ezeket mondja:

Tyúkhús, lúdhús, meleg cipó, lágyvakaró
 Egy iteze bor ebbe a göthős gyomromba való.

Az ajándék után énekelve elköszönnek:

„Isten áldja meg e háznak gazdáját,
 Hogy nem sajnálta tőlünk ajándékát“.

Ugyancsak Karácsony előtti napokban a kántor azon növendékei által, a kiket különösen szeret, ostyákat küld a tehetősebb házakhoz. Az ostya formája hosszas téglány, de ezeket azon helyekre, a melyeket különösen ki akarnak tüntetni összesodorják. Az ostya anyaga nem a közönségesen áldozáshoz használt, hanem tejjel készítik víz helyett. Az „ajándék“-nak nevezett ostyacsomóért a kántor pénzt, vagy gabonát kap, s az ostyahordó gyermek is kap, néhány krajczárt. Az előkelő, gazdagabb házak a szomszéd faluból is kapnak ostyát. A gyermek a kosárba rakott, fehér kendőbe takart ostyacsomót lóbálva, ezt a verset mondja gyors, éneklő beszéddel:

Én nagy vigasságot örömet hirdetek,
 Mert a kised Jézus egy szűztől született.
 Bethlehem városban jászolba tétetett,
 Őkör és számártól ő megismertetett.
 Sok karácsony napját maguk is érhessék,
 Krisztus születését örömmel szenteljék.
 Több jeles napokkal vígan ünnepeljék,
 A szent angyalokkal vígan ünnepeljék.
 Ugyanazon angyal szálljon be ide is,

A szent békességet osztogassa itt is.
Mivel a kis Jézus rejtezik ostyába,
Én is azért hoztam ostyát e hajlékba,
Mert a kised Jézus ebbe rejtezkedik,
Eledelül adja magát, kikéredzik,
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Karácsony estéjén a háznép ezen ostyát eszegeti, s a gyermekek csoportokban ablakról-ablakra járva, így énekelnek:

Karácsony éjszakáján, Krisztus születése napján,
Most örüljünk, örvendezzünk,
Mert született Üdvözítőnk.
Nem kell a Jézusnak bunda,
Sem sarkantyús csizma,
Csak úgy búsúl ő magában,
Az ő bűnös országában,
Ki hajtom boriskámat a magas hegyekre,
Úgy forgatom botocskámat örömembe-örömembe,
Mert született a kis Jézus Bethlehembe.

Az ének után megkérdezik a gyermekeket: — Hányan vagytok? — s mikor megmondják, ezzel a szavakkal ajándékozzák meg őket: — Három felé szaladjatok!

Ezenkívül más jellegzetes ünnep, játék vagy vigasság nincs.

Mostanában már a fonót is betiltják. Azelőtt két „felekezetbe“ voltak oszolva, egyik háznál a süldő, a másiknál az eladó lányok fontak. A lányok pénzt szedtek egymásközt össze „filléreztek“, s az összegyűlt pénzen a petroléumot, s karácsonykor lisztet vettek, közösen elfogyasztandó kalácsnak. A fonóházban öltöznek fel a lányok „bumbusznak“ is, s így csoportosan házról-házra járnak, a mi pénzt pedig mulattatásért kapnak, a közös kasszába rakják. Karácsonykor fehérbe öltözve feldiszitett karácsonyfával mennek a tehetősebb házakhoz. s az ezekért kapott pénz megint a közös perselybe kerül. Tavasszal a Bóbiskatetőre járnak játszani tulajdonkép a gyermekek, de azért ott „czikáznak“ a nagyok is. Kopár homokhegy ez a falu felett, s talán egy évszázad előtt temető volt. Nyáron pedig a patak hidja melletti „szorosban“ van a legények s lányok közt a találkozó. Farsang háromnapkor, mindszentek utáni vasárnap, a templomszentelésre való vendégségkor szokott rendesen táncz lenni, s néha őszfelé a legények fogadnak muzsikát vagy egyszer. Aratáskor az uraságtól kapott pénzen dudást fogadnak, vagy ha más nincs, harmonikást, s e mellett tánczolnak. Az aratók által behozott koszorú nem nagy, de izléses. Zöld és sárga búzaszálakból hat táblát fonnak, s azokból egy házikófélét állítanak össze, s feldisztik búzakaralászokkal, virágokkal. Mikor átadják, rúdon hozzák fehérruhás leányok, verset mond hozzá az egyik leányzó, az aratógazdát pedig, akármennyire vigyáz is, leöntik hideg vízzel, hogy jövőre jó termés legyen.

Az arató vers így hangzik:

Már az aratásnak ideje elmúlt
 És mi kegyes urunk most mi hozzánk fordúlt.
 Mi is nagy sietséggel jöttünk eleibe
 Illatos koszorút köttünk a kedvire
 Házi és mezei ékes virágokból köttünk
 Koszorút szép búzakaralászból.
 Ezt mink az urunknak azért hoztuk,
 Hogy az aratásnak már hálát mondhatunk.
 Éltesse az Isten erővel, egészséggel,
 És számos esztendővel,
 Mi urunkat, és mint pár galambot,
 Mi asszonyunkat
 Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A felköszöntés terén legeredetibb alak Babka Péter, a ki vagy negyven év óta verseskedik, s nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy ünnepen, névnapon el ne mondja a következő verset:

Legyen hála a jó Istennek,
 Ha meg hagyja a boldog újévet éni.
 Most jöttem a sinai hegyről
 Egy nagy almafának a tetejéről
 Kivánom a jó Istentől, hogy adjon bő áldást
 Bort, búzát, zabot, árpát,
 Szalonnát, sárgacsikót, paripát.
 Erőt egészséget, szép asszony feleséget.
 Barnasszus hegyének éneklő-himfája
 Hélikó halmának éneklő kótája.
 Serkenget az óra az öröm fújásra,
 Mondják, hogy viradtunk az újév napjára.
 Óh mely szép, a ki ezt érheti,
 A ki az új esztendőt így felköszöntheti.
 A mennyi cifra teljes páva farka,
 Az egy állat mennyei madárka.
 A mennyi csillaggal az éjjel tarka,
 Annyi áldással legyen tele a tekintetes úr marka.
 A midőn körül fogják a bújnak árjai.
 Szedjék és vigyék mennybe az ég angyalai.
 Szivemből ezeket kivánom.
 Az Uristen éltesse sokáig,
 Mig a Tisza nem ér bokáig!

A palóc törzsökös családokon kívül van néhány lutheránus tót familia is letelepítve a faluban, a melyeknek egy tagja sem tud ma már egy árva szót sem tótul. Vallásukat azonban szigorúan őrzik, s az asszonyokat a messze tót falvakból hozzák, mert egymás között nem házasodhatnak, részint mert amúgy is rokonság fűzi össze őket, meg aztán oly kevesen is vannak, hogy kevés eladó leányt nevelnek. Ma a falu leggazdagabb parasztjai éppen a telepések közül kerülnek ki. Szép jellemvonásuk, hogy hajdani jótevőjük és letelepítőjük sirjánál gyűlnek össze minden halottak napján, s énekelnek zsoltárokat.

A törzsökös családok nevei ezek: Tözsér, Bali, Vinczúr, Zsidai, Dobos, Gyűrűs, Csajka, Valyo, Bollók, Bertók, Borzák, Kereszti, Bódi, Nagy, Pintér, Galo, Annók. Mint ágakkénti megkülönböztető melléknevek említhetők: Geczi, Szanyi, Babka, Sági, Dudás, Kukoricza. A keresztnévek közt újabban szerepelnek azelőtt soha elő nem forduló úrias nevek is, holott azelőtt az egész faluban alig volt tíz keresztnévnél több. Megkülönböztetésül aztán az Őrsit Őzsinek is mondták, s akkor mindenki tudta, hogy a szép Bertók lányról lehet szó, s ha Verust említ valaki, az a Veronák közül bizonyosan a Faragó Verusa, a sok Katalin közül pedig csak a Tözsér felesége volt Katyi. Éppen így Antus is csak egy van, a püpos Kereszti, holott Antal elég gyakori név. Idegenből beszármazott a Sutyi, Ruzsinszki, Új, Habony, Grebányik, Juhász, Murecz. Egyes embereknek adott csúfnevek: Mennyei létra, Kisszemű, Nyútó, Csikó, Káin, Bocskorgyár, Sánta. A mennyei létra egy nagyon magas legény csúfneve, egy másik czingár ember a nyujtófáról kapta a nevét, bocskorgyárnak pedig azt a parasztot nevezték el, a ki ellátta a falut az aratáshoz való lábbelivel. Ragadványnevek maradtak egyeseken szolgálati helyük után is. Így ma is Barellának hívnak egy volt bérest kenyéradó gazdája után s már az unokáját is csak e néven ismeri mindenki. A pilinyi aranyparasztot, Ruzsinszkit meg csak Goldnak hívják, mióta megvette a német gépésznék, Goldnak a házát. A leányok általában nem igen szeretnek szolgálóknak menni s nagy a szegénység, a mely őket szolgálatba kergeti, mert nem csak lealacsonyítónak tartják, hanem attól is félnek, hogy ilyen állapotukban nem egykönnyen mennek férjhez. A kik mégis kénytelenek cselédnek állani, azok meg öreg korukban is folyton hallják volt gazdájuknak nevét, valahányszor csak megszólítják őket. A ki a paróchián töltött egy pár évet, csak „pap Rózi“ marad, a ki meg a Macska nevű zsidót szolgálta, annak késő vénségeig „macska Juli“ lesz a neve. A gyermekek, ha az ember megkérdezi, hogy hogy hívják, nem az apja nevét mondja, hanem az anyját, sokszor még a férfit a felesége nevével említik.

Végül ide iktatom a dülőknek neveit: Tormás, Tekenyős, Köviceses, Várhegy, Hollós, Apáti, Másistenibércz, Feketeerdő, Bóbiska, Kőhegy, Kis-Nagy-Nyúllás, Nagyrét, Sirmány, Leshegy, Borsós, Hálóvogy, Rakottyás, Lóherés, Képódal, Zuhaj, Fehérkút, Gimvogye, Mocsár, Kőhegy, Átaljáró, Dobogó, Bábahegy, Káposztás, Kobak, Finkó, Galgócz, Sávogyi, Nagykötel, Tobóka.

A Várhegy az egész vidék legmagasabb hegycsúcsa s kétségtől őskori vár volt, a tető körül futó sáncza ma is látható. A Leshegy elleneséges csapatok jöttének kémlelésére igen alkalmas volt, mert a többi dombok közül előugorva, az egész hosszú Ménesvölgyet végig látja. A Sirmánydomb nevét a sírból képezték, a rajta levő nagy keresztény temető folytán. A palóczságon a Sirmány név gyakorta fordul elő s mindig azt bizonyítja az ásatás, hogy ott soros temető terül el, ellentétben a „Danda zemet“-jével, a mely pogány urnatemető.

Piliny határa népes lakóhelye volt sok népfajnak a legrégebb időtől kezdve s neve a régészek előtt nagyon ismeretes. A Várhegy őskori erődítmény s teteje a neolithkor konyhahulladékaival van tele. Aljában nagy-

kiterjedésű urnatemető terület el. A Borsóshegyen bronzkori telep volt, földfeletti és üreglakásokkal s fészeksírokkal. Innét nagymennyiségű bronz és arany régiség került elő. A kelták szintén itt hagyták vasfegyvereiket, csak a római uralomnak nem maradt emléke. A Leshegyen jellemző honfoglaláskori sírok tárultak fel, a Sirmány pedig nagy kiterjedésű árpádkori temetőt rejtett magában. A falu egy völgykatlanban épült, az öregek hagyománya azonban kissé kisebb, a Ménes széles völgyének ide való befutásának kezdetén mutatja a régi falu helyét. Az első sátorfalu állhatott itt, de építkezésnek nyoma nem bizonyítja, hogy a falu helyet változtatott volna. Piliny a Zah Feliczia Karancs-sági uradalmához tartozott s a visegrádi dráma után szintén a merényletgátló Csele vagy Cselen birtoka lett. A szerencsés főúr pecsétgyűrűjét a pilinyi határban találták meg. A török hódoltság alatt a Pilényi család volt földes ura, míg csak a familiának magva nem szakadt. A dúsgazdag Wattayak egyik birtoka lett aztán s a két régi kastély közül az egyik az ő lakóhelyük volt. A másikat Bátorikastélynak hívja a nép. Nehány évtizeddel előbb egy domboldalon levő belsősegen még épület alapkövei állottak ki s a hagyomány szerint itt török kastély állott. A művelés folytán az alapfalak eltűntek már, de az ásatás mázas kályhafiókot és cserepeket hozott napfényre, a melyek csakugyan azt bizonyítják, hogy e helyen egy nem nagyterjedelmű, de úri épület állhatott a XVI., XVII-ik században, talán a Pilényiek ősi háza volt. Mint birtok mindig osztatlanul egy kézben volt s az úrbéreségnek nyoma megvan ma is annyiban, hogy a zsellér- és jobbágyutód némi különbséget érez egymással szemben. Mióta az ősiség megszűnt, a lakosság elszegényedett. Azóta kipusztultak az ökrös gazdák. Újabb időben azonban az örvendetes gyarapodás ideje látszik beköszönteni.

Útszéli kereszt a Pilinyi országúton.

HOMOKMÉGY NÉPI MŰVÉSZETE.

Régi óhajunk, hogy sajátos nemzeti művészetünk legyen. Hogy a mi kulturánk méltóan nagy nemzeti multunkhoz, igazán magyaros, igazán saját lelkünkéből való művészetben csúcsosodjék ki valahára. Törekszünk e cél felé évtizedek óta. Törekszünk e cél felé nagy lelkesedéssel, a mi belőlünk soha se hiányzik semmiben, de el-elalvó s fel-felújuló, szóval változó kitartással, a mi szintén így van nálunk mindenben.

Sok pénzt, sok életrevaló eszmét és még több kudarcot nyelt el már ez az ügy. És még sem akar kihajtani a termékeny magyar földből az a várva várt, az a rég óhajtott tündérvirág, a mi egyesitené magában a mi fejlődő kulturánk kívánalmait: a művészt és a magyart.

Pedig voltak törekvések, melyektől méltán várhattuk, hogy nagyra fognak nőni s hogy kifejlődve közelebb visznek majd a már szinte banálissá tett, de még mindig illuzóris célhoz.

Miért, miért nem, úgy szólván minden szépen indult eszme elakadt. Lassan, csöndesen, úgy, hogy észre se vettük. Apró kicsinységek miatt-e, vagy még apróbb emberi tulajdonságok miatt? Vagy, — de ezt már hinnünk még sem lehetne tán, — az illetékesek nem törődömsége miatt? Nem tudja senki, de bizonyos, hogy elmultak, elaludtak mind csöndesen.

Az annyiszor emlegetett magyar szalmaláng fellobbanásában nem tudunk hinni, de nem is szabad hinnünk. Mert az a nép, melyet csak múló hangulatok visznek, — és itt nagy kérdés, hogy viszik-e, vagy hátráltatják inkább, — nem érhet el semmit, vagy legalább is nagyon keveset. Lehetnek nagy vágyai, szép álmái, de a kapkodás, a változó közhangulat igazi eredményt nem igen érhet el. Erős akarat, hatalmas hit és változatlan, szilárd morális kitartás kell a lelkesedés mellé, hogy az eszmék megvalósulhassanak. A lelkesedés magában nagyon kevés még. Sajnos, nálunk eddig e föltételek közül csak a lelkesedés volt meg. De ebből talán több is, mint szükséges lenne. Akarat és morális kitartás azonban annál kevesebb. Nem lehet és nem szabad hinnünk, hogy ez a magyar faj vérbeli tulajdonsága, mert akkor önmagunkat semmisítjük meg. Nem szabad hinnünk, de nem is lehet, mert a nép, az igazi magyar föld igaz magyar népe kitartó, erősakarató, munkaszerető és szellemesen találékony.

Igaz, nagyon sok ferdeség harapódzott el újabban közöttük, a mik már szinte egészen kiforgatják őket eredeti és szinte ősrégi mivoltukból, a mik nagy részben megőrlik százados, nemzedékről nemzedékre szálló őseréjű művészetüket és szokásaikat. De még a lelkükhöz nem igen férközött közel ez az „újmódis“ úrhatnámság. A lelkük úgyszólván érintetlen, csak a hiúság sarkalja őket elhagyni a százesztendő vasveretes tulipános ládát, elfelejteni a gyöngyös, aranyhimes pártát, a guzsalyt, a fonót és a roz-maringot.

Rég látják ezt mindenütt. Az illetékes körök se zárkozhatnak el mind-ezek elől és rég tesznek is itt-ott ellene valamit. De két okból sem lehet

eredményes ez a vállalkozás. Egyik, hogy nem helyes úton járnak. Nem a nép lelkéből indulnak ki. A mi népünk, ha valaha, úgy most bizalmatlan csak igazán minden iránt, a mi felülről jön. A másik, hogy kicsinyesek az eddigi eljárások és eszközök. Ez a divat, ez az „újmódos“ az egész ország felett elnyújtózik nehéz fellegeivel s egyszerre átfogja az egész népet és épp a legkényesebb helyen, a hiúságánál fogja meg s óriási súlyával mindenre, még a legcsekélyebbre is ránehezedik. Az idők iróniája, hogy mikor művészetünkben nemzeti stílust iparkodunk teremteni, szinte tétlenül kell néz-nünk, hogyan hagyja ott ősi kulturáját, az ámbitusos régi kuriát a magyar föld népe és hogyan költözik át a gipszfestonos, hatablakos, eternitpalás házakba itt is, ott is, mindenütt.

Nem egyenkint és nem csak helylyel-közzel kellene orvosolni a bajt, de épp oly nagy és épp oly hatalmas arányú mozgalommal lehet csak eredményesen elébe állani e bajnak, mint a milyen a baj maga, a mely ezrével és százezrével ragadja magához nem csak a városokban lakókat, mert azokkal régen végzett már, de a szűz magyar földek egyszerű, patriarkális lakóit is. Csak egy-egy rejtett völgyben, egy-egy isten hátamögötti dombocska tövében meghúzódó falvacska van már széles ez országban, a hol czifrára munkált verébdeszka van a házakon, a hol csinosan kiharmolt kapudűz körül forog a leveles kapu és csillagos rózsákkal kiczifrált konyhában kemenczetévövel zárja el a tűz hamvát a viganós menyecske, ha kenyér-sütni akar.

Egy ilyen még eddig érintetlen és szűz földről fogunk szólni most. Az egész egy kis darab terület, mely mindössze 10—15 éve alakult községgé. Azelőtt Kalocsához (Pestm.) tartozott, de annyira összesűrűsödtek a tanyák, hogy — előbb már templomot és iskolát is építettek — különváltak anyavárosuktól és községgé lettek. Homokmégy oly fiatal község, hogy még a Pallas Lexikon sem tud róla, s minden részletesebb térképen pusztának van jelölve.

Ez a falucska azonban egy egész mesebeli tündérvilág. Régi krónikák regéibe illő pompával ékeskedő őskultura. S éppen az benne a szokatlan, az újszerű, hogy a magyar népművészet egy eddig alig ismert megnyilatkozásának a festésnek, a hogy ők mondják: „piktorolás“-nak legvirágzóbb és úgyszólván egyedüli, páratlan helye.

A magyar népművészetben a dekoratív falfestés ilyen hatalmas méretekben csak a legkritkábban szerepel. Két nagyobb ilyféle ágról van tudomásunk. Az egyik ág Nagy-Szombat, — Pozsonytól északra húzódik a morva határ felé. Ennek legszembetűnőbb, — de ettől úgyszólván teljesen független, — példája a csak napjainkban elpusztult Csicsman (Trencsém.) falucska.

A másik ág Békésmegyében van, mely még nincs eddig feldolgozva részletesen. Az előbbiről azonban kielégítő képet nyerünk s azt tapasztaljuk, hogy e nép falfestései teljesen a himzés karakterét hordják magukon. Ugyanaz a felfogás, ugyanaz az intenczió nyilatkozik meg bennük, mint mikor hímes ingeiket vagy rokolyáikat díszítik. Legjellemzőbb, hogy egyes

motivumesokrokat raknak egymás mellé, egymástól teljesen függetlenül s így egy egész sorozat össze nem függő ornamentcsokor képezi náluk a falfestést. Még egy másik bántó dolog e népnél az, hogy vaskos pillérek diszítésénél a csokor simmetriájának tengelyét a pillér egyik éle képezi rendszerint. S így a sik diszitmény két egymást derékszögben metsző sikon van előállítva.

Sem ez, sem az előbb említett eljárás természetesen semmiféle szempontból se helyes, mert a falak dekorálása egysíkú és tapétászerű diszitményekkel történhetik a legelfogadhatóbban, ha t. i. a diszitmény formátuma maga az egész falterület. Modern intérieur-öknél ez a hagyományos felfogás is megdőlt ugyan, de ezeknél egészen mások a szituációk s a népnél modern intérieur-művészetről szó sem lehet.

Azért a homokmégyi nép falfestése mint látni fogjuk sokkal érettebb, sokkal magasztosabb. Az ő érzékük már rávezette őket arra, hogy a melyik hímzés a ruhaneműn szép, az a falon a legtöbb esetben nem fog olyan jól hatni már. Ép ezért mondhatjuk bátran, hogy ilyen kifejlett, ilyen stylusos falfestést nálunk sehol se lehet a népnél találni.

Ez a vidék Kalocsa körül valamikor nagyszerű lehetett. A nyomokat itt-ott még fellelhetni a szomszédos falvakban is. *Gédörlak*, *Dunaszent-Benedek*, *Uszód*, *Foktű*, *Bátya* községek mind-mind már a haldokló fényről tanúskodnak alig-alig felcsillámló népművészeti emlékeikkel. Magában az anyavárosban *Kalocsán*, mely pedig valamikor központja, fészke lehetett ennek a művészetnek s mely egyike ősrégi városainknak és érseki székhelyeinknek, már úgyszólván semmit se lehet találni e nép régi nagy művészetéből. Mindössze tán a viselet, mely még ma is gyönyörű és eredeti, maradt leghívebb a hagyományokhoz.

Ezt az egész, ma már letűnt, hatalmas és mindenben sajátos népművészetet csupán egy kis falucska, *Homokmég* állítja elébünk a maga páratlan és teljes pompájú díszében.

A legszembetűnőbb első pillanatra a házak „czifritos“ homlokzata. Minden házban van egy széles fries az ablakok fölött és közvetlenül a padlás alatt kívül, mely a legeredetibb és színben pazarul népies ornamenteke változatos sorozatából áll. Sajnos, már itt is sok van patronirozással készítve. Nagyszámban találni azonban még a kézi festésű czifritos házakat, miket leányok és menyecskék festegetnek bámulatos ügyességgel és csak úgy „fejből“ — így mesélték nekem — „piktorolnak“. A legügyesebbekkel, kiket nagyon sok helyre hívnak piktorolni, meg is ismerkedhettem. Ezek névszerint: *Matos Boris*, *Szele Treszka*, meg *Dongó Julis*. Utóbbit éppen munkálkodás közben sikerült látnom, mikor a volt biróné házát pingálgatta a „penzli“-vel, mert a régi piktorolás már itt-ott megkopott. Nem győztem bámulni azt a kifejlett rutint, azt a nagyarányú motivumkészletet, melylyel ez a leány rendelkezett. Csak úgy írta egymás után a szebbnél szebb ornamenteket, a miket sehol, semmiféle mintalapon eddig legnagyobbbrészt nem láthattunk.

A mi fiatal iparművész-növendékeink könyvekből szedik magukba és

mintalapokból fejlesztik ki a tervezeteikhez szükséges motívumokat. Nem is egyéb ezeknek a munkája, mint az ismert díszitményi elemek mozaikszerű variálása, új csoportosításban való összerakása. Mennyivel magasabb fokon állanak ezek a homokmégyi parasztleányok és menyecskek művészetileg is, a kik ebben nőttek fel, a vérükben van már minden egészen készen, csak a „penzli“-t kell megfogniok és egymásután teremnek elő a szebbnél szebb, zamatosnál zamatosabb ornamensek. És pedig olyan gazdagsággal, a melyhez fogható nincsen még a régi arab dekoratív művészet ezerszer ismétlődő arabeszkjeiben sem. Soha két formát nem használnak, ha előfordul is ez olykor-olykor, színben okvetlenül más lesz az, mint az előbbeni, sőt egy-két levéllel több vagy kevesebb lesz rajta, a szerint, a mint a dekorálendő hely kívánja vagy engedi.

És eszünkbe jutott a görög edények és vázák olyannyira ismert, annyiszor megcsodált ornamenseinek műtörténeti értéke. Vajjon ki ismeri ezt a homokmégyi művészetet? És ugyan értéktelenebb-e ez a minden ízében sajátos, őseredeti, ó-ázsiai művészet, melynek gyökereit ezeréves japán és kínai selyemszövetek ornamentikájában találhatjuk fel, mint a görög edények kisázsiai és egyiptomi eredetű s a renaissance által olyan ismertté tett motívumai? Nem ragad magával minket a sovinizmus láza, nem kergetünk légből kapott ábrándokat, csupán a tényeket állítjuk egymás mellé. Ime maga a *készítés*, a „*metier*“ nem olyan értékes-e föltétlenül a homokmégyi népnél is, mint a milyen annak az ó-görög fazekasnak a munkája, a ki szintügy alla prima festette tele ornamensekkel azokat a megcsodált edényeket? A homokmégyi népnek épp oly nagyszerű rutinja van, épp oly csodásan ősi és originális motívumai vannak, mint a régi görög fazekasoknak. De a homokmégyi nép művészete nem csak az ornamentikában merül ki. Számtalan esetben ábrázolnak madarakat is sőt figurális dolgokat is, miket nagyszerű stilizálás, erősen egyéni felfogás és az a naiv bájoság jellemez, mely olyan szimpatikussá teszi a néplélek bármilyen téren való megnyilatkozását. Bizonyosságul egyik legsikerültebb dolgát mutatom be az ő figurális művészetüknek az Ia színes mellékleten.

A menyasszony és vőlegény alakját.

Egymással szemben állanak, mindkettő ünnepi díszben. A menyasszony fekete haján piros bársony párta, melyről sárga és vörös szalagok lógnak aláfelé. Haja vastag fonatban csüng alá és a fonatok közt arany pénzek meg pántlikák ékeskednek. Kezében „cserösznyeág“ és a jegykendő, mit a vőlegény felé nyújt, ki görcsös „kezebeli“-t szorongat balkezeiben a jobbal pedig szivarját tartja. Kalapján virág van és hosszú toll.

Az egyes festett motívumok pazar gazdagságáról a színes lapok tesznek bizonyosságot. Mindannyi alla prima festett és a falakon foglal helyet friz gyanánt. Még pedig úgy az utcai homlokzaton az ablakok fölött, mint bent a szobákban a mennyezet alatt körülfutó szalagként. A hogy ők nevezik ezek „virágos indák“. E motívumok előfordulnak néha az utcaajtók feletti lapos félellipszis alakú falmélyedés területén is. Ez utóbbi azonban nem rendszeres. Gyűjtésünk értékét nagyban emeli, hogy úgyszólván az összes

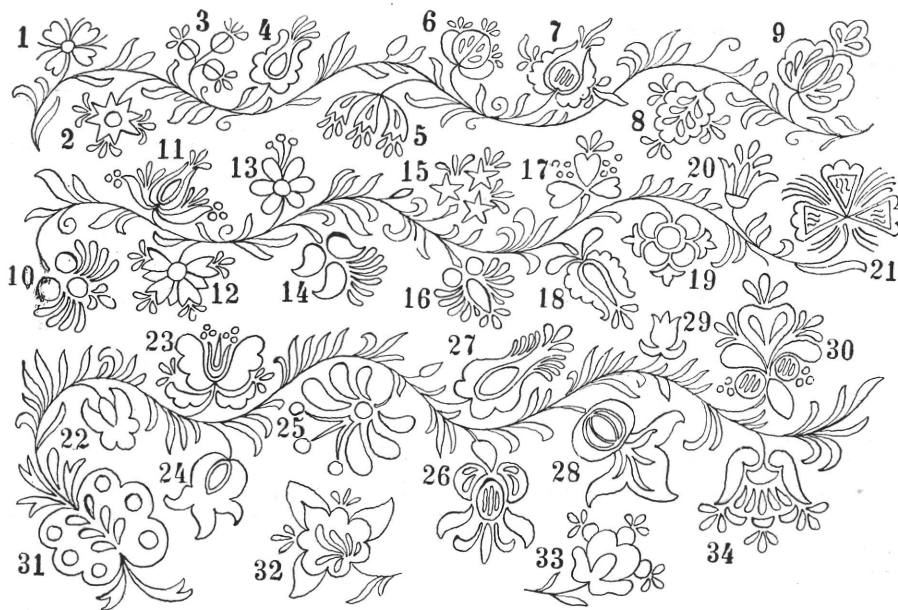

motivumok elnevezését is sikerült megkapnunk, sőt az egyes festékek érdekes elnevezéseit is. A Kalocsáról hozott porfestékek a következő nevek alatt ismeretesek: világoszöld (mitisgrün, smaragdgrün) = „homokzöld“. Czinobervörös = „pántlikapiros“. Világossárga (Cadmium licht) = „császársárga“. Sötétsárga (Cadmium dunkel) = „tüzes“ vagy „narancssárga“. Indiai vörös (indischrot) = „barátságpiros“. Angolvörös (englischrot) = „bársonypiros“. Kobalt (kobaltblau) = „égszínkék“. Ultramarin (ultramarinblau) = „sütétkék“. Rózsaszín (rosalakk) = „duflapiros“.

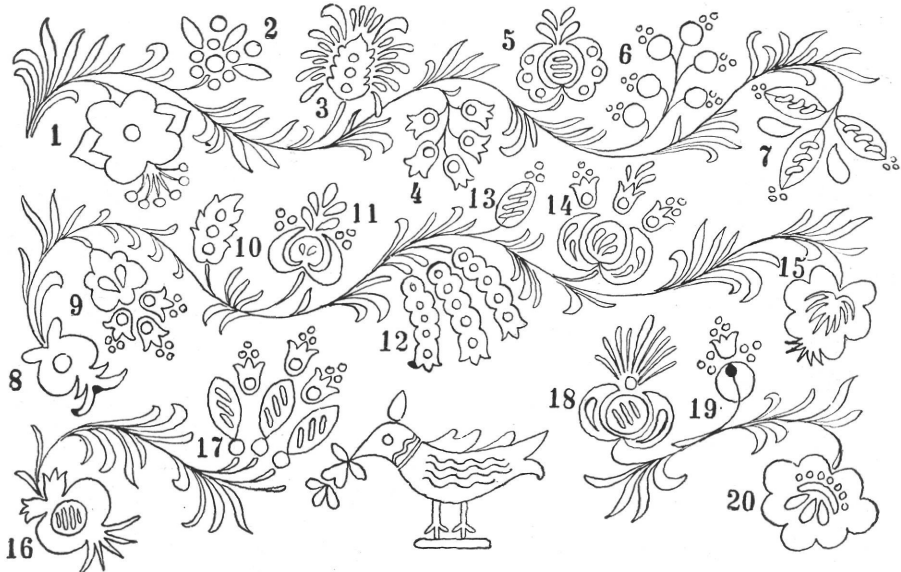
Nemcsak e festékneveknél, de az egyes motivumok elnevezésénél is ismételtelen bizonyosságát kapjuk a mi népünk szellemességének és találékonyságának. A „búzakalász“-t kétféleképen is ábrázolják. Magzor nélkül és magzossal (III. 3.) De megkülönböztetik még a „tavaszbúza“-t is, (III. 10.)

II. ábra.

melynek csak magzosa van s elmaradnak róla a búzaszemek takarójának hosszú szálai, mert kora tavasszal a fejlődő kalászfaj e száakkal együtt egységes tömegben áll. A legáltalánosabb és legelterjedtebb motivumuk a rózsa. Mindenféleképpen variálják és találóbbnál találóbb névvel illetik. Ilyenek a „rózsabimbó“, „tetejes rózsa“ (II. 9.) „leveles rózsa“ (II. 14. 16.) „csillagos rózsa“ (II. 15.) „szíves rózsa“ (II. 17. 30. 33.) „ágas rózsa“ (II. 25. és XV. 1.) „kerek rúzsás“ (II. 19.) Bekezdő ornamentalsül gyakran használják a „szalagos rúzsá“-kat (II. 31.) melyből az úgynevezett „virágos inda“ kiindul. E szalagsokrokat, mint ismeretes, a legáltalánosabban a renaissance használta. Itt persze egészen primitív stilizálásban mutatkozik. Elég gyakoriak azonban a következő motivumok is: „koronás rúzsá“ (III. 1.) „pöttyös rúzsá“ (III. 2.) Legkivált pedig a „pülés rúzsá“. (pillés, lepkés,

röpülő rúzsát akar jelenteni. Találó is, mert a rózsa fejéből kiálló szirmok csakugyan szárnyakhoz hasonlítanak. A *pülés rúzsa* rengeteg mennyiségben és pazar változatosságban szerepel. A legegyszerűbb formáktól kezdve (II. 22. 24.) a legkomplikáltabb és sok sok más motivumból összetett ornamenteig. A milyenek: II. 28. 32., III. 11. 14. 18., a hol egy külön motivummal, a szőlőfejjel van díszítve. A közbeeső formák nagy változatossága mellett szólanak a II. 22. 23. 24. 26., III. 5. számú motivumok. Használatos és érdekes díszítési elemek továbbá a „liliomok“, melyeknél néha felismerhető a heraldikus Anjou-liliom is, „lógos liliom“, (II. 5.), „nefelejcs“, (II. 1. 2. 12. 13. és V. 6.) Ezeken kívül még a „cseröszyeszöm“, (II. 6. és III. 19.), meg a „cseröszyeág“, (II. 3. és III. 6.) Az „akác-virág“ motivumot egy másik piktoroló leánytól „gyöngyvirág“-nak hallot-

III. ábra.

tam nevezni. (III. 4.) Akár egyik, akár másik, mind kettő megállhat. Az utóbbi azonban mégis inkább megfelelőbbnek látszik. A gazdag sort a „szívamagos“ (III. 7.), a „bajúsos“ (II. 21.) a „lenvirág“ (III. 9.) a „csőrgetővirág“ (más vidéken *harangvirág*) (III. 12.), a „szívaszöm“ (III. 13.), a „szarkaláb“ (III. 17.), az „újjas csillag“ (V. 2.) és a *malomkerék rúzsa*“ zárja be. (V. 12.)•

A „pülés rúzsa“ nagymérvű elterjedtségével majdnem vetekszik az általánosan magyar nemzeti virágnak ismert és híresztelt „tulipánt“, de azért azt még se mulhatja fölül, bár ennek is számtalan, eddig teljesen ismeretlen alakját teremtette meg a homokmégyi nép művészete. Ilyenek a II. á 4. 7. 11. 18. 20. 27. 29. 34. 7. számú díszítményei.

A „virágos indák“ kezdő motivumai rendszerint a „püncösti rúzsák“ különböző stilizálásai, de néha egy-egy edény vagy az indát tartó

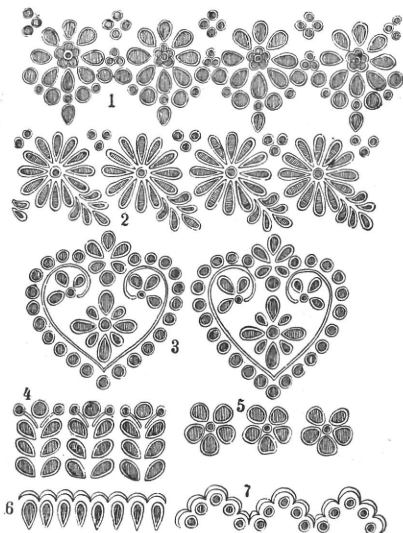
szerepnek megfelelő más ornamentek, mint a IV. á. 3. 4. 5. 8. 9. és 11. számú rajzai.

És e rengeteg díszítési elem ezer felsorolásával még koránt sincs ki-merítve, mert hiszen ez elemeknek melegágyáról, a hol tulajdonképpen a legnagyobbszerű pompában jelennek meg, „a *cifritos konyháról*“ még csak most fogunk beszámolni.

A konyha a homokmégyi népnél úgylátszik *kis-kún* típusú, mert Kis-Kúnhalason, Fülöpszálláson ugyanilyeket láttam. Sajnos, a milleniumkor szervezett kiállítási faluban dr. Jankó csak a jász és nagy-kún háznak, konyháknak ismertetését adta. A kis-kúnról sem nála, sem másoknál semmit se találunk. Magának a lakóháznak típusa a kis-kúnoknál nagyjában megegyezik azzal a típussal, mit dr. Jankó a nagy-kún háztypusról mond, azzal a különbséggel, hogy az utczára szolgáló kis kapu egybe van építve

IV. ábra.

V. ábra.

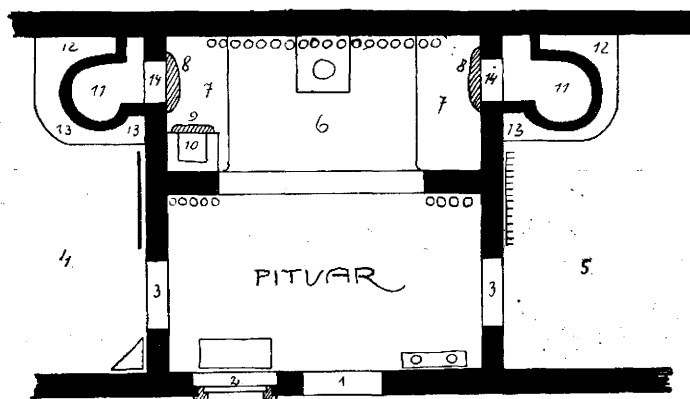
a házzal, vagyis ez a tornácnyílás, mely egyenesen az utczára szól, tehát nem úgy, mint a nagy-kúnoknál, a hol a tornácz eme záródása ajtótlan falterület, melyet simán hagynak.

A konyha a kis-kúnoknál azonban már érdekes eltéréseket mutat. S éppen ezért hiszem, hogy lehet beszélni külön *kis-kún* típusról is.

A konyha különben az ismeretes két részre oszlik: pitvarra és a tulajdonképpeni konyhára. (VI. ábra 6.) A konyha közepén a nagy-kúnoknál szabad tűzhely van a hátsó falhoz építve. Ennek Kiskúnhalason nyoma sincs. A homokmégyieknél még megvan ugyan, csakhogy szinte csökevényes alakban. Tudniillik egészen kicsiny méretű és nincs hamu- meg parázstartója sem, mert *sohase használják*. Mikor tudakozódtam az iránt, miért építik fel mégis, azt felelték, hogy az úgy van nagyon régóta már és mindenütt arrafelé. Ime egy újabb bizonyítéka a nép ragaszkodásának az ősihez.

A tulajdonképpeni eltérés pedig most már abban van, hogy a konyha két oldalfalán egy-egy széles és a falból harántosan kiugró „patka“ nyúlik végig. (VI. ábra 7.) Mindig a baloldali patkán van a „kattlan“, (VI. ábra 10.) mely három, körülbelül 18—20 cm. magas és egy téglavastagságnyi oldalból áll. Egy skatulyaféle kis építmény, melynek negyedik oldala nincsen, hogy a hamut és parazsat könnyebben eltakaríthassák. Erre teszik a „bogrács“-okat és mindig itt főznek.

A konyha persze tele van aggatva szép sorjában virágos tálakkal, tányérokcal és csak ritkán van festve. A pitvar azonban gazdagabb családnál mindig. És pedig tapétaszerűen, sőt mindenütt, az ajtók fölött, a mennyezet alatt és lent is, külön keretbe van. Ilyen kereteket ábrázol az Ia—Ib., II. tábla három mintája. E keretminták színben és motívumokban egyaránt nagyon gazdagok és mindenképpen azt fejezik ki, a mi a rendeltetésük. A mi, tekintve a már említett felvidéki népfestészetet, nem jelentéktelen momentum.

A tervrajznak a szövegben nem említett részei:

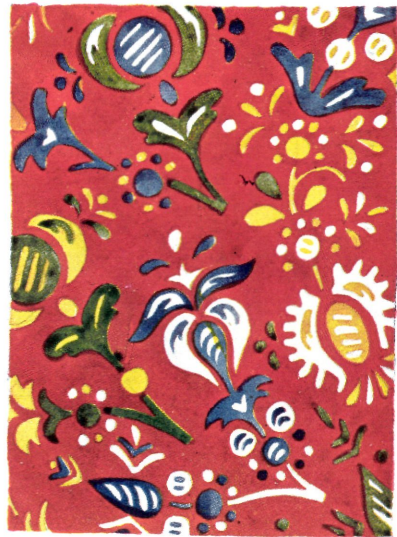
- 8. = nagytévé
- 9. = kistévé
- 11. = kemence
- 12. = „kuczkó“
- 13. = patka
- 14. = a banyakemence nyílása

VI. ábra.

A tapétaszerű minta ritkábban „császársárga“, rendszerint azonban „pántlikapiros“ alapra van festve. Ib. tábla alsó minta. Az egész konyha megkapó és elragadó hatású. Itt látjuk csak igazán az ornamensek nagyszerű változatosságát és szinte fényűző pompáját, melyet nem hiszem hogy találhatnánk még az országban valahol ilyen méretekben és ilyen minőségben. Csak természetes, hogy ezt az óriási türelmet és oly nagy fáradságot igénylő munkát, egy konyha négy falát kézzel telefestetgetni aprócska virágokkal, ma már megegyeszerüstették ők is és patronirozással segítenek magukon. E motívumok azonban korántsem veszítenek az érdekességükből annyit, mint a mennyezet a sablonszerű patronirozás miatt várnánk.

Nagy részben megvan bennük az eredeti formák sajátossága, sőt érdekesen alakulnak át a patronirozás kívánalmaihoz képest, mint azt az Ib. táblán ábrázolt motívumokból is láthatjuk.

Nem elégszenek meg azonban csupán a falak díszítésével, hanem ráillesztik művészetük bélyegét a kisebb használati tárgyra is. Így a

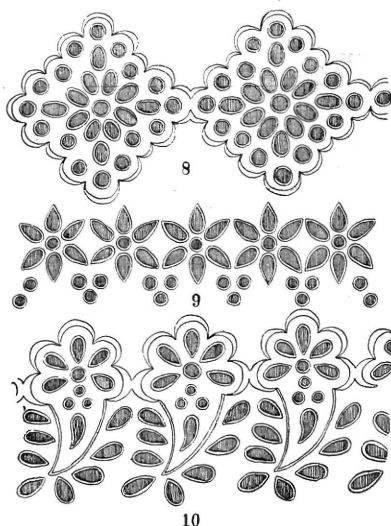
„kemenczetévő“-re (VI. alaprajz 8.) és az ú. n. „katlan“ vagy „kistévő“-re is (u. o. 9.) A kemenczetévőt, mint ismeretes a banyakemence nyílásának elfödésére használják, hogy a meleg ki ne jöhessen belőle. A vastkos, álló félellipszis alakú agyaglapot fehérre meszelik s az így adott formátumba komponálják bele díszítményeiket. (Ia. tábla.) A „kistévőt“ a katlannál használják, hogy a hamu és parázs ki ne hulhasson belőle a patkára. Ez már mindössze egy vékony deszkalemezke, mit aztán kontúrban is változatosabbá tesznek a vastkos és agyagból készült iromba kemenczetévőnél. Itt már ismét az ő ősztönszerű anyag iránti érzékük viszi őket és szinte rájuk oktrojálja, hogy dús motivumkészletüket felhasználják és alkalmazzák. A két „kistévő“ (Ia. tábla alsó két minta) elegáns formájával, a stilizált madárkákkal és középen a kivirágzó tulipánttal frappáns megnyilatkozása e nép nagyértékű művészetének. Igazán megfoghatatlan, hogy egy népnek, melynek ilyen ősi és hatalmas népművészete van, olyan nehezen alakul ki nemzeti művészete. E meddőségnek nagyon sok és nagyon nagy súlyú okának kell lenni. Azonban a legnagyobb szerencse már az is, hogy egyáltalán foglalkoznunk kell vele, hogy kezd kialakulni mégis már végre valami. A milánói kiállításakor elismerte a külföld, hogy van nemzeti stílusunk. De merjük mondani, hogy nagyon nagyot kell még haladnunk, míg népünk lelkéből művészeink vérebe fog átmenni a mi nemzeti művészetünk.

Homokmégyen találtam több festett ládát is, melyek a kalocsai régen abbanmaradt ládaipar fejlettségét dokumentálják.

Érdekes, hogy az egész faluban nincsen fafaragás. Mindössze egy két ismertebb lécz- és deszkakerítést láttam, egyebet bizony semmit. A homokmégyi népművészet épp azért oly meglepő, mert szinte egyedüli a maga nemében. Másutt sehol nem akadhatunk nyomára ilyen intenzív „piktórolás“-nak, melynek értékét még növeli az a körülmény, hogy kivétel nélkül a nők csinálják. A férfi nem vesz részt benne. Nem vesz részt a másik épp olyan kifejelett s épp oly értékes művészetben sem, — a mi azonban már természetes is, — t. i. a „singött“ és „kivarrott“ kézimunkákban.

Népművészeti szempontból egy ilyen kis falu már akkor is eseményszámba menne, ha csak annyi nevezetessége lenne is, mint a mennyiről már eddig beszámoltunk. De a „singölés“ és a „kivarrás“ szintén olyan hatalmas művészetté fejlett ki náluk, mint a piktórolás.

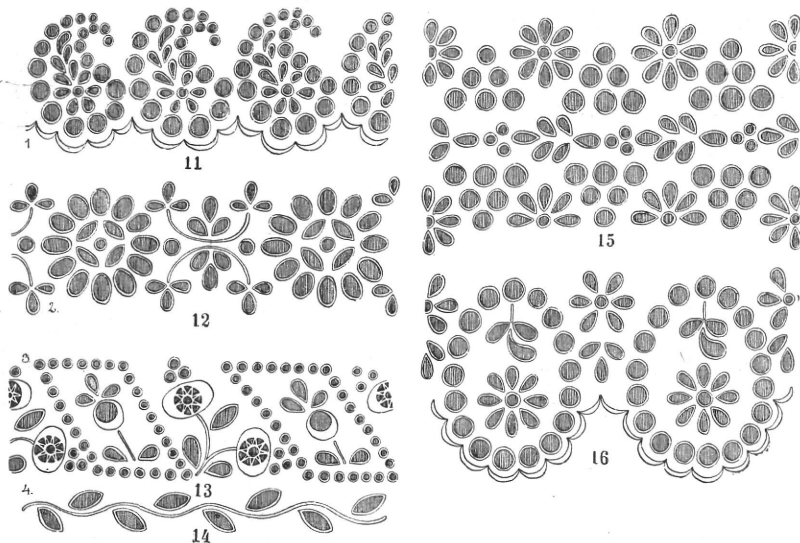
A „vállfótos ingváll“, a „párnacsúcs“, a „vizikli“ (reklí) s az alsószoknyák telis-tele vannak szórva a „singölés“ gyönyörű díszítményeivel.

VII. ábra.

Az egyes motívumok elnevezése épp oly karakterisztikus és zamatos, mint a festetteké. Sőt sok motívumot megtalálunk amazokból a singölésben és a varrásban is, de csak mint fényes bizonyítékát annak, hogy ezen nép mindig mesés ízléssel és tudással alkalmazkodik ahhoz az anyaghoz és technikához, a melylyel éppen dolgozik. Sehol, semmilyen raffinált iparművészetben fel nem találhatjuk ezt ily nagy mértékben, mint itt, ez egyszerű népnél. Ellenben a hivatásos iparművészet nagyon gyakran anyagszerűtlen, példát nem is említnék, hiszen lépten-nyomon látni különböző tárlatokon, nem csak nálunk, a külföldön is elégszer.

De nem csak az egyes motívumok elnevezései ilyen érdekesek és zamatosak, hanem maguk a motívumok is. Szinte szentségtörés lenne e mintákat a kézimunkalapok triviális mustráival összehasonlítani.

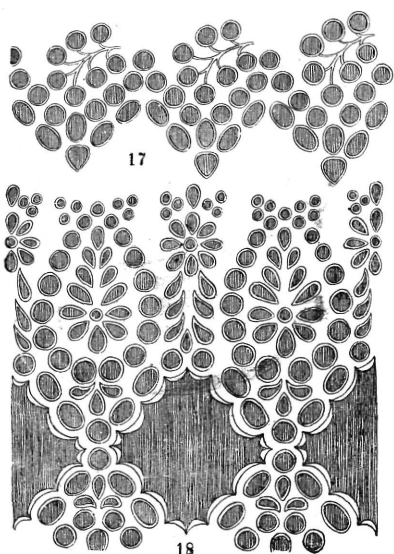

VIII. ábra.

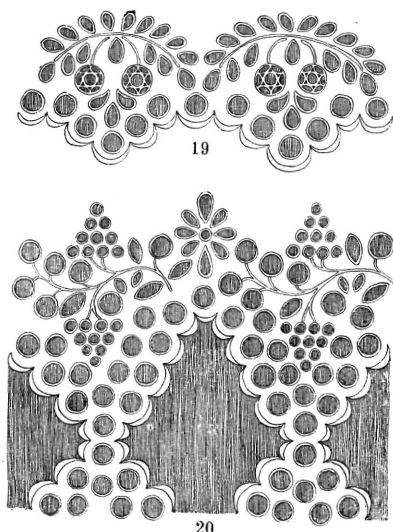
IX. ábra.

Az V. á. első sora a „kerekrúzsás“, úgyszintén az 5. számú rajz is. A második sor „hosszúrúzsás“, a harmadik a „nagy szíves sor“. Efféle a „rozmaringos sor“ is (V. 4.) A ruhaszélek kicsipkzésének legegyszerűbb fajtái a „hosszú sorlik“ (V. 6.) és a „kerek sorlik“ (V. 7.) Az ingbetétek „ingelők“ kedvelt motívuma a diszes „nagy rózsás sor“. (VII. 8.) Ritkábban a „szívamagos sor“. (VII. 9.) Egyszerűbb mustrájú ingelőknel a „vízfolyásos szödörinda“ (VII. 9.) a használatosabb.

A párnacsupok mustrái körül a „harcás“ (VIII. 11.), a „gyűszülíkas koszorú“ (VIII. 12.) és a „kártyás koszorú csillagos líkkal“ az elterjedtebbek: VIII. 13. A gazdagabb és fényűzőbb minták közé tartoznak az ú. n. „kétfelé szőlőfejes“ (IX. 15.), a „tojásos“ (IX. 16.) a „szőlőfejes“ (X. 17.) és a „bekötött líkas“ (XI. 19.) De a legmódosabb leányok kelengyéiben még ezeknél is munkásabb és drágább mustrák szerepelnek, mik az ottani jó

X. ábra.

XI. ábra.

XII. ábra.

XIII. ábra.

módnak már a legfelsőbb fokát képezik s mikre büszke az a leány, kinek ilyen párnák is kerülnek a nyoszolyájába. Ezek a mustrák a „szíves tetejű“ (X. 18.) és különösen az „ötvenlikas“. (XI. 20.)

A varrás technikailag kétféle. „Szárvarrás“ és „leveles varrás“; az

előbbi ismeretes közkezen forgó elnevezés, az utóbbi pedig megfelel a hímzésnek. De kétféle a varrás még a „pamuk“ színe szerint is. Ugymint: „fekete pamukos“ és „cifrapamukos“, melyhez a tiszta vörös pamukkal varrott

XIV. ábra.

XV. ábra.

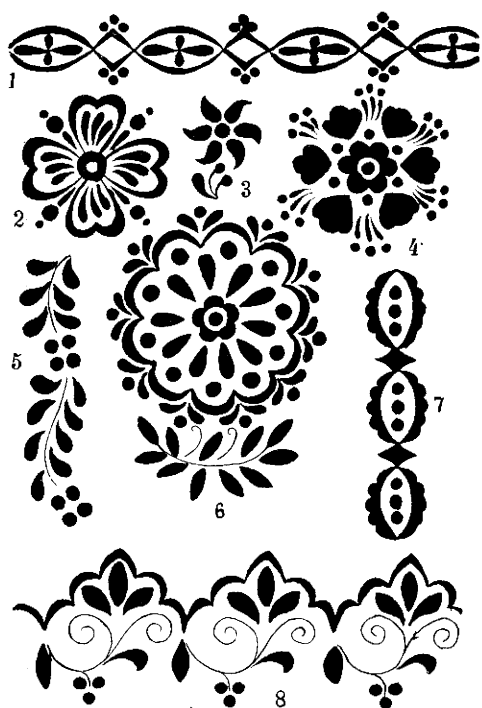

XVI. ábra.

XVII. ábra.

ruházatok is hozzátartoznak, de rendszerint több színnel varrott mustrákat értenek alatta. Ilyen varrással munkálják ki a kötöket, vizikliket, ingeket sőt különösképpen az alsószoknyákat is. A motívumok a szükséghez képest

itt ismét átalakulnak. Szinte bámulatraméltó, hogy minden anyagban megfelelően tudják használni ugyanazt a motívumot. Ez immár a harmadik átalakulás, melynél azonban szintén megtaláljuk a technikaszülte újabb motívumokat, miket se „singölés“-sel, se „piktorolás“-sal előállítani nem igen lehetne, legalább is nehezen és többnyire hamis, immaterialis lenne a dolog. Úgy az ethnografusra, mint az iparművészekre nézve egyaránt nagy értékkel bír, ha e három különböző technikában előforduló ugyanazon motívumokat összehasonlíthatja. Nem csak érdekes ez, hanem nagy mértékben tanulságos is, mert nemcsak az anyaghoz alkalmazkodnak e motívumok, hanem a technikák kivánalmai szerint is.

XVIII. ábra.

XIX. ábra.

A már eddig előfordult motívumok közül a varrott fehéreneműkön a következők szerepelnek: „liliom“ (XII. 1. 3. 4. 7. XIII. 5.) „pülés rúza“ (XII. 2. tulipánokkal is kombinálva. XIV. 4.), „tulipánt“ (XII. 5. 8.), „búza“ (XIII. 4.) és „cserösznye“ (XIII. 7.)

Újabb motívumok, miket a varrás technikája nagyszerűen dominál a következők: „tüskésrúza“ (XII. 6.) gyöngyvirággal is kombinálva. Továbbá a „szömődökös rúza“ (XIII. 1.), a „búzás csukor“ (XIII. 2.), a „tornyos rúza“ (XIV. 1.) mely előfordul a patronirozott motívumoknál is. Aztán a „macskatalpas“ (XIV. 3.), a „patkós rúza“ (XIV. 6.), mely egyúttal jelen esetben „kétfelé szőlőfejes“ is és végül az „epörgyés pülés rúza“ (XIV. 2.),

melyen egészen világosan felismerhető a frissen, majdnem momentán odastylizált földi eper.

A XV. ábrán még néhány olyan ornamentumot mutatunk be, melyeknek neveit nem sikerült megszerezniük. Vagy feledésbe merültek már e nevek, vagy olyan újabb motívumok, miknek nincsen eddig közismert elnevezésük. A további két ábrán (XVI. és XVII.) két feketepamukos kötényt adjuk Korsós Mária leányzónak, miken egy újabb díszítési elem, a „buzavirág” szerepel többszörösen. Ezeket a többnyire fehér kötényeken találhatjuk meg e nép legsajátságosabb szalagszerű díszítményét is, a mit ők „nyóczas pucz”-nak hívnak. (Azt hiszem „pucz” = „puccz”, dísz, díszítmény átvitt értelemben és „nyóczas” a díszítmény folytatolagos 8 alakjából.) Ez originális motívumnak számtalan variációja használatos náluk. Így a XVIII. ábra 1. és 7. mintája, továbbá a XIX. ábrán a két felső mustra tanuskodnak erről. A „singölés”-ből már ismert „vízfolyásos” ornamentumok a kötényeken is közkedveltségnek örvendenek, természetesen a különböző tagolás szerint különböző elnevezésekkel. Így a XVIII. ábr. 5. mintája a „vízfolyásos koszorú”. A XVIII. ábr. 4. mustrája a „rozmaringos”, az 5. „cserösznyés”. Egy kötényen a „keresziéves rózsakoszorú” (XVIII. 6.) egy másikat pedig a nagyon gazdag díszű „majorannás és tulipántos koszorú” volt alkalmazva. A kötéket rendszerint a „katykaringos sor” (XVIII. 8.) szegélyezi, még pedig vagy egészen köröskörül, vagy csak alul.

Sokféle színes pamuttal szokták kivarni a „pamuda” terítőjét. „Pamuda” alatt azt a kosár ennivalót értik, a mit a „körösztaszszony” visz a „komám-asszony”-nak, míg az gyerekágyat fekszik. Ezt a pamudát díszesen kivartott fekete, vagy kékes bársonnyal szokták letakarni s „czifra pamukkal” hímezgetik tele.

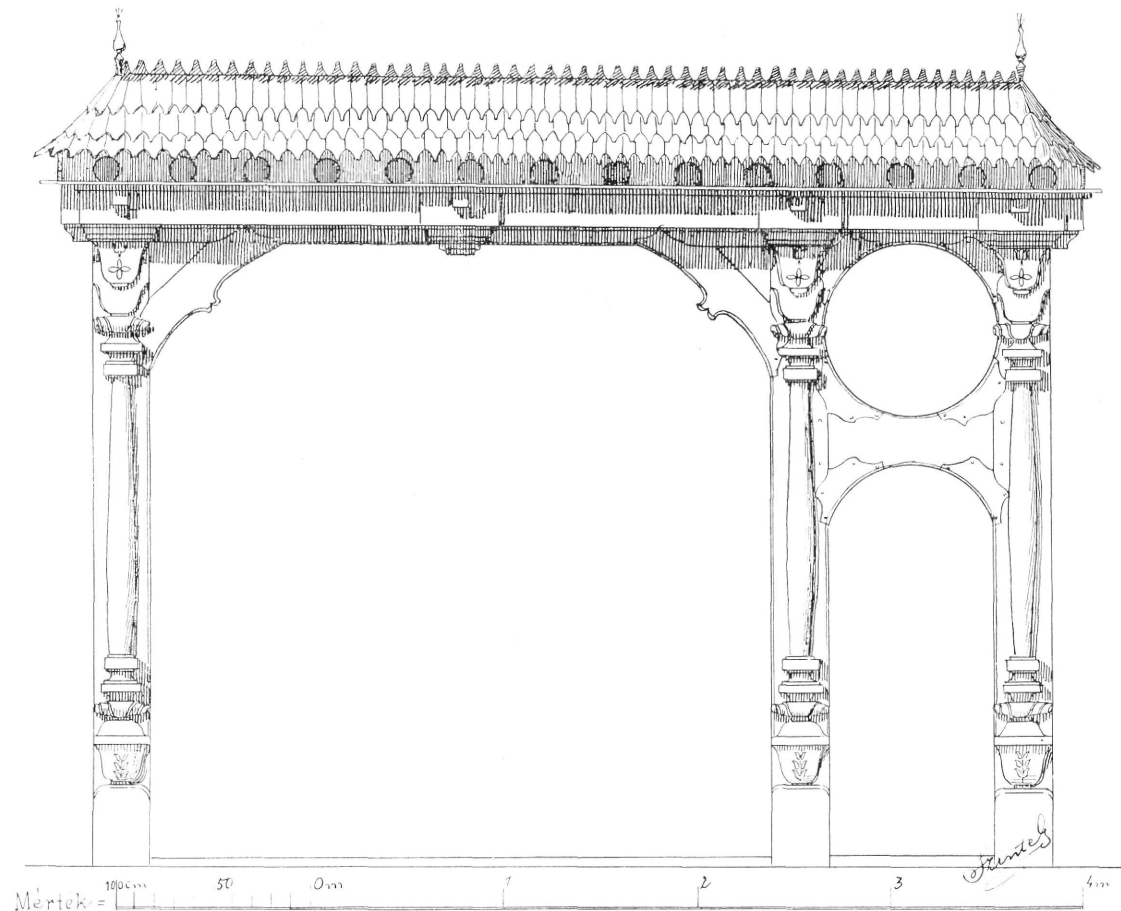
Mindezekben azt hisszük, sikerült többé-kevésbé kielégítő fogalmat adni az eredeti, izigvérig magyar nép minden bizonnyal ősi művészetéről. Ezekből kell fakadnia az új nemzeti művészetnek is. Jelen cikkünk egy újabb virág ahhoz a koszorúhoz, mely után oly rég vágyódunk s melyet oly sokan, — sajnos nem mindig avatottak, — kötözgetünk, fonunk, s mely Penelope vásznaként késik, húzódik annyi idő óta.

Nem mondjuk evvel, hogy egy nemzet művészetét nagy hamar is meg lehet teremteni. De azt állítjuk, hogy minden gyöngyszem, minden kis virág, mely segítségünkre van célunk elérésében, drága kell hogy legyen mindannyiunknak.

Ime a finn nemzet úgyszólván szemünk láttára csinálta meg nemzeti stylusát. De e nagyszerű, életerős nemzet agilis kormányának nem is volt aztán semmi sem elég kicsiny arra, hogy meg ne ragadta volna és fel ne használta volna nemzeti kulturájának kifejlesztésére, illetőleg megteremtésére.

Vajha mi is tudnánk tanulni tőlük.

Novák József Lajos.

GALAMBÚGOS KAPU PÁLFALVÁN. (UDVARHELY M.)

KAPU A SZÉKELYFÖLDÖN.

(Harmadik közlemény).

14-ik tábla. Galambbúgos kapu Pálfalván. (Udvarhely m.) Homlokrajz. Csinos alakjával és könnyedségével felülmulja nehézkes társait. Szélessége 5 m., magassága 4·15 m. A nagy kapunyílás 3·21, magassága 3·26 m., a kiskapu szélessége 0·85 m., magassága 2·08 m. Az oszlopok szélessége 32, vastagsága változik 24—16 cm. közt. Anyaga tölgy, lábai ráklábba foglalva s így is meg lehetőszen korhadtak már. A felszínen a díszítésből csak a magasabb reliefek vehetők ki, a kisebb és mélyebb fekvésűek alig határozhatók meg pontosan. Régi festés nyomai láthatók még a felső szemöldökgerendán. A galambbúg és prizma fedél újabb keletű a szokásos tarás zsindeleyel, mely érdekes csipkézettel burkolja be az egész fedelet. A gerincz két végén faragott (karcsú pohár alakú) díszítés zsindeleyszöggel megverve.

Az oszlopos kapuk mintája, a mennyiben itt látjuk első sorban e díszítési mód esztétikai hatását, a kapulábak karcsuvá, nyulánkabbá tétele által. Hogy miképpen indult meg a magas relief oszlopdíszítés, nem tudhatjuk, mert maga a ráklábfoglalat képezi a jelen esetben a kiindulást, ezen áll a talpas eszéze lefordított tállal borítva. Tulipán, név és virág díszíti a esészét reliefben faragva. A tál felett csiga, vagy tekercs alak sajátosságos felfogással. Majdnem nevetséges, de igaz: a csigának e sokszor és sokféle módon faragott alakja teljesen azonos a levesbe való csiga tésztával. Ezután kezdődik az oszlop lába kétszeres tagolt-sággal, majd a törzs meglehetősen nagy tágulással (euthasis) a középén. Innen aztán megegyszer ismétlődik mindaz, a mi a lábat képezte egészen a csigáig. Onnan felfelé aztán keresett a mester a friz számára valamely megoldást és meg is találta, a pohár, vagy eszéze hajlásában és a rá applikált tulipán formában azt a két rokon elemet, a mi illik az alsó részekhez. Majd átmegy a homlokgerendára, melyet szerves kapcsolatba hozott a rajta lévő párkányzattal, s még újabbakat is élénkített, az oszlopról átszármaszó külön párkányfejekkel. A könyök-kötések metszése mérsékelt és okos megoldást mutat. A kiskapu nyílása félkör-íves, mely fölött a fülke egy teljes kör, minden rács, vagy betét nélkül; a mi szellős és könnyedséget ad az egész kapuszerkezetnek. De minthogy a napjegyét, a kört, valamely kitöltéssel, nem látom az egész kapun sehol, lehetetlennek tartom, hogy e nélkül, — mint az *áldás, a termékenység jele* nélkül székely ember felállította volna kapuját, — hiszem, hogy a kiskapu feletti kerek nyílás berakott, de később kihullott deszkáira a napjegye, mint sugárzó korong, fel volt vésve.

A nagykapu nyílása nem is igényli a félkörívet, mint a sarkain lekerékített négyszög hat a szemlélőre, a középén ismételve a párkányos tagozást, mintegy kárpótlásul a félkörív záró motívuma helyett.

Keletkezési idejét a következő adatokból megközelítőleg így határozhatom meg: Az eredeti tölgyfa oszlopok időtartama 50 év, az újított ráklábaké 40 év = 90 év. Az én felvételem történt 1900-ban, tehát 1810 körül készült.

Kombinált számítás. Rokonépitmények: A köszvényesi kapu felirata szerint 1819-ben készült (Lásd 4-ik tábla) ez amannak egyszerűsített alakja, tehát előde,

mert a fejlődés a szertelenségekre, a halmazatra való hajlandóságban rejlik. Másik rokona a fenyédi kapu 1819 évszámmal, és a székelyudvarhelyi kapu 1834 évszámmal már sokkal újabb keletű. Így tehát egy évtizeddel sem hibázunk, ha a múlt század első évtizedére tesszük a pálfalvi kapu készítését.

15-ik tábla. Galambbugos kapu Székelyudvarhelyen. 1. ábra. A kapu szemöldök rajza. A kiskapu nyílása 0·96 m., az ív magassága a küszöbfától 1·80 m. A nagykapu nyílása 3·42 m. széles és 3·15 m. magas; innen a tetőszerkezet 0·92 m. Az oszloplábak vastagsága 0·23 m. szélessége 0·35 m. Épült 1839-ben. Szerkezete erős, tömör, arányaival a fenyédi kaput megközelíti. Díszítése pazar, barokk és népies keverék. Az oszlopos kapulábakhoz tartozik, melyeknek faragása sok munkát adott mesterének, a mennyiben mintegy 10 cm.-nyire kiemelkedik az alapból. (L. 2. ábra profil). Maga az alap pedig 7—8 mm.-ig kiemelkedő fántasztikus díszítéssel a szószoros értelmében el van árasztva czifrázatokkal, úgy hogy alig kap tekintetünk rajta egy kis pihenőt. A szemöldökgerenda mentes e nagy áradattól, de ez is csak azért, mert e feliratnak adott helyet:

„Isten segedelméből építették ezt a kaput Kobori Márton s felesége Demeter Juliánna: 1839 Die 22. juli. De ennél sokkal értékesebb a két szélső oszlopláb feletti felirat, így:

Tsiták Kadicsfal(vi)

és kováts

Sándor Ferentz

Péter.

A két székely együtt dolgozott nem messze innen Kadicsfalván. Műveikkel találkozunk még Zelelakán (Lásd Huszka a Székely ház), hol egy 3-ik segítőtárs, Mihály György is dolgozott velük. Az oszlopos kapuk készítése velük sirba szállt.

A fenyédi kapun az oszlop még mérsékelt virágos alapból emelkedik ki, emez itt túlárastott, a későbbi építők pedig elhagyták a sok időt és fáradságot felemésztő oszlopokat, hanem e helyett a szétáradó indákat hozták előtérbe. Még későbbben már ezek sem faragottak vagyis reliefek, hanem egyszerűen bekarcolták és festékekkel kitöltötték.

Ezen kapu díszítése is színes, még pedig: az indák és levelek zöldek (két-féle zöld egy vil. és sötét) a bogycok pirossal, a galambok fehérek. A napkorongja mindenütt erős sárga. Bevésett azaz mélyített díszítés: a lábak alján a gyopár és a könyökkötésen alkalmazott napkorong.

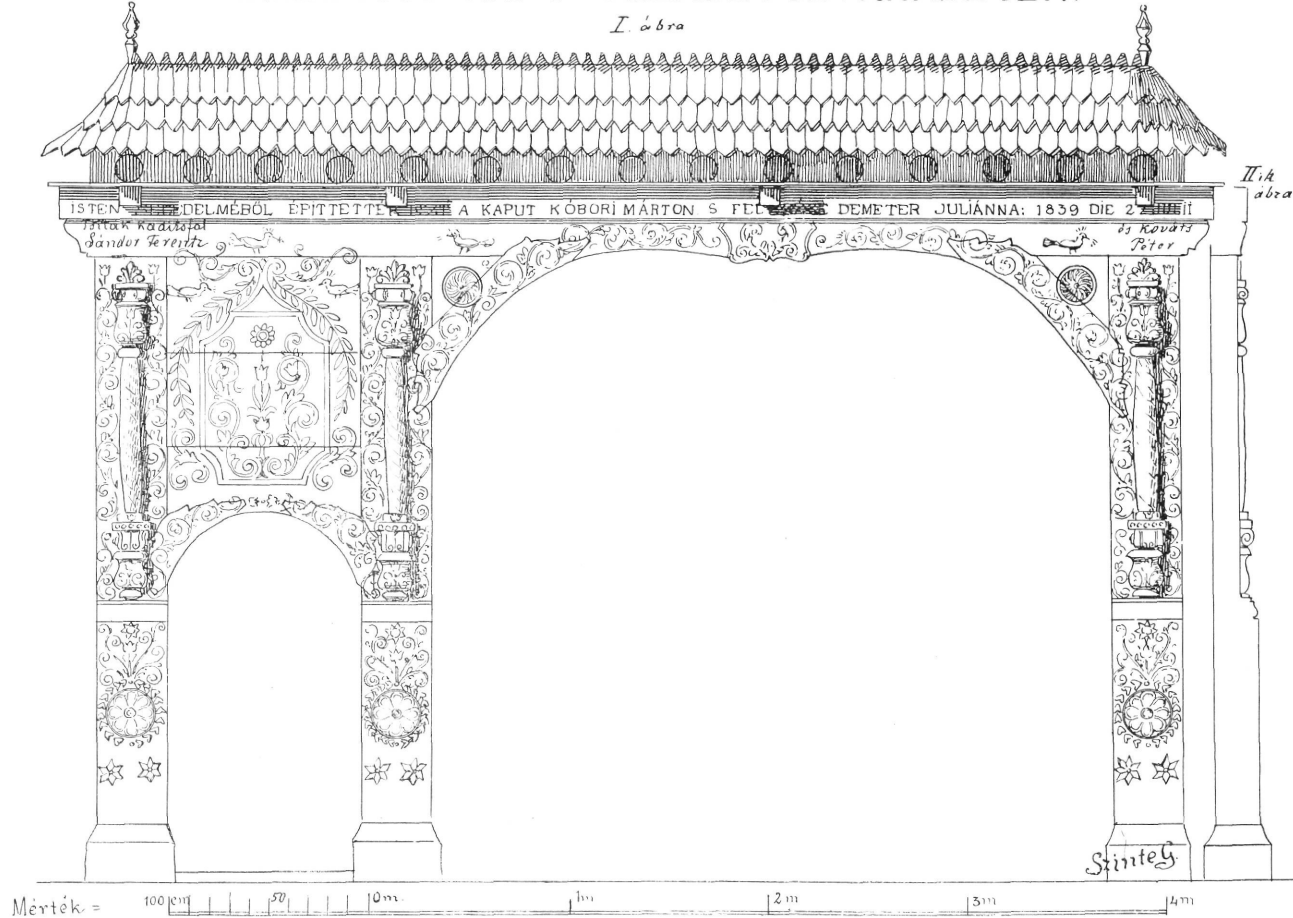
2. ábra. Egy oszlopláb oldalnézetben (profil).

16-ik tábla. Nagykapu Székelykeresztúron (Udvarhely m.) Nem nevezhetjük galambbugos kapunak, pedig teljesen azonos szerkezete és formái vannak, azon egyszerű okból, hogy jelenlegi gazdája a mellvéd deszkára nem vágatott lyukakat; vagyis a lyukas mellvéd deszkákat a galambdúczon újakkal cserélte ki, a melyről a lyukak elmaradtak.

A múlt század renesszánsz stíli kapuinak egy remek példányával állunk szemben, mely úgy arányaival, mint mérsékelt díszítésével meglep. Készült Szentléleken a fehér Nyikó mentén az 1862-ik esztendőben. Két rokonát találjuk: a a köszvényesi és a pálfalvi kapukban (4-ik tábla és 14-ik tábla.) de mestere önállóan használta fel és a maga eredeti felfogásával gazdagította az előző példányokról vett ismereteit. A szerkezet a köszvényesiről vétetett az oszlopok szélessége 50 cm., a könyökkötés 3-szoros, a nagy és kiskapu íve teljesen azonos a

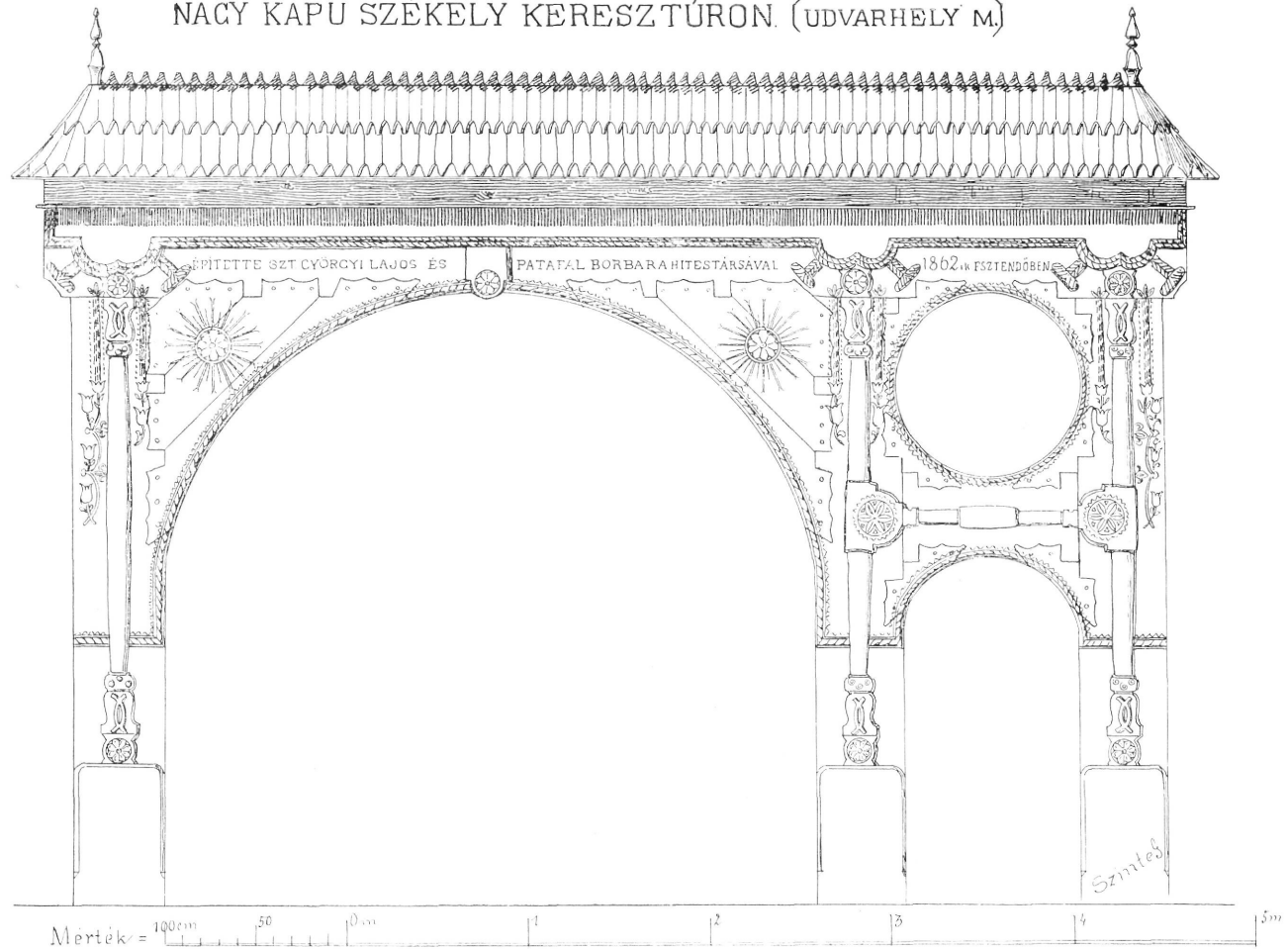
GALAMBBÚGOS KAPU SZÉKELYUDVARHELYEN.

I. ábra

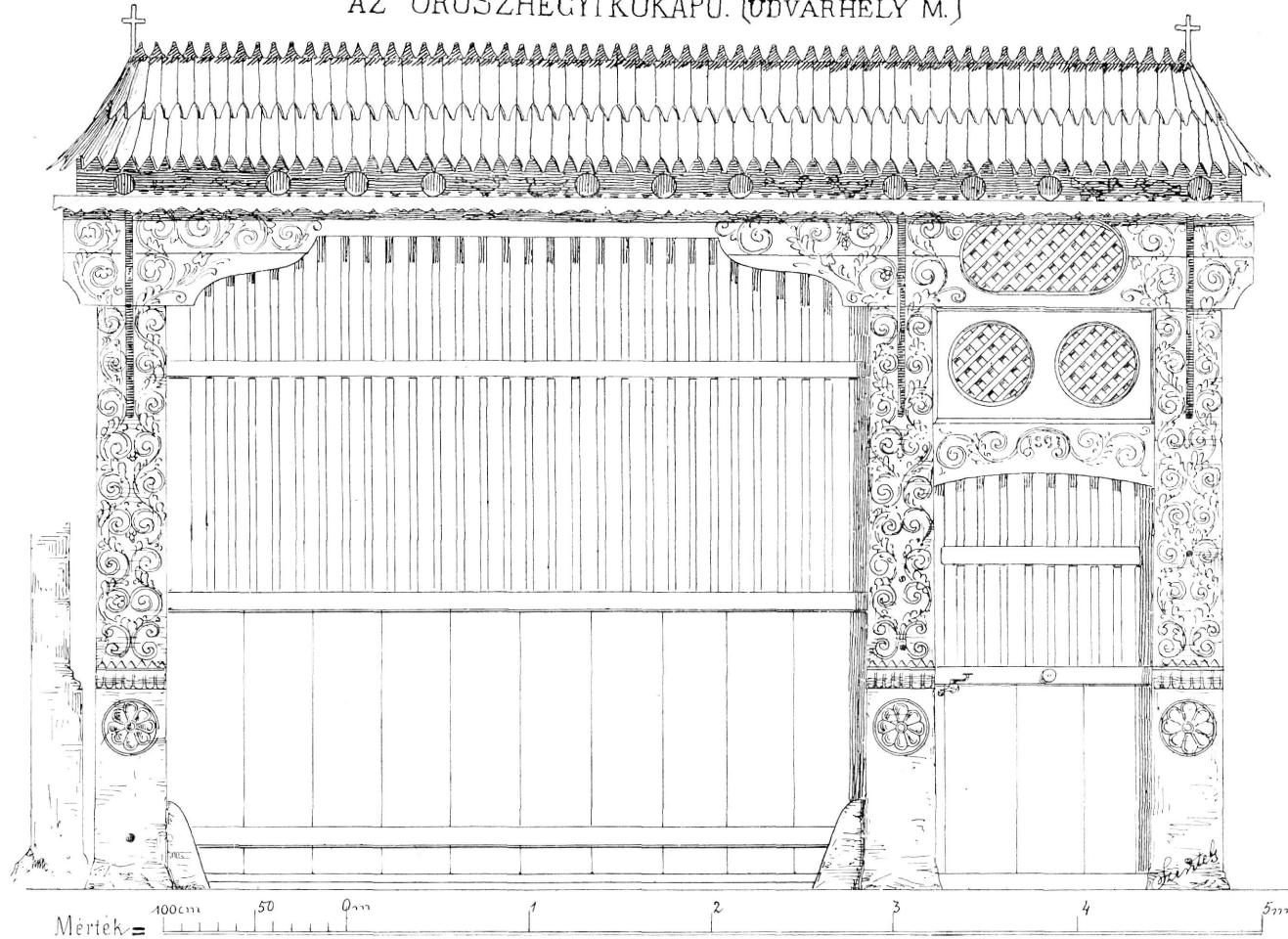

NACY KAPU SZÉKELY KERESZTÚRON. (UDVARHELY M.)

AZ OROSZHEGYIKŐKAPU. (UDVARHELY M.)

köszvényesi kapu íveivel, míg a kiskapu feletti fülkénél a pálfalvi minta lebegett szemei előtt. A zsinorozás megint a köszvényesi kapura emlékeztet, sőt még az oszlopok képzése és a kiskapu feletti összeköttetése is. De mindezek felett és értelmes tanulmányra vallanak új és meglepő szép kivitelükben. A zsinorozás bevégezése a homlokgerendán a kötött és hosszúkás mentegombokkal (sombomb) éppen eredeti és új.

Meglepő szép a napjegye a nagykapu ívének könyökkötésére metszett sugaras elrendezéssel. A körbe helyezett 9 ágú rozetta sugarakat lövell, tehát kétségtelenül az *áldott napot, a ragyogó napot* ábrázolja. A főgerendán 5 *boglár*, a kiskapu felett 2 *rozetta*, mind hasonló alkotások; de egyik sem a nap. Az oszloplábak alján a köb, vagy posztament rozettája lehet boglár is, rozetta is egy azon alakban, a mint vesszük.

Az oszlopos kapuk mintája e kapu, melyen az egyes részletek átváltozása a köszvényesi kapu óta sokatmondó. Így a kártus a lábön alól összeolvadt a lábbal, a fém a fejen pedig a fejjel. A csésze nem virágot hajt, hanem a kártust tartja, a virág helyett a kártuson egy keresztbe font indaszár megcsontított alakja talányszerű, a csészére penderített csiga már nem a csészéből kihajtó növény felkunkorított szárát jelzi, hanem mintha a csészére ragasztott dísz volna. Ime a meg nem értett elemek.

Ellenben a kötődísz a zig-zúg fogazattal szépen övezi a nagy és kiskapu nyílását és igen helyesen metszi át a kapulábak széles frontját. A kördíszítés is az elemekkel kellemes hatású, míg a könyökkötések kimetszése és egyúttal e metszés kiemelése a mélyített vonalakkal, sok tapasztalatra vall. Pazar az oszlopok melletti köz tulipános díszítése a háromlevelű pálmával, melynek törzsét csavarmenetű véset tarkítja. A szegelés mint dísz az új felfogásból kiveszett, de itt mint újdonság a maga finomságával hat; épígy a pálmák mellé alkalmazott kis karikák, mint gyöngysorok. A faragás mindenütt domború és biztos kezekre vall, nem aprólékos, hanem ács kezéhez illő, nagy forgácsesal dolgozott. A vágás merész és biztos. Az ilyfajta díszítés annyira illeszkedik a fa texturájához és színéhez, hogy ráfestéssel e hatást tarkítani és feltünőbbé tenni, csak az ízlés durvulását jelentené, a minek sajnos igen sok példáját látjuk az udvarhely megyei kapukon, és feltünően éppen a legújabb alkotásokon.

A nagykapunyílás szélessége: 3·60 m., a magassága = 3·40 m. A kiskapunyílás szélessége 0·96 m., a magassága 1·90 m.

Anyaga tölgy; állapota romladozott, a faragványok többnyire lekoptak, csak analogia útján állapíthatók meg biztosan. A ráklábfoglalat dísztelen és együgyű munka.

Felirata: „*Építette Szt-Györgyi (Szentgyörgyi) Lajos és Patafal (Patakfalvi) Borbára (Borbála) hites társával 1862-ik esztendőben*“. Készült a Nyikó mentén Szt. Léleken.

17-ik tábla. Az oroszhegyi kőkapu (Udvarhely m.) A kapulábak tartósságára való törekvés szülte a kőkapulábakat, melyek Udvarhely megyében legújabbban fel-fel tünedeznek. Ügyes kőfaragó mesterek (jánosfalvi) járják be a vidéket, s a határban szétszórta található óriás kötömböket (jégár idejéből fennmaradt) elmésen széthasogatják s az így nyert hasábokból, — melyeknek hossza meghaladja a 4

méert, — kapulábakat faragnak. A homlokzaton pedig fagerendákat (néha két rétegű) használnak, melyeknek véseteit vaskapcsokkal, vasabroncsokkal biztosítják, a szétnyílás ellen; galambbúgós fedelet helyeznek reá és kész a nagykapu. Díszítése éppen úgy, mint a tölgyfa szerkezetnél domborított vésés, kacsaringós indaszár, levelekkel, virágokkal, bogyókkal tarkára kifestve *sárga, vörös, kék, fehér* színekkel. A galambdúc érdekessége egy pár szembe fordult galamb festett alakja, miáltal a lyukak egyes és hármas csoportokra oszthatnak. A kiskapu felett a fülkét 2 rácszal borított környílás tölti be, a főgerendák széles lapját félkörrel bekerített hosszúkás nyílás teszi érdekessé, szintén rácszattal borítva. A könyökkötések itt természetesen elmaradtak, helyettük a főgerenda nyerges alakja veszi át a nagykapu nyílás díszítését. A kiskapu felett igen feszes hajlású ívezet van. Ideszorult indák közé az évszám is: 1897. Az oszloplábak alsó részén párkány fut át, melyen zig-zúg és kerek levéldisz sorakozik, alatta a főhelyet 8 ágú rozetta foglalja el öntudatlanul is a napjegyét utánozva.

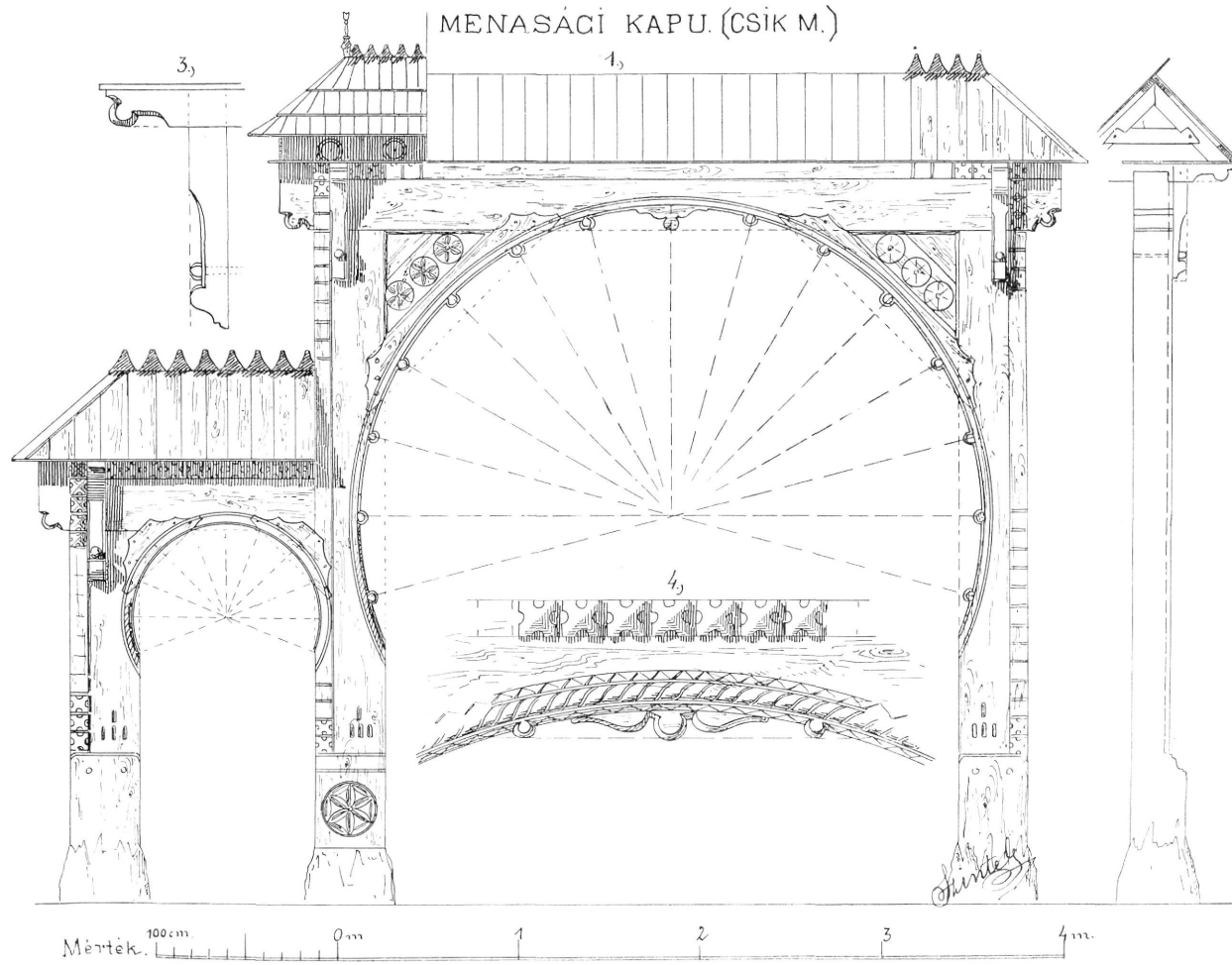
A nagykapu bejáratát, a két oszlopot kerékvető kőkúpok védik a sérüléstől.

Hogy milyen tartós lesz ez új találmányú kapuépítés, alig 20 éves az idők folyama fogja megmutatni.

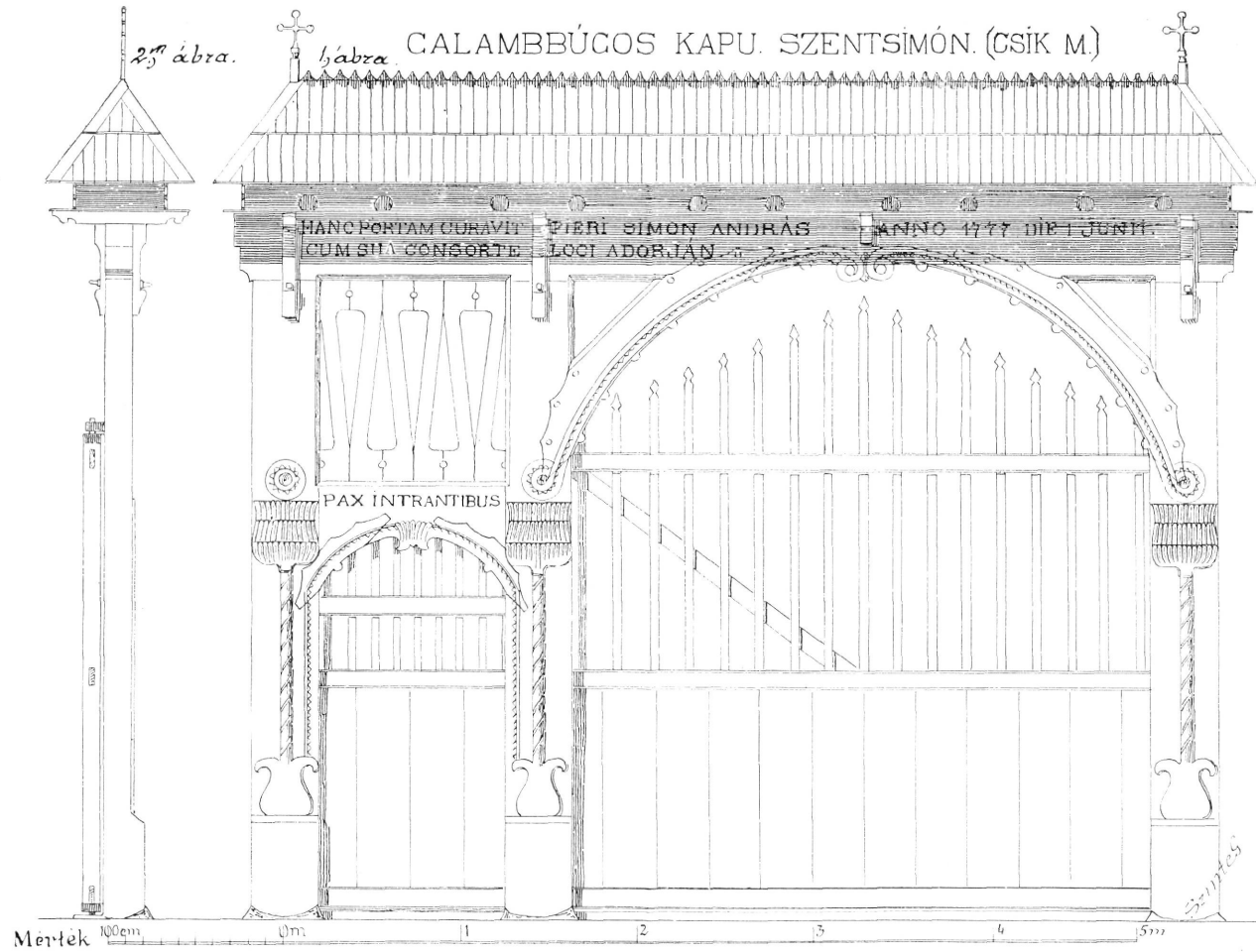
A nagykapu nyílás szélessége = 3·84 m., magassága = 3·56 m. A kiskapunyílás szélessége = 1·20 m., magassága = 2·28 m. A köoszlopok szélessége = 38 cm., vastagsága = 28 cm.

18-ik tábla. Menasági kapu (Csik m.) Azon ritka példányok közé tartozik, a hol a kiskapu lemarad a nagykapu mellett, t. i. a fő homlokgerenda más-más magasságban fekszik, és nem egy darabból áll. Ilyenkor a fedélzet is külön áll és a kiskapu fedele egyik oldalon a nagykapu oszlopához ragad. Mindezek mellett a kettős kapuépítmény elég kellemes hatást gyakorol a szemlélőre. A mint a rajzból is látszik eredetileg ez is galambbúgós kapu volt, csak a jelenlegi tulajdonos költségkimelés szempontjából hagyta ki a galambbúgót és látta el a rajzban látható fedéllel. Anyaga fenyő, állapota rozoga és kopott, úgy hogy a rávéselt díszítések csak nehezen vehetők ki. A két szélső oszlopláb ráklábba foglalt, csak a középső mutatja az eredeti alakot. Felirata: Götte János csinã 1834 die 17 jului. Az egyes oszlopperendák vastagsága, szemben = 38 cm. oldalt = 18 cm. A kiskapu nyílás szélessége 95 cm., magassága 195 cm. A nagykapu nyílás szélessége = 3·16 m. magassága = 3·7 m.

A kapu íve patkóív, mely a csiki kapuknál jellemző. Szerkezete a szabályos nyolcszög 5 oldalából kerül ki a teljes kör 8 részre való osztása által. A körív megvonása alkalmával főképpen arra kell vigyázni, hogy az ív a nyolcszög hat pontján menjen át, miközben a homlokgerendát és a kapulábakat összekötő könyökfák metszési pontjait feltétlenül érintenie kell. Így természetesen a fa sokat veszít vastagságából valamint tartósságából is; de a tapasztalat bizonyossága szerint mégis kibírja e veszteséget és az ívezet csonkítatlanul megmaradhat *patkóívnek*. Hogy a csikiak honnan vették e patkóívet, arról *Huszka* úgy számol be a már említett művében, hogy az *szaszanida* emlék volna. Tehát egy régi, több ezeréves emlék az elhagyott hazából, a mit én, — daczára a felhalmozott és egyéb díszítési motívumok által is támogatott bizonyítékainak — nem fogadhatok el, mert a konstrukció erre rávezet a nélkül is, hogy a szaszanida kapukat láttuk volna. Ugyanis a kapunál

mint főerősség, nagy szerepet játszik a könyökkötés, mi által a függélyes és vízszintes gerendák oly szilárd kötést nyernek, hogy helyükből sem vihar, sem emberi erő ki nem mozdíthatja mihelyt e vésetek egymásba illeszkednek és jó erős faszögekkel megerősítetnek. Itt már készen van a szabályos nyolcz szög 5 oldala és akárhány esetben így is hagyták ezt a kapuépítő székelyek; de nekik tetszetősebb volt a félkörív, bár beillesztése némi nehézségekbe ütközött, tudniillik vagy kevesebb volt mint félkörív, vagy több lett annál s így keletkezett a *patkóív*. Az ívhajlat megkívánja, hogy a fa, vagy gerenda élei utána hajoljanak, de mivel ily nagy tömeget hajlítani nem lehetett, faragással távolították el azt a részét a fának, a mely egy ilyen ívhajlatba esett. De rendszeren a közepén meghagyták a fát eredeti vastagságában, mely így az ívhajlat mélységét még szembetünőbbé tette és dekorális jelentőségűvé vált. Ezek a bordák, mint kiálló félköríves, vagy általán patkóíves hengerek szaporítása által a kapuívек kellemes tagozást nyertek és a mint többször is láttuk rozetták, lóherívek, vagy merész kunkorodások által a díszítés élénkítéséhez igen lényegesen hozzájárultak. A jelen kapun a bordák száma 8-ad ívenként 3—3. A mestergerenda közepén e bordázat még bemetszések és hullámvonalak által is nyomatékosabbá tétetett. A kiskapu ívbordái a jelen példánál hiányoznak.

A középszlop lába, (*kapuzábé*) mint a mely még eredeti állapotában megmaradt, azt mutatja, hogy a díszítés a körrel, mint a napjegyével kezdődött; e fölött a vízszintes párkány rendszeren azt jelenti, hogy innen kezdve már az oszlop láb vastagsága a 30 cm.-ről 22 cm.-re apadt. (L. 2-ik ábra, oldalnézet.) A széleken mintegy 10 cm. szélesen párkány övezi az egész kaput, melynek az alapból való kiemelkedése 3 cm. Négyzetes fogrovatokból képezett szalazdísz látunk itt, a melynek mintázata az oldalak közepén félkörrel lekanyarított négyzetekből van mérsékeltlen lapos kúppá csúcsosítva (L. 4-ik ábra). A mélyített alapon három vessző, mint a kupás (félköríves) vésővel ütött díszítés szerepel, felette pedig egy, mint a gúlába rakott pálczika. A patkóív mind a kis, mind a nagykapunál háromsoros párkányra osztott szegélylyel ékes, melyek közül a középső kötél dísz és kidomborodó, míg a más kettő fogazat és mélyített kivitelű. (L. 4-ik ábra.)

Szólnunk kell még a könyökkötés pillangós szárnyú kimetszéseiről, meg a háromszögű saroklemezek rozettáiról. A nagy homlokgerenda végei gothikus tagoltságot árulnak el, hasonlóképpen a fedélzetet lekapcsoló nyeregfa is. (L. 3-ik ábra). Az ide alkalmazott szögfej, mint díszítmény, megállja a maga helyét. A földem három sor zsindelelyel vezet le az eső vizét, míg a felső sor átfektetett kiemelkedése tarajos. A két szögleten tulipántos oromdísz végezte be valamikor a csinos építményt.

A 2-ik ábra egy kapuláb és a tető keresztmetszetét tünteti fel.

Befejezés. A felsorolt kaputípusokon a székely nép művészetét igyekeztem bemutatni, a melynek nemzedékről-nemzedékre való átszállását láttuk az 1673-ik évtől a mai napig. Láttuk azt a küzdelmet, a melyet a népizés megvívott a reneszszánsz hatása alatt az őseredeti román és goth formákkal. Hogy miként igyekezett leplezni, eltakarni leleményes czifrázatokkal a régi divat megcsontosodott formáit, hogy minő új elemekkel, a növényi elemekkel vívta meg a csatát, és mint vesztette el azt, a mint a geometriai elemeket elhagyta vagy elhanyagolta.

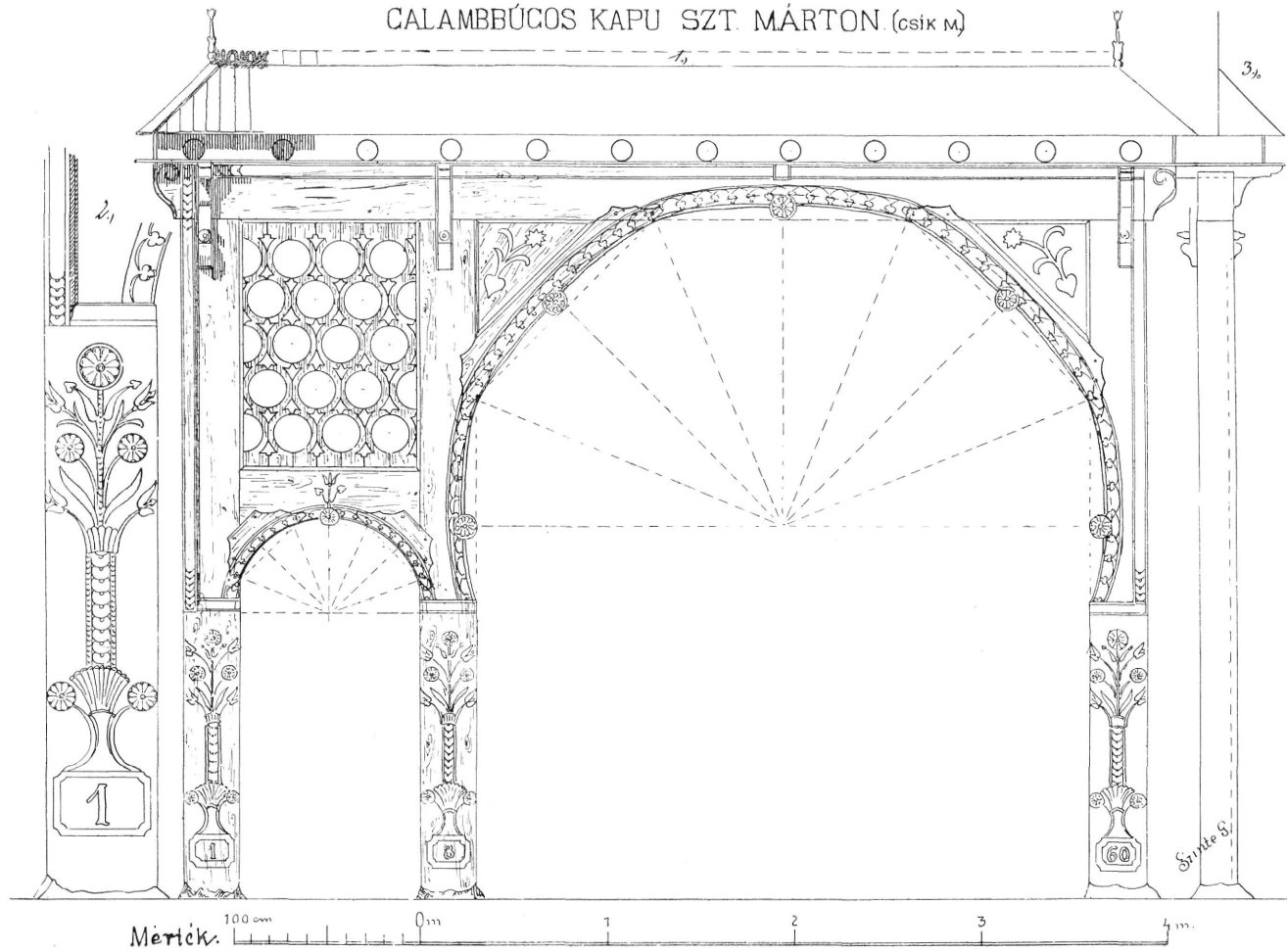
Ezt a csatavesztést az itt bemutatott kaputípusok még nem árulják el annyira, mint az élet, a külvilág, mert én a jókat, sőt a legjobbakat válogattam ki a meglévőkből. A selejteket elhagytam. Mintegy 900 kapu áll fenn abból, a melyet ma az irodalom, eléggé hibásan *Székely* kapunak nevez, maguk a székelyek *galambbúgos nagykapunak* és *galambbúgos kiskapunak* neveznek. A mai ácsok elvesztették azt a sablont, a mely szerint a régi ácsok dolgoztak és a melyet természetben magam sem láttam soha; de a sokféle méregetés és a mult idők kézimunkáinál tapasztalt szokások, az eszközök az ácsok műveltségi foka, látókörei rávezettek arra, hogy a kérdéses sablont felállítsam és annak létezésében higgyek, mert e nélkül ily egyöntetűség lehetetlen volna. Mert más a papíron, körzővel és vonalzóval való tervezés és utánna a kivitel, mint pl. a mikházai kapunál, melyet valamelyik Ferenczrendi szerzetes (a szerzetesrend hagyományai szerint) Kajáni nevű, tervezett papíron, és más az írástudatlan ács eljárása, a ki papíron rajzolni nem tudna, de a látott és gyakorlatilag megismert alakot mindenmü viszonyokhoz, méretekhez, alkalmazni jól tudja. Kevés azon mesterek száma, a kik neveiket is megörökítették műveiken, mert a legtöbb kaput a tulajdonos maga sajátkezüleg csinálta. Igen soknak mestere a malommester, a kik nem vették fel nevüket a kapura. Csak néhány adatom van arra, hogy főképpen Udvarhely megyében hivatásos kapu-építőmesterek voltak, ezek neveiket is megörökítették. Ilyenek: Kadicsfalvi Sándor Ferentz 1815—1846-ig; Kovács Péter 1839-től; Mihály-György 1838-tól e három együtt is működött. Csekefalvi Lőrinczi László 1840-ből; Katona János, Korond 1847; Beretzky István ácsmester, Maros-Vásárhely 1797; Molnárok: Molnár Mihály Felcsernáton 1760; László Molnár Mihály, Küküllő-Keményfalva 1788.

Annak a tulajdonosnak a nevét, a ki magának épített, a feliratokból megállapítani nem lehet.

18-ik b. tábla. *Galambbúgos kapu*. Szentsimón (Csik m.) Nagy András Ferencz tulajdona. Anyaga tölgy. Felirata: „Hanc portam curavit fieri Simon András cum sua consorte. Loci Adorján anno 1777 die 1 junii.“ A kiskapu fölött: Pax intrantibus. Állapota: jó karban tartott. Két lába rákláb foglalatu, a harmadik az eredeti formájában megmaradt. A rajzban ennek méreteit és a díszítését tartottam meg. Teljes magassága 5·12 m., szélessége a fedélpárkány nélkül, vagyis az oszlopláb külső szélétől a harmadik oszlop külső széléig szintén 5·12 m. A mi arra vall, hogy a magassági és szélességi viszonyokra nézve felállított elméletemnek itt egy tényleges példája áll előttünk, amely így szól: „Minden galambbúgos kapu egy négyzetbe írható, tehát a magasság és szélesség egy és ugyanazon méretű“, ha ettől eltérés észlelhető akár a magasságban, akár a szélességben, a kapu magas, vagy nyomott alakja már pusztá tekintetre is felismerhető. (L. bevezető rész I. füzet 43. old.) Így vagyunk a kapulábakkal is, a melyeknek erőssége (1 láb 32 cm.) a nagykapu nyílásához (2 öl = 3·60 m.) alkalmazkodik. Jelen esetben a kapulábak és a homlokgerenda erőssége több a rendesnél, a mennyiben a nagykapu nyílása 3·30 m., a gerendák erőssége pedig 38 cm. Tülerős. (Ilyen példát találtam Csikmegyében többet és ezek közt a legnagyobbat Kászon Feltizen, a melynek lába 68 cm. a faragott részekben, míg a faragatlan tuskórész átmérője 85 cm.-re terjed ki. Épült 1852-ben. Fényképe a Nemz. M. Néprajzi osztályában

CALAMBBÚCOS KAPU SZT. MÁRTON. (csik M)

A nagy és kiskapu ive a csonkított (megrövidített) félkörív, a melynek fix pontjai (a könyökkötések érintkezési pontjai az oszlopfákkal, kapuláb és homlokgerendákkal) a szabályos 8 szögéből vezethetők le. Míg ellenben a reájuk alkalmazott hengerpálca díszítések helyét a félkörív 20 részre való osztásával nyerjük. A galambdúc és fedélszerkezet elhelyezését a 2-ik ábra teszi szemlélhetővé. Tölgyfa-járom szerkezeten nyugszik a deszkából épült láda (galambdúc) és fölötte van a zszindelyfedelű tetőzet. Az oromdisz itt a tarajos zszindelyvégeken kívül még 2 fakereszt, mely a kath. vallású népnél előbbre való a kopjadísznél. A kapulábak feltűnő dísz: a csavart száru napraforgó virág, a melynek tányéra tulipán formára lapított szét (Huszka szerint pálma) csészéből, vagy korsóból nőtt ki. A napraforgónak, mint kapudísznek, ilyen fajta stilizálása mintegy 100 évig tartott és több változatban maradt fenn, és szokatlan formáival nem csodálom, hogy megtevesztette Huszkát, a ki megkülönbözteti a pálmás kapukat minden más kaputól. Utána jött a *többágú napraforgó*, többé már nem profilos, hanem szembefordított alakja az 1850 ik év körül, a melyet a 19-ik táblában lát a szíves olvasó, (L. leírását ugyanott) és a melyet ma is vésnek és festenek a kiskapukra. (L. fényképek a csiki kapukról a Néprajzi Osztályban.

A nagykapu ívhajlatát kettős bevágással mélyített párkány kíséri, mely a közepén és a félkörív két végén csigavonalban kunkorodik föl, míg a közepén lefelé fordultával a főgerenda domborulatát képezi, mely az ívhajlatból kiáll. A középső vonalat háromszöges fűrészfog díszíti, mely a kiskapu felett is alkalmazást talál. Ennek záródíszre már feltétlen kagyló alak.

A kiskapu felett kialakult fülke meander szalagu ráccsal huzatott be, mely ráccsozat a csiki kapuknál úgyszólván elmaradhatatlan.

A kapuszárnyak léczes deszkázata hozzá illik a nagykapukerethez, mert azt könnyűvé, úgyszólván légiessé teszi.

19-ik tábla. Galambdúc kapu Szt. Mártonban (Csik m.) A legtöbb kaput Csikmegye számára Szt-Mártonban készítették a mult században. Így az előttünk levő példány mintája annak a divatos formának, a mely akkoriban a legkedveltebb volt. Ez a *napraforgós kapu*. Anyaga tölgy; a kapuívek a nyolcyszögéből származnak és a körből torzított alakot mutatnak. Itt már a kiskapu is a főgerenda alatt áll, s a magasságbeli különbség által keletkezett négyszögű hézag a fülke, díszesen kimetszett deszka-ráccsal van kitöltve. E ráccsozat készítésénél a csikiak igen leleményesek és nem egy kapunál kellemes benyomást érnek el vele. Így pl a jelen esetben, az ólomkeretes ablaküveg régi lencsealakú formái nyernek igen kellemes kifejezést. A törékenynyé vált deszkalemezek nagyrésze eltűnt; de a rajz híven igyekszik feltüntetni az egykori ép állapotot. Általában a rajzok készítésénél arra vigyáztam, hogy mindennek a lehetőleg pontos, újkori állapotát tüntessem fel, úgy, a mint ott a mester magának elképzelte, vagy újonnan megalkotta. A patkóivet azonban kénytelen voltam a kevéssé mérsékelt hajlításokkal rajzolni, úgy, a mint az eredetiben is áll, mert a mélyebb hajlás nekimenne az oszlopokon alkalmazott díszítéseknek.

Az oszlop-lábak díszítése alulról szögleteiben lekerekített kazettával kezdődik, melybe az évszám van 1860, vésve. Ráhelyezettett egy búzakalászközből kötött kéve két kis napraforgó virággal. Ebből emelkedik ki a hatalmas napraforgó szár,

melynek pikkelyeit a pénzecskékből kombinált (L. 2-ik ábra) 3 soros lemezkék utánozzák. Jobbra-balra egy-egy szár hajlik, tulipánvirággal, melynek búbján is látható tulipán alak. Ezután egy pár széles tulipánlevél következik, utána egy pár napraforgóvirág hajlított száron. Majd ismét egy pár tulipán leveleságon, fölötte két bimbó hajt ki az egyenes középső szárból, végén a legnagyobb napraforgó virággal. E virág stilizálásában igen sok változatot találtam, így annak tányéra körül a legyező formában szétterülő szírmok hol *kagylót*, hol *legyezőt*, hol *pálmát* sejtetnek a szemlélővel, a melyek valóságban ismeretlen tárgyak a székelyföldön; de az újból és újból való ismétlések, és változtatási törekvések folytán mindjobban jobban eltértek az eredeti alaktól. Hosszas keresés és gondos tanulmányok után rájöttem, hogy ama *legyezős*, *pálmás* vagy *kagylós* dísz a virág felett valamikor maga a virág volt s ettől vált el a meg nem értett utánzás folytán. Az ily módon stilizált napraforgó annyira kedvelté vált Csikmegyében, hogy a múlt század végéig majdnem minden kapura ezt faragták. Sőt a legújabbán épülő kiskapukon is ezt találjuk a mai korban is. Kiméréssel megélenkítették az amúgy is kemény körvonalakat, a régi emlékeken sárga, vörös és zöld színekkel, míg újabban a kék és fehér színeket is forgalomba hozták, a mi aztán ízléstelenül tarkává tette az előbbi mérsékelt színezést. Általában pedig megjegyezhetjük, hogy a faragás satnyulását a színezéssel igyekeztek ellensúlyozni.

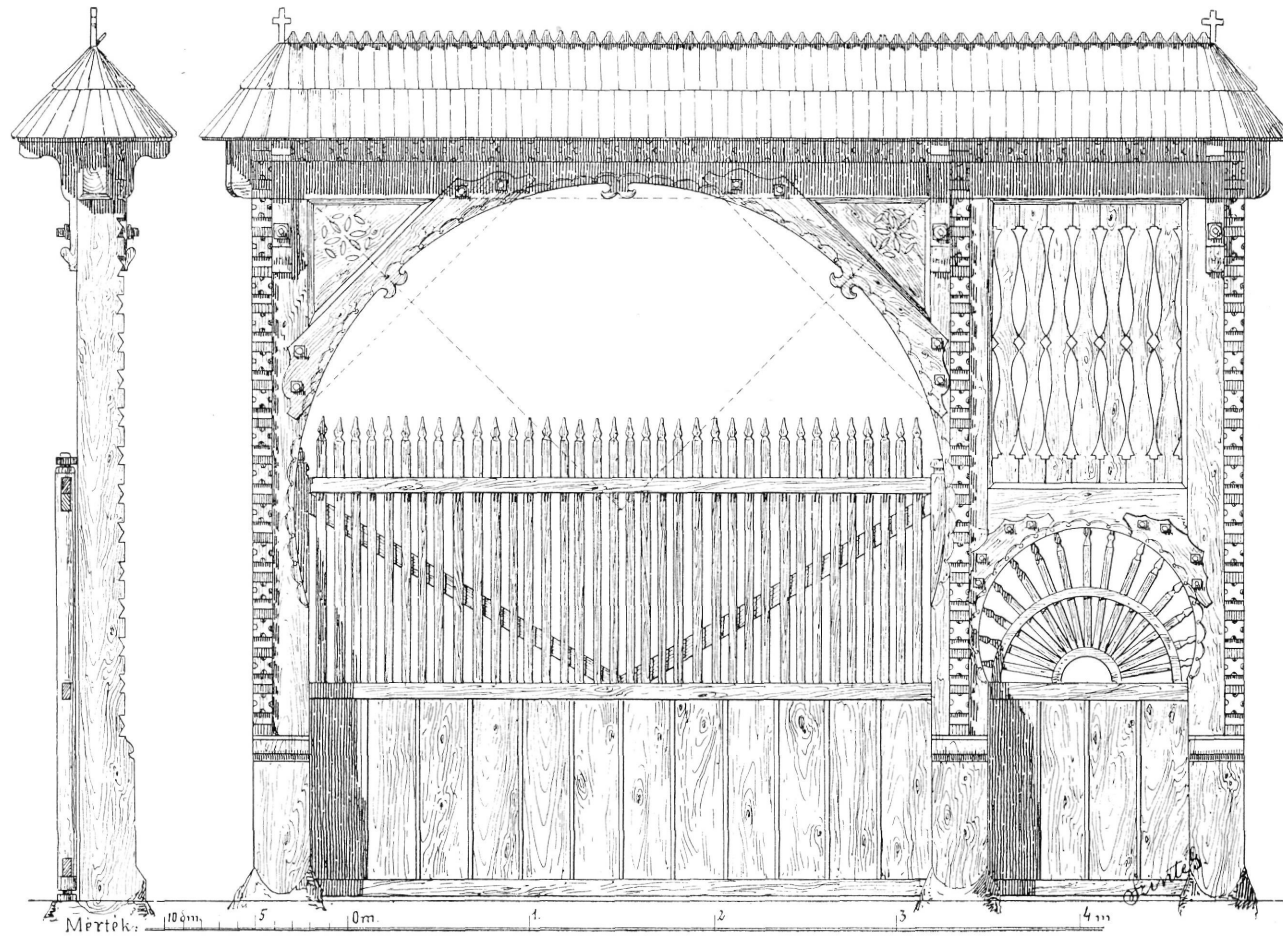
Az alsó részt egy vízszintes párkányzat választja el a felső résztől, mely párkány egyúttal az alsó rész kiszökellését, vastagodását vezeti be. E párkány majd függőleges irányban megtörik, s a két szélső oszloplábon felszalad a főgerendára is, melyet egyik oldalán (a felsőn) körülszegve egy újabb töréssel a másik oldalon leszáll a vízszintes tagozatba. Ez a nagy szegő párkány még pénzecskékkal van telerakva, s így pazar díszet ad a párkányfelületnek.

A nagykapu és kiskapu ive hármasszalaggal szegetett be, melynek felületét iven hulláma és ezek közé helyezett hármassalag levélké vagy hasonló formájú makkocskák teszik változatossá. Ott, a hol az iven a fahasáb vastagságát leveszik, vagy kivájják, a közepén egy hengertag hagyatott meg, a melynek homlokzatát egy-egy boglár (vagy rozetta) díszíti. A kiskapu ív közepén e rozettából még egy tulipánszár és virág nő ki két szivalakú bimbó közt.

A könyökkötés szögleteiben szívből fakadó szegfű szára, virága és levelei pompáznak szilvetszerű kivágásban.

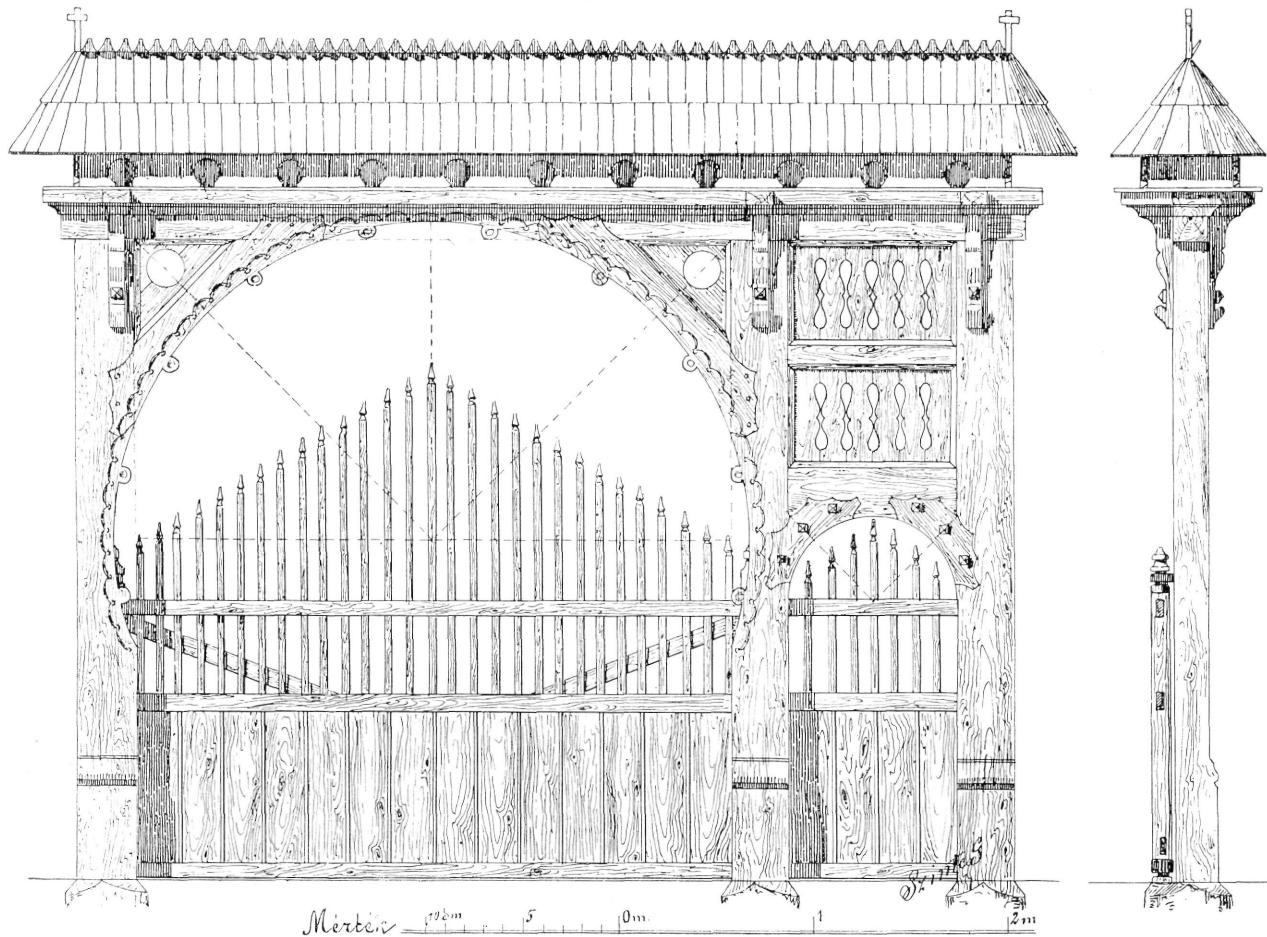
A fedélzet galambbúggal a főgerendán ül négy konzoltartós nyereggel leköttve, (L. 3-ik ábra) melyen a szegfej díszes, a főgerenda végei csigavonalba áthajtó hullámvonalban szökellenek ki. A fedélgerincz tarajos (tulipános) kimetszésű zsindeyekkel, kirakottan két tulipántos oszloposkával végződik. A főgerendára bevéselt felirat ma már olvashatatlan. Az egész kapu rozoga állapotban van. A kiskapu nyílása = 95 cm. széles, 205 cm. magas. A nagykapu nyílása = 330 cm. széles és = 360 cm. magas.

20-ik tábla. Nagykapu Karczfalván (Csik m.) Épült 1871. Hatalmas fenyőtörzsből épült s 30 éves fennállása óta nem szorult sem támaszra, sem a szokott ráklábakra. Igen mérsékelt díszítései is még jól megállják helyüket s az egész kaputest nemes egyszerűségével imponál. Még a galambdúc is hiányzik róla, a fedél itt csak arra való, hogy a fát védje a rothadástól. Mindkét kapu-

NACY KAPU KARCFALVÁN. (Csik m.) Épült: 1871.

Mirtén 192m 5 0m 1 2m
CALAMBÚCOS KAPU SZT. MÁRTONBÓL. (CSIK M.) Épült: 1887.

nyílás *patkóíves*, a kiskapu felett a szab. nyolcszög csúcsain halad át az ív, míg a nagykapunál a nyolcszög oldalai már nem egyenlők, a melyeknek csúcsain a patkóív áthalad, 2 nagyobb a könyökkötésben és 3 kisebb a gerendák hosszában. Ez a szerkesztés az ácsmester józan számítására vall, a mennyeiben a tartó gerendák az ívhajlat által kevéssé sértettek meg. E bajlatokban a szokásos hengertag helyett *kunkorított* kiemelkedések veszik át a nagy ívhajlat futását. A patkóívek szegélye itt is ívekből formált csipkézet, félkörben végződő hegyekkel. A lábazon semmi dísz nincsen, egészen a derékmagasságig, a hol aztán a kiszögellést beszegő vízszintes tag felett a már ismert párkányvonal körül a két szélső lábon és a homlokgerendán, míg a középső lábon (a kapulábon) e dísz csak a középre szorult. Kiszabdalt négyzetek és prizmák váltogatva tarkítják e magas párkányzatot. A könyökkötést sárkányfej alakú kimetszés teszi érdekessé, a szögfejek pedig csavarosan faragottak. A napjegye, mint áttört díszítés, a könyökkötés szögleteibe került. A kiskapu feletti fülke ékesen kimetszett rácoszattal takart.

Tetőzete 3 nyeregkötéssel a főgerendán nyugszik kétsoros zsindegyfödéllel, élére a szokott tarajos zsindegyekkel. A csúcspontokon pedig frontálisan elhelyezett kereszték állanak.

A kiskapu nyílás szélessége 110 cm. magassága 204 cm. A nagykapu nyílás szélessége 338 cm., magassága 384 cm. Az oszlopperendák vastagsága szemben és oldalt is 32 cm.

21-ik tábla. *Galambbúgos kapu Szt. Mártonból* (Csík m.) Épült 1887-ben. Eljutottunk a galambbúgos kapu legújabb, de egyúttal a legegyszerűbb alakjához. Mielőtt a pompás kapu kimulását megérnők, találkozunk oly egyszerű alakjával is, a mely igazán levetkőzött minden pompát. Így elmondhatjuk, hogy a czifra galambbúgos kapu a végszükségben puritán egyszerűségben múlik ki. Azokat a tákalmányokat, a melyeket még Oláfaluban, Zetalakán vagy más havasalji faluban ma építenek, nem is számíthatom már a felsorolt és bemutatott típusok közé; festett, bekarczolt díszítéseik nem szolgáltatnak semmiféle újabb anyagot a kutatónak. Ízléstelen czifrázkodásban ma már nem gyönyörködik senki. Elmúlt a székelykapuk ideje.

A nagykapu íve még a szokásos patkóív, míg a kiskapunál csak a rövidített félkörívvel találkozunk. Innen a csipkeszegély is hiányzik, míg a nagykapunál ez még kíséri az ívet. A könyökkötések pillangós kimetszése megvan, a díszes szögfejek is megtartják helyüket, de a faragás hiányzik az oszlopokról és a főgerendáról is. A hengertagok üresek, a napjegyen pedig a szögletekbe vágott széles lyuk. A kiskapu felett a hézag kétsörös tagozással kimetszett deszkarácsal elzárt. Jó szerencse, hogy a nyeregkötés régies utánzatú, a galambbúgos fedél tarajos zsindegyben végződik. Mindezekre ráborul a kereszt a maga kérérlhetetlen szigorával. Minden azt mondja itt: *meghalt a székelykapu*. Vajjon lesz-e feltámadás?

Anyaga tölgy. Az oszlopok vastagsága 28 cm. A nagykapu nyílás szélessége: 308 cm. magassága 338 cm. A kiskapu nyílás szélessége 88 cm. magassága: 190 cm. Profilját lásd a 2-ik ábrán.

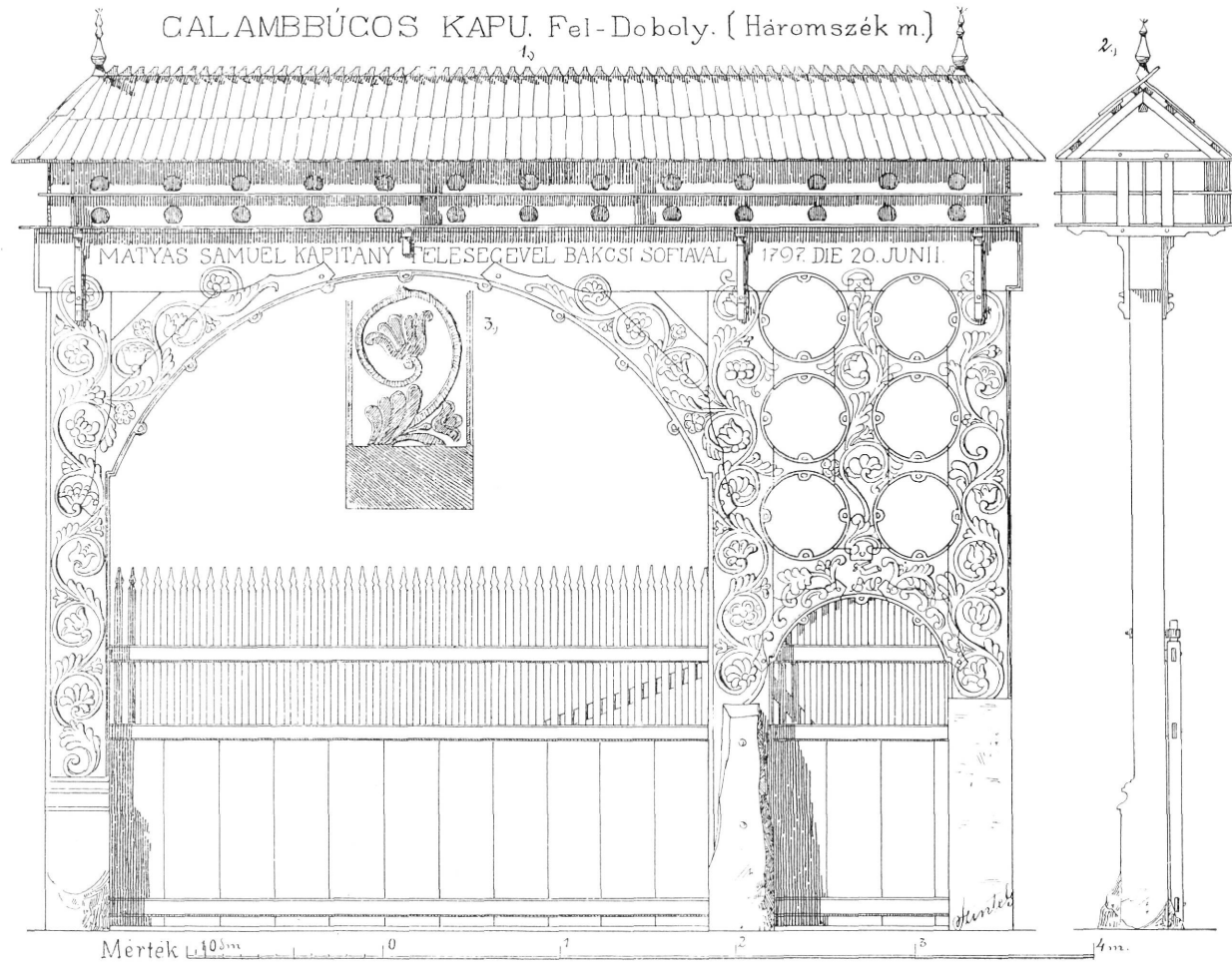
22-ik tábla. *Galambbúgos kapu, Feldoboly* (Háromszék m.) Háromszék megye volt az igazi hazája a nagykapuknak. Terjedelmes gazdasági udvarok,

lófők, köznemesek, főnemesek udvarházaihoz díszes kapukon jártak be. De nemcsak az utczafele, hanem a szérűskerten is galambbúgos kapu állott, hirdetve a tulajdonos jó módját és pompaszeretét. Ma már eltűntek innen is a galambbúgos kapuk és velük együtt a jóllét és pompaszeretet is. A 60-as években még száz számra lehetett a nagykapukat összeolvasni az Olt és Feketeügy mentén. Ma alig találunk mutatónl egyet. Huszka a 90-es években még 30—40-et látott, én ezekből 1903-ban alig egy-kettőt találtam meg. Csak a félreeső helyeken, a havasok alatt akadt egy-egy, az is romladozott, elhanyagolt állapotban, mintha szégyelné magát ócska, kopott, rongyos ruhájában. A szabadságharcz óta újat nem építettek, a régiek ideje pedig lejárt.

Az itt bemutatott példány a háromszéki kapuk tipikus alakja. Keményen ácsolt, összevéselt, hosszú időre szánt galambbúgos nagykapu. Megis állta a helyét 100 éven is felül. Épült 1797-ben. Csak egy lába eredeti, a nagykapu sarok, a többi kipótolt, hol fával, hol kőfallal. A nagykapu nyílás 3·40 m. széles, 3·70 m. magas. A kiskapu nyílás szélessége 1 m., magassága 1·90 m., az oszlopperendák keresztmetszete 36 és 18 cm. A szerkezet és kivitel goth, csak a díszítés barokkizáló. A kiskapu feletti fülke rácsosszerkezetű, 6 térre osztott mező, melynek kitöltésében főmotívum: a kör. A nagykapu ive, éppen úgy, mint a kiskapué, rövidített félkör, mely az alsó végeken, mielőtt a könyökkötésből átmegy az oszlopperendára, átesap a vízszintes vonalba, s innen derékszög alatt megy át a függőleges oszlopokra. Úgy a nagykapu, mint a kiskapu ive a szab. nyolcyszög csúcsán halad át, közönként hengerpálczikákkal díszítve. A homlokgerendát e felirat foglalja el: (építette) „*Mátyás Sámuel kapitány feleségével Bakcsi Sófiával. 1797. Die 20. junii*“. A kiskapu ive fölött a szemöldökfán BMS betűkből a fenti nevek monogrammjá, fölötte vitézi kar kivont kardot tart, a mely a székely huszárt jelzi. Az oszlopok alját kettős párkány vízszintesen metszi át, e fölött az egész kapu szerkezetét körülfutó szegély emelkedik ki az oszlopból, s az így le-mélyített belterületet kacskaringós szederinda futja be, szederlevelekkel, virágokkal, bimbókkal, bogyókkal, basarózsa és tulipánvirágokkal a tágasabb helyeken. A kivitel lapos dombormű, mintegy 5 mm.-nyire emelkedik ki az alapból. Eredetileg festve volt, sárga alapon vörös, zöld és kék színekkel. A 3-ik ábra egy oszloptörzs keresztmetszetét és a rajta lévő domborított díszítést tárja elénk, kétszeresen nagyobbított méretben. A 2-ik ábra az egész kapuoldal nézetét tünteti fel. Anyaga tölgy. Állapota romladozott.

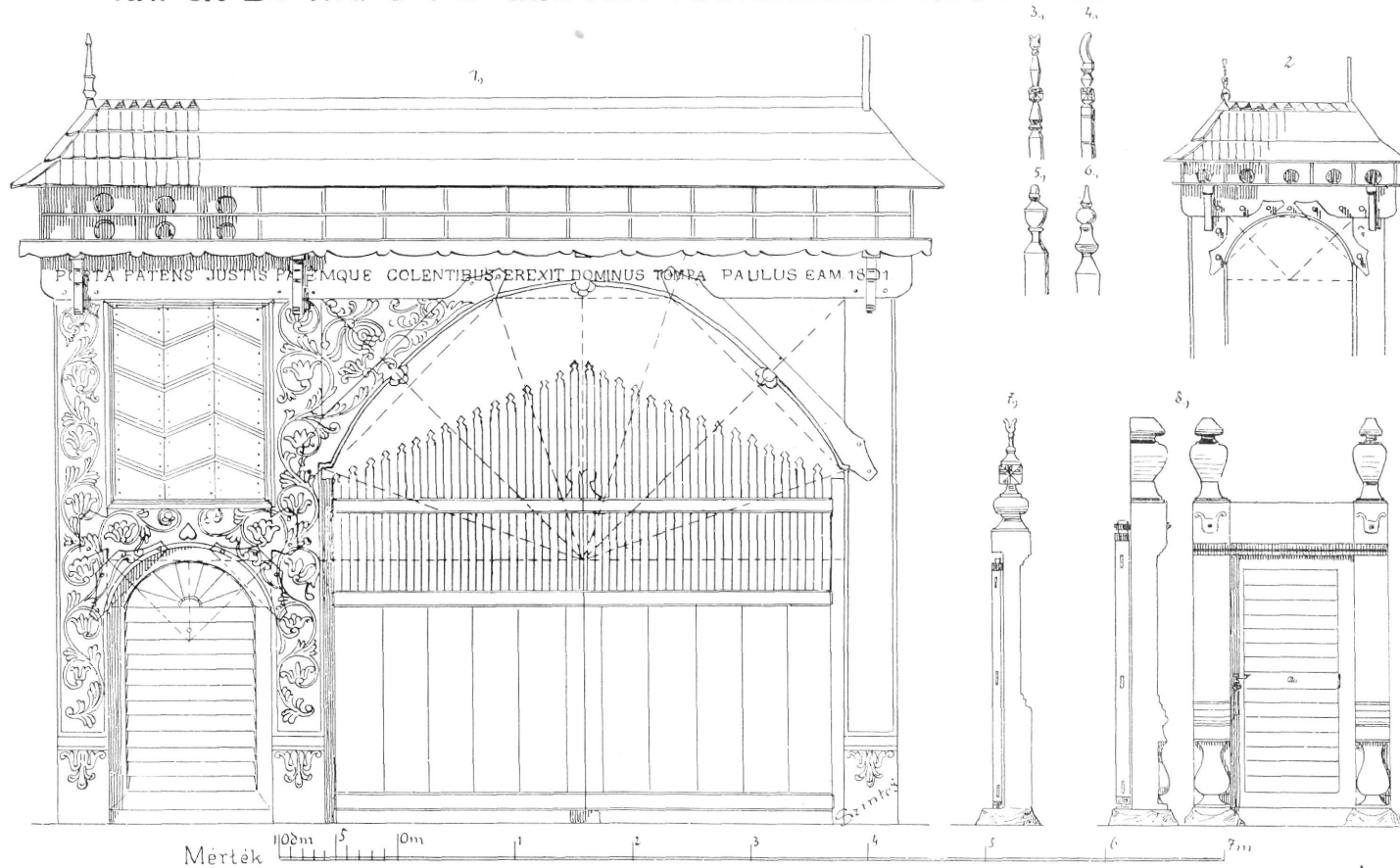
23. tábla. Kapuk és kapurészletek Háromszék megyéből. 1. ábra. Galambbúgos kapu. Kis-Borosnyó. Épült 1801-ben. Egyike a legnagyobb kapuknak, a mennyiben egész magassága 6·62 m. szélessége 8 m. A nagykapu nyílás magassága 4·48 m., szélessége 4·40 m. A kiskapu nyílás magassága 2·32 m. szélessége 1·38 m., Egy-egy oszlop vastagsága 40 cm. Minden lába ráklábba foglalt és többször restaurált. Mindennek daczára állapota jó, mert állandó gondozásban részesül. Felirata: „*Porta patens justis. Pacemque colentibus. Erexis dominus Tompa Paulus eam. 1801.*“ Jó szerkezete eltér az eddig tárgyalt ivektől, a mennyiben annak szerkesztésére oly szabálytalan nyolcyszöget alkalmazott az ács, a melynek két oldala a könyökkötésben nagyobb a többinél. Ez az eljárás a háromszéki kapuknál igen gyakori s e miatt az iv sem szabályos körív, hanem ennek önké-

22. Tábla

KAPUK ÉS KAPU RÉSZLETEK HÁROMSZÉK MEGYÉBŐL.

1, Salambbúgos kapu. Kis Borosnyó. 2, Kis Kapu Köröspatak. 3-4-5-6, Jelő díszek. 7, Kapuláb. S. Sz. György. 8, u. az. Étfalva.

nyes módosítása. Ennek daczára az oszlopfa és könyök érintkezésénél megtaláljuk a derékszöges átmenetet, a minek csak akkor lehet jogosultsága, ha az iv szabályos körív. A kapufülke sem rácsos, hanem zsalu-utánzattal deszkaborítás. A fedélszerkezet csinosan faragott nyeregkötéssel kapcsolódik a homlokgerendához. Galambbúgja kétsoros és 60 pár galambnak nyújthat helyet a fészekrakásra.

Diszítése túlradó szederinda, barokkizáló stílusban, a mi nagyban hasonlít a szomszédos feldobolyi kapuhoz. De azért nem egy ács csinálta a kettőt, legfennebb a diszitmények faragása eredhet egy kéztől. Új motívumok: a kapuláb mellvédén alkalmazott részlet, a kiskapu feletti rózsák és a czimer helyén a sziv, mely a gazda jó-zivére hívja fel a fáradt utast.

2. ábra. *Kiskapu. Kőröspatak.* Igen gyakori a kiskapu felett is a galambbúg alkalmazása a Székelyföldön s hogy mégis csak ez egyetlen példát vettem fel, annak oka a kevés változatosság (mind egyformák), mert galambbúgos kiskapu bőven akad úgy Háromszék megyében, mint Udvarhely megyében. Eredetileg innen származott át a galambbúg a nagykapura is. Ez tehát azért fontos, mert áthidalja a czinterem-kapu és galambbúgos házikapu közt azt a nagy ellentétet, a mely első tekintetre mutatkozik. Ugyanis a kiskapu mindenben mása a czinterem kapuknak. Látjuk, hogy a toronyfedél sem ritka a házi kiskapunál. (L. 24-ik tábla 5., 6-ik ábra, 28-ik tábla 3-ik ábra, 27-ik tábla 5-ik ábra.) A toronyfedélből lett a prizma alakú fedél, mely galambbúgos szerkezettel átvonult a nagykapura is. Én a folyamatot így látom, mely így van a jelenben és csak így lehetett a múltban is. Hogy a nagykapu felett a galambok fészke nagyobb biztonságban van, mint a kiskapu felett, az könnyen megérthető, sőt hogy a galambok is bátrabban találják magukat otthon a magasban a nagykapu felett, mint az alacsonyabb kiskapu felett, az bizonyos; de azért a kiskapu búgjai sem lakatlanok. Szerkezete teljesen egyező az eddig tárgyalt kiskapuk szerkezetével, azért részletesebb leírását ezúttal mellőzhetem.

A 3., 4., 5., 6-ik ábrák azokat a sarokléczeket mutatják, a melyeket a kapuk ormán Háromszék megyében használunk.

7-ik ábra. *Kapuláb. S.-Szt. György* (Háromszék m.) Az itt bemutatott kapuláb a temetőfejfák mintájára készült, és mintegy 60 évvel ezelőtt igen széles körben alkalmazták a székelyek és pedig a kiskapunak kettős olyanforma szerkezetben, mint azt a 8-ik ábra mutatja a nagykapunak egyes, a mint azt oldalnézetben a 7-ik ábrán látjuk. Erős tölgyoszlop, mintegy 30—40 cm. vastagsággal, faragatlan végével 110 cm. mélyen a földbe állítva; földszinti része mintegy 3-30 m. magasságig gondosan faragott és diszített négyszögű oszlop, a melyben elülről párkányszerű bevágások adják a diszítéseket, míg hátulról egy megfelelő bevágás a kapu sarkának ad helyet. A felső szabad végződésen az úgynevezett rovott diszítést látjuk, a melynek elemei a gula, a *gömb* (lapított alakban) mint a *napjegye*, fölötte a *kőb csillag*-alakra bemetszve; még fönnebb a *tulipán*, a *pohár*, a *szigony*, a *dárda*, a *hold* stilizált alakja a záródisz. Ezt mondhatjuk kapubálványnak, mert őseink a *nap*, *hold* a *csillagok* jegyein kívül más bálványt nem ismertek. Ezeket állították fel a bejáróknál, és a sirok fölé. Ma a köztudathól kiveszett és csak mint diszt tekinti a nép, a hozzáfűződő szimbólikus jelentőségről rég lemondott.

8-ik ábra. Utczakapu. Étfalva (Háromszék m.) A legújabb fajta utczakaput óhajtom még bemutatni, a mely jelenleg Háromszék megyében, több-kevesebb változatban, úgyszólván hódít és a régi szép formákat eltörli. Diszítési motívuma a pohár, vagy kehelyalak, a mely kétszer is megjelenik az oszlopon; egyszer úgy mint tetődísz szabad végződéssel; máskor pedig mint lábazat az oszlop alján. Faragása könnyű, mert legtöbb esetben egyoldalú, t. i. csak a homloksíkra terjed ki, fent a kehely ellenben 3 oldalú. A rajzolt ábra szemben és oldalt a maga egészében tünteti fel a kapuszérkezetet, a mely inkább a kiskapu felett alkot egy egészet; a nagykapu, csak egy sarokoszlopot kap. Méretei: magasság 3.40 m. vastagság 36 cm. Épült 1880 körül.

Szinte Gábor.

NÉHÁNY ADAT A RÉGI MAGYAR NÉPVISELET ISMERETÉHEZ.

Régen a városok, megyék limitációkkal szabták meg a ruhaneműek árát s a mesternek ehhez kellett magát tartani, sőt még a ruha díszítését is meghatározták s a mestert megbüntették, ha rá nem tette a kellő munkát. Gondja volt azonban arra a városnak, sőt a megyének is, hogy a divat túlságosan el ne harapózzék, így pl. Zala vármegye¹ 1824-ben elhatározta, hogy a „nyájörző erdei embernek veszprémi szűrt, bakonyi szűrt, czifra szűrt viselni nem szabad. E szűrnek használata örökre eltiltatik s a szolgabírák utasítatnak, hogy járásuk területén jövőre e szűr viselését meg ne engedjék s a tilalom ellen vétők testi fenytéssel illettessenek.“

Tulajdonképen a megye a bakonyi szűrt nem a czifraságáért tiltotta el, hanem azért, mert drága volt s az árához a pásztor becstületes úton nem igen juthatott, czifra szűrnek meg lennie kellett. Nem is tudta semmiféle fenytéssel kipusztítani, akkor pusztult ki a mult század vége felé, mikor már senki sem üldözte.

Hasonlóképen akar gátat vetni a divat terjedésének Kisújszállás tanácsa 1777. jan. 5-én,² mikor a következő határozatot hozza: „Minthogy az negédes ifjúság, annyival inkább a szolgálatban levő suhantzok az süvegekben tsinált abrantsokkal, huntzfutkájak sodorgatásával s némellyek tsákó viseléssel magokat az kinyességre, negédségre s tséltsapságra nagyon elkapatták, az illeténeknak megzaboláztatásokra nézve ennekutánna ha kik illetébenben tapasztaltatnak, toties quoties 12 korbátsokat szenvedjenek, meghatározatott.“

Ez a megrendszabályozás sem járt sok eredménnyel, a bölcs tanács által kifogásolt divatot is az idő enyészette el.

A nemezsüveg, melyet *künsüveg*-nek vagy *türisüveg*-nek is neveztek, szintén a mult században tűnt le. Még élnek öreg emberek, a kik viselték, egy öreg ember mondta Kisújszálláson, hogy lakodalmakban minden legény egy-egy szál égő gyertyát dugott a süveg karimájába s úgy járták a *gyertyás tánczot*. 1896-ban Túrkevében még volt olyan kalapos, a ki a künsüveget meg tudta csinálni.

¹ Eötvös Károly: A bakonyi szűr. Pesti Hirlap 1906 decz. 16.

² Kisújszállás város levéltára. Tanácsjegyzőkönyvek 1749—1778.

Ez a süveg 100—200 évvel ezelőtt országszerte el volt terjedve, a magyarságon kívül az oláhok és tótok is több helyen viselték.

Itt említjük meg a letünőfélben levő *Bocskai süveget*, melyet Bihar megyében még itt-ott viselnek (pl. Kismarja, Mezőpeterd). Ez megegyezik a kún süveggel, de már félakkora magas sines, inkább erősen pörge kalapnak mondható.

A Kisújszálláson eltiltott csákót, a tilalom ellenére is, tovább viselték. A csákóra vonatkozólag Nagy Géza a következőket írja: ¹ „A csákót legelőbb (1757) a Nádasdi huszárok viselték, 1769-től pedig a többi huszár ezrednél is fölcserélték vele a kalpagot s csakhamar Európaszerte átvette a hadsereg a magyar nevével együtt. Ezen időben a csákó már teljesen a katonai viselethez tartozott, a század közepén azonban még a nép közt is sokan hordták, így pl. Amadé említi egyik versében a „csákós kanászt“. Azt mondja Szirmay Antal (Hungaria in parabolisus 2. kiad. 56), hogy csákó est pileus Cumanicalis.“

1. ábra. Süveges erdőkerülő Fehérmegyéből.

2. ábra. Túri süveg, sírásás alkalmával került ki a földből Mezőtúron.

A csákót még a múlt század negyvenes éveiben is viselték, s mint az öregek mondják kéregpapir vázzal készült.

Hajdan nem nyírták a haját, hanem hátul omlott le sokszor egész a gatyakorczig, ez még némely maradi öreg embernél ma is látható. A kisodort *hunczutka*, mely a fül előtt lógott le, szintén fennmaradt csaknem napjainkig. A *körhaj*, mely a tarkónál van elnyírva, még ma is elég gyakori, de már ritka öreg ember, a ki *körfüsüt* tűz belé.

Mindenesetre érdemes volna az egyes községeknél, városoknál, megyéknél levő jegyzőkönyveket, árszabásokat, végrendeleteket, currentálásokat átböngészni, nagyon sok becses történelmi adattal gazdagíthatnók a magyar néprajzot, mely ilyesmiben bizony szegény.

Győrffy István.

¹ Nemes Mihály, Nagy Géza: A magyar viseletek története. Budapest. 1900 194. I.

DÉVAI SZÉKELY-CSÁNGÓK HÁZI IPARA.

— Fonás, szövés. —

Székely csángóinknak megvan az a régi jó szokásuk, hogy nem igen szeretik a bécsi rongyot, hanem maguk állítják elő úgy a ruházatuk, valamint a háztartásukban mutatkozó szükségleteiket. *Embere*, férje ingét az asszony maga szötte vászonból varrja, ruházatukat háztartásbeli gondos kezek készítik *lepedőaljaikon*, *rudi-kendőiken*, *magyaros párnafejeiken* türelemmel és kitartással dolgoznak a leányzók, mert kelengyjüknek ezek gyöngyei; édesanyjuk is segédkezik a munkában; nem akarja, hogy leányai e tekintetben is a többiektől elmaradjanak.

Háziiparunkban nemcsak ebbeli jártasságuk és ügyességük, hanem a néplelek érdekes sajátosságai is megnyilatkoznak, melyek kétségtől szintén hozzájárulnak székely csángóink megismeréséhez.

1. ábra. Tilolás. (Déva csángótelep.)

Háziiparunkat illetőleg, ezúttal a fonás-szövés mesterségétől szólok — lássuk csak, hogy is készül az a vászon, a melyről a mai modern nő talán csak annyit tud, hogy szövik s ha látnák a kendert termő föld sarát, az állott, zsírosfelületű, nehéz fagyúszagot terjesztő kenderáztatót, talán sohase venné magára mindazt, a mi kendertermék.

A vászon is, mint sok minden, magból, még pedig len- vagy kendermagból kerül ki, amolyan apró szürke magocskából, a miről a kendermagos tyúkot is nevezik. A gazda megszántja rögös talaját, beveti s mikor ezt teszi, leveszi fejéről kalapját s Isten segedelmét kéri e munkájához is, mint rendesen egyébhez is. Aztán lép egyet, lép kettőt, szórja a magot nyakába akasztott átalvetőjéből, hol jobbra, hol balra. A csalánszerű növény kikél és nő, nő, rohamosan és magasra

olyannyira hogy még a hirtelen növésű gyermekre is alkalmazzák olyadán, hogy: „nő, mint a kender!”

Ha a jó tavaszon elvetetett kender tova már arra való, hogy kiszedjék, kikerül a ház népe s tövestül kihuzogatja a földből, kévékbe kötve, a közeli folyó vagy álló vízhez hordják össze, az *áztatóba*, hol a kévéket vízbe rakva, kövekkel lenyomják, hogy ellepje — így áztatják 10—14 napig. Az áztatóból kikerülő kendert előbb jól megmossák, mert ha nem, bizony fekete marad, aztán gúllákba rakva megszáritják.

Ha a kender jól kiszáradt, egy erre alkalmas szerszámmal, a *tilóval megtilolják*. E faalkotmány két részből áll, a lábból és az erre mozgathatólag ráerősített *nyelvből*. A kender szárát ezzel törik meg s távolítják el a felesleges részt, hogy az annak belsejében rejlő *csepühöz* jussanak. (1. kép: tilolás.)

2. ábra. Guzsajosba menő leányok.

A tilolást a *szépités* követi, a mi nem más, mint újra csak tilolás, de már ez alkalomból a tilóból a csepű teljesen tisztán kerül ki.

Az immár megtisztított csepűt az ú. n. *léhelővel megléhelik*. A léhelő amolyan vasfogakkal ellátott fadarab, a mit székere vagy padra erősítenek, s a fogak között a csepű szárait, a *szösz*t végig huzogatják. Ha ez megtörtént, úgy a nyeles és ugyancsak vasfogú, fésű szerű *gerebennel* a csepűt *meggerebenik*, a szó szoros értelmében megfésülik, mely aztán teljesen tisztán áll a háziasszony rendelkezésére.

Mire mire mindez véget ér, itt a tél a maga hosszú estéivel, elkezdődnek a *guzsajosok*, a fonók, a *guzsajosba-*, *fonóba-menések*; itt dolgozzák fel, fonják meg a kendert. A fonót székely csángóink általában guzsajosnak mondják, a *guzsajról*, e kb. 2 méteres vékony rudacskárról, a mire a csepűt azért kötik, hogy a fonószerszám elmaradhatatlan társára, az orsóra fonják föl azt.

A guzsajt rendszerint a leány szeretője, udvarlója készíti, s míg az ország

egyres helyein a guzsajon a legmesteribb faragások láthatók, addig itt egy pár primitívebb faragáson kívül egyebet nem találunk. Szokásban van, hogy a guzsajt felül kifúrják, s az üregbe sörétet helyeznek, hadd zörögjön útközben. Egy pár sallangot is ráaggat a leányzó, mert hát egész *sután* csak nem hagyhassa.

A guzsajnak van egy változata is az ú. n. *fonókerék*, v. rokka. Lábbal hajtható kerekcsész, a mit rendszerint valamely ügyesebb fűrő-faragó gazdaember készít. A szerszámmal jóval hamarabb megy a munka, mint a guzsajjal. (l. 4. ábrát.)

A guzsajost esténként fölváltva, hol ennél, hol annál a háznál tartják. Összegyülekeznek, mert így szaporábban halad a munka, az idő is kellemesebben telik el. Kedves és kellemes szórakoztató helye a fiatalságnak s idősebbjének egyaránt.

Részt vesz abban legény-, házasság és öregember, leány és asszonynevelés egyaránt. A gyermekek, mert sok szép mesét hallgathatnak, a fiatalja, mert

3. ábra. Fonó.

együtt lehet s tréfálhatnak szíve választottjával, az öregeket a rég multak emlékei, kellemes reminiscenciák fűzik ehhez.

Ha beáll az est, ha már a teheneket is megfejték, s ellátták, az apróbb házi teendőket, előszedi Mária, Bori, Viró és a többi guzsaját a sarokból, hónya alá kapva kimegy az utcára, avagy beszél a szomszédba: „Ágnis te, jössz-e guzsajasba?” Amúgy lassacskán összeverődnek, s elindulnak szép holdvilág mellett libasorban vagy csoportban, ahogy éppen jól esik Tót Andris Joskacskához, mert hát máma odagyűlnek egybe (2. sz. kép: guzsajba menő leányok).

Dalolás, kurjongatás veri föl a csendet, legények is gyülekeznek. „Nem láttad e Márit?” — Kérde Fábrián. „Dehogyan is nem! Az előbb mentek guzsajasba! Lássuk csak Jánost, ez hol maradt?”

A míg a legények összeverődnek, a míg egyik másik szomszéd gazda felszedődik, akkorra már a fonóban megjelentek, serényen hozzáfogtak a munkához (3. sz. kép: fonólányok).

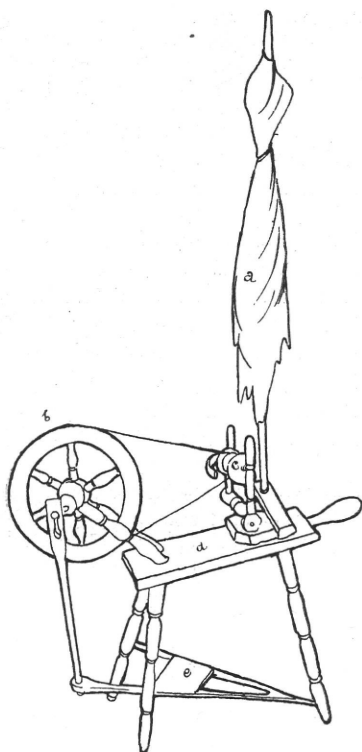
Odakint *kutyavakkintás* hallatszik, zaj és lárma. Jönnek a legények.

„Adjon Isten Jóska bá!”

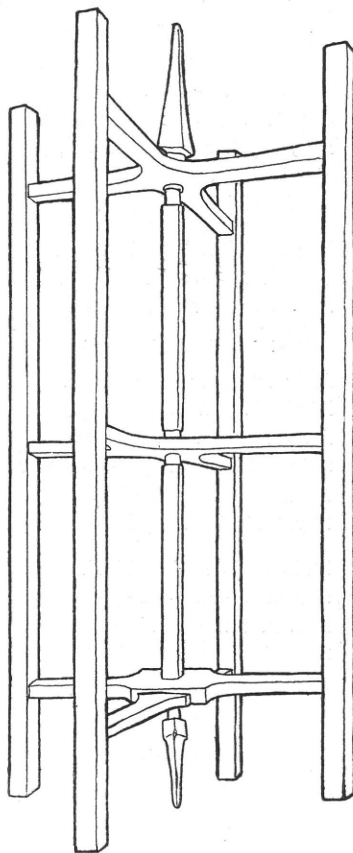
„Sokan vannak odakint is, (t. i. hideg van) — de úgy látom idebenn is vannak, — mondja a legényekkel belépő Ádám szomszéd. Hogy élhetnek komám uram?”

„Úgy né, lassacskán! Hát kentek?” — „Mű es élhetünk. Üjjön csak le”, kínálja a gazda.

Míg a párbeszéd tart, a legények hol ide, hol oda telepednek le, a szerint kit a szíve hová húz.

4. ábra. Fonószék. (rokka)
a) guzsaj, b) fonókerék, c) moszorta,
d) padka, e) lábitó.

5. ábra. Vetőfa.

Egyikök hirtelen lehajlik. Nagyot sikolt Viró, de hogy is ne, mikor elejtett orsóját s Anti utána kapott. Nem tréfa még a fele sem, mert ha a legény találná fölvenni, bizony csók járja utána. S ez az Anti, ejnye! Még átölelné, helybe mindjárt ki is venné jussát, ott né a világ szeme előtt. De hát tehet-e róla, ha az elejtett orsóért csók jár? Nó de azért úgy magában a leány sem haragszik azért, hogy az orsó olyan könnyen ejthető.

Valaki az ablakot veregeti meg, s hogy Bori hátratekint, felhasználja az

alkalmat Andris, a markában tartogatott sót hirtelenjében a guzsajra kötöt csepüre szórja. Bori pedig fon tovább nyálazza a fonalat: — „ejnye de sós: Hát már ezt kitette ugyan biz-a?”

Vidám kaczaj, nevetés a felelet erre, — mi is volna egyéb?

Foly a tréfa, móka, vígan vannak mindnyájan, az orsó csak perdül — tellik, *gomolyodik*.

Hogy az idő még változatosabban telljék, rágyújtanak egy-egy nótára, búsra is, vigra is, a hogy éppen sorra kerül. Megéneklük bújukat, bánatukat, örömlüket úgy a mint azt érzik, — mesterkéletlenül. Egy kis alkuvás után rákezdik elsőnek, az ki jobban tudja, s egy-kettőre megvan az ének-kar.

Megesendül a dal, szépen lassan, melancholikusán:

1. Mikor hazul elindultam,
Kezem fejemre képesoltam,
Én magamat úgy sirattam,
Sirathatom én magamat
Az én eltöt napjaimat

Míg napjaim, kik elmultak,
Be sok rosszra ráfordultak
Sirat engem a madár is,
Lehajlik értem az ág is.

2. Akár merre megyek lakni,
Mindenütt búval kell élni,
Akár merre vetem fejem
Sehut sincsen helyem, s helyem.
Búval kezdtem világomat
Búval töltöm napjaimat.

Fudd el jó szél fudd el,
Hosszu útnak porát
Hosszu útnak porát
S az én szívem búját
Hogy ne nyomja többé
Szívem tájékát.

3. Sem felhő nem láccik,
Sem eső nem esik
Mégis az én bundám
Két oldalról ázik
Ej de hogyne áznék,
Mikor mindig sirok
Bánatom árjával
Már többé nem bírok.

Sír az egyik szemem,
Sírjon a másik es,
Sírjon mind a kettő,
Mind a sebes eső.
Lehajtom fejemet
Rózsám a válladra
Hullatom könnyemet
Gömbölyü nyakadra.

4. Hallod rózsám, hallod,
Jutok-e eszedbe,
Vagy este, vagy reggel
Jutok-e eszedbe?
Jutol babám jutol,
Egyszer esztendőbe
Akkor is csak úgy,
Hogy más juttat eszembe.

Elmegyek, elmegyek,
El es vágyodásom
Andrásfalvi utcza kapujában
Mincs megmaradásom.
Elment az én rózsám
Itt hagyott engemet
Elvitte magával
Minden jó kedvemet.

Azt izente vissza
Vissza jő tavaszra
Ha akkor meg nem jő,
Búza pirulásra,
Ha akkor se jő,
Tudd meg, soha se jő.

5. Szomorú fűzfának 33 ága
Arra reá szállott 33 árva,
Ki kébbe, ki zöldbe,
Ki tiszta fehérbe
Csak az én édesem
Gyászba, feketébe.

6. Üveg az ablakom, nem réz
Melyen kis angyalom átnéz
Nincsen olyan piros hajnal
Hogy ne sirnék érted, ó jaj.

Verd meg Isten azt a szívet
A ki kettőt, hármat szeret
Lám én csak egyet szeretek,
Mégis eleget szenvedek.

7. Andrásfalva szép helyen van
Mert a templom közepén van
Ott laknak a legszebb leányok e világon
Édes anyám én is onnan
Házasodom a nyáron!

Van ott szőke, van ott barna,
A szeretóm neve Anna
Hogyha még egy Erzsók lenne,
Mi lenne?

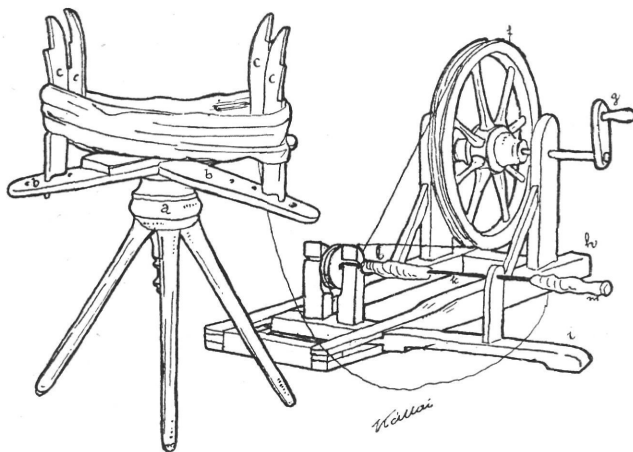
Akkor az én gyenge szívem
Három felé repedne.

8. Az én rózsám buglyát tetőz

Nehéz annak, a ki rá néz
Murva hull a kalapjába
Rám illik a rózsám csókja.
Az én rózsám kökény szeme,
Többet ér mint a hat ökre
Mert az ökör szántó-vető
S az én rózsám ölelgető.

9. Kertem alatt aratták a zabot
Údvaromon rakják az asztagot
Asztagomra rászállott,
Rászállott egy fecske,
Szeret engem egy piros — menyecske.

Ha a nótázás véget ér, a kályha mellett fonogató öreg asszony veszi át a szót, — s mesélget heted-hétországgra szóló meséket aranyhajú királyleányról,

6. ábra. Fonaltekercs (gombolyító) és csévelő (csöllőkerék.
a) láb, b) levelek, c katonák. — f) kerék, g) hajtóka, h) alj, i) talj, k) orsó,
l) moszor, m) cső.

szegény ember szerencséséről, a tolvaj királyról és az *igen igen gazda* emberről! Ilyenkor aztán a közfigyelem az anyóka felé fordul, mindenki hallgatja a sok szépet, s a csendet csak az orsók pergése s a kemencze *sutujába* húzódó czirnos dorombolása zavarja meg.

Bizony, bizony, mondogatja, így volt ez s nem másképen, a ki nem hiszi közületek, hát hágjon fel a *hiszemfára*!

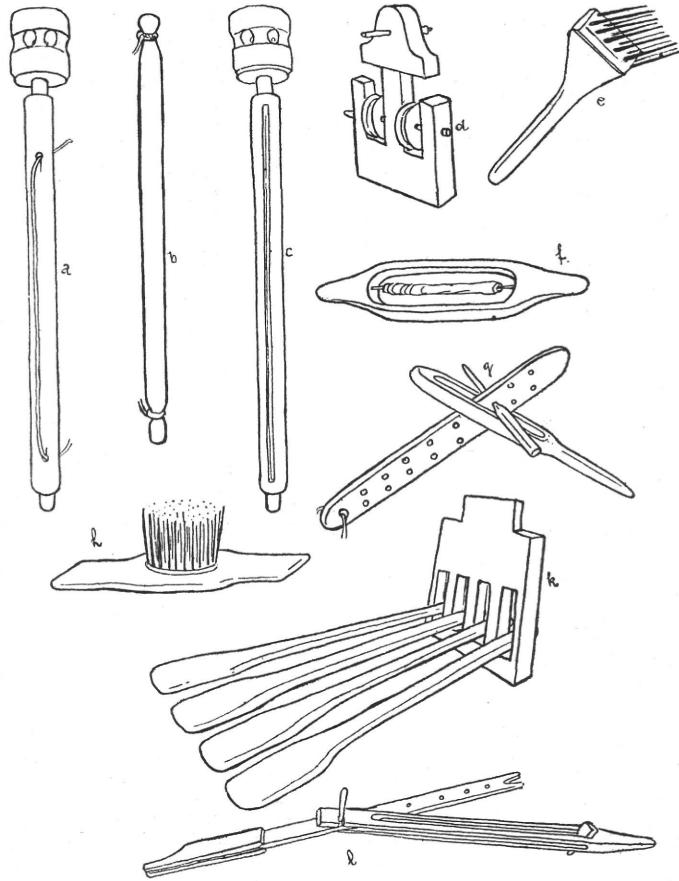
Rendesen az anyóka közé gyülekező apróság hallgatja legszívesebben, nem is hagyják nyugton, hadd mesélne tovább, hogy is van a jövendőmondó cigány meséje? Ha aztán megigérteti az aprósággal, hogy jól viselik magukat, s ha *kakastejből sült kalácsot* ígért nekik, enged a kérésnek, s elmondja a „volt eccer, hol nem volt”-ot.

Későre jár az idő, pislog a lámpa, fogytán az olaj, eleget fontak ma estére, jó lesz nyugvóra térni, mert holnap is nap van.

A lányok immár megtelt orsójukat a guzsajba szúrják, honyok alá véve, nyugodalmas jóéjszakát kívánnak a ház tájnak s haza tartanak mindnyájan.

Bizony régebben ilyen hazamenő félben megesett, hogy egyik, másik legény, ha a leány szülői ellenezték a házasságot, szive választottját *ellopta*, guzsaját ketté törve esetleg társai segítségével édesatyja házához vitte s ily módon csikarta ki magának a szülői beleegyezést; e szokás ma már kivesző félben van.

Ha már szép számú fonalgombolyagot fontak össze, úgy a háziasszonyok a

7. ábra. Fonó-szövő szerszámok.

a) első hasajó, b) átolfa, c) hátsó hasajó, d) nyüstkarika, e) gereben, f) vetéllő, h) lehelő, k) lábitó, l) korong (vászonfeszítő), x) cső.

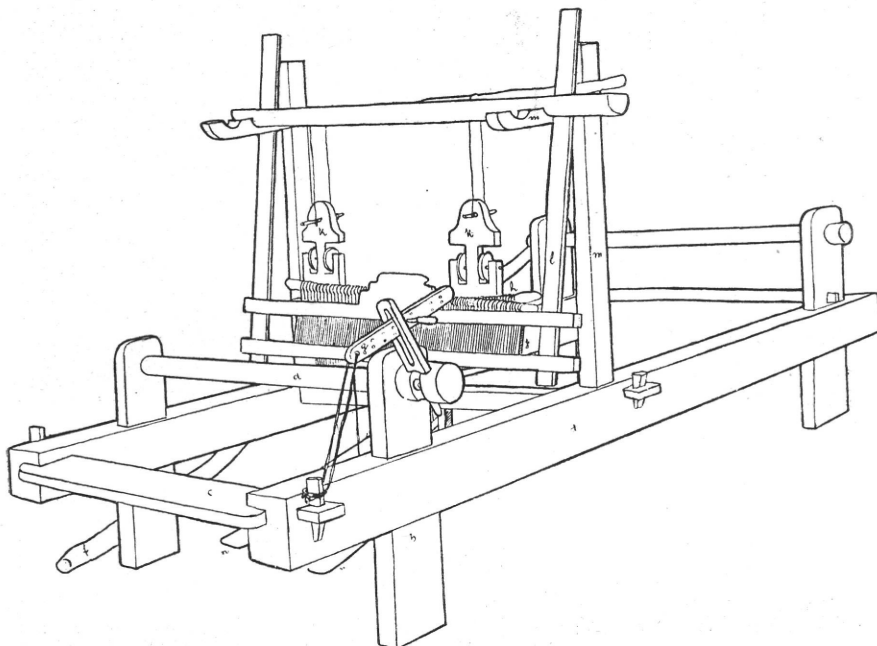
szövés mesterségéhez fognak. A fonalgombolyagokat elsősorban a *motolára fel-motollálják*, e szerszám alól ággal, felül keresztben ú. n. *berbenczével* ellátott lapos lécz. Az erre felfektetett fonalmennyiségből 60 szál egy *pásmát* képez. Egy pásmza 20 *igéből*, egy ige 3 fonalszálból áll. A motolláról egyszerre egy fél pásmát a *csöllökerék* alsó végén elhelyezett *moszorkára*, egy kis hengerre csavarnak föl.

A csöllökerék moszorkájáról a fonalat még tovább bontogatják, egy a gerendához erősített, saját tengelye körül forgó *vetőfára*, 5. ábra, honnan végre az *osztóvátára*, a szövő székre kerül (7., 8. sz. szövő szerszámok).

A vetőfáról lekerülő fonal *motringot* a szövőszék elején elhelyezett *nyüstön* szálankint, a *bordán* pedig párjával huzogatják át, s az osztováta első és hátsó részén található hengerekre, a *hasajókra* szorítják. A borda által kétfelé választott fonalszálak között keresztbe az ugyancsak fonallal ellátott *vetéllőt* futtatják gyors egymásutánban át, miközben, hogy a fonalak felcserélődjenek, alól a *lábitót* nyomják.

Ha ilyenformán a háziasszony a vásznat mind végig megszőtte, félre teszi, s újabb szövéshez kezd. Ha már sok összegyűl, úgy a *fehérítéshez* fognak, az új vásznat többször és alaposan megmossák, s lehetőleg erős verőfényes gyepre terítik ki, hogy megszáradjon, majd henger alakban felcsavarják. (9. sz. kép fehérítés.)

8. ábra. Fonószék vagy esztováta.

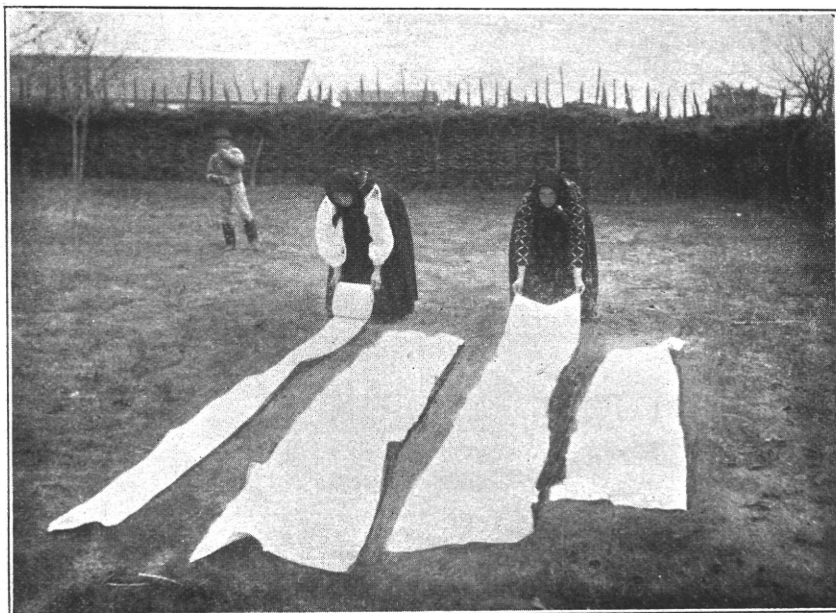
a) talp, b) keresztülvaló, c) ülődeszka, d) elsőhasajó (komposztor), e) hátsó hasajó
f) fordítófa, g) feszítőfa, h) nyüst, j) borda, k) nyüstkarika, l) bordahij, m) osztováta
karja, n) lábitó.

A már ilyenformán elkészült vásznat aztán különféle czélokra használják föl. Fehérneműt, lepedőket, lepedőaljakat, kendőket, párnahéjakat stb. készítenek belőle. Az egyes darabokat *szedésekkel* vagy *varrásokkal* díszítik, s ennek megfelelően *szetteseknek* vagy *varrottasoknak* nevezik. A varrottasokon kereszt szem-varrást alkalmaznak, míg a szetteseket szövőszéken szedik, olyanformán, hogy a piros vagy fekete pamutszálakat a mintákon látható alakulásoknak megfelelően *kézvelicskével*, könnyű árral hosszabb szálakban öltik.

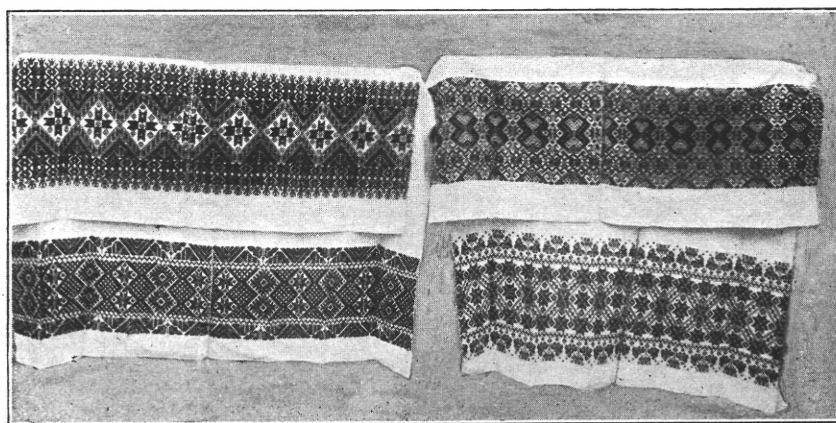
Mind kétféle díszítésnek jellemző alkatrésze a minta két szélén esetleg beljebb szintén párosával, vagy egyedül végigfutó ú. n. *mesterke*. Aprólékos, kicsi, izléses dolgok, mesterség azt csinálni. Ezek különben igen emelik a munka szépségét, s

egy-egy mintán legalább kétféle változata fordul elő. Jellemző továbbá az egyes mintázatok, valamint az ezek emeléséül szolgáló mesterkéknél a növény- és állatvilág alakjainak vagy ezek részeinek, esetleg tárgyak utánzása s alkalmazása.

A mesterkék elnevezéseinél találunk: *diós*, *barackmagos*, *csipkerózsás*,

9. ábra. Fehérités.

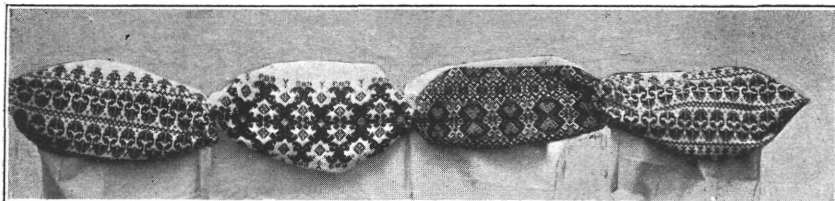

10. ábra. Rudi kendők.

félcsipkerózsás, *likatos csipkerózsás*, *ágas*, *fenyőágas*, *bokrétás*, *macskaláb*, *kígyós*, *szíves*, *ökörhugy*, *borított kereszt*, *borozdás*, *duflarostás*, *okuláros*, *minden emberszedés*.

E mesterkéket egymagukban úgy is mint szetteket, úgy is mint varrotasokat női ingújj és ingnyak díszítésül használják.

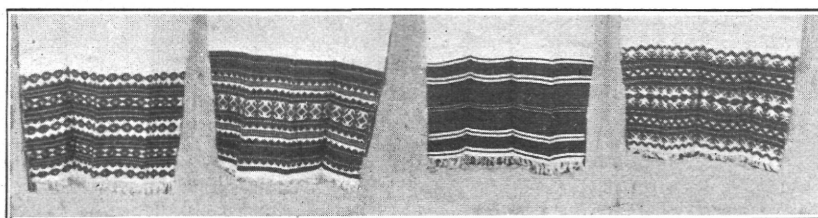
A szobadiszűl szolgáló *rudikendők* és *magyaros párnafejek* mintázatai között ugyancsak találunk *almás, csipkerózsás, bokrétás, cserdapis, kígyós, békás, kakas-*

11. ábra. Magyaros párnafejek.

tarés, hídlábas mintázatokat. Van ezenfelül *kölábas, urastarisnyás, vétkes, pántlikás, másodegyes, kicsi és nagyított, lipohanpálkás* stb. (10. sz. kép: rudi-kendők.)

Magyaros párnafejek azok, melyeket maguk varrnak ki, s megkülönböztetésül mondják így a boltból vásárolt, huzattal ellátott, donyhaalakú, ú. n. németes párnaktól. (11. sz. magy. párnafej.)

12. ábra. Törölköző kendők.

A szintén szobadiszűl vagy mindennapi használatra szolgáló kendőzöket, törölközők díszítéseit egyszerű *borozdák* vagy különféle *mesterkéek* alkotják. (12. sz. törölköző kendők.)

Szőnek mindezekon kívül igen izléses és színompázó *kis* és *nagykeresztes, karikás* vagy *kígyós festékeseket*, s egyéb a háztartásban megkívánt holmikat.

Szabó Imre.

A GYIMESI CSÁNGÓHÁZ.

Erdély keleti határán, Csikmegye legfontosabb határátkelése a gyimesi szoros. Körülbelül húsz kilométer hosszúságban húzódik az le Moldova felé, eleinte északkeleti, majd keleti, végül délkeleti irányban, előbb igen keskeny, de mindinkább szélesedő, végül hét-nyolczszáz méter széles völgyben. Ezt a völgyet a Tatros-folyó futja keresztül, a mely Moldovában a Serethbe szakad. A szorosból számos oldalvölgy nyílik ú. m. a Tatros jobb partján az Ugrapatak-, Borospatak-, Tankópatak- és Antal- vagy Áldomáspatak völgye. Balpartján pedig a Görbepatak-, Sötétpatak-, Hidegség-, Agyagospatak-, Bálványos- és Tarhavaspataki völgy.

Ezt a hosszú völgyet a felsorolt oldalvölgyeivel együtt, kevés megszakítással, véges-végig az elkerített kaszálók és apró magastetejű fehéroldali faházak és magas sötétszinű csűrök sokasága borítja. A fővölgyben majd húsz kilométer hosszú, az oldalvölgyekben öttől-tizenöt kilométer hosszúságú ez a település.

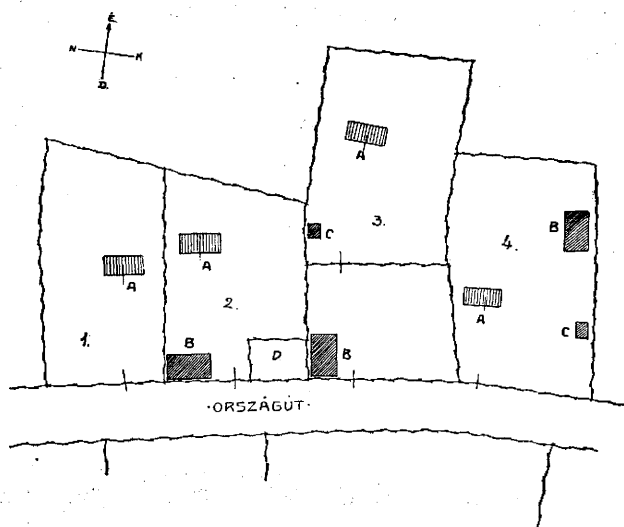
A gyimesi szoros területe azelőtt közigazgatásilag *Szépvíz* csikmegyei községhez tartozott. Jelenleg három önálló községre oszlik: *Gyimesbükk*, *Gyimesközéplök* és *Gyimesfelsőlok*. Azt a részt leszámítva, a mely Gyimes vasuti állomástól az országhatárig terjed, nincs az egész településnek rendes faluképe. Nincsen a három községnek sem utcája-tere, sem házsora, hanem a házak és telkek a legnagyobb változatosságban és rendetlenségben hevernek szerte-széjjel. A völgyön keresztül vezető kitünő, jókarban tartott országút, nem látszik falu utcájának lenni. A legnagyobb rendetlenséggel sorakoznak egymás mellé kaszáló, szántóföld, házhely, gyümölcsös s elkerített legelő, minden előre megállapított terv vagy rendszer hijjával. A házak így természetesen messze esnek egymástól, s ezért képes a — legutóbbi népszámlálás szerinti — 1802 lakóház azt a rengeteg területet befedni.

Az első dolog, a mi megragadja figyelmünket az, hogy feltűnően kevés és igen kisméretűek a szántóföldek, de annál több a ház körüli gyümölcsös-kert, főleg azonban sok a gyönyörű zöldpázsitos kaszáló. Ez utóbbiak az út mentén és a folyó két partjáról messze felhúzódnak a hegyoldalakra az erdő széléig. Alakjuk szabálytalan és igen rendetlenül hevernek egymás mellett, de mindig be vannak kerítve. Rendes, külön házhelyet sem ismernek itt, mert még a ház körüli udvarhelyet is búja fű lepi be többnyire (11. ábra) s így az is inkább legelőnek szolgál, mint udvarnak.

A mi a ház elhelyezését és a telek berendezését illeti, nehéz biztos eredményre jutni. A lakóházak az utat rendesen teljesen ignorálni látszanak. Még az országút mentén fekvő telkeken sincsen az máskép. Hol a keskeny, hol meg a hosszoldalával áll a ház párhuzamosan az úthoz, az út vonalában azonban soha. Kivételt e tekintetben csak a vasuti állomások közvetlen közelében épített újabb házak képeznek. A ház többnyire mélyen bent áll a telek közepe táján, néha a végén és mindig oldalt egy pár lépésnyire a szomszédos telek kerítésétől. Rendszerről alig lehet beszélni, ahány házhely, annyiféle az elrendezés.

Egy-egy külön fekvő ház- és telekesoportnak van ugyan némi egyező vonása, de ezt inkább az egyező kényszerítő körülményeknek vagy a véletlennek lehet

tulajdonítani. És ez mindig csak kisebb területre, kisebb házcsoportra szorítkozik. Így például helyenként a lakóházak bejárati hosszoldalukkal dél felé fordulnak. (1. ábra.) Az 1. sz. telken a ház (A) egymagában, a telek közepe táján áll semmiféle melléképülete nincsen. Vagy pedig máshol áll a csűrje, valahol a kaszálón vagy a szántóföld sarkában, mint a 3. ábra 3. sz. telkén, a mi itt elég gyakori eset. A 2. sz. telken a ház ugyancsak messze hátul a szomszéd kerítéséhez közel fekszik. Csűrje (B) pedig az utca vonalában, a telek sarkában áll. Mellette a kétlevelű léczkapú és attól jobbra az átellenes sarokban van a kis zöldséges, virágos kert (D). Egyéb épület nincsen rajta. A 3. sz. telket egy alacsony kerítés keresztben két egyenlőten részre osztja. Itt is, mint a szomszédságban, a csűr a baloldali utca felőli sarokban fekszik, de keskeny oldalával arra felé, a lakóház pedig az elrekesztett második részben, messze hátul van.

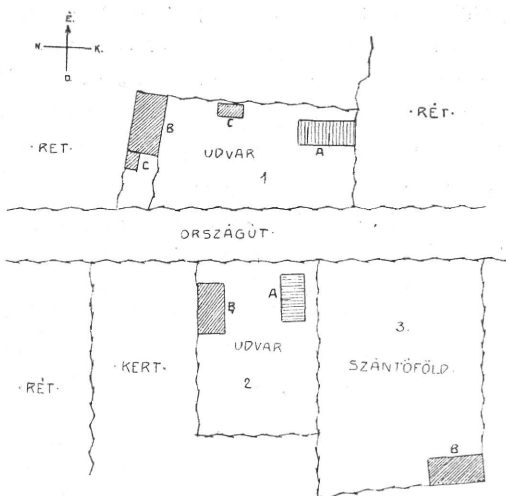
1. ábra. Csángó háztelkek Gyimesen.

A ház és csűr között, a kerítés mellett áll még egy kis disznóól (C). A 4. sz. telken a ház közelebb áll az úthoz, baloldalt, a csűr pedig hátrább, a jobboldal, kerítés mentén. Az ól ugyanazon soron van, de közelebb az úthoz. A leírt telkek közös vonása az, hogy a ház délnek fekszik s egyszersmind párhuzamosan az úttal, de attól távol van. Általában feltűnő az, hogy az emberek, a mikor házat építenek, nem igen törődnek az úttal, azt igen kevésbé veszik számításba a ház elhelyezésénél. Ebben a leírt esetben is inkább a véletlennek tulajdonítom, hogy a házak az út felé fordulnak, mert a legtöbb esetben keskeny oldalukkal, de igen gyakran, különösen a meredek oldalvölgyekben háttal állanak a felé.

A 2. ábra 1. sz. telke meglehetősen kicsi. A ház (A) jobbkéz felől, hátul, az úttal párhuzamosan van elhelyezve. Az ellenkező oldalon van a csűr, keskeny oldalával az út felé és a hozzá kerített kifutóban a szorosán mellette álló csűr (C). A ház és csűr között, a hátulsó kerítés mentén, van még egy második ól is. A 2. sz. kis telek, a melyen a ház keskeny oldalával néz az útra és közel áll

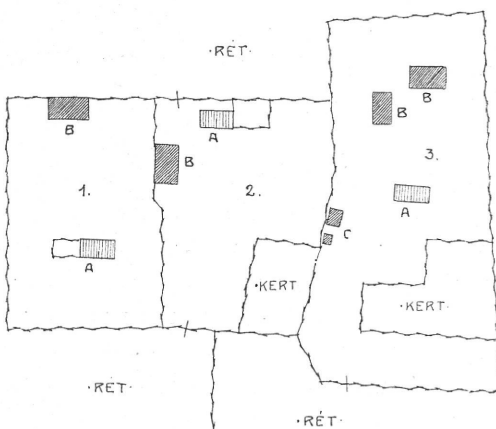
hozzá. A házzal szemben, hasonló helyzetben áll a csűr. A 3. sz. telek tulajdonképpen teljesen körülkerített szántó, a melynek hátulsó sarkában áll a magányos csűr.

A 3. ábra három telke nem fekszik az út mentén, hanem attól távol, rétektől, kaszálóktól körülveve fekszenek egy csoportban. Sok olyan telek látható,

2. ábra. Csángó háztelek Gyimesen.

a melyhez az odavezető út vagy ösvény a szomszéd telkén vezet keresztül. Van olyan telek is, a mely egyáltalán nem fekszik az út mellett, hanem köröskörül idegen telkekkel határos. Ezt azonban csak a fővölgy síkságszerű széles részén

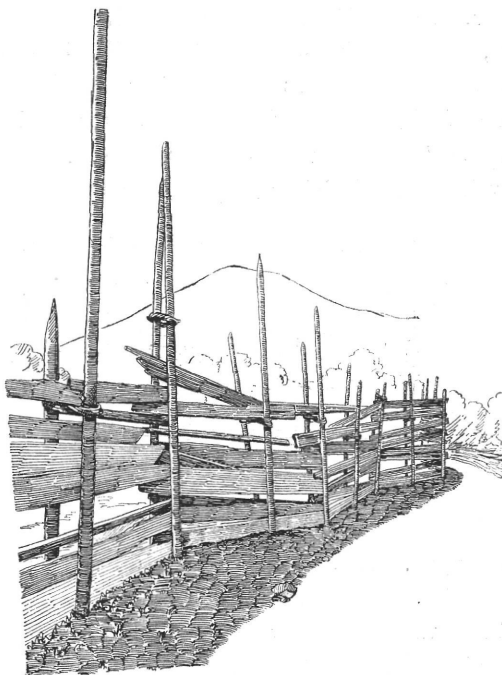

3. ábra. Csángó háztelek Gyimesen.

láttam. Az 1. sz. helyen a ház elől, közepén, a csűr a hátulsó kerítés mentén áll. A két épület egymással párhuzamos helyzetben van, meglehetősen messze egymástól. A ház oldalán van egy parányi virágos kert. A 2. sz. telek hátulsó bal sarkában, közel egymáshoz áll a ház és csűr, egymásíránt derékszögre állítva. A kettő között nyílik a rétre vezető hátsó léczkapu, míg a bejárati kapuja a a házzal ellenkező oldalon van és szintén rétre nyílik. Itt is van egy kis virágos

kert a ház oldalán, míg a kapu melletti sarokban külön kerítés mögött van zöldséges-gyümölcsös kert. A 3. sz. telken a lakóház annak kellő közepén áll, mögötte pedig két csűr van elhelyezve, közel egymáshoz, az egyik hossz- a másik keskeny oldalával a ház felé. Baloldalt egy kisebb és egy nagyobb ól, azokkal szemben pedig a szabálytalan alakú kert fekszik.

Minden telek, házhely, kert, de még a kaszáló és szántó föld is külön-külön körül van kerítve. Rendes deszkakerítést azonban ritka helyen lehet látni, túlnyomóan a 4. és 9. ábrán látható kerítés használatos. Ez különleges sajátsága a gyimesi szorosnak és első látásra is szembetűnő. A hágón innen nem igen láttam, de odaát Moldovában, valószínűleg általában el van terjedve a kerítésnek ez a fajtája. A kerítés szerkezete miatt nem lehet egyenesvonalú, hanem mindig zögűgös alaprajzú (1. 2. és 3. ábra). Minden szeglet pontján van hétéhét szemközt álló karvastagságú hosszú kerekrúd a földbe leverve. Ezek közé rakják azután a hosszú hasított deszkákat vagy rudakat, úgy hogy kiálló végeik váltakozva egymásra fekszenek. A tartó rudakat pedig fölül, néha közbül is, háncsból sodort kötéllel kötik össze. A kerítés ritkán magasabb az egy méternél, tartó rúdjai ellenben új korokban három akkorák. Ez azért van, hogyha a rúdnak földbe vert vége elrothad — a mi elég gyorsan bekövetkezik — újra meghegyezik és lejobb verik. A hegyezést és lejobb verést annyiszor ismételik, a míg a rúd hosszából tart.

4. ábra. Gyimesi kerítés.

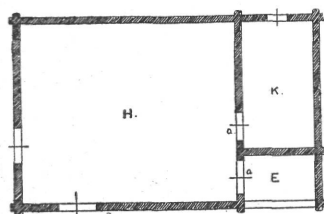
A gyimesi szorosba vezető vasút Lóvész állomása körüli hegyoldalakon már tűnedeznek fel jobbra-balra, meglehetősen elszórtan az olyan házak, melyek első szemléletre, az általánosan székelyház típus alatt ismert házaktól és így a szomszéd csikmegyei községek házaitól külalakra nézve elütnek. Csakhogy ezekben már nem székelyek, hanem oláh pásztorok laknak. E házak elhelyezése és alakja teljesen olyan, mint a gyimesi csángóház.

Első tekintetre is feltűnő a gyimesi csángóház. Feltűnő különösen kis méreténél és részben alakjánál fogva. Azt hiszem, azonban csak első tekintetre különböző, mert tüzetesebb vizsgálat után mindinkább arra a meggyőződésre jutunk, hogy a csángók háza a székelyháznak egy válfaja, melynek méret- és alakváltozásait a változott életviszonyok magyarázzák. A lakóház csaknem mindig sokkal kisebb a csűrnél. Minden egyéb melléképület, mint a disznóól, juhakol stb. szintén igen

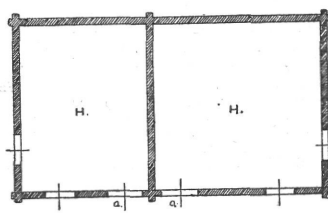
kisméretű. A háznak már a külső képe is olyan, hogy a magas meredek zsindeletető szinte agyonnyomni látszik a tiszta fehér alacsony házfalakat.

A ház *alapja* faragatlan termésköböl összerakott fal, melynek magassága a helyviszonyok szerint változik. Lapos helyen csak egy sor köből áll az, úgy hogy alig egy arasznyira emelkedik ki a földből. Az oldalvölgyek hegylejtőin azonban az alapfal, sokszor másfélméternyi is szokott lenni de csak az árok felé fekvő hátulsó házfal alatt, mert az ellenkező oldalon, ahol az eresz nyílik, mindig csak egy lépcsőfoknyi magas az. Az alapfal köveit sárral tapasztják össze, bevakolják és be is meszelik.

A ház *oldalfalait* egymásra csapolt, (régbben fészkel) fagerendákból építik össze. A gerendákat négy oldalon símára faragják s pontosan egymásra csapolják, úgy, hogy végük csak valamicskét áll kijebb a fal síkjánál. A falakat kívül-belül mindig bevakolják és szép fehérre meszelik. A vakolatot nem a székelházról ismert *bolhaszög* segítségével, hanem úgy erősítik meg, hogy ujjnyi vékony, szögletes *faléczeket* szögelnék sűrűn egymás mellé, rézsút a gerendafalra. Ezek tartják meg a vakolatot, alakjuk többnyire azon keresztül is áttetszik. A házfalak nyomottak,

5. ábra.

6. ábra.

Gyimesi csángóházak alaprajzai.

alacsonyak. A csángóháznak *ablakai* igen kicsinyek, méretük két-három-négy arasz körül váltakozik. Az ablakot kívül festetlen fakeret veszi körül és érdekes módon vannak vékony zsindeyléczek közé fogva az egyenlőtlen méretű apró üvegdarabok.

Az eresz felső gerendáján rendszeren az építkezés évszáma látható.

A tető magas, meredek hajlású, teljes *kontyfedél*. Szokatlanul nagy fazsindely (9. ábra) borítja azt hét-nyolcz sorban, amelyeket ujjnyi vastag és magasan kiálló faszeggel erősítenek az alatta levő léczekre. Különös képe van ilyen régi háztetőnek, amelyet félméternyinél is nagyobb és megfelelő szélességű zsindey és a sok száz hosszan kiálló szeg borít. A legfelső zsindey sor, mely a taréjvonalat képezi, gyakran ki van esipkézve, csak úgy mint a legtöbb régi székelházon. A gerincvonal két végén nyílik a füstlyuk, külön más nyílást e czélra nem igen készítenek, legfeljebb itt-ott felpeczelnek egy-egy zsindey t arra a czélra, így természetesen kéménye sincsen a gyimesi csángóháznak.

Az eresz felőli oldalon igen gyakori, a ház egész hosszában végigfutó, arasznyi magas és egy lépés széles, kövekkel vagy gerendával körülrakott és földdel kitöltött *padka*, mely mintegy a nyitott folyosót jelzi. De tornácoszlopot vagy körülkerítését ennek nem lehet látni sehol sem.

Belső beosztás tekintetében három háztípust sikerült megállapítanom. Régi

házakban többnyire csak egy szobát (*ház*) találunk (5. ábra), a mely főző- és hálólhelyiségül szolgál. A téglalap-alapú fabázat egy közfal két egyenlőtlen részre osztja. A nagyobb rész a *ház*; a kisebb rész újra kettőre oszlik, a nagyobbik a *kamara*, a kisebb az *eresz*. Az eresz elől teljesen nyitott és mindig igen kicsiny. Tulajdonképpen csak egy kis szélfogó előtér. Szélessége másfél-két méter, mélysége annyi, mint a szobába vezető ajtó szélessége. Az 5. ábrán *E* az eresz, *H* a

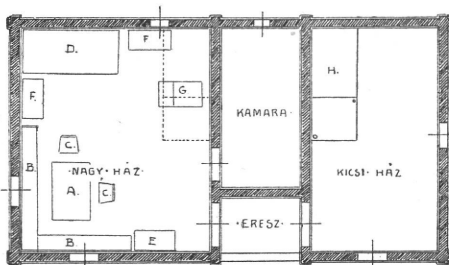

7. ábra. Csángóház. Gyimes, Áldomás-patak.

szoba, [*K* a kamara. Utóbbinak az ajtaja nem az ereszbe, hanem a szobába nyílik. Hátulsó falán levő apró nyílás világosságot juttat a szobába. A hiuba nem a kamarából, hanem az ereszéből járnak föl, létra segítségével. A *házat* két ablak világítja meg, az egyik az ajtóval szemben, a másik a saroktól egyenlő távolságban a hosszfalán van. A kamrát elválasztó fal mellett van a kemence vagy takaréktűzhely.

Újabb házakban majdnem kizárólag a következő beosztás található. A házat két párhuzamos közfal három egyenlőtlen részre osztja. A középső legkisebb rész keresztben újra kettőre van osztva. A kisebbik rész előtt van és ez

a nyitott *eresz*, a hátulsó rész pedig a *kamara*. Az ereszéből jobbra-balra ajtó nyílik a *nagy házba* és a *kis házba*. (7. 8. ábra). A nagy házban, az ablakok sarkában áll a két hosszú, festett, támla nélküli láda vagy pad *B*, előttük a festett asztal *A*, és két szék *C*. A túlsó sarokban az ágy *D*, mellette az egyik, lábánál a második láda *F*. A tálaló szekrény *E* az ajtó mellett áll. Az ajtó fala és az ágy mögötti

8. ábra. Csángóház. Gyimes, Áldomás-patak.

fal mentén, annak egész hosszában lóg a *gunyatartórúd*, horgokkal a mennyezeti gerendákra erősítve. Nagyon szépek ezek, a szobának két falát félig beborító szőttesek és hímzések. Sűrűn egymás mellé vannak kirakva, a nagyobbak alúl, a kisebbek a tetejére, széles hímzett sávjukkal kifelé fordítva. Uralkodó szín ezeken a piros, piros-kék és a barna. Végül még sok apró bolti selyemkendő lóg rajta, a melyeket a házbeliek temetésekről hozta haza ajándékképen. A szoba hátulsó falában van még egy kis ablakocska, de ez csak olyan házon található, a mely — mint az ábrabeli ház — háttal van fordítva az utca felé.

A kis háznak rendesen nincsen lényeges bútora, mert nem igen fér el benne egyéb egy pár kis széknél, egy pad és esetleg egy ágynál.

A szobák magassága az 1·80 és 2·00 m. között váltakozik. A gerendákra

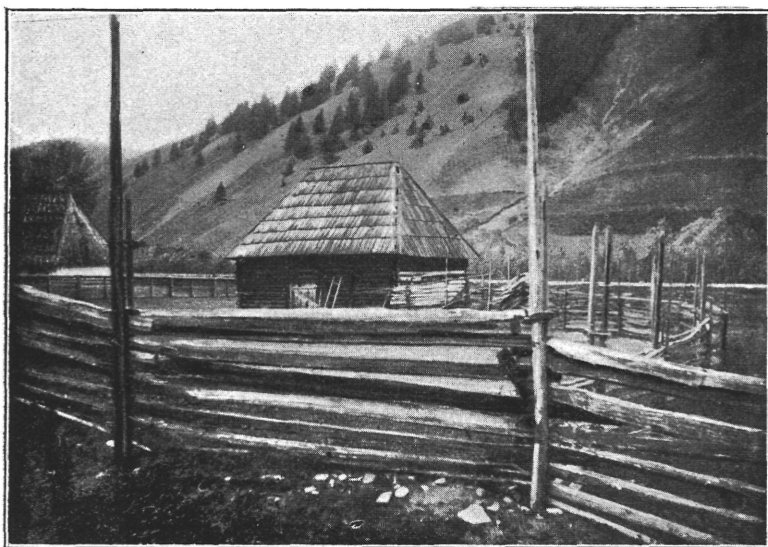
9. ábra. Csángóház. Gyimesbükk.

szögelt deszkák adják a mennyezetet, a padlója újabban deszkával padolt, régebben azonban csak vert agyagból készült.

Főzésre és fűtésre általában apró hasábalakú, magas lábakon álló gyári vastakaréktűzhelyet használnak. Ilyen van a 8. ábra nagy házában is (G). A kis házban ellenben olyan kemence (H) van, a milyent már csak ritka helyen, kevés házban lehet találni. A nagy házban is olyan volt (a hogy a pontozott vonal mutatja) de a ház gazdája, Görbe Péter a Györgyé. azt már régen kihányta.

Ez a régi kemence (12. ábra) tán legérdekesebb része a gyimesi csángóháznak. Kár, hogy divatja elmúlt, úgy hogy rövid idő múlva már nem lesz belőle, még mutatni való példány sem. Hossza 2·30 m., szélessége 1·20 m. és három megkülönböztethető részből áll. A tulajdonképeni fűtő és sütő kemence hasábalakú, másfél méter hosszú, 1·20 m. széles 80 cm. magas és sárból, agyagból készült. Elöl, a keskeny oldal alján van egy négyszögű nyílása, akkora, hogy a fahasáb könnyen beleférjen. A nyílás előtt van a *tűz helye*, a mely tulajdonképen

csak három-négy ujjnyi magas, négyszögletes agyagpadka, a melynek a fal melletti, külső sarkában van egy karvastagságú kerek faoszlop, a *gócz lába*. Ez tartja a *cserépfája* nevű fakeretet s azzal együtt a tűzhely fölötti kürtöt. Ez a 15 cm. széles és deszkavastagságú keret a kemence tetején a hosszoldalak szélére van erősítve s onnan rúg ki egy méternyire a tűz helye fölé. Egyik külső sarkát a góczláb tartja, a másik szabadon lebeg. A tűzhelypadka másik sarkában a kemence fala mellett, kívül áll a *guzsba*, melynek alsó hegyes vége a padkába vájt mélyedésben, felső vékonyabb kerek vége pedig a cserépfájából kifaragott és egy bádogdarabbal átfogott lyukban forog. Felső harmadán fűrt nyíláson keresztül van dűgva és vaszeggel megerősítve az üstöt tartó fogazott egyenes vasrúd, a mely egy körív alakú támasztó segítségével a guzsbára erősített fogasléczen feljebb vagy lejjebb

10. ábra. Csür. Gyimesközéplak.

állítható. A tűzhely felett, a fakeret szabadon álló részén emelkedik a *hornya* nevű füstelvezető kürtő. Alakja négyoldalu, felfelé egy keveset vékonyodik, alul egy méter 80 cm. széles és a kerettől a mennyezetig ér. Fűzfavesszőből fonott a fala, kívül-belül sárral van betapasztva s kívül, mint a kemence többi részét is, mindig szép fehérre meszelik. A kürtő felső végén természetesen a mennyezetbe vágott nyíláson át száll a füst a padlásürbe. A kürtő mögötti hely pompás meleg alvóhelyül szolgál az apróságnak télidőben.

Ez a régi kemence kétségtelenül közeli rokona a székelház csempekályhájának. A csángó csak átalakította és egyszerűsítette. Lehet azonban viszont az, hogy emez éppen a székel kályhának eredeti ősi formája. (Hogy a kürtő valamikor csempeből lehetett rakva, mutatja a *cserépfája* neve.)

Harmadik háztípus a 6. ábrabeli. Ez azonban úgy látszik a legújabb alakulás, mert régi házban ilyen beosztást seholsem találtam. Két szobából áll a ház és semmiféle mellékhelyisége nincsen. Egy ajtónélküli közfal választja el a két szobát,

a melynek külön-külön nyílik az ajtaja, közvetlenül, eresz nélkül, a szabadba. Két-két ablaka van minden szobának.

Az első típushoz csatolhatók azok a — ritkábban előforduló — házak, melyeknek fele lakóház, fele nyitott szin. Ezek is egy szobából, kamarából és ereszből állanak.

A csürt főösleges leírnom, mert az tökéletes mása a csiki szekelycsürnek. Azt már fõntebb említettem, hogy a csür mindig nagyobb, magasabb a lakóháznál, s ha udvartelken áll (11. ábra) és nem magányosan, távol a háztól (10. ábra), akkor istálló is van benne. Külön istállóépületet nem láttam.

Mint ahogy igen sok magányosan álló csürt lehet látni a szántóföldön vagy kaszálón, úgy gyakori az olyan lakóház is, a melynek nincsen semmiféle melléképülete.

11. ábra. Görbe Péter (a Györgyé) családja. Gyimes, Áldomáspataka.

Pinczét csak a legújabbban épülő házak alá tesznek. A sikon fekvő házak alatt egyáltalán nincsen, az oldalvölgyek meredekjén pedig a pinczét egy a hegy oldalába vájt, s zsindegyfedéllel vagy galyakkal befödött üreg pótolja. Leginkább a burgonya eltartására szolgál.

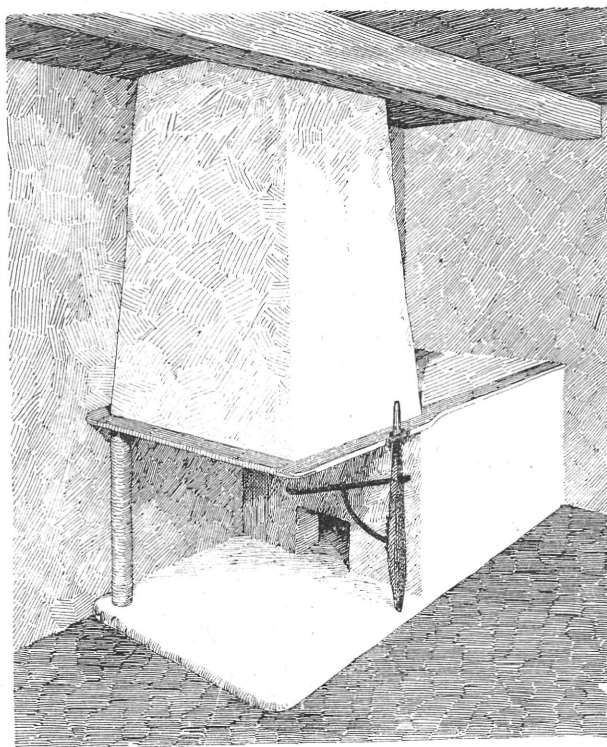
Az ivóvizet forrásokból veszik, lent a széles völgyben pedig sok a közönséges gémes kút, a mely olyan, mint a csikmegyei általában.

Székelykapú nincsen, talán nem is volt itt, csak itt ott lehet látni egyet-egyét, az is inkább újabb-kori.

Mint a háznak tartozéka, megemlítendő még a gyakran található *szabad tűzhely* is (13. ábra), a melyen a mosáshoz szükséges vizet forralják. Ez mindig bizonyos távolságban van a háztól (a szeles időben való tűzveszély miatt), de rendszeren a patak mellett. A hegyoldalból kiáznak egy kis félkör alakú helyet, s azt

kövekkel körülraják. Két-két villára összekötözött faág és a rajtuk keresztbe fektetett dorong adja az üstöt tartó állványt.

A gyimesi csángóház ily módon bár magában véve a székelháznak külön alfaja, mégis szoros rokonságban van a szépvízvidéki székelházzal. A megváltozott életviszonyok megváltoztatták a házat is, ez magyarázza pl. a lakóház kicsiny méretét is. Mikor a csiki székelyek elhagyták régi helyeiket és a hágón lassan átszivárogtak a Tatros erdő borította zöldpázsitos völgyébe, megváltoztak életviszonyaik is. Az azelőtt földműveléssel foglalkozók főleg állattenyésztők, pásztorokká, nagyrészt erdőmunkásokká váltak. Ez a változás természetesen meg-

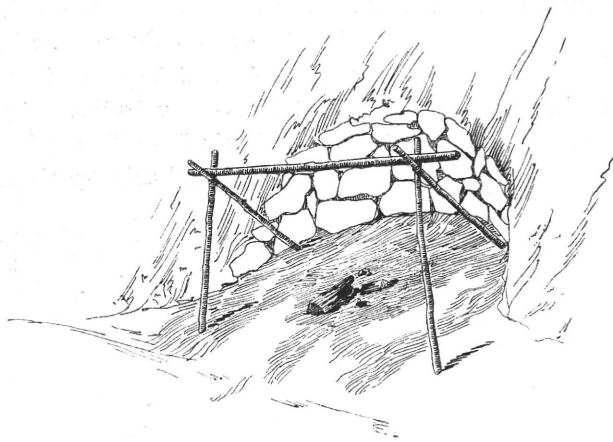

12. ábra. Régi csángó kemence.

változtatta a házzal szemben támasztható igényeit, a mi viszont megváltoztatta aztán a házat is. Másrészt nem lehetetlen az a föltevés sem, hogy a gyimesi csángóház jobban megtartotta a székelháznak ősi formáját, mert keletkezése óta — a legutóbbi időkig — nem volt annyira kitéve a haladó idő fejlesztő és átalakító hatásának.

A gyimesi völgyben tehát előbb építettek állandó csűröket, még abban az időben, mikor a szomszéd falvakból csak nyáridőben jártak át, s csak jóval később, a mikor mind többen s gyakrabban maradoztak ott télidőre is, kezdtek állandó lakóházakat is építeni. A szórványos, rendszertelen település magyarázza meg végül a háztelkek rendszertelen változatosságát és a lakóházak elhelyezését is. Mert, a hol először a csűr épült, bizonyára a telek legalkalmasabb pontjára, ott

már később nem válogathatták meg nagyon a ház helyét, annak akkor már a csűrhez kellett alkalmazkodnia. Tehát ez éppen fordítva történt, mint rendes körülmények között szokott.

13. ábra. Szabad tűzhely Gyimesen.

Hogy ez a szépvízvidéki székelyházzal való típus-rokonság miben és mennyiben jut kifejezésre a gyimesi csángóházon, azt majd máskor, ama vidék háztípusának ismertetésével fogom megvilágítani.

Cs. Sebestyén Károly.

A PALÓCZ CSALÁD OTTHONA.

Az ezredéves kiállítás falujában a „palócz ház“ nem volt teljes, részint azért, mert annak felszereléséhez rövid volt az idő, részint pedig azért, mert sokan voltak a beleavatkozók és a szükséges pénz sem volt elég.

Abban a hitben vagyok, hogy talán még ma sem végzek fölösleges munkát, ha leírom a palócz otthont, már csak azért is, mert tudomásom szerint eddigelé áttekinthető egészében leírva sehol sem olvastam.

A palóczok telepédési helyül rendszerint oly völgyet választottak, melyben az északi széltől lehetőleg védve voltak és a melyet bő forrásból eredő patak hasított.

Lakásukat mindenkor a patak partján, mezei gazdálkodás és baromtenyésztéshez szükséges épületeiket pedig annak emelkedettebb részén helyezték el.

Építkezésük mindig egyenes vonalban történt; csak ha a helyi viszonyok kényszerítették, akkor ragasztották hozzá a „pajtát“, mely aztán **F** alakot adott neki.

Egyenes vonalban — kezdetben fagerendákból rőtt, később földből vert, majd nyers vályokból rakott, ismét később sárral ragasztott kőből és égetett téglából — készített épületjük előrésze a patakra néző két, az udvarra néző egy ablaknyílással ellátva volt az úgynevezett: a „ház“; ez volt a családnak nappal

tartózkodási-, főző-, kenyérsütő-, fonó-, szövő-, étkező-, halotti tor-, keresztelés-, kendőlakás-, lagzi-, szóval: ünneplő- és mulatóhelye is.

A ház belső részének főbb alkotó részei:

1. A mestergerenda. Ennek két vége az „ágasfán“ nyugodott, hogy a zsuppal fődött nehéz tető az oldalzaton széjjel ne nyomja. A fedésre szolgáló zsup „bábu“ vagy „fecskefark“ nevet viselt s annyiban különbözött egymástól, hogy a fecskefark sima, a bábu ellenben gerezesen zárta a tetőzetet; a bábuval való fedést csak a jobb mód engedte. Az ágasfa egyike az épület homlokzatánál kint, a másika pedig bent, ott, hol a mestergerenda véget ért, volt a földbe erősítve fölállítva.

A mestergerendát bent a házban — tekintve hogy annak belvilágossága elég nagy volt — az ágasokon kívül még két, gömbölyűre faragott faoszlop is tartotta; ezek egyike az asztaltól nem messze, a másika pedig a kemence patkájának szegleténél volt fölállítva s az elsőt „baódoganyának“, a másikat „bálvány“-nak nevezték; a baódoganyára függesztették fel a nők, leányok ünneplő ruhájukat, a bálványra pedig a férfiak sallangos lószerszámjaikat.

A mestergerenda alsó részén főszegezett léczhézagba dugva tartották a kenyérszelésre szolgáló kést és az evéshez szükséges villát; oldalára volt felszegezve továbbá az a görény vagy menyét bőr is, melyben a gazda borotváját tartotta és a tokmány is ott függött; a gerenda felső lapján volt elhelyezve mindazon rovas, mely esetleg kölcsönadott pénzről, a bemért, kimért szemes terményről, az állatok létszámállományáról és a korcsmai hitelezésről tájékoztatta a gazdát, de ott volt elhelyezve a különböző motólla és imádságos könyv is.

2. A „kemence“; a ház hátulsó részében, az ajtóbenyílástól jobbra volt négyzetalakban megépítve, még pedig úgy, hogy először a legjobb minőségű agyagsárból s kőből készítettek 2 öl széles, $2\frac{1}{2}$ öl hosszú, 4 láb magas padot s mikor ez teljesen kiszáradt, erős fűz és más hajlítható vesszőből fontak a tetejébe ivezetet, azt ismét jól kigyúrt agyagsárral vastagon bevonták s az így elkészített üregben addig tüzeltek, a míg az egész tömeg, úgyszólván, egygyé nem olvadt; a midőn pedig meggyőződtek arról, hogy a kemence kívül-belül repedés nélkül immáron a legerősebb tüzelést is kiállja, belül újra kimázolták, de a mázolás már csak szalmatűzzel lassan égették ki.

A „Néprajzi osztály Értesítőjé“-nek ez évi első füzetében dr. Szilády Zoltán úr „Erdély régi tüzhelyei“-ről írt tanulmányában a „szikrafogók“-ra is kiterjeszkedett s ha feljegyzésem figyelmét ki nem kerüli, bizonyára szívesen veszi tudomásul, hogy a palócz „ház“ kemencéjének egyik nélkülözhetlen alkotó része a „cseresznyeg“ sem volt egyéb, mint a „kürteővel“ összekapcsolt „szikrafogó“; ez is vesszőből font, agyagsárral vastagon tapasztott alkotás vala, mely a kemence szája fölé volt erősítve, és a padláson hajlított kürt formában végződött, tehát füstvezető és szikrafogó egy darabban.

A palóczlakta vidéken gondos utánnézéssel több szegénysorsú házban alighanem még ma is meglehetne találni. A „cseresznyeg“ — palócz nyelven — nem az anyagot, hanem magát az elkészített tárgyat jelenti, s azt hiszem ez a legigazibb ősi elnevezése, tehát úgy a „captor“, mint a „cserény“ vagy „cseren“-től távol áll, mert ezek a szavak csak „vesszőfonadék“-ot jelentenek.

A kemence szája előtt az alap-padból a bálványig három láb széles padkát hagytak. A bálványtól pedig egészen a házba nyíló ajtóig az agyag-alapzatba beleillesztve széles, simára faragott tölgyfa deszka volt, úgy hogy azon kényelmesen lehessen ülni. Ezen lócza alatt a kemence alsó patkájába félkör alakú üreget is hagytak.

A kemence szája előtt levő padkát „*tyiszipaó*“-nak hívták. Azt hiszem, ez nem egyéb, mint: tüzelőpad, mert oda húzták ki a kemenczéből sütés előtt a tüzet s a gazdasszony télen-nyáron ott főzte az ételt.

A bálványtól az ajtóig húzódó ülőhelyet „*szap*“-nak nevezték; ennek fogalmi jelentőségét csak képzelem, de nem tudom; képzeletem onnan származik, hogy a koldusok is a „*szapon*“ foglalhattak helyet s a házban előbbre menniök nem volt szabad és abból a palócz közmondásból, hogy „*hívatlan vendeeznek szap alatt a helyi*“; s mert a gazdasszony a szemetet a szap alá söpörte, odadobott minden tört tárgyat, rongyot, sőt a mázoló fazekát is ott tartotta; azt kell következtetnem, hogy a „*szap*“ fogalma nem lehetett valami kellemes állapotjelző.

A „*tyiszipaó*“ fölött volt a fentemlített „*csérésznyeg*“, tehát vesszőből font, agyagsárral tapasztott alkotmány, mely a kemenczéből kijövő füstöt fölvezette a padlásra. Télen, ha a kemence melegét kimélni kellett, ezt a nyílást „*gyugaóvaó*“ dugták be. A kemence szájától balkézre falba vájva volt a „*fülke*“, melyben sót tartó faszelence állott; tehát a gazdasszony a sót, mint jó katona a puskaport, mindig szárazon tartotta.

A kemence tetejét elég tágasra és laposra idomították; télen ott játszottak és aludtak a gyermekek, rendszerint a tökmagot is ott szárították, mely nem csak a gyermekeknek, de a felnőtteknek is csemegeül szolgált s ha nagyobb mennyiségre gyülemllett, nagybőjtben olajat „*ütöttek*“ belőle.

Ily „*olajütő*“ majdnem minden palócz faluban volt egy, még pedig eléggé jövedelmező; sajnos, a nép e saját alkotta kezdetleges gépének alkotó részeit s azok elnevezéseit már nem ismerem és nem tudom; pedig nagyon érdekes volna tudni oly czélből, hogy mai gépeink egyes főbb részeit magyar szóval is megtudnók nevezni.

3. A házba nyíló „*ajtal*“ (ajtó) mindig baloldalon, az asztallal szemben volt. Az ajtónak záró és nyíló részét, a míg az kívülről madzaghuzóval nyitattott: „*kallantyú*“-nak, később midőn már fafogantyúval látták el, „*kilincs*“-nek nevezték; s hogy az ajtókilincs milyensége bizonyos boldogító érzésnek indító oka lehetett, azt eléggé igazolni látszik a következő versecske is:

Ha jeen nekem száz forintom vaóna.
Ajtalomon reez kilincsem vaóna,
De mer nincs, fakilincs,
Mit téheték raóra,
Madzag a haúzója.

Az ajtó háta mögött volt a „*tálas*“, „*kanalas*“ és „*dagasztaó*“, ettől kezdve környöskörül a ház falazata mellett egészen a kemence patkájaiig szilárdan elhelyezve, húzódott a „*laócza*“, ez alatt voltak a költő rekeszek vagy kosarak, melyekben a ludak, tyúkok ülték a tojásaikat.

4. A háznak a kemenczével ellentétes szögletében állott az „asztaó“, melyről abroszba takarva, a kenyér sohasem hiányzott, s melyből — lépett légyen be a házba bármily rangú, rendű idegen — a gazda, vagy gazdasszony e szavakkal: „tyisztéllyeé mé, szellyeé ked ésszelet kényéret“ meg ne kínálta volna, és bizony sértésnek tartották, ha bármily keveset is nem szelt volna belőle.

5. Az asztallal ellenoldalon volt a „szátva“, melyen a családhoz tartozó asszonyok és eladó leányok szőtték a család minden tagjának fehérenműjéhez szükséges vásznat. A szátvának főbb részei: *zugaó, felhajtáó, szoritaó, páczika, borda, osztáó, vátaó*, (innen némely helyen, különösen a székelyeknél az „osztó-váta“ elnevezés); mellékeszközei: *cseő, cseőlleő és motaólla*. Huszonnégy főkender képezett egy „*kilát*“, a vászon 12-tes, 16-os, 24-es és négynyistes volt. A szövésre szolgáló fonal egy darabjában volt 12 *pászma*, egy pászmában volt 40 *ige*, s egy igében *három szál* fonal. Ha azonban várományos asszony volt a családban, akkor a szátvát kivitték a házból, s ennek helyére fölállították a „*sátort*“, ilyenkor mindaddig, a míg a szülő anya feküdt, csend és ünnep volt a házban.

Minden palócz anya — ha leánygyermeké született — „*sátorlepedő*“ készítésére irányította legfőbb gondját, mert ez volt a majdan férjhez menendőnek kelengyéje között a legbecsesebb tárgy, s nemzedékről szállott nemzedékre. Az ily sátorlepedőtől tulajdonosa csak a végső szükségben, de ily esetben is akkor szokott megválni, ha családjának magva szakadt; ezért aztán még ma sem tartozik a nagy ritkaságok közé, a 100, 150 esztendő sátorlepedő.

6. A ház nélkülözhetetlen belső tárgyai voltak még: a „*beőcseő*“, „*űcsik*“, „*állaóka*“ és „*járaóka*“. A házat folytonosságban követte:

b) a „*pítvar*“, ebbe az udvarról nyíló ajtón jártak be; itt tartották *rocskában, dézsában, korsóban* és *kancsóban* az inni és főzni való vizet; a rocska mellett volt a fából készített „*mericske*“, mely a mai bögrét, vagy poharat helyettesítette; innen jártak föl a padlásra létrán; itt volt rakásba rakva a csatló kötél, csatló, kerékkötőláncz, kötőfék, szarvazdó, ásó, ortóka és favágó fejsze. A pítvarból nyílt:

c) a „*komra*“; ez volt az asszonyok és eladó leányok háló helyisége még pedig duzzadt ágyneműekkel megrakva; itt volt a tulipántos láda, a szekrény, kenyérrács és a család minden tagjának rubaneműje, sőt pénze is elhelyezve. A komrától fallal teljesen elválasztva, az udvarról külön bejáratallal következett:

d) az „*estallaó*“, ennek felszerelési tárgyai; pallaó, jaszáó, rács, hányaó, rakodaó, villa, saroglya, húzaó és sépreő. Ezt követte legtöbb esetben önálló tetőzet alatt a tágas

e) „*pajta*“; ez mindig két részre volt osztva, és pedig nyitott részre, hol lovakkal nyomtatták vagy csépeltek a szemes terményt és szórták a szemet; a másik rész három részre oszlott és pedig az úgynevezett „*rakodaó*“-ra, melybe már a tarlón kiválogatott s vetni valóul szolgálendő kalászos gabonát rakták; e mellett volt a „*szemház*“, hova a kinyomtatott vagy csépelte szemet helyezték s végül a „*szerház*“, hova a gazdálkodás különböző ágaihoz tartozó szerszámjait: villa, gereblye, lapát, továbbá ekéhez, kocsihoz s egyéb házi eszközökhöz már egészen, vagy félig elkészített alkatrészeket tartották.

A ház, pítvar, komra, estallaó előtt elterülő térséget nevezték:

f) „udvar“-nak, az udvaron volt lehetőleg a ház ablakával szemben az „élees“ (éléstár, hambár), ebben volt elhelyezve a „nasszúszeek“, melyben az „élet“ (gabona), e mellett a „kisszúszeek“, melyben a liszt, a másikban szalonna, füstölt hus, zsír, tojás, szóval a mindennapi ételmezéshez szükségesek voltak elhelyezve; ott raktározták el a zsákot, ponyvát, dunnahajat, fonalat és a kidolgozott kendert is. Az éléstár kulcsa csak a gazdasszonynál lehetett. A hambár mellett volt a „Feeszér“, ennek előrése nyitott volt s ez alatt helyezték el a főzéshez, kenyérsütéshez szükséges aprózott fát, itt volt a „vonaószeek“ is.

Az udvarnak megfelelő alkalmas helyen volt a „kút“, ennek tartozékai: ágas, gém, ostor, védér és vályó; félrébb eső helyen volt a „favágataó“, ennek tartozékai: tuskaó, ék, bunkaó, fejsze, fűreesz, szekerczé és baóta; másik alkalmas helyen volt a „mallaó“, e mellett a tilaó és töreó. Az eke, koci és szekér munkaidőben az udvaron, munkaszünetléskor a nyitott pajtában állott.

Az eke alkotó részei: szarv, talp, kaórmány, nyútaó, gerendely, csoroszlya, ereszteó, gúzs, patying, üsztöké és talyiga.

A koci és szekér részei: tengely, nyútaó, csipteteó, ág, rúd, alsaó, felső vánkus, fergetyü, rövid, hosszú aódaó, löcs, fűrheecz, kas, saroglya, vendégoldal, nyomórúd és kerek, ennek részei: agy, külleó, folyaó.

A koci vagy szekér vas részei: derékszög, marokvas, puska, ütközó, pengeókarika, ráf, köteó és csatlaó láncz.

A háztartás faeszközei: teknyeó, szita, rosta, mozsár, zsetár, köpülleó; cserépedényei: fazék, sírány, köcsög, csupor, bégre, tá, tányér, kossaó, butykos, kancsaó.

Eledelének nevei: tyúklee, csiklee, bablec, kisé, czibereó, csik, haluska, gancza, tekercs, ferenteó, beelés, bodak, vakaraó, lángos, görhe, lepeen és bábasütt.

Dr. Szilády Zoltán úr becses tanulmánya a „Lepénysütő“ kölapot is említi, s ezzel kapcsolatosan az ősember ételének miként való elkészítésére is kiterjeszkedik; ez szolgálta nekem indító okot arra, hogy a palócz egyik ősi eledeléről itt én is megemlékezzem.

Ha a rozs szem kalászában már annyira érett, hogy tejelségét fölszivta, de újjal még könnyen szétnyomható, a palóczgazdasszony ki megy a vetett táblára, s annyi kalászt arat le, a mennyit éppen szükségesnek lát, azt háton haza viszi, hol a tűzpadon (tyiszpaón) szárazgallyból tüzet éleszt, a kalászt csomagokba köti, s a tűz lángján addig pörköli, míg a kalász toklásza le nem ég, s a szemek duzzadtá nem válnak, aztán tenyerei között kimorzsolja fateknőbe vagy cseréptálba a szemet, szeleléssel minden törmeléktől gondosan megtisztítja, jól megtört sóval behinti, famozsárban megtöri és az így nyert pépet-kováaszt jól kidagasztja; ebből aztán ökölnyi nagyságú gömböket alakít, s azokat, mint a krumplit szokás, tyiszpaó parázs tűzben megsüti. Saját szememmel láttam azt is, hogy az egész kovász mennyiségből egyetlen vastag nagy lepényt készítet s egészben sütötte meg.

Az ily ősikenyér elkészítésénél főkéllék: 1. hogy a rozsszem megérett ne legyen; — hogy pörkölésnél füstöt ne kapjon; — 3. hogy a tészta ne a csupasz padra, hanem ízzó üszökre legyen helyezve, — 4. hogy úgy fölötte, mint alatta egyenletesen legyen a parázs; végül 5. hogy sem rövidebb, sem hosszabb ideig ne legyen a tűzben, sem mint a sütés kívánja. Persze, mindezek ellenőrzéséhez a palócz asszony gyakorlati tudása szükséges.

Ez az a „*Hamúból sült bodak*“, melyről a népmesékben oly gyakran történik említés.

Melyik most már az ősebb? A kölapon sült lepény-e, vagy a hamúban sült palóczi bodak? Elöttem úgy rémlik, hogy ez utóbbi; mert a vadon termő rozs e földön még az embert is megelőzte, és száz meg száz mese beszél róla.

A palócznak ma is a legkedvesebb állatja a ló, legszívesebben nevezi pedig: *tündérnek, rávónak, fecskének, csillagnak, keselynek, hókának, betyárnak*; — igazvónó szarvasmarháját: *csákónak, darúnak, bimbónak, piróknak*; — tinó-binó jószágának nevet csak akkor ad, ha az már másod- vagy harmad füre megy, addig csak „*boczi*ka“ bizony az; — disznáját *kan, emse, ártány, malacz, vagy pusi* néven ismeri; — szárnyas állatai között a ludat „*eőke*“-nek, a libát „*papaj*“-nak nevezi és „*hajla*“ szóval riasztja; a libapásztor, ha észre veszi a ragadozó közeledését, ezzel az énekszóval riasztja:

Hélya, hélya lakatos,
Látom lábad ripacsos,
Csöllőre csattogóra.
Ángyom ablakára . . .

és a libapásztor — ki rendszerint 10—12 éves leány vagy fiu — e hangos énekét megértik úgy az eőkék, mint a papajok, futva, repülve köréje csoportosulnak s törekszenek a veszedelemtől menekülni, de azért nem egyszer megtörténik, hogy a hélya villámgyorsan lecsap s a libapásztor orra elől ragadja körmei közé a libát, aztán elszáll vele a legközelebbi erdő felé. — A tyúk fiatalja „*csire*“ és „*hess*“ szóval távolítja.

A család szervezete.

A XIX. század első felében még sok palóczi család volt olyan, mely 50—60 tagot számlált, s ha több önálló családra szakadt is, egy „*had*“-at képezett, mint például a „*Lantos*“-i, „*Dudás*“-i, „*Andó*“-i, „*Zagyi*“-i, „*Derján*“-i stb. had.

Minden egyes családnak a „*gazda*“ volt a feje, ez intézte, kormányozta a család vagyonát, irányította a mezei gazdálkodást és állat tenyésztését; adott, vett; nem dolgozott, hanem korlátlan joggal parancsolt. A család nőtagjait „*fehér cseleed*“-jének, a férfiakat pedig „*feherfi cseleed*“-jének nevezte. A belső háztartás szintén korlátlan rendelkezője a „*gazdasszony*“ volt.

A család tagozata.

Gazda, gazdasszony, nagybátya, bátya, testvér, vő, meny; a vő feleségének öregebbik fitestvérét „*sógor*“-nak; öregebb nőtestvérét „*ángyom asszonynak*“, távolabbi nőrokonát „*neeneem asszonynak*“, a nő férje öregebb testvérét „*nagyobbik uram*“-nak, fiatalabbik testvérét „*kissebbik uram*“-nak nevezte, s nem tartozott a ritkaságok közé, hogy ugyanazon egy családban volt a „*nász úr*“ és „*nász asszony*“ is.

A család férfi tagjai ruházatának elnevezései: *kalap, süveg, szűr, bunda, ködmön, dolmány, újas, mellény, hunya, nadrág, csizma és bocskor*.

A férjes nők ruhaneműi: *féketeő, ingvá, kendő, szoknya, kéczéle, ganga,*

köteeny, ménte. A leányok hajviselete: *sémérintés, kahaó*; — ékszereik: *párta, garályis, üst-tompak, reezgyüreő*; gyermek ruhanemű: *péndél, ing és viganó.*

A palóc férfi és nő kalendáriumbeli keresztnevét családi életében nagyon ritkán használta, sőt még ma is csak akkor használja, ha hivatalos ügyben kell vele élnie; éppen ezért szükségesnek gondoltam ezt is följegyezni, annak megjegyzésével, hogy a palóc anya mindaddig, míg gyermeke a járást meg nem tanulta, tehát két éves koráig, kereszt nevén soha sem szólítja vagy nevezi, hanem csak „szivem“, „lelkem“, „angyalom“, „galambom“ becéző szóval illeti.

A keresztnevek közül csak azokat jegyeztem föl, melyek a palócoknál leggyakoribbak és legkedveltebbek.

A névalakulás egyszersmind korjelző is:

Női nevek:

Kor	Anna	Borbála	Cziczelle	Erzsébet	Judit	Mária	Verona	Teréz	
2 évtől 5 évig	Annska Annuska	Boriska	Cziczi	Eőzsike	Judka Judika	Marika	Verka	Terike	
5-től 10-ig	Ancsa	Borka	Cziczeő	Eőzsi	Judi	Mari	Veronka	Terka	
10-től férjhez- mentig	Náni	Bora	Cziczél	Erzsók	Judi	Mari	Vera	Tera	
Asszony	Panni	Borcsa	Cziczélle	Eőzsi	Juda	Maresa	Veron	Tera	
45-től	Panni nene	Bora nene	Cziczeő nene	Eőzsi nene	Judi nene	Mara nene	Vera nene	Tera nene	

Férfi nevek:

Kor	Albert	András	Antal	Bálint	Gáspár	János	József	István	Mihály
2-től 5-ig	Berczike	Andrika	Antaóka	Balyika	Gazsaó	Janika	Jozsoka	Estyike	Misike
5-től 10-ig	Berti	Andri	Anti	Balyi	Gazsika	Jancsi	Jozso	Estyi	Miska
legénykor	Berta	Andris	Antus	Balyi	Gazsi	Jani	Jóska	Estaók	Misa
Férj	Bera	Andris	Antus	Balyi	Gazsi	Jano	Jóska	Estaók	Mihá
45-től	Aubert bátya	Andris bátya	Antaó bátya	Balyi bátya	Gazsi bátya	Jancsi bátya	Jóska bátya	Estaók bátya	Misa bátya

A nő, ha pártában marad, egész életén át, még ha száz esztendőt élne is, megtartja leány nevét.

Az elaggott s munkaképtelenné vált nő a család minden tagja által csak „anyaó” néven nevezetik.

Az elaggott s munkaképtelenné lett férfi az „apaó” nevet veszi fel, s így a palócz férfi és nő kalendáriumbeli keresztnevét csak a halotti anyakönyvben nyeri ismét vissza.

Pintér Sándor.

Erdély régi tűzhelyei. (Pótlólagos megjegyzések.) A régi tűzhelyek tárgyi néprajzával a hazai szakirodalom nagyon kevésbé foglalkozott. A mit ezekből kutatás közben föltalálhattam, arra ily című czikkem során hivatkoztam is. Nem említettem ott Bünker dolgozatát: *Herde und Öfen in den Bauernhäuser der Budapester Ausstellung.* (Zeitschr. d. Vereins für Volkskunde. Berlin, VII. 1897.) Ez a czikk az ezredéves kiállítás falujára támaszkodik. A falu házaiban látott tűzhelyeket ismerteti a ház-örök szóbeli magyarázata alapján. Szerinte a matyó istálló tűzhelye a legősibb hazai típus, a melyen szalmát tüzelnek és a mely hasonló lehet a nomád ősmagyarok egykori tűzhelyéhez. Bünkernek nem volt alkalma arra, hogy a lepénysütőt és a bujdosót megismerje. Dolgozatom anyagából csak a csikszentdomokosi cserepest ismerteti röviden „kaminartiges Ofenherd” néven, mint a fűtés, főzés és világítás eszközt. Megemlíti a toroczkói lapos tetejű tűzhely-kemenczét is, a melynek föelőnye az, hogy a sütőkemencze benne van, s így nem kell sütéskor a szobát túlhevíteni.

Hogy Bünker dolgozatát nem használtam föl, annak oka elsősorban az, hogy nem az illető falvakban, hanem mesterségesen kiállított tárgyakon végezte följegyzéseit; másodsor az, hogy a hazai kemenczéket fejlődéstani sorozatba igyekszik kapcsolni. Ez a törekvés sok ok miatt lehetetlen; népeink származása sok külön forrásból indult ki, tehát tűzhelyeiket sem vezethetjük le monofiletikusan.

Nem kétséges, hogy a tűzhely tanulmányozása még sok újat és ismeretlen deríthet ki hazánkban és erre nézve minden érdeklődő olvasótól minden tárgyi-lagos megjegyzést és adatot köszönettel fogad.

Dr. Szilády Zoltán.

HONT VÁRMEGYEI ENGOBE-KARCZOLÁSÚ AGYAG-EDÉNYEK, (SGRAFFITÓK).

Belluján és Berencsfalván két tót szomszédos községben Hont vármegyében régi időktől fogva éltek gerencsércsaládok, kik nemcsak közönséges konyha-cserépedényeket készítettek, hanem az engobe-karczolásban (sgraffitóban) is nagy ügyességet tanusítottak. Az czifrásan díszített kancsóik („*rajsované krčahy*”) messze földön nagy hírnek örvendeztek. *Fényes Elek* könyvében (Magyarország leírása, Pesten 1847) is ezekre czéloz, azt mondván, hogy Belluján kapós cserépedényeket készítenek. A múlt század hatvanas éveiben Berencsfalván még 14 fazekas működött, kik azonban a következő idők folyamán, miután mesterségük

a megélhetéshez elegendő keresetet nem nyújtott, lassan napszámosokká lettek. Belluján ugyanakkor, még vagy hat mester dolgozott. Az utolsó Laczó János 1889-ben halt meg, a ki mesterségét holtig el nem hagyta. Az ősz mestert a falu felső végén fekvő „páleniczáján“ (kemenczében) 1886-ik évben meglátogattam s ez alkalommal nyertem az itt közölt adatokat.

A czifra edények készitési módja mind a két faluban egyenlő volt. A levegőn szárított edényt vízzel gyéritett fehér agyaggal leöntötték, mely rétegbe megszáritása után a virágok konturáit s a feliratokat hegyes fadarabkával vagy vékony tollszárral karczolták be („*narajsovali*“). Ezen kikarczolt konturákba barna festékbe mártott ecsettel avagy tollszárral ellátott szaruval („*rožok*“) vagy alkalmas edény-

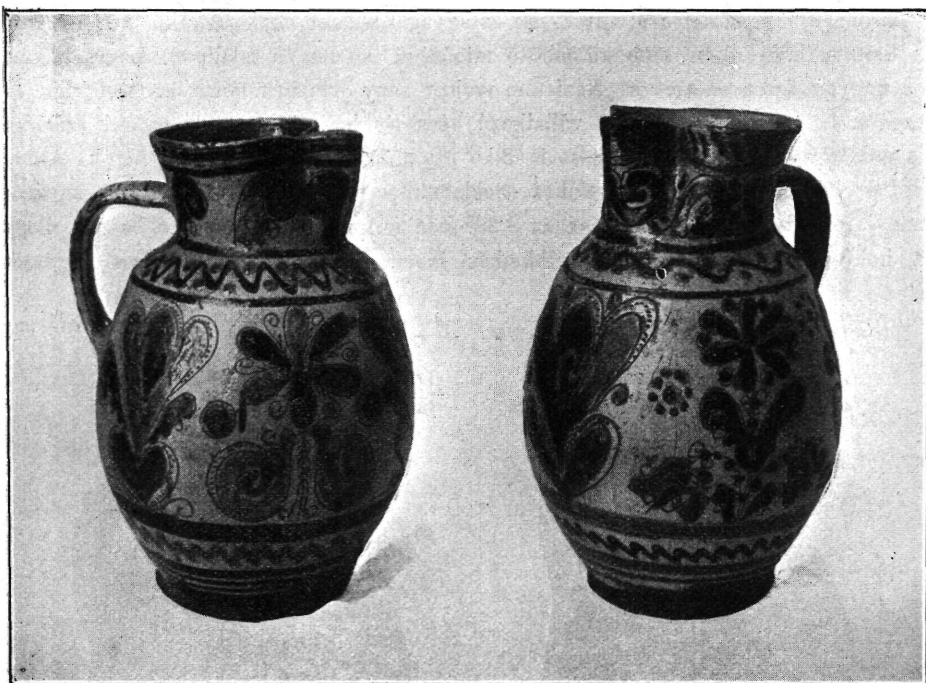

1. ábra.

nyel (kannával) kitöltötték („*zapušfali*“), maga a virágokat pedig zöld, piros vagy sárga festékekkel bemázolták („*pomazali*“). Ennek utána az edényt kiégették, aztán ólommal bevonják („*ogledili*“), illet pedig tisztára („*na čistno*“) való kiégetés végett másodszer kemenczébe rakták.

A czifra edényeket gyakran az első égetés után még egyszer díszítették a mennyiben festőkannából zöld festékkel a virágokat domborúan megcseppentették („*kropkovali*“—*pokvapkali*).

A bellujaiak sárga agyagjukat a községi telken „Na Makoviskách“, a fehérét (kaolint) az evang. plébániai legelőn „Pod Bátovskou Horou“ ástak. Innen vitték az engobe-hoz való mezőpátot is. A fehér agyagot a „Cotane“ nevű árkos mező is szolgálta nekik. Ezt az agyagot a bellujai gerencserek a vidéki kályhásoknak is elárúsították. A berencsfalvi fazekasok az agyagot a „Medri Potoky“ telken találták,

2. ábra.

3. ábra.

azonban többnyire „Bohojo vršek“ nevű dombról vagy a koburgi uradalomban fekvő „Bárdiková“ nevű telekről vitték. Ez az agyag rosszabb minőségű kaolin. Azonban a Szitnya hegy alján több különböző minőségű kaolin ér található. Legvastagabb és nagyon finom rétegek a „Nazlatom vrchu“ hegy oldalán találhatók. Annak idején ezen a helyen valami élelmes vállalkozó bécsi és holicsei porcellángyárak számára is ásátatott s mint emlékéül most is 30—50 méternyi mélyedések láthatók. A mai erdőőr lakása akkoriban iszapolóház (Schlamnhaus, šlamovna) volt, a hol az agyagot nagyjáról felmosták. Schwartner az 1798-ban írt statisztikájában azt beszéli, hogy a holicsei gyár angol agyag cikkeihez innen évente 5—600 mázsa agyagot

4. ábra.

hozott. Fényes is említi, hogy a finom porcellánfeldet a Szitnya hegy tövéből messze vidékekre hordják.

A leöntést (engobot) fehér agyag és apróra tört földpát keverékéből állították elő.

A díszítési színek; zöld, piros, sárga és fekete (illetve barna) voltak. A zöld festék előállítására Selmeczbányán a kammerhofból „pruoha“ név alatt rézoxidulérczet hoztattak; melyhez még üstverő port („kohlárské piliny“) keverték. Fekete és barna szín a bakabányai és bátfalvai fekete (mangan-superoxidult tartalmazó) és barna (vasoxid) agyagból készült.

A mázat (ólommázat) is Selmeczbányán a felső kohóban (galenitet) hordókban vásárolták.

A díszített edények alakjuk tekintetében három félék: 1. széles korszók kiöntővel („džbáný gambáče“); 2. szűkebb korszók egyenes nyakúak („krčabo hrdláče“)

5. ábra.

6. ábra.

7. ábra.

8. ábra.

3. szűknyakúak dűgóra („hrkáče“). Ezek mind nyakukon és hasukon sgraffitos konturájú színes virágból s más czifraságból álló díszítésekkel ékeskednek. Az egyes virágoknak és czifraságnak nevei voltak: rózsák, („ružé“) tulipánok („tulipány“), álmák és pedig granát almák (jablká), görbecskék („krivinky“), forgocskák („otáčky“) szivecskék („srdečka“). l. 1—8. á.

Nagyon kedveltettek a különböző feliratok; jeligék, mondások, alkalmas versek. Ezek leginkább az edény nyaka körül el voltak helyezve, azonban a nagyobb versek az edény hasán német (sváb) betűkben. Keletkezési év számai közönségesen a fül alatt találtatnak az idáig fentartott edények szerint 1774—1885-ig érnek.

Magasságuk 23—30 cm., a legnagyobb szélességük 14—21 cm. közt változik s körülbelül 2—6 liter folyadékot fogadnak be. A korsók, azt mondhatni, kizárólag bor vagy más italok tartására szolgáltak, azért felirataik is e téma körül forognak. A feliratok a következők:

Hojže, nuže mili žbanečku
Obweseliš každu wernu dušičku
Anno Domini: 1793.

Kdo pige hodnge po nocj píska
Ten wečnú Odplatu od boha zjska
Roku 1870.

Pime chlapei, pime wino
nak wodička teče mimo
ket sa wina napigeme
na wodičku zabudneme
Tento kréach ge spraweni roku 1885.

Čižmári, musite weseli byti
kadyž chcete z tohoto džbanečku piti.
Roku 1806.

Kredyt zomrew bork nežige
kdo nema penazi nak nepige

Kdo rad pige wina mnoho
potrati rozum od toho.

Krčiašku mili
wždy byvag plny
tak ta budu radi mať
a rukama obgimat.

Pime prátele vesele
gešte nam krémár nalege
a bude z radostou behat
plne poháre nalievať
a bude geho pesnička
že ge už prázdna sklenička.

Kdo zomrel ten nežige
kdo nema peňazi nak nepige.

Az igen díszes korszokat mestereink csupán megrendelésekre készítették. Árúk akkoriban 10—30 kr. volt. A többi cserépedényekkel azonban vásárra jártak Gyöngyösre, sőt Szarvasig is.

A korszós mesterek egyébként ruhájukban a község többi parasztjaitól nem különböztek. Mesterségük mellett földműveléssel is foglalkoztak.

A két község fazekasainak czéhük s általában semmi szervezetük nem volt, más szomszédcezhékkel összeköttetést nem tartottak. Sochán Pál.

ŐSFOGLALKOZÁSI DOLGOK MÁRMAROSBÓL.

Hazánkra vonatkozó tárgyi-néprajzi ősméreteinknek majdnem minden ágában igen örvedetes haladást tapasztalunk, az egy ősfoglalkozási csoport kivételével. Igazság szerint, ennek is csupán egyik részére vonatkozik ez, t. i. a primitív vadászatra. Ez azonban a művelődés rohamos haladása és bizonyos irányban való pusztítása következtében éppen erre a részre vonatkozólag a legkönnyebben érthető és menthető. Pedig hazánknak eldugottabb helyein még mindig él az ősi örökségnek egy-egy ilyen emléke és — a mint az Mármarosnak a Talabor folyó völgyében tapasztalt, alább következő dolgok igazolják — még mindig akad följegyezni való.

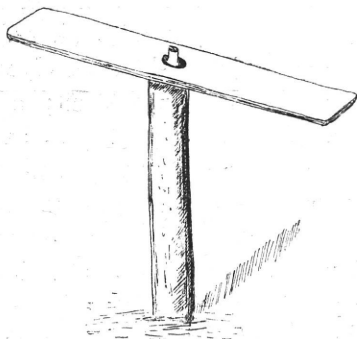
I. Pásztorélet. Vadászat.

1. *Tűzcsiholás aczél nélkül.* A mai olcsógyűjtős világban már csak az öregebbek emlékeznek a tűzgerjesztésnek arra a módjára, a mely 20—30 évvel ezelőtt Mármaros rutén lakossága között még széltében divatozott. Emléke a Talabor völgyében máig is mindenfelé él, de mivoltát alig egy-két ember tudja már. *Eleven tűz*-nek (*žyvá vatra*) hívták az aczél és kova nélkül, csupán egy darab tapló segítségével gerjesztett tüzet, a mi is így csinálódott. 1·20—1·40 m. magos, eléggé vaskos bükkfakarót függőlegesen ütnek jó keményen a földbe, tetejét megcsapozzák. A csapra reávonnak egy vízszintesen fekvő, 3—4 m. hosszú száraz fenyő-dráncját. Ennek közepén levő nyílása, a melylyel a csapra rávonódik, valamicskével bővebb, mint a mekkora a csap vastagsága, úgy, hogy a csap meg a nyílás széle közé egy darabka tapló még belészorulhasson. A taplót jó keményen tömködik meg, hogy a nyílást egész szorosan kitöltse. A *T* alakú alkotmányának felső részét aztán ketten kétfelől vízszintes síkban forgatni kezdik. Addig lépdelnek vele körbe-körbe kettesben, a míg a szorosan megfeszülő tapló az állandó súrlódástól átmelegszik s végül meggyullad. (1. á.) Lázi, Kolocsáva-Horb, Negrovecz, Imsád és Szinevér juhászaik mindig is így csinálták az *első tüzet*, valahányszor tavasszal fölhajtották juhaikat a havasba, még hogyha aczéljuk és kovájuk is volt bőrtüszőjükben. Ennek a tűznek sohasem volt szabad kialudnia, mert különben betegség és egyéb veszedelem éri a nyáját. Az egyik juhásznak — *vatraš* — különös tiszte volt, hogy a

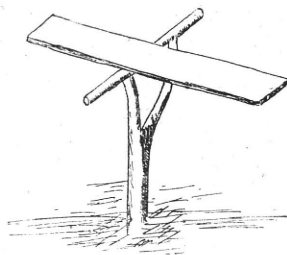
tüzet folyton megújítsa. Megrakták pedig ezt a tüzet fölvonulásuk első napján az akol (*okul*) bejáró nyílásának egyik czölöpe alatt; az egyik juhász anyaszült-meztelen fölterpeszkedett a bejáró két czölöpére, társai pedig ez alatt a róduszi szobor alatt egyenkint terelték be éjszakára s vették számba a juhokat.

Taplójuk pedig kétféle volt: a bükkfa kérgén növő, kívül levő gombából való (*vakeli'ja*) és a reves fa belsejében növő (*čirj*). Mindkettőjük készítésének módja ez volt. Egy napig vízben, egy napig meg forró lúgban áztatták, súlyokkal jól megverdesték, azután kifőzés okáért forró hamu alá pislákoló tűz mellé rakták. Kifőzés után megszáritották, súlyokkal, avagy egyéb, fából való ütőszerszámmal addig ütögették, a míg olyan puha nem lett, mint a moha. (Alsókalocsa, Havrylj Vaszily 70 éves egyházi és Derbák Juro 50 éves juhász bemondása).

2. *Farkasverem* (zapadnycja). 2·50—3·00 mélységű, három méter átmérőjű gödörbe villásan elágazó erős karót függőlegesen ütnek le; ennek

1. ábra. Tűzgyújtás aczél nélkül.

2. ábra. Farkasverem karója.

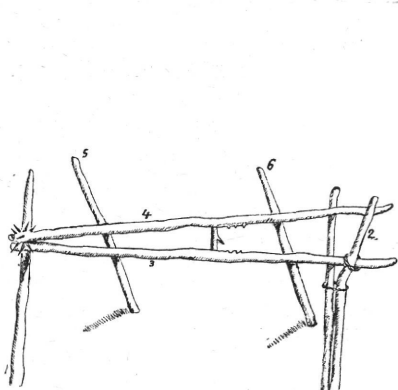
tetejét mindkét végén harántosan kivölgyelik, úgy, hogy ebbe a völgyelésbe vízszintesen beléfekhetik az egy arasz hosszúságú simára kicsiszolt, vasos, hengeralakú fadarab. A hengeren ismét keresztben fekszik a 2·50 m. hosszú csapódeszka, a melynek egyik és pedig a bejárás felé valamivel rövidebb a másikonál. Alsó lapján harántos völgyelés van, a mely a hengerre reáfekszik. (2. á.) A deszkának egyik vége sem ér szorosán a gödör széléig. A verem partját köröskörül föltöltik földdel, tüskés cserjével s ebben a deszka hosszú vonalának irányában hozzá bejárást hagynak. A deszkának a bejárással szemben levő oldalára eleven bárányt kötnek ki, a mely az egyenlőtlen karú mérleget egyúttal egyensúlyban tartja. A bárány bégetésétől odacsalt farkas, okvetlen a bejárásnak egyedül szabad oldalán a deszkára lép; ez a báránynál jóval nagyobb súlya alatt lebillen, s a farkas lebukása után a bárány ellensúlya miatt ismét fölbillen. (Alsókalocsa.)

3. *Nyestecapda* (törlo). A havasokban járók hosszabb megfigyelés után kitanulják, hogy merre van a vadak szokott járása. A hegyek, előhavasok dombjain levő rendes átjárókon, a miket Alsókalocsán *vekslyk*-nek mondanak, a nyesteknek aztán olyan csapdát állítanak, a milyent 3. sz. rajzunk

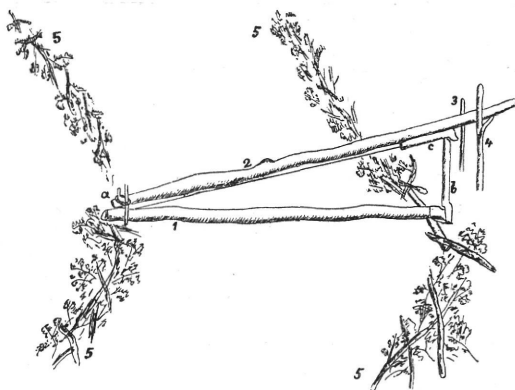
mutat. A földbe 1'20 m. magas, karvastagságú karót ütnek le, (1.) a melynek két oldala, felülről számítva, magosságának egyharmadában, egyenletesen ki van mélyítve, illetve 8—10 cm. hosszúságban laposra le van faragva. A karótól három méternyi távolságra két ugyanolyan magas karót ütnek le szorosan egymás közelében; egyiküknek teteje villaszerűen kihajlik. (2.) E közé a két karó közé összekötő híd gyanánt két újabb, 3'20—3'20 méteres, vaskos karót vízszintesen úgy iktatnak be (3—4.) hogy az 1. sz. függélyes karó felé eső végüket meghasítják, a hasitékot belülről kellően kivölgyelik s az 1. sz. karónak lefaragott részére ráhúzzák; hogy pedig erről le ne csússzék, gúzszal kellően átkötik. Az alsó karónak túlsó vége a kettős karó elágazásába szolgál s itt ugyancsak gúzszal megerősítődik, hogy teljesen szilárdon álljon. A vízszintes karók másika, a felső, csak egyik végénél lévén lefogva, fölfelé való irányban sarkánál fogva mozgatható, úgy, hogy az alsóval tetszés szerinti szöveget alkothat. Ennek a szögnek nagyságát aztán a csapda fő alkotórésze szabja meg, t. i. egy 10 cm. magas, kisujjni vastag, tüskés nyelvecske, a mely a két áthidaló, hántatlan karó közé függőlegesen úgy állítódik be, hogy a felső (4. sz.) karó erre ránehezedik. Ez a nyelv szabadon foroghat jobbra-balra és olyan érzékeny, hogy kicsi mozdításra is azonnal kihull a két karó közül; a minek aztán persze az a következménye, hogy a felső (ferdén álló) karó az alsóra rögtön lezuhan. Ennek a nyelvnek a tüskéjére húsdarabot akasztanak, még pedig leginkább sült húst, mert ennek szaga legmesszebbre érzik. A nyestek éjjel járó, nappal alvó ragadozók s így ezt a kelepczét nappal kell fölállítani; hogy pedig a madarak belé ne kontárkodjanak a vadászatba, a húst lombbal fődik be. A nyestnek a csapdába való jutása aztán a következőképen történik. A hús szagától odacsalt ürge állat fölkapaszkodik az 1. sz. függőleges karón s az ennielő után iparkodik. Ámde őt ebben megakadályozzák a két karónak összeérő vége körül fölhalmozott tüskés ágak, szúrós lombok, esetleg a karókba köröskörül tüzdelt hegyes faczövekek, úgy, hogy ezek miatt a 3. sz. karóra nem tud átkapaszkodni. Kénytelen tehát visszatérni a földre s a 2. sz. kettős karón fölkapaszkodni. Itt akadály nélkül jut föl, s magabiztában nekirent a húsnak, a mivel az érzékeny nyelvecskét helyéből azonnal kimozdítja. A hús persze nyelvestül alábukik, de lezuhan a 4. sz. ferde karó is, a mely a belső oldalára rakott két sor kovakő-darabkákból álló fogazattal együtt egyenest a nyest hátára pottyán. Ugyanilyen kovakő-fogazata van az alsó (3. sz.) karónak is, úgy, hogy a két fogsor közé került állat menthetetlenül fogva van. Annál is inkább, mert a 4. sz. karóra hátulról egy-egy, a földig érő, ferdén álló nehezékkaró támaszkodik, (5—6.) a melyek a zuhanás súlyát még inkább fokozzák. (Alsókalocsa).

4. *Medvecsapda* (slüp). A havasok alatt közvetlenül kisebb-nagyobb árkokkal és vízmosásos völgyekkel elválasztott dombok vannak, mogyoró-, áfonya-, málna-, gyertyán- és gyalogfenyő bokrokkal borítva. Ezek fölött a lombos és tülevelű fák havasköpenye (*l'yljač*, *hòryš*) következtében, végül aztán a fátlan, füves, kopasz, sziklás havastető (*grunj*). A havasköpeny és

a cserjék között a medvéknek szokott átjárói vannak, a melyekbe 4. sz. rajzunkon ábrázolt medvecsapdát illetéknép állítanak. 5—6 m. hosszú, vas-kos bükkfadereket vízszintesen fektetnek le a bokrok között levő átjáró útra keresztben. (1.) E fölé, vele párhuzamosan másik, de már 6—8 méter hosszú, 1 m. átmérőjű, súlyos bükkfatörzset (2.) fektetnek, a melynek egyik vége (a) czövekek és gúzsok segítségével úgy van leerősítve, hogy az egész fatörzs sarkosan mozgatható, akár az előbb leirt menyétsapdánál és föl-emelve az 1. sz. fatörzsszel, bizonyos szöveget alkothat. A szögnek nagyságát aztán a csapókészülék (*spust*) méretei határozzák meg, a mely is két egymásra derékszög alatt támaszkodó nyelvből áll. A függőleges nyelv (b) magossága 60 cm., s az 1. sz. fatörzs végéhez lószörzsineggel erősítődik, a vízszintes (c) pedig 30 cm. Ez az utóbbi a 2. sz. fatörzs alsó oldalához simul, belső végéről pedig 2—3 szál lószörzből sodort zsineg vezet az a sarokhoz. Ez a zsineg a c nyelvet az a sarok irányában tartja feszesen, a b nyelvet pedig a 2. sz. faderék súlya és a c nyelv végébe vágott, harántos csatornába való kapaszkodása tartja mereven. Hogy pedig szél-

3. ábra. Nyestecsapda.

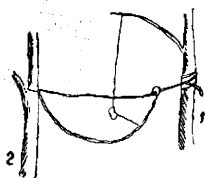
4. ábra. Medvecsapda.

roham, vagy egyéb véletlen jobbra-balra meg ne ingathassa az egész — különben igen könnyen mozgatható — készüléket, a túlsó oldalra egyenes fakarót (3) ütnek le melléje, az innenső oldalra pedig villásan elágazó másikat (4) s ez utóbbi villájának végére ráfektetik a 2. sz. fatörzs végét, úgy azonban, hogy róla kellő pillanatban könnyen lecsúszhassék. A medve állandóan megszokott útján ballag. Hogy esetleg elbódorogva el ne kerülhesse a számára fölállított csapdát, 20—30 m. távolságból, sokszor még messzibbről is, terelő utat készítenek neki úgy, hogy a csapdának mind a két oldalán hosszú fatörzseket (5—5) raknak le egymás végébe ágasan-lombosan, a mikor is ügyesen fölhasználják az útban levő, közbeiktatható bokrokat is. A medvének tehát, akármelyik nyíl mutatása szerint való irányból is közeledik, okvetlenül a csapda felé kell jönnie. Ideérve, maga előtt találja ezt a keresztben fekvő akadályt. Iparkodik tehát átbújni a két fatörzs között. Alig tette át azonban egyik lábát az 1. sz. fatörzsen, hátával, vagy fejével okvetlenül megérintette a c nyelv lószörzsinegét, a mi miatt a b nyelv kicsúsz-

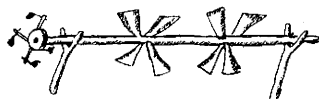
ván a *c* nyelv bevágásából, a 2. sz. fatörzs egész súlyával rázuhan s a legtöbbször meg is üli. Ha nem is végzi ki azonnal, elfogni mindenesetre elfogta, mert a medve innen akárhogy is erőlködnék kifelé, szabadulni bír. A 2. sz. faderékra ugyanis két hatalmas, súlyos, ferdénálló fatörzs támaszkodik, a melyek a lezuhanó csapdának súlyát jóval öregbitik. (Alsókalocsa, Szinevér.)

5. *Nyesthurok* (sylv na kunýcju). Két élőfa közé tíz szál lószórból készült zsineget úgy erősítenek meg, hogy ennek egyik vége a fa derekát körülölelve átnyúlik a másik fához, a melyhez azonban csak egy szál házi-czérnával kötődik meg s azután félkörben aláfelé meghajolva, az első fa mellett ismét fölér és a zsineg vízszintes részéhez vaskarika segítségével csatlakozik, a melyen keresztül még előbb átdúgták. (5. sz rajz.) Így az arasznyi hurok teljesen kész. Az egyik fának befelé hajló ágára aztán egy szál lószórról húsdarab lóg alá a hurok elé. Ha a nyest a húshoz nyúl, a 2. sz. fán levő czérna a rángatástól elszakad s a hurok az állat nyakán összehúzódik.¹

6. *Medvehurok* (sylv medvédja). Teljesen azonos az előbbivel, azonban mégis avval a különbséggel, hogy csalétke nincsen, a kötélszál pedig sokkal nagyobb, mert átmérője félméter körül van, azonkívül pedig a hurkon innen

5. ábra. Nyesthurok.

6. ábra. Vaddisznóriasztó.

és túl ledöntött fák segítségével jobbról-és balról utat készítenek a medvének, hogy arrafelé jártában okvetlen a hurok felé terelődjék. (Szinevér.)

7. *Vaddisznó-riasztó* (klèpalo). Ökörmező és Szinevér között a Geregovische nevű jókora hágó zugaiban igen sok az apró patak. Általában a

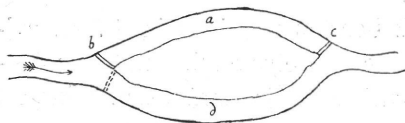
¹ Érdemesnek tartjuk úgy ennek, mint a már fentebb leírt nyestfogónak kapcsán megemlíteni, hogy a hazai rutének papjai régesrégi időktől fogva körülbelül Bacsinzky András püspökségéig, tehát a munkácsi egyházmegye restitucziójáig (1770) földesuraiknak épúgy tartoztak jobbágyi szolgálmányokkal, akár a közönséges jobbágyok. A szolgálmány váltsága utóbb nyestadóvá változott. Így hát ezeknek a csapdának az évi nyestadó leróhatása végett bizonyára általánosan nagy szerepük lehetett és pedig nemcsak Máramarosban, hanem az Északkeleti Kárpátok egész területén, úgy, hogy efféle törbe-ejtő készülékek után Máramarson kívül is eredményesen lehetne nyomozni. Egyes vidékeken hamarabb állott be a jobbágyi szolgálatoknak nyestadóvá való átalakítása. Így De Camelis József munkácsi püspök Diariumában azt olvashatjuk (Tört. Tár 1895.) hogy „Anno 1691 venit Munkaczinum Perillustris dnus Franciscus Klobusiski Administrator, liberavit omnes sacerdotes a laboribus Domus Rakoczianae, dummodo solvant Kuniczam“. A latin szó gyanánt alkalmazott *kunicza* a rutén nyestet jelentí. A XVIII. század közepétől fogva ez az adó átváltozott 4 frtnyi *nyestpénzzé*“.

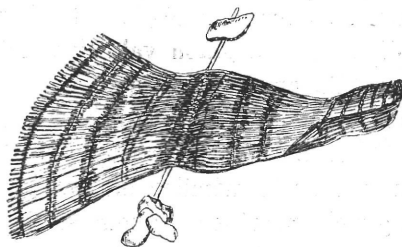
havasok között a hányat lép az ember, úgyszólván annyi a patak. Ezeknek gyors vizét úgy használják föl a hegyoldalak *kapával* megművelt és bekerített, szérű nagyságú foltjainak (*kópanj*) megvédésére, hogy szélkelep módjára készült kétszárnyú malmocskát hajtatnak vele. Ennek tengelye végén négy, sarkosan körben mozgó fakalapács van, a mely az alája helyezett pléh- vagy vaslapon szünet nélkül kopácsol. (6. rajz.)

II. Halászat.

1. *A legalsó fok.* Ennél egyszerűbb halászati mód már alig is képzelhető. Éger- és fűzfalombot szakgat jó öllel a halász; vízmentiben haladva, elhagyogatja őket csomónkint és hogy a patak vize el ne vigye, egyik végükön kövel nyomtatja le őket. Mire kifogy kezéből a lomb, megfordul s ugyanazt az utat még egyszer teszi meg visszafelé, de már egy szál husággal a kezében. Fölfelé menet nagyokat paskol vele a vízre; az ettől megriadt halak sietnek a menedéket nyújtó lombgalyak alá, a honnan aztán őket nagy csöndességben óvatosan, pusztá kézzel kiszedegeti.¹

7. ábra. Dugás halászat.

8. ábra. Bocskorvarsa.

A csikot igen egyszerűen fogják: szalmával. Ez úgy történik, hogy néhány kövel súlyozott zsup szalmát este a partról vízbe bocsátanak, a melyek mindegyike külön-külön karóra vagy gúzsvevőre van kikötve. Éjjelen át úgy meglepik a szalmaszálak közé bújó csikok a zsupot, hogy reggelre csak úgy egyszerűen ki kell rázogatni belőle a gazdag zsákmányt.

Hasított fenyőszálak (*ski'pa*) világánál a rák és márna minden szerszám nélkül, pusztá kézzel is könnyen fogható, mert ezek a világosságtól mozdulatlanul egyhelyt maradnak.

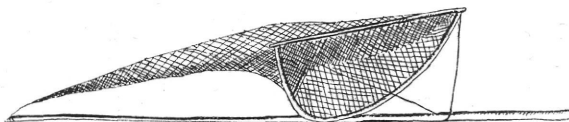
2. *Dugás.* A pisztrángot hegyi patakokban a víznek elapasztásával fogják. A hol a patak kétfelé ágazik, a mélyebb vizű, vagy bokros gyökeres ágat úgy használják föl a fogásra, mint a hogy 7. sz. rajzunk mutatja. E szerint *a* az a hely, a hol a halak leginkább szeretnek tartózkodni. Ezt az ágat *b*-nél és *c*-nél elzárják, a benne megmaradt vizet kimeregetik s a halakat egyszerűen kiszedegetik. Nagyobb fogás céljából a *c* gát elkészítése után a *b* gáttal nem mindjárt az *a*, hanem a *d* ágat zárják el. Ekkor

¹ Az 1. 6 és 7. sz. halászó módokat Nemes Mihály uglyai tanító úr szives közlése nyomán adjuk, a miért neki itt mondunk köszönetet.

felülről jó nagy távolságból a halakat bekergetik az *a* ágba s ezt azután bezárják. Az ezen művelet alatt az *a*-ban meggyűlt víz a *c* gát fölött folyik ki.

Ennek a halászatnak még egyszerűbb módja a téli dugás. Ez abból áll, hogy valamely alkalmas helyen, kanyarulat táján, addig dobálnak mindkét partról havat a vízbe, a míg a patak merő hógalacsinná válik. A hol az így összeszorult hótömeg megreked, azon alul a halak úgyszólván víz nélkül maradnak s pusztá kézzel kiszedhetők.

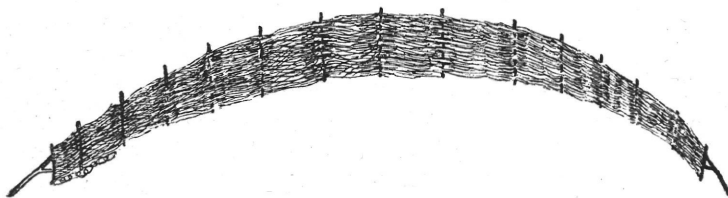
Ugyanevvel a móddal még nagyobb eredményt úgy lehet elérni, ha a halász valamely kerekobb öbölben a halak telelőhelyére akad. Itt a halak

9. ábra. Bokrácsháló

ugyanis százával összeverődve nap hosszat vesztegelnek. Ilyenkor az öböl alsó részét a jégen át felülről bedugdosott rőzsével, fadarabokkal elgátolják, ezen a gáton valamivel felül a jégbe több léket vágnak, a mikén keresztül annyi havat sepernek le a patakba, hogy ettől a víz egészen megsűrűsödik és halastul együtt megfagy.

3. *Bocskorvarsa* (páljisok.) A rutének bocskorvarsája, mint 8. sz. rajzunk mutatja, némileg elüt a Herman-közölte székeljekétől, minthogy legnagyobb részében nyitott és lapos; ezenkívül alája harántosan fektetett

10. ábra. Kerítőháló.

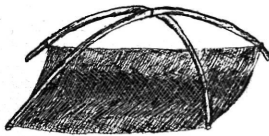
karón át derekában meggörbülve fölfelé hajlik, a mi a víz sodrának nagyobb erőt ad. Felső szélesebb végének neve *huzerj*, a *V* alakú kőgátlásé pedig *ljiz*. Ha nagyobbra készítik — 3 m. hosszúságban, 1.50 m. szélességben — úgy ennek neve *sovp* és folyóvízben használják; ellenben a kisebb arányú páljisokkal áradás után a mederbe oldalról visszafutó patakocskák torkolatait rekesztik el.

4. Az *emelőhálóról* csak annyit jegyezzünk meg, hogy ezt itt németesen *kumhert*-nek mondják. Ugyanezt a német befolyást tapasztaljuk erre vonatkozólag Erdélyben, a hol a Nagyszamos oláh és magyar halásza Décs vidékén ezt a szerszámot *kumiher* néven ismerik.

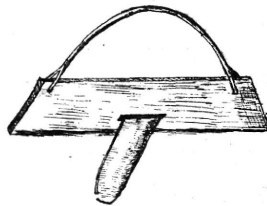
5. *Bokrászó háló vászonból* (verénja). Zsákvászon szövése alkalmával készítik, de ennél jóval ritkábbra és pedig körülbelül olyanra, mint a milyen

a borsajtoló zsák, 1·20—1·50 m. hosszúságban. Négy szélből úgy készítik, hogy a vásznat saroktól-sarokig átló irányában vágják el, a háromszögek éleit és csúcsait aztán összevarrják. Egyébként a máshonnan már ösmeretes kaparó-bokrárszó ránczihálóval teljesen azonos.¹ Kiegészítő része a keresztbe szegzett bőrdarabkákkal elvégződő zurboló (*bovt*). A szemre kötött hálónak, a mely tulajdonképen evvel egészen azonos, a neve *sak* (szak), ennek a közönséges száktól némileg eltérő formáját és alkalmazását 9. sz. rajzunk mutatja.

6. *Fűzből fonott kerítőháló* (val). A kerítőhalászat rendjébe tartozó ez az igen érdekes szerszám úgy készül, hogy 1·50 m. magasságú 10—15 karót ütnek le a földre egymástól 2—3 lépés távolságban s közéjük ágas sövényt fonnak, a mely miben sem különbözik a közönséges hullámvonalú kerítésfonástól. A sövény közepe magasabb, két széle felé pedig elkeskenyül; ez utóbbiakon egy-egy villásan elágazó karót erősítenek hozzá, a melyek segítségével a sövényt ide-oda hordozhatják, irányíthatják. Tehát éppen az, a mi a kerítő háló apacsa. Súlyzónak a sövény aljára, ennek egész hosszában, vasból való szekérlánczot kötöznek oda, a mely az alkotmányt füg-

11. ábra. Mentőháló.

12. ábra. Zörgető.

gőlegesen tartja a vízben s egyúttal zörgésével a halakat is riogatja. Ha ez kősz, az egészet a földből kiemelik s vele a folyót keresztben átkötik. A két szélső karót tartó két halász valamivel alább áll, mint a sövény közepe, a mi által ez ívben meghajlik. Ezután vízmentében lehaladnak vele egy darabig. Ez igen könnyű munka, hiszen a víz maga is segít; hogy pedig a sövény közepe föl ne boruljon, gyerekhad kapaszkodik a karók közé nyomtatéknak, a mi nekik nagy mulatságot szerez. A sövényen alul bizonyos távolságban 5—10 zsákos halász vagy már a a mennyi éppen kell, hogy a vizet egész szélességében átérjék, lesi a lezavart prédát. (10. rajz.)

7. *A kereső halászatnak* a magyar irodalomban eddig ismeretlen szerszámát mutatjuk be 11. számú rajzunkon. A neve *čerkalo* (annyi mint meritő) és jórészt csupán fehérnép, gyerekhad halászik vele. Czigányasszonyok is készítik, de általános elterjedtsége folytán minden házban értenek csinálá-hoz. Alakja egészben véve a székely kereszthálóra emlékeztet, a mennyiben téglalap a formája, de ennél jóval kisebb; nagysága ugyanis csak 1·00×0·60 méter. Négy sarkánál fogva két keresztteződő kávéhoz erősítik, de úgy, hogy egyik oldalán a káva végénél 10 cm.-rel feljebb kötik meg, míg másik

¹ V. ö. Népr. Ért. 1902. 165.

hosszú oldalán, rendszeren a kávanak teljesen a két végére; ezáltal az előbb említett oldal magasabb, mint a halász felé eső innenső, illetőleg a háló síkja a víz tükréhez képest ferde s nem egyenes, mint a közönséges emelő hálóé.

A čerkalo kiegészítő darabja a *zörgető*. Hossza akkora, mint a mekkora čerkalo hosszúsága, szélessége pedig 20 cm. s egész helyzetével meg alakjával a szénvonó lapátra emlékeztet. Felső, keskenyebb szélének végeihez mogyoróvesszőből való, ívben meghajlitott káva erősítődik, lapjának középvonalában pedig nyílás van, a melybe 40 cm. hosszú deszkából való lábitó jár bele. Ezt az utóbbit a zörgető deszka túlsó lapján keresztbe dugott csap védi a kieséstől; egyébként azonban nincs mereven a deszkába ütve, könnyen ide-oda inog.

Halászat alkalmával bal kézbe fogják a zörgető kávját, jobbal a hálót. A vízben haladva, a zörgető felriasztja a halakat, feldöntögeti a köveket. A halász minden lépés után vízbe meríti a čerkalot s a felzaklatott kő alól menekülő halat elfogja. A míg a hallal bajlódik, lábával a zörgető lábitóját lenyomja.

Tökéletes analogiáját a Nagyszamosról ismerjük, a melynek oláh halásza ez a szerszámot ugyancsak szláv szóval *čorpak* (merítő) néven nevezik.

8. *Pisztránghorog* (vudycja). Felsőszínevér mellett, az Ozirnya nevű tengerszemen, a míg a kincstár rá nem tette kezét a halászatra, régebben így fogták a pisztrángot: hosszú zsinag végére gyujtósál nagyságú fapeczket erősítettek keresztben, a melyre apró, eleven fejhalat vontak. A zsinaget éjjelre valamely, a víz fölé lógó faágra kikötötték: reggelre mindig volt pisztráng rajta.

9. *Szigony* (vusti). A szigonynak legegyszerűbb fajtája a közönséges evővilla, a melylyel a havasi apró patakokban naphosszat bökődik a halakat a rutén gyerekek. A felnőttek kezén járó szigony kétféle: 4—5 ágú, nyeles szakás szűrő szigony és szeges szigony. Ez utóbbi nagyon egyszerűen úgy készül, hogy a karikával leszorított nyél végébe 4—6 kovácszeget ütnek, a melyek úgy merednek szét, mint a kinyujtott ujjak. Tehát valósággal a kéz projekciója. A szegekbe reszelővel szakát vágnak. Éjjelenként, fölhasogatott fenyőszálak (skipa) világánál nagyon szeretnek vele halászni. Régebben fenyőkéregből készült tobozt (*kožup*, a mi a székely *kászu*-val névben és tárgyban azonos) szurokkal töltötték meg s ezt gyűjtötték meg világlónak. A petroleum előtti világban általánosan elterjedt volt a fenyővilágító a házban is; számára a kemence szája mellett való sarokban külön tartólyukat készítettek.

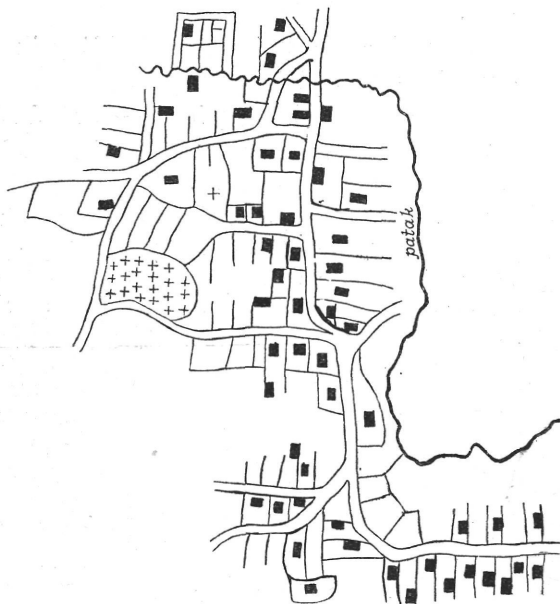
Halászbabona. Nagyon szerencsésnek tartják azt a kendert, a mely szentelt holmikról való. Ezért aztán lelopnak a harangkötélből egy darabot, fölbontják s kóczait belefoglalják abba a fonalba, a melyből hálójuk fog készülni. — Husvét vasárnap reggelén, a mikor a pap a templomot füstölővel bejárja s jobbra-balra tömjénezve mondogatja „Krisztus föltámadt!“ az erre szokásos „valóban föltámadt“ helyett csak úgy a guba alatt azzal válaszol a halász: „én halat fogok“. Ettől sikeres lesz halászata.

Dr. Stripszky Hiador.

A RUTÉN ÉPÍTKEZÉS.

A rutének, már csak Máramarosmegyében is, öt különböző, tájszólás, viselet, szokás szerint, valamint építkezésre nézve eltérő csoportra különülnek. Ez alkalommal a Talaborvölgyben általánosan található, de szorosabban véve csak Uglya és Talaborfalva községekben divó külön építkezést ismertetem.

Uglya kizárólag nemes közbirtokosokból álló, jelenleg 610 házzal bíró község. Földesúri jobbágy itt nem található. A lakosság az összes földesúri jogokat gyakorolja.

Uglya község tervrajza.

Eredetileg 32 kuriára oszlott a belsőség, de az utódok szaporodásával ezek a belsőségek sok apró részletre estek szét, ennél fogva a község szabálytalan, formás utcák és házsorok nélkül való tömeget mutat.

Ellenben Talaborfalva, mint úrbéres község, szabályos utcájú, melyeknek két oldalán rendes házsorok állanak. A kertek mind téglalakú négyszögűek. A párhuzamosan nyuló két utca közötti belsőségek a közepén áttörvén és nincs rá eset, hogy egy gazdának a kertje egyik utcától a másikig nyuljon.

E falvak házai szalmatetősek és kisebb részben zsindelyvel fedettek. Úgy az egyik, mint a másik községben a templom és a paplak, az utóbbiban az állami iskola is, kőépületek, a többi mind fából épült.

Uglyán nem ritkán látni hengeres berenákból épült faházat, míg Talaborfalván csupán faragott vagy hosszban fűrészelt széles, vastag deszkából vannak építve a falak.

A ház felállításánál a nap járása irányadó. Valamennyi lakóház hátulso részével északra néz, a hol tekintet nélkül az utcára, a lakóházak csak kedvező fekvés esetében vannak az utca felé ablakkal ellátva. Ebből a két szempontból az összes épületeknek alig 10%-a jobbra, 90%-a balra nyíló ajtójú.

Mínthogy Talaborfalván az utcák délről északra futnak, ennél fogva az egyik házsor lakatlan részével néz az utca felé, míg a másik házsor házaí kivétel nélkül az ablakkal néznek az utcára.

A lakóház áll 2—3 osztályból, illetve szobahelyiségből. A bejárás ajtaja a hosszfal majdnem közepetáján van. Ez a helyiség сѣни = színi = pitvarnak nevezetik. Innen balra a lakószobába, jobbra pedig az ablaktalan kamarába lépünk.

Nagyobb részt a kamarának használt fülke is hiányzik. Az előszoba a kevés számú szarvasmarhának szolgál istállóul.

A házakat régebben — a tartósság miatt — kivétel nélkül tölgyfából építették. Falaknak a legvastagabb darabokat használják, olyannyira, hogy némely ház fala csak három darab 15 cm. vastagságra faragott deszkából áll. Akár négyszögletes, akár hengeres fadarabokból állanak a falak, azok régi mód szerint a végekben úgy rovatoltatnak össze, hogy a falon kívül a szegletek majdnem 30 cm.-nyire kiállanak.

A legnagyobb ház 12 m. hosszú, 5 m. széles és fala 180 cm. magas. A végfalakra, az épület hosszában, négyélre faragott mestergerendát fektetnek. Ezzel derékszögbe jön 5—6 селемено = szelemengerenda. Ezek jóval vékonyabb, szintén szabályos négyélre faragott gerendák. Hosszúságuk olyan, hogy végök annyira kijebb esik, a milyen szélesnek kell lennie az ерѣжа = eresznek.

A szelemengerendáknak a falon túlnyuló végeire reáefektetik köröskörül a вѣнцы = koszorúgerendákat. A szarufákat nem vési a gerendák végébe, hanem a szarufát vastag végében, a végtől mintegy 30 cm.-nyire bemélyítik egy bevágással, valamint a koszorúfában megfelelő helyen egy rézsutos mélyedést vágnak, melybe a szarufa beilleszkedik s így a szarufák végei a koszorúfa színén alul esvén, az ereszt ezzel megszélesítik.

A szarufákra = кузлы jön a léczezés. Ez is fiatal, vékony tölgyfából készül, kettéhasítva és faszegekkel a szarufákhoz erősítve. Hogy a fedő anyag a padlásra ne hulljon, rőzsevesszővel fonják be.

Talaborvölgyön a ház és gazdasági épületek fedésére szalmát, rossz szénát és szénamaradványt, izéket használnak, míg Felső-Verchovinán zsuppal fednek.

Szalmás házakon kéményt nem használnak, hanem a lakóház túlsó végében egy szelelőlyukat hagynak úgy, hogy házfedéskor egy elromlott szita fakeretét a padlásszinttől 30 cm.-nyire ablak gyanánt illesztik be.

Mióta a lakosság jelentékeny számmal megfordult Amerikában, a most épült és épülő házak sokban, nemcsak fedés, de berendezés tekintében is különböznek.

A rutén ház ajtaja nem sarkvason forog, hanem a sarok felé eső

ajtódeszkából kiáll két csap ; az alsó a talp-, illetve a küszöbfába vájt mélyedésbe illesztetik, a felső csap pedig egy vízszintes állású „spuhá“-ba beletartott serpenyővel tartja az ajtót s ez utóbbi kizárja az ajtó helyéből való kiemelhetését.

Az ajtó alacsony, annyira, hogy a felnőtt egyénnek belépéskor le kell hajolnia, hogy fejét a felső szemöldökfába bele ne verje.

Az alsó küszöb majdnem térdmagasságú, ez oknál fogva maga az ajtószárny nem magasabb 150 cm.-nél.

Az udvar

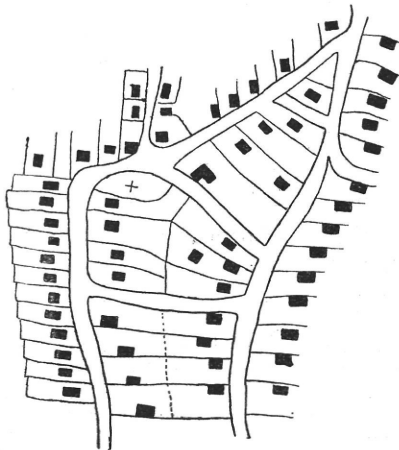
szűk. A két faluban nem láttam udvart, melyben szekérral megfordulni lehetne, a nélkül, hogy hátulsó részét kézzel átvinni ne kellessen. Szegényeknél udvarféle nem is létezik. A tért kukoriczával bevetve értékesítik. Az udvar tisztántartására csekély gond fordítatik. Ha hatóságilag nem szoríttatnának rá, valóban ártalmassá válna az egészségre. Szemetes, sáros. Az átjárás is sok helyen csak a sárra fektetett padlókon történik.

Ganéjgödör azonban csak ritkán van és ha van, az is csak úgy áll elő, hogy trágya hiányában a helyét kimélyítették. A mesterséges trágyagödör ismeretlen. A trágyát szemetesen koratavaszzal a földekre kihordják, kiterítik s átszáradt állapotban leszántják. Így valóban keveset javít a különben humuszszegény talajon.

A gazdasági melléképületek a lakóházzal szembe állítatnak. Itt is takarékoságból oda igyekeznek, hogy minél kevesebb tért foglaljanak el. A tehetősb gazdáknál is, tíz darab házbarmot befogadható ól alig van. A sertésól jobbadán a nagy ól falához kicsiben hozzá van építve. A kút és a kukoriczának való kas kiegészítő részei a gazdasági épületeknek.

Az ól belső berendezése ósdi s így felette czélszerűtlen. Világosság csak azon a lyukon hatol be, mely a jászol közepetáján egy méter hosszúságban van hagyva a falban s melyen az aborából a takarmányt favilla segítségével nyujtják a barmoknak. Ezt néhol éjszakára odaillo deszkadarabbal bezárják, hogy az ólban kifejlődött melegség elillanását gátolják ; de szellőztetésre és világosságra figyelem nem fordítatik.

A jászolt az ajtóval átellenes hosszfal mellé a padló színére alkalmaztatik s így a barmok a jászolba dobott takarmányt szedegetve, folyton lekonyult fejjel esznek. Gyakori eset, hogy ilyen jászolba a barmok egyik a másikat meglökve, bele is esik, mi, ha a gazda annak idejében észre

2. ábra. Talaborfalva község tervajza.

nem veszi, kárt hozhat. Úgynevezett „rác” драбина még a lóistállóban sem szokásos.

Az igavonó jószággal bíró gazdáknál az udvaron helyet foglal még a szekérszín, oroszul: колешня is. Ebben, a szekéren kívül, egyéb gazdasági eszközök is eltartatnak és az esőtől beállható romlástól megóvatnak.

Uglyán, mely nagy községet hosszában egy kristálytisza vizű havasi patak szeli át, csak a távolabb lakó gazdák udvarán található kút. Talaboron pedig a főutca-soron lakók minden házánál horgas- és itt-ott gémes kút van, de a község keleti hosszú utcáján végighúzódik az úgynevezett кадобъ = kadób-kutak sora. Ezekből pusztá kézzel is elérhetni a vizet. Tehetősb gazdáknál a belső udvaron még a csöves kukoricza eltartására úgynevezett kas látható. Ez párosan a földbe vajt négy oszlopon áll s a földtől egy méternyi magasságra emelt, újjnyi vastagságú fűzvevesszőből font kosár. Hossza tetszésszerű, de szélessége mintegy 60—70 cm.-nyi, nehogy a csöves mák megpenészedjék.

Uglyán a belső kerteket kivétel nélkül tengeritermesztésre fordítják. Így érthető a gyümölcsben való szegénység. Talaborfalván ellenben az udvar belső elrekesztése után következik a zöldséges és utána a gyümölcsfakkal beültetett belsőség. Kender és kukoricza kivétel nélkül a külső szántóföldeken terem.

Uglyán az utca és a szomszéd kertek felől dupla vagy közönséges sövény áll. Az átlépésre az utcán palánk перелазъ = hágcsó és kapu szolgál. Talaborfalván az utca felől többnyire palánk van, sövény ott csak a belsőkertet a szomszéd kertjétől választja el. Itt kertközösség nincs, míg Uglyán a kertet csak az utca felől kerítik el és azt közösen megművelik, annyian, a hánynak bizonyos utcaközön van területe.

A gazdasági épületek számát kiegészítik az обороги = oborák. Ezek a belső kertnek közvetlen az óllal érintkező részén vannak felállítva, hogy a barmoktól megóvassanak és közelségük az ólhoz könnyebbé tegye tisztántartását annak a helynek, a hol a széna szétszóratik, míg azt az oborából a barmok jászolához viszik.

Az obora négy darab négyélre faragott és 40—40 cm.-nyire megfűrt tölgyfaoszlopból áll. Mikor az oborasapka vázát, azaz négy alapfáját összeillesztik, a szegletek jelölik meg a helyet, a hová egy-egy oszlopot mélyen a földbe bevájnak. Az alapfára jó egy a középcsúcsban végződő tetőfedél. Befedik lágy szénával, vagy pedig zsupszalmával. Némely helyen, kivált uraságoknál, látni fenyőfa-draniczával fedett oborát is. Mikor az oborasapka készen van, embermagasságyira felemelik és az oszlopokban levő lyukakba beillesztett egy-egy facsapra állítják. Az obora alját fából, rőzséből készült alappal látják el, hogy a széna a föld nyirkosságától meg ne penészedjék. Ezután a mezőről hazaszállított szénát rakják bele, a sapkát kellő magasságra mindig emelvén, míg az obora meg nem telik.

A többi községben majdnem azonos módon van a belső kert az udvartól elkülönítve. Az elkülönítés плуть = sövény és palánk alkal-

mazásával történik. A sövény kétféle: *войованный и простой* = dupla és közönséges. A dupla sövény az utcza és a szomszédos telek felől alkalmaztatik, tartóssága és átjárhatatlansága miatt. Ezt tölgyfahasábokból, nagyoltan megfaragott — hengeres — karók közt fonják. És pedig a kívánt hosszúságra egyszerre. Fonják pedig a következőképpen. A karókat mintegy 50—50 cm.-nyi távolságban egyet a másikatól sorba beszurkálják a földbe. Azután veresfűzből, annak hiányában pedig rőzszerű mogyoróvesszőből minden beszurtt karó tövéhez hármát-hármát derékszögbe fektetnek s ekkor egyik végtől (*сутьиць* = szutics) kezdve végigfonják. A másik szuticstól visszafordulva megint egy fonatot tesznek s így öt-hat fonat megadja a kívánt magasságot.

A teljes magasságot elért sövénybe belerakják az úgynevezett *кресла* = kreszlát, még pedig mindegyik karónál függőlegesen beszurva. Ez 60 cm. hosszú és T-betű alakja van. Vízszintesen álló végeit tövissel befonva, *срѣха* = eresz készül a sövényre, hogy az, szalmával befedve, esőmentessé váljék. Ilyen sövény 20 évig is eltart.

A közönséges sövény fiatal, faragatlan fakarókra egy-egy rőzszevesszővel és pedig míg a „szutics“ a kellő magasságot eléri, egyvégben fonatlik, mindig egy-egy karónál tovább kezdve és a már fonottan folytatva a kívánt magasságig, mely után megint alulról kezdik.

A palánk úgy készül, hogy a vastag tölgyhengereket 180 cm. hosszúságban — a földbe beásandó mintegy 60 cm. végét hengeridomban hagyva — négylapra zsinór- vagy csak szemmérték után megfaragják. A négy lap kettejét olyan szélességben hagyják, a milyen csak kitelik a saráncznak fogott törzsből, míg két lapoldala 14 cm. széles. Ezt a közepén, hosszában, nyeles vésővel — *czverhok* — 4—5 cm.-nyire kivésik s így felállítás után a megfelelő hosszúságra szabott és a végben behegezett deszkákat belerakják.

Az utcza felől a nagykapun kívül nincsen úgynevezett kiskapu. A gyalog-szerű átjárás a hágcson (= *перелазъ*) történik. A hágcso jobbadán a palánkra van alkalmazva, és pedig úgy, hogy a a palánk két oldalán egy-egy *цвакъ* = beveretik a földbe és arra a palánkrésen keresztül vízszintesen egy keskeny deszka szegeztetik reá.

Talaborfalván még nagyban dívik az ősi kapu = *ворота*. Ez a kapu egy a földbe bevájt függőleges állású oszlopon forgó kapugerendelyhez erősített kapuszárnyból áll.

Az oszlop mintegy 40—45 cm. átmérőjű henger. Felfelé álló végének közepéből 10 cm.-nyire kiemelkedik egy 10 cm. átméretű hengerített csap. Erre reáefektetik a kapugerendelyt, melyben a jelzett csap elhelyezésére megfelelő mélyedés van kivésve. A gerendely egyik vége súlyozó, míg a hosszvége alá a kapuszárny erősítettik. A kapuszárny 4—5 keskeny deszkából áll, melyeket három-, négyélre faragott és kivésott oszlopon átfűznek.

Házi bútor.

A házi bútor a ruténeknél felette kezdetleges. A lakószoba első hossz- és végkeresztfala mentében, szorosan a falhoz illesztve, a falak összeszőgellésénél derékszögbe összerótt két, mintegy 40 cm. szélességű lócza áll.

Az ajtó közelében, a kemenczével szemben, a lóczán vannak elhelyezve a vitzartó kannák, néhol a veder és a nagyobb konyhai edények. A többi lóczarész ülőhelyül és népes családoknál éjjelre fekvőhelyül szolgál. A két lócza összeszőgellésénél van helye az egyetlen asztaloskézből került butornak, a tulipános szekrénynek.

A lócza felett, ott, a hol az említett edények vannak elhelyezve, mintegy méternyi magasságban van a polcz. Ez a falba vízszintesen bevert két erős facsapon nyugszik. Szélessége megfelel a lócza szélességének. A polczon helyezik el a tálakat étkezés után. Ott szárítják a tejesfazekakat. A polcz széléhez van szegezve a kanalas. Ez egy mintegy 60 cm. hosszú és 8 cm. széles deszkácska, hosszában majdnem 3 cm. átmérőjű lyukakkal, melybe a kanalak, nyéllel lefelé állíttatnak. Ezt uzicsnik = kanalasnak nevezik.

Az asztal ott áll, a hol a két lócza szöveget képez s így oly közel van mindkét lóczához, hogy alig lábaik férnek el az asztalnál ülőknek. Az asztal egyszerű gyártmány, melyen csak ritkán észlelhető a simító gyalu nyoma. Inkább faragott, mint gyalult. Áll pedig négy négyélre faragott lábból. Az asztal ládája a láb hosszának felénél többet foglal el. Fiókja nincs. Az asztaltábla nincsen odaerősítve az asztal oldaldeszkaíhoz, hanem mintegy fedő gyanánt ráfektetik az asztal ládjára és ha bele kell nyúlni, egyszerűen a táblát a kívánt távolságra félretolják. Az asztal ládjában fehérneműt, kivált asztalra való abroszt, de sok helyütt apró szerszámokat is tartanak.

A lakószoba hátsó részét elfoglalja a nagy kemence és a családi — az egyetlen — ágy. A hátsó hossz- és belső keresztfal összeszőgellésénél rendesen jó nagy tért foglal el a kemence. Részei: a padja, a tüzelőhely, a kenyérsütőhely. A tüzelőhely fölé a füst elvezetésére egy négyoldalú, majdnem padlásig érő függélyes állású „kus“ emelkedik és abból a közepfalon keresztül az előszobába füstöt elvezető, szintén fából készült s agyaggal kitapasztott „czivka“ = kürtő van. Ez is négyszögű, de jóval keskenyebb s kissé rézsutosan, dülten lefelé áll. Az előszobából a füst feltődul a padlásra, a padlásfeljárónak hagyott résen. A padláson aztán csak úgy kavargó a füst, annyira, hogy a sertés-„aprólék“, sódar, szalonna és hajt megfüstölésére nem szükséges a kémény. Az ilyen kemenceszerkezet a ruténeknél nem általános, a mennyiben a Felső-Verhovinán lakó ruténeknél a füst elvezetésére sem „kus“, sem „czivka“ nem alkalmaztatik. A füst a levegőnél könnyebb természeténél fogva embermagasságon felül emelkedik és csak bizonyos időváltozásra száll lejjebb és gyötri a bennlakókat. (E módon a füstjárat az időjárás jelzésére is szolgál.) Igaz, hogy a verchovinaiak e miatt a ház falát magasabbra emelik két méternél is, míg nálunk a közép-

magasság alig 180 cm. Verchovinán a tüzelés is másképen történik. Ott naponta csak kétszer, reggel és estve szoktak befűteni. A tüzelés olyanformán történik, hogy a sütőhelyiséget teletömik tüzelőfával. Elöl a tűzhelyen rendszeren megrakják a tüzet és hozzáállítják a főzőfazekakat. A tűz lassan belekap a kenyérsütőhelyiségbe rakott fába s míg ez teljesen elég, addig begyűrik zablisztból a pogácsának (= ocsipok) való tésztát. A szénvonóval a szenet a rendes tűzhelyre kihúzzák, hol a szén mellett az étel megfő s az üres sütőkemenczébe belevetik a pogácsát. Egyszerre az étel is megfő, a pogácsa is megsül s így reggel és estve az étkezésnél mindig friss sütetű pogácsa kerül az asztalra.

Mint nálunk a Tisza mentén, úgy Verchovinán a kemence felülete téli időben tanyául szolgál a gyermekeseregnek. A kemence a sütés-főzés által átmelegedik s így nélkülözhetővé teszi a takarót, melyben, kivált népes házban, bizony szűkölködnek is. S ha a hazai statisztika kiterjesztené figyelmét azokra a 6—12 éves növendékpolgárokra, kik ruha hiányában a tankötelezettség periodusát a kemence hátán áttengetik, meg volna fejtve, hogy ruténeink miért vannak hátra a kultúra dolgában.

Az ágy a szó teljes értelmében családi, a mennyiben ez nem egy embernek, hanem, mondhatni, az összes családtagoknak alvóhelyül szolgál.

Szolgálhat is, mert terjedelme szabálytalan négyszöget mutat. Készítése háziipar. Gyalulatlan lábak, hasonló faragású bükkdeszkával vésés által összefoglalva. Alját hosszában fektetett deszkák teszik. Rajta kevés szalma — többnyire ez sincs — egy a háznál szőtt csepű, vastag vászonból „veresa“ nevű lepedő. E „veresa“ a derékaljat, ágylepedőt és az ágytakarót egymaga pótolja. Van továbbá 2—3 párna is. Ezek kicsiny, kétes, illetve vegyes s nem fosztott, hanem összevagdalt tyúktollal vannak megtöltve s elég kemények. A tokja is házi vászonból van s miután ez nem eléggé sűrű, hogy a toll ki ne hulljon, rozslisztból feleresztett csirizzel kenik be, minek következtében kerges és időfolytán felette szennyes. Mosásba nem veszik, mert mosás után újból kellene becsirizelni.

Az ágy vége és a kemence széle között keskeny hézag van, melynek az alja egy o-ídomú padka: „zápicsok“. Ennek fölébe kerül a bölcső, hol t. i. ilyenre is van szükség. A bölcső — kolyjszka — házi gyártmány. Két félkör lap adja a két végét. E félkörök egyszerű, gömbölyű, egyméternyi hosszú beléfűrt vagy belévéselt pálczákkal vagy deszkácskákkal vannak összeillesztve. A két félkör alakú végeken ívalakban van egy-egy fagúzs. Egyik végével a falba beillesztett facsapa, másik végével pedig az ágy szögleténél a földbe vert hengeroszlopba illesztett facsapa akasztják.

Ily szerkezetű bölcsőben ringanak az annyi életviszontagsággal daczoló rutén Herkulesek.

A kemence szájával átellenben eső hosszfalba befűrt két facsapa van reáfektetve a polcz (policzjá). Ezen helyezik el az edényeket és a megalvásra szánt tejet a tejes fazekakban (kupányá). A polcz egyik vége szélehez szegezik az említett likacsos deszkácskát (uzsicsnik) a fakanalak elhelyezésére. Még egy másik polcz az ágy felől eső oldalon a mester-

gerendába fűrt csapokra van fektetve. Rajta van a kenyér helye s mellette a bicsak.

Egy-két szék is látható a szobában. Van kétféle: karosszék és egyszerű. A karosszék egy majdnem az ágy hosszával bíró deszkába fűrt négy-, nyolczélre faragott lábból áll s egyik hosszszélébe rézsutosan bevéssett peremével az ágyhoz illesztetik. Hasonló lábú kisebb szék is minden lakásban található.

Majdnem minden háznak, kiváltképp az ajtóval szembeeső falán, van egy cifra fogasa. A fogas kétszeresen disziti a szobát, a mennyiben a falhoz tapadt deszkából kiálló csapokra a mázas tálak függesztetnek fel, a faltól rézsutos állású felsőrészre pedig a cserép-, néhol pedig a tulipános, mázas porcellántányérok vannak felállítva.

A szoba bútortáának kiegészítéseül szolgálnak a képek. Ezek közül kedveltek az erdélyi, üvegre mázoltak, a mennyiben ezek képet, rámat és képüveget egyben tartalmaznak. Az alak, melyet a kép ábrázol, nem határoz. Odáig szépérzékük még ki nem fejlett.

Tükör is van a háznál és pedig, ha keretes, úgy az a mestergerenda alá a végfalra előredűlten van felszelve, de van megmozdithatatlan is. Ez egy törött tükördarabka, agyaggal a falba tapasztva, melybe néhol alig egy szemmel lehet bepillantani.

A szoba hátulsó falával az ágy felett vízszintesen áll egy pózna = hrjádká. Erről lógnak a cifra sávós törülközők, párnahajak és asztal-abroszok. Néhol a füsttől elég piszkosak.

A házat a nép maga építi. Közülük való „majsztrij“ = ácsok ketten-hárman cimboraságban vannak. Megalkusznak az építetővel s kimennek az erdőre, kitermelik az épületanyagot, melyet a község igás lakószai áldomásért és vizontszolgáltatért befuvaroznak.

A mesterek díja most elég magas. Ha napszamban dolgoznak, két-két korona napidíjat és ételmezést igényelnek. Vállalnak ugyan úgy „általában“ = návhul, de miután járatlanok a számításban, rendesen veszteséggel, illetve csekély napidíj mellett dolgoznak és pedig saját kosztjukon. Igaz, hogy így csak a zsidók dolgoztatnak, a mennyiben ezek akkor szerződötetik az ácsokat, a mikor azok munka nélkül vannak. A rutén gazda pedig, ha építkezik, az úgy megfizeti az ácsait, hogy rossz vállalataikat ily alkalommal kipótolják.

Az építés, illetve az ácsolók munkadíja 30—60 forintra felrűg, ennél-fogva 80—120 forintba kerül egy-egy lakóház felállítása fedelestől és tapasztással együtt.

Szombatnapon nem kezdenek semmiféle munkába, mert szerencsétlenségtől tartanak. A ház alapjának felállításakor a leendő lakószoba közepén egy keresztfát szűrnak a földbe s annak védelmébe ajánlják a házat.

Mikor a szarufák állittatnak fel, az épület egyik csúcsára zöld lombot erősítenek, néhol — kivált télen — piros zsebkendőfélét.

A házhoz tartozó ingatlan birtokrészletek különböző dűlőkben vannak. A dűlök Ugyán így neveztetnek: a községben Bokocsi, Dzsoszáni, Kopusz. A határban: Odárovecz, Kernicski, Baltahegy, Polyániczzi, Zarikó, Dembora,

Mocsár, Virtup, Bályuszki, Gányova, Gárászimu, Kárpinu, Polyána, Runkul, Urszova, Zsibruh, Tatárijeva, Márkula, Prehodistye, Termoxa, Manászter, Tálásovecz, Hosszúláz, Kruhliláz, Redecsinoszke, Mikota, Krivecz, Siripátura, Malinis, Tominpatak, Práksora, Uszistye, Dubrova stb.

Talaborvölgyön a hold, köb, fertály földelnevezések ismeretlenek, a helyett napiszántó (mintegy 800 négyszögöl), kaszásra (mintegy 1000 négyszögöl) való rét számíttatik.

Módosabb gazdaszámba az megy, kinek 7—10 napiszántó és 20 kaszásra való rétből álló birtoka van. A legelés váltakozó rendszer mellett történik, miáltal a szántóföld csak minden második esztendőben jó haszon alá. A rétek, melyek jobbadán az erdőkkel határosak, örökös használatban vannak. Az ökrök és juhok a nyár elején a havasokon legelnek s augusztus 20-ika táján vonulnak le a havasokról a lekaszált rétekre s az azt övező erdőségekre. A falu közelében a tehéncsorda, a ménes, a disznókonda és a libák számára van külön legelő.

Hogy némelyik gazdának több legelésző marhája van, mint a mennyi földbirtoka a legelőnek vett határrészben van, nem vétetik számba. Sőt vannak olyanok is, kiknek egyáltalában nincs földbirtokuk, de azért a legelésző barmaik után legeltetési díjat nem fizetnek.

Uglya községnek a határa tojásdadalakú. A község ez alaknak déli részén fekszik, míg északi irányban 15 kilométernyire is vannak kaszálórétek. Az ilyenek tulajdonosai a helyszínén szokták barmaikkal téli időben feletetni az ott termett szénatakarmányt.

Ezt „szállás“-nak nevezik. Ennek első kelléke a „zimúka“ = téli kolyiba. A szarvasmarhának ól, a juhoknak pedig magas sövényű kosár. A juhok számára a szénát csak úgy a havon kis csomókba szórják, melyet a juhok e szerint trágyázás szempontjából nem egy és ugyanazon a helyen szedgetnek fel. Kisebb mennyiségű, 8—10 juh számára jászolt csinálnak. Ez mozgatható, sőt így egyik helyről a másikra is hurcolják. Szerkezetére nézve olyan, hogy a juh két-két karó közt bedughatja a fejét és ehetik, a nélkül, hogy mást elverne a takarmánytól, avagy a lábával taposná azt.

Az előbbi telelési mód mellett a munkanélküli lovak is elvannak, a juhoktól elmaradozó izéken.

A rutének közt nincs szokásban, hogy több testvércsalád egy és ugyanazon fedél alatt lakják. Mihelyt az idősbik fiú megnősül, azonnal tulajdon hajlékra igyekeznek szert tenni. Ha épített, akkor közös erővel folyik az építés. Azért ritkán van, hogy az ősi házban visszamaradó, rendszeren a legfiatalabb fiú, az idősebb testvéreit kielégíteni kényszerítették. Fiú nem létében a vőt fogadják a házba. Ilyennek a gúnyneve: prisztájá.

Gazdaszámba jövő lakos, ha két tehén tulajdonosa is, azokat csak tejelésre s tenyésztésre használja. Járomba csak tulkokat, ökröket fognak, de nagyobb része igás lovakat is tart, abból a jó számításból, hogy a lovak megbírják az igás munkát, az egy-két pár növendékök pedig munka nélkül hamar meggyarapodik.

A rutének közt lábra kapott, hogy a barmokat közös nyereségre — na priosztok — tartják.

Ez úgy történik, hogy — ritka kivétellel — a zsidó átad például egy pár növendékökröt 240 koronába egy ruténnek. Ez gondozza, telelteti, legelteti, mint sajátját. A közmegállapodás alapján történő eladáskor a bevételzett ökör árából az ökörtulajdonos zsidó levonja az értékárt, a 240 koronát, a többlettel egyenlően osztóznak.

Igaz, hogy a zsidó rendszeren magasabb árban adja a kérdéses jószágot, de miután a dolgoztatás nincs kizárva, kiki igyekszik legalább ily módon igás jószágnak birtokába jönni. Nem tartozik a ritka esetek közé, hogy a tartó alig kap valamit a tartásért, de azzal vigasztalja magát, hogy dolgoztatott vele. Mint ilyent nem is részesítette abban a kiméletben, a minőben tulajdon jószágát részesítené, azért, bár rossz időjárásban is, a rutén folytonos munkában van s ezáltal úgy megszokja a szorgalmat, hogy nem-sokára tulajdon igavonó jószág birtokosává válik.

A kezdő gazda legfőbb igyekezete, hogy — tejelő tehenén kívül — egy pár növendékbordjúra és egy igás lóra tegyen szert. Ilyenkor két gazda összeáll és akkor a két lóval minden munkájokat elvégzik, sőt keresetre is elmennek, a melyet feleznek. A növendékökör, munka nélkül növekedvén, búsásan megfizeti a reáfordított gondozást.

Verchovinán hagyományos a juh- és a ló tartás. Közmondása a verchovinai ruténnek: kto ne znájovivcse dujla, a kinszku szilu, tot neznája sa harázd = ki nem ismeri a juhtartás hasznát és a ló erejét, annak fogalma sincs a jólétről.

Uglyán a juhtartást nagyban úzik. Alig van ugyan gazda, ki 20—30 darab tejelő juhnál többet tartana, de 4—20-ig soknak van, úgy hogy összefejes alkalmával három csoportban, (*niványa*) mely egyenként 350—400 darabot számlál, közel 1200 darabra megy fel az összes számuk.

Az összefejét — námiru — május 5—10-ik napjain tartják, többnyire egy napon valamennyien. Az összefejes napját kisebb ünnepnapnak tekintik. Ekkor az asszonyok is ünnepies ruhát öltve, úgy 10 óra után az összefejes helyszínére kivonulnak, terhelten az általvetőjükbe rakott választékos enni-innivalóval.

Az összefejes hagyományos czerimóniával van egybekötve. Előző nap kiki a maga juhait külön-külön csoportban a legjobb legeltető helyeken, gyakran a tilalmasban is, 11—12 óráig füvelteti s ekkor történik a cserefejes — cserez ruki. Azaz kiki a más juhait megfeji, nehogy valaki arra számítva, hogy juhait összefejeskor több tejet adjanak, csak nagyjából fejné meg azokat.

10—11 órakor mindenki az összefejes helyére tereli juhait. Egy órai pihenés után kiki a maga juhait — de úgy igazában — megfeji, mely idő alatt kölcsönös ellenőrzés történik, nehogy valaki vizet csempészszen, a tej mennyiségét szaporítandó. A megfejést követi a tej felmérése. Ez a vátáh — bacsa — dolga. Szerepel az úgynevezett kupka mérőedény. Hat kupka befér egy gajátába, egy rendszeren hatliternyi tartalmú edénybe. A tejmennyi-

ség tízszeresét adják első sorban. Tehát egy kupka után jár 10 gajáta, azaz mintegy 60 liternyi mennyiség. Ki a legtöbb kupkamennyiséget (15—30) fejte, azt illeti az elsőség a tej szedésére. A kinek kisebb mennyisége van, egy fél, egy negyed stb., annak tízszeresét egy bemártott rovásszerű pácziika segélyével határozzák meg.

Nemes Mihály.

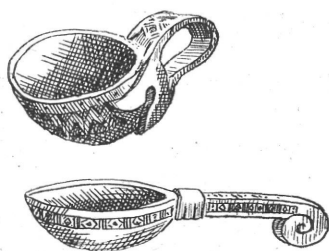
ADATOK KOSNA KÖZSÉG NÉPRAJZÁHOZ.

Hazánk keleti részén ott, a hol Bukovina, a Dorna és a Dornisora völgyén a borgói hegyek közé felnyomulva, országunk testéből egy darabot mintegy kiszakítani látszik, a Magyarország és Bukovina között vízválasztót képező 1500—1800 mtr magas határhegyektől keletre, tehát Bukovina közvetlen szomszédságában terül el a Kosna és a Tesna völgye, mely habár politikailag Beszterce-Naszód vármegyéhez tartozik, de néprajzi tekintetekben inkább Bukovinához csatlakozik. Magasan a fenyvesek közé beékelte e két völgyben tulajdonképpen sűrűn épített helység nincsen is. A házak, a házcsoportok a két völgy tőzeges lapályain és a lankásabb oldalak fenyőcsoportjai között mintegy 9 kilométernyi hosszúságban és 4—5 Km-nyi szélességben szanaszét vannak szórva s 1848 előtt itt község nem is volt és a házcsoport az ott lakó családoktól, nevezetesen az itt nagyobb számmal lévő Todeska-családról nyerte nevét. Községgé csakis a múlt század ötvenes éveiben keresztülvitt határrendezés után alakult s nyerte az ott folyó egyik patak után jelenlegi Kosna nevét.

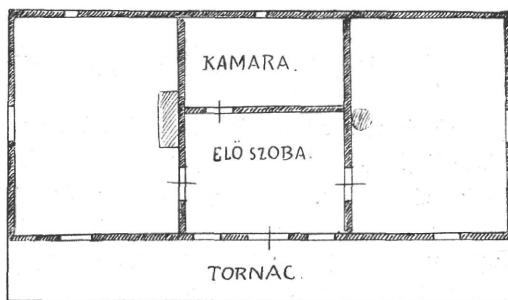
Kosna lakói kevés kivétellel bukovinai származású románok, a gör. keleti egyház hívei. Csaknem mind középtermetűek és izmos, erős emberek, mely körülmény eredeti foglalkozásukban leli magyarázatát. Sema turfás, mocsáros talaj, sem a magas hegyek, valamint a hűvös éghajlat nem alkalmas arra, hogy itt a lakosok földmiveléssel foglalkozhassanak. Földmivelő szerszámaik nincsenek is. Mindössze itt-ott a turfától mentesebb és verőfényesebb oldalakon természetnek kevés krumplit és valami aprófejű káposztát. Főfoglalkozásuk az erdővel és pedig kiválóan a több ezer holdnyi fenyvesekkel függ össze; tehát erdőlésből és tutajozásból élnek, a mellett némi állattenyésztést is folytatnak. Mindannyian jó fűrő-faragók és jó ácsmesterek. Házaikat, épületeiket egymásnak kalákába ők maguk építik. Faedényeket, faeszközöket ők maguk állítják elő s egyes tárgyaikat faragással is ékesítik. Nevezetesen igen csinos ívóedényeket készítenek. (L. 1. ábrát.)

Éppen azért, mert a talaj nedves, házaikat nagy kövekből rakott magas alapra helyezik s faragott fenyőgerendákból építik. A ház alá pinczét nem ásnak és nem építenek. A ház elő részén a nagy kövekre, mint lábakra helyezett oszlopos tornác vonul végig, melynek deszkáit díszesre fűrészelik s oszlopait is lehetőleg tagolják. A tornácra a nagy lapos kövekből egyberakott két-háromfokú lépcső vezet. A tornácra a középső szobába egy csinosan keretelt ajtó nyílik. Az utóbbi években az ajtót már nem az otthon készített fazárral, hanem Beszterczen vásárolt vaszárral és sarkokkal látják el és meg is festik. A középső szoba a kosnaiaknál

nem konyha, hanem inkább raktárul szolgáló előszoba, hol oly sok gyapjú, bőr és különféle eszköz van felhalmozva, hogy azzal az a 16—20 négyszögméternyi terület csaknem tele van. Innen nyílik az ajtó a kamarába, a hátsó és első szobába s innen lehet egy létrán át a padlás csapóajtójához is jutni. A ház állandóan lakott része a hátsó szoba 24—30 m² terjedelmű. A bejárat mellett áll a terjedelmes kályha. — Sütőkemence azonban sem itt, sem az épület más részeiben nincs. — A lakószoba falai mellett padok, padlák és tulipános ládák vonulnak

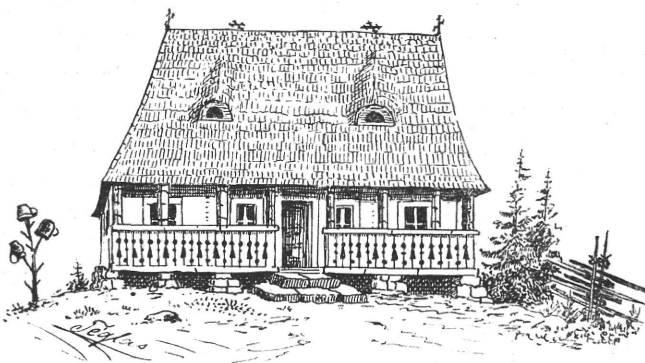

1. ábra.

2. ábra.

köröskörül. Ágy ebben a szobában nincsen s hálóhelyül a padok és a ládatetők szolgálnak, hová éjjelre pokroczókat terítenek. A lakószobában van egy fiókos asztal, a falon az edénytartó hosszú fogas és a sótartóláda, továbbá pár régebbi szentkép és egy fakereszt, az ajtó mögött áll az egyszerű polcz. Ebből a helyiségből egy ablak a tornácz felőli, egy az ajtóval átelleni falon nyílik, de a legtöbb háznál a hátsó falon is van egy ablakszerű kisebb nyílás. Így a lakó minden

3. ábra.

oldalról figyelheti a külső eseményeket. A ház ellenkező végében, leggyakrabban kelet vagy délkelet felől van az ünnepi szoba. A turfás völgyben termő nádat a kosnaiak is arra használják fel, hogy a szobájuk tetejét mennyezettel lássák el. A díszesebb szobát két ablak világítja. Azok egyike a tornáczra, a másik a ház végén nyílik. A bútortat túlnyomó része ebben a szobában is csak a padláda és tulipános láda, de rendszeren akad egy-egy ágy is, bár az ágyneművel szerfölött gyengén van ellátva. Miután a kosnaiak szárnyas állatokat nem igen tartanak, a tollal

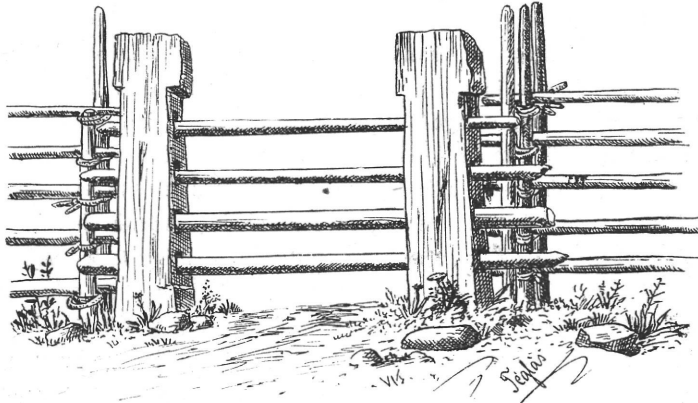

töltött párna itt nagy ritkaság. A párnát rendszeren a nád-buzogány pelyhével töltik meg és az a párna nem is inkább arra szolgál, hogy azon valaki fejét nyugtassa, mint inkább arra, hogy a gyönggyel gazdagon himzett párnahéjat legyen mire felhúzni. A nádpehelylyel töltött párnából sincs egy-egy háznál egynél-kettőnél több, mert Kosna lakói csakis pokróczokon alusznak. Pokrócz, az minden háznál feles számmal van és az ünnepi szoba ágya, padjai és ládái tarka csikos vagy koczkás pokróczokkal oly dúsan vannak leterítve, hogy egymás fölé két-három pokrócz is jut s annak következtében puha fekvő- és puha ülőhelyben eléggé bővelkednek. A tornácz felőli falon vonul végig a virágos csuprok s korsók, tányérok polczos fogasa. A szoba fő falára vannak helyezve a védőszentek képei és azok között éppen az ablak fölött látható a díszesen faragott fakereszt. Arra, hogy ez a kereszt minél szebb legyen, nagy gondot fordítanak. (A Todeska Gergely házában láttam egy tiszafából faragott domborműves keresztet, mely művészi munkának mondható.) A szentképek és a kereszt úgy vannak elhelyezve, hogy nem annyira függenek, mindinkább előre dülve rézsutosan úgy állanak, hogy felső szélükkel a mennyezetet, alsó szélükkel pedig a falat érintik. A képek és a kereszt ily elhelyezése nélkül azoknak nem volna kellő oltalmazó hatásuk. A képek háta mögött maradó üregben vannak a szentelt gyertyák, a biniok, a szentelt fűzfaág és a féltett irások is bedugva. A képek mellől és az ablakok két szélén lógnak alá a díszkendők, melyek közül azonban igen kevés a helybeli termék és csakis a rajtok lévő himzés itteni munka. Az éghajlat zordsága miatt kendert és lent nem természetnek, azért a vászonneműhez a szőttest inkább készen veszik. A himzést sem fejtővel vagy színes fonállal eszközlik, hanem apró színes gyöngyökkel. A kendővégek, párnacsupok, a férfi- és nőiingek kézelői és gallérjai, valamint a nőiingek karján a puj (csizke) nevű szokásos dísz mind színes gyöngyökkel van előállítva s nem annyira a régi mintákhoz alkalmazkodnak, mindinkább zöld leveleket és színes virágokat hímeznek. Érdekes, hogy ez a gyöngy himzés innen és Bukovina közeli helyiségeiből hodító utat tett s Besztercze-Naszód vármegyében már nem csak a románok közt van elterjedve, de mintegy 20—25 év óta a Besztercze vidékén lakó szászoknál is mind gyakoribb a gyönggyel így ékesített fehérmű. A kosnai nők legszívesebben nefelejtseket, apró sárga és piros virágokat, rózsákat és rózsabimbókat varrnak gyönggyel. Az ünnepi szobában a két ablak közötti szöglet felől áll a folytonosan tiszta takaróval fődött asztal, mely csakis ünnepies alkalomkor szerepel. Ezt a szobát ritkán is fűtik, fűtő azonban ebben a szobában is van.

Az előszobából rendszeren egy kisebb és egyszerűbb s reteszszel záródó ajtó vezet a kamarába. Míg a ház többi részét fenyődeszka-padozattal látják el, a kamara talaja csak egyszerűen földes, sőt a kamara nincsen is megmeszelve. A kamarából egy kis szellőztető ablak nyílik a szabadba, de a mikor a kamara ajtója nyitva áll, az előszobából beáramló világosságnál minden részében jól lehet látni. A kamara falából nagy faszegek állanak ki és azonkívül polczok, szuszékszerű ládák, különféle faedények vannak ott s a sok tejesedény, túrosbödön, gyapjú, zsák és stb. miatt alig lehet ott mozogni. A kamara védelmére a falon egy kép függ. Nagy bámulatomra Kosnán a kamara védőszentje néhai Román Miron érsek. Minő okból hiszik, hogy a néhai érsek az egerek, patkányok, pelék

és vakondokok pusztítója s a kamarát a tolvajoktól megvédi, nem sikerült megtudnom. Tény az, hogy a községben lévő gör. keleti templomot 1883-ban Román Miron oly nagy ünnepség között szentelte fel, melyen nem csak Besztercze-Naszód vármegye közeli falvainak lakói, de egész Bukovinából és Moldova északi kerületeiből is oly nagy számmal vettek részt, hogy nem csak a házak, de a hegyek és a völgyek is tele voltak az idesereglett sok idegennel. Azóta van Román Miron itt szent hírben. Meg kell említenem, hogy a széna lévén itt a főbb termék a kosnainak nagy ellenségei a réteken turkáló vakondoknak s egy-egy gazda 20 fillért is szívesen fizet egy-egy vakond elpusztításáért.

Az épületet zsindeyes magas kontyfödél tetőzi. A padlásra fenyőlétrán lehet feljutni. A padlás talaja tapaszos. Kémény nincsen. A füst cserépcsőveken át jut fel a padlásra, honnan egyszerű kerek füst-lyukakon át hatol a szabadba. A háztető szegleteit fából faragott kereszt ékesíti, de ily keresztet nem csak a szegletekre, hanem a ház födéltető vonalára is helyeznek és pedig azokat nem függélyes állásban, hanem miután a kereszt nyelét a zsindeyfödélre szegeznek, ferdén a ház

4. ábra.

eleje felé hajolva. A ház külseje többnyire meszeletlen, de belsejét tapasztják és rendszeren évente egyszer megmeszelik.

A ház körül minden különös rend nélkül inkább a talaj nedves vagy szárazabb volta által meghatározott helyen állanak a melléképületek: ólak, istálló és szénatartó. Egy-egy magas hegyes szénaboglyát külön kerítéssel körül is vesznek. Kerítés övezi nem csak az udvart, hanem leggyakrabban a ház szomszédságában lévő birtokot is. A kerítés kettősen egymás mellé állított s faháncsossal és gúzsokkal összekötött fiatal fenyőrudak közé fektetett fenyőhasábokból, fenyőrudakból, néha szindeszakákból áll, korlátul a nagyobb állatok ellen.

Érdekes a kapu. (L. 4. á.) Ez a két kapu lábul beásott s szilárdan álló erős gerendába vésett lyukakon lazán átdugott fenyőrudakból áll. A kapu lábak teteje vastagabb. A ki a kapun be- vagy ki akar menni, vagy kiszedegeti onnan azok közül a rudak közül legalább a felsőket, vagy ha könnyen bírja magát, egyszerűen, mint valami létrán, átmászik a kapun.

Rendszeren minden telken van egy-egy kút is, mely tekintettel arra, hogy a

talaj nedvessége miatt itt a víz nincs mélyen, vagy egyszerűen csak deszkával van be kerítve, vagy merítő fahorog is van a gárdra helyezve. Itt-ott egy-egy gémes kutat is lehet látni. A kútvizet inkább a főzéshez és az állatok számára használják, a lakosok inkább savanyúvizet isznak, mert savanyúvízforrásokban úgy a Kosna, mint a Tesna völgye bővelkedik, sőt a Tesna név is éppen a pezsgő elötörő ily forrásoktól vette eredetét. (*Tisni* románul pezsgést jelent.)

A kosnai lakosok ruházata a házi gyapjuszövetből telik ki. Mint már említettem is, kendert nem természetnek és a vászonneműt vagy Beszterczen, vagy Bukovina közeli városaiiban szerzik be s csak ritka eset, kendert és gyapotfonalat vásárolva azt szőjje meg a kosnai asszony. A gyapjúfonásban és gyapjuszövetben azonban nagy mesterek s kiválóan szép pokróczokat és tarisznyákat szőnek. A férhezadó leány kelengyéjének nagy részét is a színes csikos vagy kockás pokróczok képezik. A férfiak viselete a más falvak román férfainak viseletéhez hasonló, de feltűnő a nők viselete. Szoknyát vagy katrinczát nem viselnek, hanem a helyett fotában járnak.

Ez a legősibb viselet egy méternyi széles és másfélméternyi hosszú s színes csikkokkal tarkázott gyapjuszövet darab, melyet a nők magukra csavarva s derekukon színes gyapjúövel odaerősítve viselnek. Éppen azért, mert ezt így magokra csavarják, *prejurator*-nak (*prezuratore*) is nevezik. Itt a nép röviden „*prestare*“ néven említi. A szövet az a része, mely a test hátsó részére esik, többnyire fekete vagy sötét színű s a színes csikok inkább a test két oldalára meg az előrésze esnek. Miután a fota nyílása oldalt esik, a szövésnél figyelemmel vannak arra, hogy a színes csikokból a szövet azon részére, mely elől kerül, több jusson. Ez a *fota* vagy *prestare* nem valami kényelmes viselet, mert meglehetősen szűk levén, a járás benne nem könnyű. A kosnai nők már kis koruktól fogva hozzá vannak ehhez a viselethez szokva s szinte bámulatos, hogy mily ügyesen szedegetik bocksoros lábaikat s mily gyorsan haladnak ezzel a nyűgszerű *prezuratore*val. A bocksoros úgy a férfiaknál mint a nőknél a mindennapi viselethez tartozik, de templomba menéskor vagy nagyobb ünnepeken eszimat húznak.

A kosnai nép nagyon templomjáró. A jelenlegi templom 1882 és 1883-ban fából épített s bukovinai szokás szerint négyszögű épület, melyet egy nagyobb és négy kisebb torony vagyis kupola tetőz. A torony különálló épület. (A templomban pár kereszt és az a tiszafából készült régi cseber érdemel kiválóbb említést, melyet a pap a vízszentelésnél használ.) A nép vallásossága mellett meglehetősen babonás. Babonás voltával függ össze, hogy a naptárban előírt és a pap által megtartott ünnepeken kívül hosszú sora van ama ünnepeknek, melyeket a kosmaiak egy vagy más okból megtartanak. Az ó-naptár szerint január 7-én, János napján munkaszünetet tartanak s azon túl is az évente szép számmal lévő János napokat ünnepelik. Január 16-án Péter, június 17-én Antal és 18-án Athanáz napján Szent Péter lánczának ünnepét ülik. Ezen napokon az asszonyok nem dolgoznak de a férfiak kalákába egymásnak dolgozhatnak. Január 20-án, 25-én és 27-én csak az asszonyok és csak a házban ünnepelnek, de a házon kívül dolgot végezhetnek. Február 1-ét a farkasok ellen szentelik. Február 10-én Karalam (Haralambie) napját úgy a férfiak mint a nők szigorúan megünnepelik, mert Haralambie rendelkezik a betegségek felett s nem csak az emberekre, hanem az állatokra is

ő bocsátja azokat, azért igen jó és szükséges az ő jóindulatát megnyerni. Február 17-ike Tódor napja a tűz ünnepe, melyet *coliba sisicilor* néven neveznek. Február 27-én Szent Prokop napján és márczius 1-én csak a nők ünnepelnek. Márczius 9-én a 40 vértanú emlékét ülik meg. Márczius 17-én és 26-án ismét szigorú ünnepek vannak, melyeket a legyek, szunyogok, bögölyök, továbbá a kigyók és békák ellen szentelnek. Április 25-ike, május 25-ike szintén nagyobb ünnepek, míg július 8-án, 13-án 15-én, 17-én, 19-én, 22-én, augusztus 31-én, december 4 és december 5-én csak a nők ünnepelnek. Június 24-én *Szinzianna* (Szent Joanna) ünnepén sárga virágból mindenki egy-egy kis koszorút fon, melyet feldobnak a ház tetejére. Ha ott marad, a tulajdonosát valamely szerencse, ha legurul, valamely baj éri. Másnap kora reggel leszedik és megtekintik a koszorúkat és a melyiken egy hajszál vagy gyapjúszál találtatik, annak a tulajdonosát azon évben kiváló szerencse éri; nevezetesen a férjhezadó leány völegényt talál, a házasuló legény pedig menyasszonyra tesz szert. A férjhezadó leány a *szinzianna* napi koszorúját nem viszi be a házba, hanem jelül a kerítés egyik rúdjára húzva hagyja. Július 23-ikát is éppen úgy mint február 17-ikét a tűz ellen ünneplik. Július 27-ike *Pintelei Colatorul* az utasok ünnepe. Szeptember 1, 9, 22, november 12, 14, 16, 20, december 12-ikén mindenki szünetel a munkától. Különösen fontos november 14-én Szent Fülöp napja, mert akkor semminemű hegyes tárgygal (szeggel, tüvel, árral, késsel, villával stb.) járni nem szabad. Ezen napon az ajtók szemöldök fájára foghagymával keresztet rajzolnak a rossz szellemek ellen. December 9-ike is fontos ünnep. Ekkor a nők ugyancsak jól utána gondolkodnak, hogy egy éven át mi mindenféle dologgal kell foglalkozniok és minden munkából végeznek valami keveset, mert csak úgy fogja áldás kísérsni későbbi fáradozásukat. December 12-ét kiválóan azok ülik meg, a kik valami szerfőlött nagyot remélnek, mert Szent Spiridon könnyen tehet csodát. December 20-án Szent Ignácshoz a disznók egészségben maradásáért fohászkodnak.

Érdekes, hogy a husvét után következő hétfőt mint a rokománok husvétját (*Pasci rocomaniloru.*) nagy ünnepnek tartják. Hogy ez a név honnan származik, nem tudhatom. Lehet a pogány korból s talán a rómaiktól.

A husvét utáni 10-ik napon eső csütörtökkel kezdve husvét és pünkösöd között az összes csütörtöki napokat oly szigorúan megünnepelik, hogyha netalán azon időben valamely rendes ünnep éppen csütörtöki napra esett volna, a helyett a pünkösöd utáni csütörtököt ülik meg.

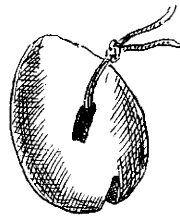
A nagy böjt első szombatja is a nevezetesebb napok közé tartozik és azt azért ülik meg; nehogy a Szent Teodor lovai vagy ezen a világon a testükben, vagy a más világon a lelkükben a patáikkal kárt tegyenek.

A sok ünnep miatt az asszonyok gyakran készítenek egyszerűbb süteményeket. Miután Kosnán gabona nem terem, a sütésre bolti-lisztet vásárolnak. Kenyeret nem szoktak sütni, hanem a helyett lepényt és a legtöbb asszony a kenyér helyet süttött lepényt is, mákkal, dióval vagy turóval hinti meg.

Karácsony, husvét és pünkösöd ünnepén a háziasszony azt a sok lepényt és süteményt, melyet az ünnepre süttött, az ünnepnek első napján reggel az ünnepi szoba díszesen terített asztalára egy nagy csomóba halmozza és ott hagyja az egész ünnep lefolyása alatt. Ugyanis szokásban van, hogy az ily

nagyobb ünnepen a rokonok és jó barátok egymást még a völgy távolábbi részéből is felkeresik. A vendégeket az ünnepi szobába vezetik és a czifra pokróczokkal felterített padokra a süteményes asztal mellé ültetik. Miközben a háziasszony vendégeit kínálja, el nem mulasztja szerényen emlegetni, hogy ez vagy amaz baj miatt csak ily kevéssel és szegényesen készülhetett a szent ünnepekre, de ha nem is valami pompás, vegyék szívesen és legyenek elnézők a hiányok miatt és egyenek belőle. A vendégek természetesen nem győzik magasztalni a gazdag asztalt, a sütemények sokféleségét és felséges ízét. Mindenféleképpen kell és illik valami keveset el is fogyasztaniok. Így megy ez akkor házról-házra és nem csoda, ha a nagy ünnepek után sokan betegek. Az élelmiszerek között nagy szerepet játszik a lepény, a krumpli, a káposzta, a paszuly, a hagyma, a hal, a tej, a túró, a disznóhús, a júhhús, a szalonna, az aszalt gomba, az aszalt vagy besavanyított áfonya, az aszalt szilva és körte. (Az aszalt gyümölcsöt más enyhébb éghajlatú vidékről szerzik be, mert Kosnán gyümölcsfa eddigéig még nincsen.) A kukoricza ételek s nevezetesen a puliszka itt ritkábban fordul elő mint a románok által lakott más vidékeken, minek az az oka, hogy a kukoriczát is távoli piacon kell bevásárolniok. A kosnaiak kiválóan akkor, a mikor erdőllő munkát vagy tutajozást folytatnak, jól élnek. Nyáron naponta háromszor, de télen naponta csak kétszer étkeznek. Étkezés előtt keresztet vetnek és a megszelés alá kerülő lepényre is megszelés előtt a kés hegyével egy keresztet karcolnak. A közös étkezésnél az egész család a közös tálból kanalaz és a közös korsóból iszik. Az asztalnál, valamint az utczán is az elsőség az apát illeti meg. Ha a korsóból idegent kínálnak meg, mielőtt a korsót az illetőnek átnyújtanák, egy kortyi vizet abból kiöntenek — kilocsasantanak — és az illető is mielőtt inna, a vízre ráfuj. Hasonlóan, ha az erdőn a forrásból edény nélkül — lehasalva — isznak, a vízre előbb ráfujnak.

Hisznek a rossz szellemek, boszorkányok, ördögök, sárkányok léteiben. A házat, az ólat, az istállót, a kútat felszenteléssel és minden évben foghagymával dörzsölt keresztjellel igyekeznek ezektől megmenteni. A betegségek egy részét is az ily rossz szellemek munkájának hajlandók tulajdonítani s azért betegség esetében nem is annyira az amúgy is távol lakó orvoshoz sietnek, mint a gyógyításban jártashírű javasasszonyhoz, kinek gyógyszerei között nagy szerep jut a fokhagymának, a szentelt gyertyának, tömjének, a vízvetésnek, a kenésnek, az ólomöntésnek, a hétféle rongynak, a hétféle szegletnek, a hétféle burjának. Nagyobb betegség esetében távoli falvak tudós embereihez is fordulnak, sőt egy-egy nagy hirben álló cigányasszony¹ tudományát is igénybe veszik, de folyamodnak a paphoz is, ki ráolvasással ráimádkozással, igyekezik segíteni. A kis gyermekeket a rossz szellemektől és az igézettől a homlokukra vagy kis fejkötőjükre helyezett

5. ábra.

¹ Egy dornisorvölgyi cigányasszonytól szereztem egy drb csiszolt kvarzkövet, melyet zsinegre fűzve szívfájás, oldalfájás ellen néhány napi időre egy-egy beteg nyakára akasztott. Egy más drb csiszolt kis tarka követ sárkánykönek nevezett s tizenegy színű rongyba takarva alkalmazott a betegre. (Lásd 5. ábra.)

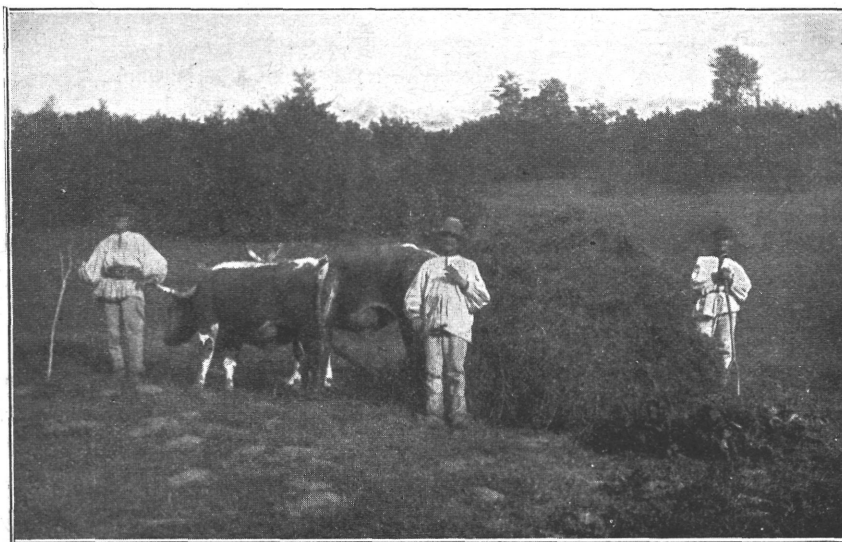
piros színű diszítéssel vagy szalaggal igyekeznek megóvni. A gyermekágyas asszonyhoz férfi látogató nem mehet. A nők is, ha meglátogatják, a ruhájukból egy czérnát vagy valami kis foszlányt ott hagynak s miközben az újszülött szépségét dicsérik, háromszor köpködnek. Hasonlóan kell eljárni, ha szép borjut, szép malacgot, sőt ha szép krumplit vagy kellő tésztát látnak is. Hitük szerint a háromszori köpködéssel minden ígézetnek eleje van véve.

Téglás István.

Ösegyszerű szállítási mód Erdélyben.

1905. év nyarán egy Aranyosmenti kirándulásomon Lupsa mokány falu határában a következő érdekes szállítási módot figyeltem meg.

Néhány hosszú, de dúsan elágazó, leveles huságon, a melyek gúzszaal egy-

máshoz voltak fűzve, 30—40 búza kévét vonszoltak le a meredek hegyoldalon, a tetőn elterülő, lankásabb termőföldekről. A kévék úgy voltak elhelyezve, a mint azokat szekereken szokták s középen kisebb nyomórúddal voltak leszorítva. A körülményeket szem előtt tartva, mindenesetre ez a legczélszerűbb szállítási mód azon a helyen, mert a túlmeredek lejtőn szekérrel járni nem lehet, lóháton pedig hosszadalmas lenne, míg így a sűrűdást a lehető legnagyobb felületre kiterjesztve, meglehetősen mennyiséget hordhatnak le egyszerre, az itt nagy fáradsággal összegyűjtött gabonából.

Sajnálatomra ez alkalommal fényképfőlvételt nem csinálhattam, de 1907 nyarán az alsófehérmegyei „Pilis“ hegy oldalán hasonló módon eszközölt szénahordást figyeltem meg, a mint azt a mellékelt képen bemutathatom.

Itt egyetlen frissen levágott, dúsz lombosított mogyorófára rakták föl a széna

petrenczét s ökrökkel vontatták a boglyákhoz. Sik réteken azonban ezek a remetei mokányok is ketten-ketten rudakon hordják a petrenczéket a boglyákhoz, a melyeket erősen leszúrt karó köré raknak, hogy a szél föl ne fordítsa, ha pedig teljesen elkészítették őket sövény kerítéssel veszik körül, hogy a kaszálás után a réten legelő marhák ne férjenek a szénához.

Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy a bemutatott szállítási mód egyike a legősibbeknek, a melynek szükség szerint meg kellett előzni a kereken mozgó járművekben való szállítást, de a mely terét majdnem teljesen elveszítve, ma csak, mint ritka kivétel, vagy elcsenevészve, mint gyerekjáték fordul elő.

Pávay V. Ferencz.

SZLÁV LAPSZEMLE.

Česky Lid. Ročník XVI—XVIII. Rediguje Dr. Čenek Zibrt v Praze. Nakladem F. Šimáčka 1907—1909.

A legutóbbi ismertetés alkalmával vázoltuk volt a legrégibb cseh népr. folyóirat népies irányát, mely: a népről, a népnek jelszavat vallván, tudományos fejtegetésekbe ritkán bocsájtkozik, önálló cikkekkel alig hoz, beéri az adatok egyszerű közlésével, régi képek és szövegek reprodukciójával s egész erejét ennek szenteli. A mostani három évre terjedő anyagnak futólagos bemutatása is érdekes összehasonlítást nyújt számunkra s reflexiók nélkül ékesen beszél az irány eredményeiről.

Első helyen említhető a szerkesztőnek cikke, *Božena Němcová* 50—60 évekbeli tót mesegyűjtésének méltatása az egykori levelezések alapján. (I. füz. 1—29. II. f. 65—72. l.) Élénk világot vet ez hazánk társadalmi és irodalmi viszonyokra s arra a félszeg helyzetre, a mit a szomorú korszak emberei itt kölcsönösen egymásnak teremtettek. A „Kulturtrágerék” igazi képét, az elnyomatás éveinek szellemi életét ezek az igénytelen levelek jobban festik, mint a nagyképű memoírok. A közlemény második része variánsokat mutat be a Kollár-féle tót népdalgyűjteményhez irodalmi párhuzamokkal.

Némileg hazai vonatkozású (Bethlen Gábor révén) az 1618. évi prágai defenestrációról kiadott röpviek és népies énekek ismertetése facsimile-k kíséretében. (I. f. 34—38. l.) Figyelmet érdemel *Zibrt* cikke (II. f. 74—78. l.) A cseh-tót népies ornamentika gyakorlati alkalmazása a kertészetben. *F. Thomayer*, *M. Fulín* és más botanikusok nyomán összefoglalja az elveket, mikép lehet alak és szín tekintetében érvényesíteni a népies hímzés, faragás stb. motívumait a műkertészetben. *A. Šolta* (II. f. 87—89. l.) három kép kíséretében, három II. József korabeli községi koporsót ír le, a minőket a reformcsászár rendelete értelmében *pro communitate* szabványos mértékben készítettek. Minden halottat tekintet nélkül korára vagy állására, ilyen díszkoporsóban vittek ki a temetőbe s ott pörén vagy legfeljebb zsákba takartan kiborították a sírgödörbe. A koporsók elmésen konstruált kifordítható fenékkal bírtak. *Chrudim*, *Kocina*, *Kostelec* környékén a községi ossariumokban ép példányok láthatók. A IV. füzetben (161—164. l.) *D—O. Hostinsky* ismerteti az osztrák kultuszminiszter tervezetét a népdal és népzene emlékeinek felkutatása iránt. Figyelemmel arra, hogy a népdal pusztulóban van, a miniszter tartományok és vidékek szerint működő bizottságokat nevezett ki, melyek összegyűjtik a pusztuló emlékeket. Gyűjtik elsősorban a szorosan vett népdalt, de a népiessé lett műterméket sem mellőzik, a mennyiben ezt a nép módosította s hangjegy nélkül játsza, illetve éneкли. A gyűjteményben helyt kap ezen kívül a világi lírikus és epikus dalok mellett még az olyan egyházi ének is, mely a közkeletű énekes könyvekben nem szerepel; (rituális és búcsújáró énekek) továbbá a népies színművek, koledák, énekes

mondások, játék- és munka-nóták lehetőleg teljes dallam és szöveg-változatokkal. Helyet talál a népies zenekarok műsora, a különleges instrumentális zene, alkalmi, diszzene stb. különös tekintettel a tánczenére. A szöveggyűjtés ezúttal tudományos módszerrel halad fonetikai és dialektológiai célok szemelőtt tartásával, miért is e bizottságokban zenészek és filológusok közreműködése támogatja az ethnographus munkáját.

A prágai szakácsművészeti kiállítás alkalmából, mely bő tárgyi gyűjtemény és egykorú képek kíséretében mutatta be a XVI—XVIII. sz. konyhák stb. berendezéseit, a szerkesztő rövid ismertetés kíséretében közli a cseh szakácsművészet két legrégibb könyvét P. Severin (1535.) és I. Kantor (1553.) kiadásait. Az V. füzetben A. Truhlař 1615. évi röpv nyomán, adatokat közöl a keleti csehországban 1612-ben támadt paraszt-lázadásról. Ő ott I. Soukup összehasonlító, főleg a szlávokra támaszkodó tanulmányt közöl a húshagyó kedden tartott tánczról, melyet a szorgos asszonyok a len, illetve kendertermés javáért jártak. A házbelleknek és az összes családtagoknak szent egyetértésben, békében kellett megülniök a húshagyó ünnepét, különben elszárad a kender. Táncz közben a lányok, asszonyok bizonyos mondóka kíséretében ugrottak. A mekkorát ugrott kiki akkora lent várhatott. A szokás tótságunk körében is divott. Sok helyütt a vetni való magot övükbe kötve hozták a tánczba s így tánczoltak, hogy a mag jó legyen (V. ö. Értesítő 1906. Busó-járás.) (V. 216—220. l.) K. Rosulka Pardubic és vidéke monographiáját ismertetve képek kíséretében közli a régi faépületek leírását. Dašice városka közösgháza 1830-ig emeletes, tornyos faépület volt. A VI. f. tartalmából kiemeljük, hogy Krolmus jegyzetei közt (282—285 l.) nevezetes adalék akad az avarokról. A podmokeli kincs leletről szólva említi azt, hogy hasonló jegyekkel beírott arany tárgyakat Libochov. Nižbor stb. környékén is találtak s a nép azt tartja, hogy ezek a Magyarországból jött avarok (obři) emlékei, a kik itt vonultak meg. A krkonoši erdőben szerinte még 1800-as években is volt négy ilyen rejtelmes család. Feltűnően magas, erős termetű, de rút külsejű emberek, a kiknek nyelvét sem a csehek, sem a németek nem értették. A németek wilde Menschen, a csehek obři-avaři-nak nevezték, az utóbb eltűnt végleg embereket. I. Kabelík tanulmánya a Hana völgye (Terra promissa, vulgo sacra Hanna) XIX. sz. elején talált néprajzi viszonyairól szól egykorú térkép és kéziratok nyomán. Az 1741—58. porosz háborúból a magyar huszárok, mint Hana áldott védői énekek a nép énekeiben:

Ohri chranio Moravo, hodatné vojáce. V jizbách smele bajte bero, so švární jonáce, ellenben lebecsüli a többi összes nemzeteket, mindenekefelett a lusta osztrákot. Hogy el ne bizakodjunk a váratlan elismerésben, a következő füzet (VII. 310—311) pótló cikket hoz, röpvét mutat be a napoleoni háborúk első éveiből, mely kicsúfolja Európa összes nemzeteit a „hanák” kedvéért. Kijut itt a káromkodó, hirtelenkező magyarnak is:

„*Ohro neverš děvne narod, než se roka smekne Erdek basam teremtete, čert te stvořil, rekne.*“ F. Homolka (312—315 l.) a kapókövezés módjait ismerteti. D. Jurkovich (319—336. l.) 16 kép kíséretében tárgyalja a határszéli Morva népies építkezését, kezdve a primitív erdei gunyhóktól a fejlett városi épületekig. H. Opočensky (VIII. 359—61.) II. Rudolf uralkodása végső éveiből származó pasquillusokat mutat be. Az egyikben Lobkovitz főkancellár, a főudvarmester és gróf Žerotín dialogusai az 1608—09. évi magyar eseményeket tárgyalják. Ugyanezt a korszakot illusztrálja a cseh kamara bizalmas levele (u. i. 361.), melyben II. Rudolf alchymistái számára, kivégzett ember koponyáján nőtt mohát kér a kútenbergi vesztőhelyről. J. Jahoda a zólyomgyei Ponik (falu) leírását adja (386—89., 431—434.) J. Soukup (393. l.) a cseh közmondásos hasonlat: iszik mint a hollandus, magyarázatát keresve, azt J. Butzbach 1506. évi útleírásából magyarázza, hol a heringevők mint notorius iszákosok vannak jellemezve. Az évszám IX—X. füzet tartalmából figyelmeztet érdemel J. Soukup tanulmánya, (401—405.) melyben a kéregkosár (= rusta, busta,) (Pozsonyi szótár) jelentését és szerepét magyarázza. H. Opočensky (423—428.) folytatja pasquillus gyűjteményének ismertetését. Az 1605. tájáról való *collocutio* a hazánkba menekült Lobkovitz László, Báthory Zsigmond és Serényi gróf Zrínyi János, a mai cseh Serényiek első őse közt folyik le. V. Schultz a XVI—XVIII. sz. hatóságok küzdelmét vázolja az alkoholizmus ellen. Ennek kapcsán három eredetiben fennmaradt reversálist mutat be, a melyekben bűneikért immár halálra érett korhelyek absti-

nentiát fogadnak s megígérik, hogy visszaesés esetén díjtalan zsoldosokul mennek a magyar végvárakba!

Mint jellemző adalékot említjük nemes Bechyne Gáspár esetét, a ki részeg főve megölte barátját, Velemsky János lovagot s ezért halálra ítéltetett. A siralomházban 1607. évi júl. 9. királyi kegyelmet kapott. A kiszabott conditiók 4. pontja értelmében bort, malvasiát és semminemű részegítő italt soha, sehol nem iszik, kivéven azt az esetet, a mikor Magyarországon katonáskodik! *L. Hammann* a kosvágás (lásd kakasfejezés) morvaországi ünnepét írja le (442—447. l.)

A XVII. (1907.) évfolyam változatos tartalmából kiemeljük F. Kretz tanulmányát a tót-morva reczemunka elterjedéséről és fejlődéséről. Adatai csaknem kizárólag Pozsony és Nyitra megyék területéről valók, úgy hogy alig értjük, miért beszél mindig morvatótságról? A szerző az anyag és az ornamentika alapján azt tartja, hogy a reczés a legősibb női kézimunka s ennek technikáján épült a többi. A szláv reczemunka közvetlen analógiáját a keleti *lavoro a maglia*-ban látja, ornamentikáját pedig az olasz renaissance hímzéseivel hasonlítja. Noha beisméri mind a technika, mind a díszítés rokonságát, a szomszéd népek hasonló készítményeivel, mégis tagadja a kölcsönhatás, utánpótlás lehetőségét s az autogenesis avult elmélete mellett kardoskodik. Ábrázolt tárgyait honnan vette, hol látta, nem árulja el, csak általánosító: morva-tót munka névvel közli. *Fides penes auctorem!* U. i. (31—41. l.) A kütások és kincskeresők bűvés vesszejével, a virgulával való bánásmódot tárgyalja. E modern babona jelenleg Németországban is hódít s már számottevő újabb irodalma van a védők és támadók részéről. A II. füzetben (88—97. l.) *J. Zboril* 24 vázlat kíséretében bemutatja a prostejov-vidéki hanák asszony fejkendő viseletét és annak kötésmódját. *V. Soulek* (263—271) a trencsénmegyei Csicsman község népművészetét ismerteti abból az alkalomból, hogy a község $\frac{1}{3}$ része tűz áldozatául esett. Egyike volt ez ama tót községeknek, melyek a cseh művészek vendéglátásától annyit szenvednek s viszonzásul művésztelepekké promoveáltatnak. A 309—326. l. érdekes leírását találjuk a Krkonos alján üzött háziiparnak: az üveggyöngyfúvásnak, csap faragásnak és köszörűkő vágásnak, melyek ma már mind kivitelképes üzemekké fejlődtek. Tárgyánál fogva ugyancsak hazai érdekű *M. Smolková* és *R. Bibová* ipartanítónők könyve a cseh-tót csipkeverésről (Unio kiad. Prága, 1908. fol.), melynek értékes népies produktumai mind a tót vidékről valók, a feldolgozás javarésze is tót munkatársaktól való, a horvát-orosz-lengyel rész még összehasonlításra való anyagot sem ad. Az érdekes könyvnek a szerkesztő hosszabb (375—389. l.) ismertetést szentel.

Az egész évfolyamon át tart *J. Wolff* kitünő tanulmánya a cseh rózsakeresztes-rendről (Rosencruciani XVII. század), melynek a hazai művelődéstörténetben is volt szerepe. Kár, hogy a szerző külső vonatkozásaikkal nem törődik, csak a cseh anabaptistákhoz való viszonyukat és Berlinbe történt kivándorlásukat tárgyalja. Ez utóbbi annál érdekesebb, mert megdönti a régi mesét, hogy a rend az újakeresztesektől sectájának terjesztője lett volna. A 9—10. f. (406—411. l.) 33 kép kíséretében comparatív tanulmányt lelünk a pusztuló fatemplomok szerkezetéről, tervrajzairól stb. Összehasonlító anyagot nyújt a lengyel-ruthén szomszédság, hol a kérdés már megfelelő irodalommal bír.

A XVIII. (1908—1909.) évfolyam (4—10. l.) *J. S. Baar* részletesen leírja a szomszédná fogadás, azaz a község kötelékébe való felvétel szertartását, úgy miként Csehország nyugati részeiben, nevezetesen Putimban divott. A verses mondások sok elavult szokásjogot őriztek meg. Érdekes a *A Tomiček* közleménye (11—14. l.), ki a Litomyšl vidéki régi búcsút írja le a néhai játékokkal és népmulatságokkal. *Č. Zibert* (70—75. l.) újabb adalékokat közöl a középkori elterjedt monda fejlődéséhez, mely szerint az engedetlen tánczosokat isteni biztatásként egy esztendei szakadatlan táncz után a föld nyeli el. (Lásd Arany J. Ünneprontók és Katona. L. magyarázatait.) A cseh krónikások közül Hajek említi ezt az esetet s 1005. esztendőre teszi történetét. Variansát adja *H. Schedel Liber chronicarum* (1493.), melynek képei a zwickaui vár termét díszítik. A művész félreértette a: coreizantes per annum szerzőjét s mivel korát megelőző táncokat kellett bemutatnia, egyszerűen lemásolta a krónikából Wohlgemut metszetét. A további összehasonlítások tánczörténeti fontosságnak Grieninger (1498.) és Brandt Narrenschiffja

(1497.) adatain épülnek. Az 5. f. érdekes tűzátkozó formulát mutat be német és cseh nyelven, mely a régi kézirat szerint 1680-ból származik, de tulajdonképen 1517. terjed vissza. Königsbergben halálra ítélte hét cigány közt volt, az ősz cigánykirály is, híres mestere a magiának. Mikor már az akasztófa alatt volt, hirtelen vihar támadt és a város közepén tűz ütött ki. A mester feje válságául felajánlotta, hogy elátkozza a tüzet. A város urai ráállottak az alkura. A bűvös erő megtörte a tűz hatalmát, a hálás cigány pedig elmondotta titkát, az erős imát, mely eloltja a tüzet, megóv a pestistől, elrontja a boszorkányok hatalmát stb. Azóta divatba jött a porosz határszélen, hogy az új házak gerendáiba ékeltek azt az imát, mert bíztak az erejében. A szóban lévő kéziratot is 1680-ban épült malom gerendái közt lelték javítás alkalmával. A malom 1680 óta zavartalanul működik a mai napig s bár régi nevét „égett malom“ most is viseli, 1680 óta tüzet nem ért. (Meggjegyezzük, hogy a régi pöriratokban gyakran kerülnek észlelések hasonló esetekre, hogy valaki bűbajos eszközökkel igyekezett tüzet oltani. A tűz megszüntetésére Mózes 4. 11. verseit használták, vagy tüzes gyík = salamander vagy tüzes gyökér áldozásával akarták megfékezni a dühöngő elemet.) *J. Šach* (211—218. l.) a vlénoi (Ung. Brod mellett) tót lakodalmat írja le öt sikerült fénykép kíséretében. P. Rozum (225—227. l.) két régi fazavárt, igazi falaktműveket mutat be 1794-ből fennmaradt ajtókról. *M. Macher* (270—271) a „plica polonica“-koltun betegséget ismerteti a néphagyomány alapján s felsorolja az ellene használt bűbajos orvosságokat. X. a (271—272. l.), két 1505. évi fametszetet ismertetve leírja a korabeli kocsmázást. *K. Prochaska* (288—289. l.) adalékokat közöl a nálunk is ismert nyenyere-ninera hangszer történetéből. Pótló adatok 336—8. lapon.

A. Dolenský (304—306.) három játszma XVI—XVII. sz. játékkártyát ismertet. A színes fametszetek sok kortörténeti és művészeti szempontból érdemelnek figyelmet. *O. Zich* (353—56. l.) Smetana népdaltanulmányait elemezve keresi, mennyi népies elemet használt fel világhírfivé lett szerzeményeiben. *J. Panjř* a krkonoši parasztság spiritiszta üléseit tárgyalja. Az írni-olvasni alig tudó, alig népiskolát járt nép között sajtószerű spiritista tünetek jelentkeznek, melyek a szalon-spiritisták üzelmeitől teljesen függetlenek s főleg szigorú etikájuk révén érdemelnek figyelmet. A 401—405. l. Bolte tanulmányát ismerteti, mely az Arch. für slav. philol. XVIII. évf.-ban jelent meg Altweiberofen címen. Az 1594. évi kiadáshoz modern páreleleket közöl.

A folyóirat többi közleményei a cseh irodalom és történet apróbb részleteibe váganak s így ismertetéseink körén kívül esnek, vagy olyan kisebb jegyzetek, melyek recensálása tömegüknél fogva alig lehetséges.

Ernyey József.

MÚZEUMI ÜGYEK.

Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év második évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgyak*: Az évnegyedi gyarapodás 571 drb. Ebből vétel: 309, ajándék: 132, csere: 130 drb.

A) A vételek részletezése: ruházat, női kézimunka és ékszer: 119, szövés-fonási szerszám: 22, konyhacszköz: 12, gazdasági szerszám: 12, pásztorfelszerelés: 27, használati tárgy: 12, kismesterségi szerszám: 7, zeneszerszám: 14, kultusztárgy: 4, fénykép: 80.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Szénási Istvánné, Majlátfalva, 1 lepedő, Madarassy László, Bpest, 7 rajz, Hajnal Ignác, Csacza, 1 barkacsokor, 3 húsvéti korbács, 1 húsvéti fecskendő, 3 cserépfütyülő, 1 faragott valaska, 3 ördögkereszt-biblia, 1 gyerekjáték, 1 pásztorfurulya, dr. Sebestyén Gyula, Bpest, 12 fénykép,

Telegdy Árpád, Bánffyhunad, 2 piros tojás, Bagosi Sándor, Nagyszalonta, 1 kép, Krump Vilmos, Zombor, 4 fénykép, Ujházi Ferencz, Bpest, 1 pásztorkürt, 1 lándzsa, 1 csigasodró, 1 olaj-mécses, 1 horgász kabak, 1 vörösréz ágymelegítő, néh. Jankó János, Bpest, 35 fénykép, Móricz Zsigmond, Bpest, 27 fénykép, Timkó Imre, Bpest, 21 fénykép, Timkó György, Bpest, 1 fakutya, Rajtsán János, Valkó, 1 zabla.

C) Cserébe küldtek: a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum-Egyesület: 5 himzett fejkötőt, 6 himzett kendőt, 1 himzett terítőt, 2 szöttes terítőt, 2 szöttes mintát, 9 szöttes párnahajat, 2 szöttes kézelőt, 18 himzett kézelőt, 19 pár himzett kézelőt, 2 pár himzett harisnyakötőt, a Vasvármegyei Kultur-Egyesület: 2 hajdivánt, 2 gúzszekercset, 37 kosárfélét, 1 hájtartót, 1 hamutartót, 1 zsiroskőesőgöt, 1 hordókerítőt, 2 kovászfát, 2 répavágót, 1 lábas alá való perezet, 1 pár ökörkalapot, 3 kanáltartót, 1 faháncs szeg-tartót, 2 kézi mángolót, 1 kenyértartót, 1 madzagverőt, 1 gerebent, 1 kemenczeszekeret, 1 csizmavetőfát, 1 tulipános kendőtartót, 1 hústartó lészát.

E negyedévi szaporulatból 536 hazai tárggyal szemben 35 külföldről és pedig Oroszországból származik.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő vármegyékre. Abauj-Tornára 1, Baranyára 40, Bácsbodrogra 10, Biharra 5, Borsodra 67, Brassóra 2, Csongrádra 40, Esztergomra 3, Fehérré 8, Jásznagykúnszolnokra 3, Liptóra 1, Kolozsra 5, Komáromra 1, Nyitrára 19, Pestre 63, Pozsonyra 2, Somogyra 6, Sopronra 14, Szatmárra 27, Szilágyra 5, Temesre 1, Tolnára 36, Torontálra 1, Trencsénre 14, Ungra 6, Vasra 67, Veszprémre 3, Zalára 71, Zemplénre 2. Közlelbbi meghatározás nélkül: Erdélyre 10, Felső-Magyarországra 3.

II. *Könyvtár.* A gyarapodás összesen 74 munka. Ebből vétel: 23 új és 34 folyó munka, ajándék: 1 új és 3 folyó munka, csere: 12 folyó munka és osztálykiadvány: 1 folyó munka.

a) Ajándékoztak: a Magyar Néprajzi Társaság 1 f. munkát, Kardos Árpád, Bpest, 1 új munkát, a M. N. Múzeum igazgatósága 1 f. munkát, Loubat herczeg, Páris, 1 f. munkát.

b) Cserébe küldtek: a Società Italiana d'anthropologia, Firenze, 1 f. m., a Muz. antrop. i etnografii imieni Imperatora Petra Velikavo, St. Peterburg, 1 f. m., a Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, München 1 f. m., a Westpreussisches Provinzial-Museum, Danzig 1 f. m., a Museum für Völkerkunde, Lübeck 1 f. m., a Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, Tokyo 1 f. m., a Royal anthrop. institute of Great Britain and Ireland, London 1 f. m., a Schweizer. Landesmuseum, Zürich 1 f. m., a German. Nationalmuseum, Nürnberg 1 f. m., a Museum Carolino-Augustum, Salzburg 1 f. m., a Nordiska Museet, Stockholm 1 f. m., a Museum voor land-en volkenkunde en maritiem museum „Prins Hendrik“, Rotterdam 1 folyó munkát.

III. *Felszerelési tárgy:* 1 drb, vétel útján került az osztályba.

IV. *Végzett munkálatok.* Az adminisztráció folyó munkálatain kívül rendszeresen folytattuk a moly és rozsdá ellen való védekezést. A rozsdátalanítás annyire előrehaladt, hogy az összes kisebb vastárgyak ezen műveleten keresztül mentek és már csak a nagyobb fatárgyaknak, különösen a mezőgazdasági szerszámoknak vasalkatrészei vannak hátra. A raktárban leszögezve lévő ládákat is felbontottuk s penész és rozsdá, valamint molykár ellen tüzetesen átvizsgáltuk.

A laboratoriumi helyiségben egyik laboránsunk állandóan fényképező műveletekkel volt elfoglalva. Levonatokat készített, vezette a faragasztási és osztályozási munkálatokat, amiben az osztály másik laboránsa is segédkezett. Amennyire pedig ideje engedte, résztvett a klisé-gyűjtemény rendezésében is.

Teljes befejezést nyert a ruhanemű anyag csoportosítása és rendezése és folytatódott a szövés-fonási szerszámok revideálása és kiválogatása.

Befejeződött a szekrények szerinti tárgyjegyzék leltári számok alapján történt összeállítása az egész gyűjteményre vonatkozólag.

Tovább folyt a fénykép-anyag rendezése is, amelyet egyelőre csak az avval megbízott gyakornok májusban kezdődött szabadsága szakított meg.

Itt emlitem meg, hogy az osztály személyi ügyeire való tekintetből egész küldetésem folyamán arra törekedtem, hogy néhány szakemberünket mint külső munkatársat foglalkoztassak. Így nyújtottam támogatást Szinte Gábor középiskolai tanár úr székelyföldi, dr. Bartucz Lajos egyetemi tanárségéd úr körösvidéki s Garay Ákos festőművész úr horvátországi (magyar) gyűjtőútjához. Ugyancsak gyűjtési célokat tartottam szem előtt, midőn Györffy István és dr. Mészáros Gyula tanárjelölt urakat, mint kipróbált fiatal ethnographusokat a M. Nemzeti Múzeum igazgatóságánál szakdíjnokul hoztam javaslatba. Végül ugyanezért tartottam szükségesnek, hogy az osztály anyagi hozzájárulásával dr. Princz Gyula egyetemi tanárségéd úr kelet-turkesztáni, Báthori Ferencz nagyváradi tanár úr lappföldi, Barátosi Balogh Benedek amúr-vidéki és jenísei-vidéki kelet- és közép-szibériai, s dr. Mészáros Gyula szakdíjnokunk nagyjelentőségű baskirföldi tanulmányútját és néprajzi gyűjtéseit lehetővé tegyük.

A könyvtár rendezése e negyedévben a 4061. számig jutott.

V. *Látogató.* Az osztály a nagyközönség számára ápr. 18-án nyílt meg. Ez idő óta a látogatók száma 17.173 volt. A látogatók ezen összegében foglaltatnak a következő iskolák növendékei: a német-utcai polg. fiúiskola I. oszt. 160 tanulója, a szív-utcai el. iskola IV/a oszt. 54 tanulója, a Szemere-utcai isk. IV. oszt. 32 tanulója, a pesti izr. hitközs. el. fiúisk. III/b oszt. 60 tanulója, a práter-utcai polg. fiúisk. 360 tanulója, a löportárdülői közs. el. fiúisk. V/a oszt., a murányi-utcai közs. el. iskola VI/a és b fiúoszt. 54 tanulója, a Mellinger-féle magán el. iskola, a kiszuglói el. iskola II/a és b fiú- és III. leányoszt. 120 tanulója, a löportárdülői isk. II/c, III/b és c fiúoszt. 150 tanulója, a nefelejts-utcai isk. V. oszt. 42 tanulója, a pesti izr. hitközség fiárvaház el. isk. III. oszt. 42 és II. oszt. 36 tanulója, az erdélyi-utcai el. isk. III/a oszt. 40 tanulója, a bányateczai polg. leányisk. 42 tanulója, a löportárdülői el. fiúisk. 82 tanulója, a máv. áll. el. isk. IV. oszt. 62 tanulója, a löportárdülői el. leányisk. V. és VI. oszt. 54 tanulója, az ág. ev. főgymnasium II/b oszt. 46 tanulója, a szegedi kir. kath. tanítóképző IV. oszt. 28 növendéke, a német-utcai polg. fiúisk. II/a, b és c oszt. tanulói, a nefelejts-utcai el. leányisk. IV/a oszt. 27 tanulója, az Orsz. Nőképző Egyesület el. isk. IV. oszt. 18 tanulója, a IV. ker. főreálisk. 70 tanulója, a dob-utcai el. isk. IV. oszt. 14 tanulója.

Budapest, 1909 július 1.

Dr. Sebestyén Gyula,
m. n. múz. ig. ör.
osztályvezető miniszteri biztos.

Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1909. év harmadik évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgyak.* Az évnegyedi gyarapodás 1684 drb. Ebből vétel: 1004, ajándék: 669 és csere: 11 drb.

A) A vételek részletezése: ruházat, női kézimunka és ékszer: 143, szövés-fonási szerszám 72, konyhaeszköz: 266, használati tárgy: 85, pásztorfelszerelés: 2, kismesterségi tárgy: 55, mezőgazdasági tárgy: 33, vadászati tárgy: 3, zeneszerszám: 3, templomfelszerelési tárgy: 63, bútortartó: 6, keramiai tárgy: 2, fegyver: 7, szobor: 1, anthropologiai typus mellszobor: 6, üvegtárgy: 2, festmény: 3, képes album: 1, fénykép: 251 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Szivós Béla, Budapest, 1 szusztor (kemencevilágító), 2 fésű szarúból, 6 rovás, Eugen Alexander, Leipzig, 2 fénykép, Spitzer Mór, Budapest, 1 koppantó-tartó, 26 pruszlik, 1 újjas pruszlik, 1 posztó télikabát, 12 főkötő, 1 pillangó főkötőről, 1 női inggallér, 1 fejkötő részlete, 29 himzés, 11 csipke, 1 fehér pertli, 5 ruhakészlet, 1 törülköző, 5 abroszszél, 1 terítődarab, 1 ágytakaró széle, 3 himzett abrosz, 1 lepedő széle, 3 himzett futó, 1 himzett párnahaj, 3 lepedő, 5 löportartó, 4 mentegomb, 1 borstartó, 1 préselt bőrtüsző, 1 diszkanál, 1 kontytartó fésű, 1 ön ivócsanak, dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 1 rutén rovás-kalendárium, Medveczky Károly, Kékellő, 1 csorpák füle, Vojnich Oszkár, Budapest, 6 gyékénypokrócz, 4 legyező, 2 kosárka, 2 dárda, 1 hiapófa cserje hánca, 3 tapa, 1 piper methysticum gyökere, 1 faragott elefánt-

csont-golyó, 1 mandarin kard, 1 bronz szív, 1 fecskéfészek üvegcsében, 1 ébenfa elefánt szobrocska, 1 ébenfa oroszán szobrocska, 1 fonott szivartárcza, 1 tambua (nyakdisz), 1 Ozirisz szobrocska, 1 szkarabeus, 2 kékmázás szobrocska, 1 kalabasz-edény, 1 női nyakravaló bőrből, 1 elefántcsont férfikarperecz, 2 kés tokban, 4 buzogány, 1 bőredény, 1 bőropaizs agyarakkal, 1 bronz fokos, 2 alvózsámoly, 1 női derékkötő bőrből, 1 fűszer-tartó, 1 jövendőmondó páleza, 7 kis térkép, Divald Kornél, Budapest, 7 fénykép, dr. Sebestyén Gyula, Budapest, 26 fénykép, Fülep Jenő György, Budapest, 1 házi oltár, 1 skatulya pénz, 9 fénykép, dr. Vértés Sándor, Chicago, 1 négerbőr, Hajnal Igácz, Csacza, 1 korcsmaczégér, 2 üveg pohár, 1 juhászbalta, 1 farsangoló fakard, 1 gyertyatartó, 1 gyertyaoltó kúp, az aucklandi múzeum, 17 fénykép, Lósy József, Budapest, 23 fénykép, dr. Tombor Valér, Nyitra, 4 régi patikaedény, Lax Dárius, Nyitra, 2 patikacserépedény, 1 Woulff üveg, 1 kis pléhedény, 1 üvegfedő, 2 göreb, 1 gáz szárítócső, 1 lombik oldalcsővel, 1 agyagkúp (állvány parázstűzbe), 1 harangbura, 1 gázfelfogó üveg, 2 kehelyforma üvegedény, 1 kis palaczk, 2 csepegtető készülék, 1 patikaedény, 2 széntüzelő ajtóval, 1 patikaállványdoboz, 1 ostyatartó készülék, 1 viaszpomádé-öntőforma, 1 márványmozsár, Bokor Miksa, Budapest, 1 ágyterítő rajza, néhai Nagy Miklós hagyatéka, 338 fénykép, kép és rajz, özv. Kiss Dánielné, Hajdúszoboszló, 1 gyertyaöntőforma üvegből, Gáti Tóth János, Hajdúszoboszló, 1 gyertyaöntőforma bádognál, 1 ólmos bot, 1 szegecselt fejű bot, Györffy István, Budapest, 18 fénykép.

C) Cserébe adott: báró Nyáry Albert dr., Budapest, 1 forgácsviláglót 1768-ból, 2 mátkatálat, 3 fokos-baltát nyél nélkül, 1 kampós fokost nyél nélkül, 1 horgas fokost nyél nélkül, 1 szláv karpereczet, 1 kobakot, 1 gyilokot (ökönyelv pengéjű tör).

E negyedévi szaporulatból 1229 hazai tárggyal szemben 455 külföldről, még pedig 2 Dalmáciából, 1 Norvégiából, 1 Ausztriából, 24 Oroszországból, 20 Balkán-félszigetről, 314 Ázsiából, 33 Afrikából, 13 Dél-Amerikából és 47 Ausztráliából és Polinéziából származik.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő vármegyékre: Aradra 1, Bács-bodogra 7, Baranyára 1, Barsra 40, Békésre 7, Beregre 10, Beszterczenaszódra 65, Biharra 4, Brassóra 1, Csanádra 2, Csíkre 1, Csongrádra 2, Fejérre 19, Fogarasra 3, Győre 2, Hajdúra 37, Hevesre 122, Hontra 10, Hunyadra 61, Jásznagykúnszolnokra 297, Kolozsra 17, Krassósözörényre 4, Liptóra 2, Máramarosra 126, Mosonra 1, Nagyküküllőre 2, Nógrádra 9, Nyitrára 70, Pestre 39, Pozsonyra 12, Sárosra 8, Somogyra 12, Sopronra 30, Szatmárra 8, Szebenre 1, Szepesre 2, Szerémre 2, Temesre 2, Tordaaranyosra 22, Torontálra 1, Ungra 1, Veszprémre 1, Zólyomra 1. Közlebbi meghatározás nélkül: Erdélyre 10, Felsőmagyarországra 2, Magyarországra 37 és ismeretlen helyre 1.

II. *Könyvtár.* 39 munka. Ebből vétel: 15 új és 9 folyó munka, ajándék: 3 új és 2 folyó munka, csere: 1 új és 9 folyó munka.

a) Ajándékozta: Vojnich Oszkár, Budapest, 2 új munkát, dr. Sebestyén Gyula, Budapest, 1 új munkát, dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 1 f. munkát, Anton Dachler, Wien, 1 folyó munkát.

b) Cserébe küldtek: A finn tudom. akadémia, Helsingfors, 5 folyó munkát, a Moravská Musejni Společnost, Brünn, 1 folyó munkát, a Museum Ethnologico Português, Lisszabon, 1 új munkát, a Jugoslavenska Akademija, Zágráb, 1 folyó munkát, a Musealverein für Krain, Laibach, 1 folyó munkát, a Rijks Ethnographisch Museum, Leiden, 1 folyó munkát.

III. *Felszerelési tárgy:* 10 drb vétel útján került az osztályba.

IV. *Végzett munkálatok.* Az osztály ügykezelésének folyó munkálatain kívül kezdetét vette a kiállított tárgyaknak immár rendszeres kiegészítése és a selejtesebb anyagok teljesen kifogástalan darabokkal való kicserélése.

A szolgazemélyzet az osztályvezető személyes felügyelete mellett a kiállított tárgyak felújításán kívül, főleg a raktár rendezésével volt elfoglalva, mert a régi program erre vonatkozó ígérését be nem váltotta. Ebből kifolyólag a bútorfélék megyékszerinti csoportosítása és a szövés-fonási szerszámok revíziója alkalmával a sérült tárgyakat nyomban kijavítottuk. E mellett a kisebb-nagyobb eszközöknek szű elleni biztosítása céljából

megkezdjük a terpentinnel való impraegnálást. Heteken át foglalkoztunk a Back-féle egyiptomi gyűjtemény kicsomagolásával a törött eszerp-félék stb. összeállításával és rendezésével. A mumiák elhelyezésére szolgáló szekrények adoptálása folyamatban van.

Az osztály egyik laboránsa állandóan a külső és belső munkatársak által beküldött fényképek kidolgozásával foglalkozott, a másik laboráns pedig a raktári anyag és a kiállított tárgyak konzerválását végezte.

A könyvtár revíziója a 4172. számig haladt.

Örömmel jelenthetem, hogy a nyáron teljes erővel megindult gyűjtési munkásságunk is, amelyből úgyszólván az osztály egész személyzete kivette részét.

Alulírott osztályvezető augusztus 10—17-ig a palóctság közt járt a Pintér—Nyári báró-féle gyűjtések kiegészítése végett. Dr. Beluleszko Sándor, s.-őr, szeptember 23-án indult a hunyadmegyei erdőhátság területére. Ernyey József gyakornok július 28.—aug. 20-ig Nyitra és Trencsén megyék területén fordult meg. Dr. Mészáros Gyula gyakornok július 4-től fogva az uralvidéki baskirság területén kutatott és végül Győrffy István gyakornok július 20-án fejezte be a még május második felében megkezdett gyűjtőútját Heves és Jásznagykúnszolnok megyék területén.

A már korábban megindított akció, hogy kiválóbb szakembereinket, mint külső munkatársakat foglalkoztassuk s tanulmány illetve gyűjtőútjaikat támogassuk mint sikerrel vezetett tovább folytattuk sőt fejlesztettük. Nevezetesen újabb összeggel támogattuk B. Balogh Benedek jenísei-osztják gyűjtését, valamint Garay Ákosnak a tolnai és szlavonai magyarság körében való tanulmányait, melyek fénykép- és tárggyűjteményünket kész unicumokkal gyarapítják.

E mellett a külön bemutatott rendszeres munkatervünk értelmében munkatársakat kerestünk s gyűjtőket küldtünk főleg olyan vidékekre, a honnan gyűjteményeink alig vannak, vagy bizonyos tekintetben kiegészítésre szorulnak. Így a külső munkatársak sorában sikerült megnyernünk Kovách Aladár múz. osztályigazgatót Tolna, Somogyi Gy. Árad, Sebestyén Károly tanárt Krassószörény-megyék területére, a kiket egyenkint 200—200 kor. összeggel támogattunk. Újabb gyűjtőink: Kállai Ernő tanár, Putnok, dr. Sztripszky Hiador, Máramaros és Háromszék, Téglás István, Torda megyék területén, kinek még hasonló összeget óhajtottunk folyósíttatni. A kebelbeli emberek közül újból említjük itt dr. Beluleszko Sándor és Ernyey József gyűjtéseit, melyek részletesebb leírása saját jelentéseikben foglaltatik. A megbízott gyűjtők tárgyai és fényképei időközben javarészt már beérkeztek sőt leltározva is vannak, illetőleg végleges rendezésük folyamatban van. A gyűjtések minden tekintetben kielégítők. Gyűjtőiveink kitöltése kisebb-nagyobb pót-instrukció nyomán ugyancsak haladnak, úgy hogy örömmel jelenthetem: nagy munkaprogramunk kellő mederben a megvalósulás felé halad.

V. *Látogató.* 20.678 személy. A látogatók ezen összegében bennfoglaltatnak a következő iskolák növendékei: a II. ker. áll. tanítóképző-intézetben tartott tanítónői továbbképző tanfolyam 43 hallgatója, az 1909. évi polg. isk. tanári szünidei tanfolyam hallgatói, a pesti izr. hitközs. fiárvaházának el. isk. II. oszt. 32 növendéke, a pesti izr. hitközs. fiárvaházának II. és IV. oszt. 86 növendéke, a VII. ker. Peterdy-utcai polg. leányisk. II. oszt. 95 növendéke, a VIII. ker. Német-utcai polg. fiúisk. 400 növendéke, a Mosonyi-utcai áll. kiségitő isk. 70 növendéke, a VIII. ker. Csokonai-utcai polg. leányisk. IV/a, IV/b oszt. 133 növendéke, az I. ker. fehérhas-téri közs. polg. isk. 340 növendéke, a II. ker. áll. el. tanítónő- és nevelőnőképző intézet 32 növendéke, a VII. ker. dob-utcai polg. fiúisk. 225 növendéke, a VII. ker. Peterdy-utcai polg. leányisk. 150 növendéke, a VIII. ker. áll. főgimnázium 3—4. oszt. 140 növendéke, a VII. ker. közs. polg. leányisk. 100 növendéke, a VII. ker. közs. polg. leányisk. III/b oszt. 40 növendéke.

Budapest, 1909 okt. 2.

Dr. Semayer Vilibáld,
m. n. múz. ig. őr,
a népr. oszt. vezetője.

Kérelem a Magyar Néprajzi Társaság tagjaihoz!

Felkérjük társaságunk mindama tagjait, kik falujok, vidékük néprajzi tanulmányozásán fáradoznak, és kutatásuk eredményeit feldolgozni s az Értesítőben közrebozsátani szándékoznak, hogy úgy a kutatás, valamint az esetleges gyűjtés körül jövőben a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának ide iktatott, az etnográfiai kutatás egész területére egyenlően kiható kérdőívét használják. Szól ez a kérés társaságunk ama tagjaihoz is, kik kutató munkánkban csak ezután óhajtanak részt venni, különösen a lelkeskedő papsághoz, a tanítókhöz, diákokhoz stb. Ez a kérdőív egyébként csak ideiglenes, miért is tagtársaink észrevételeit nagyon szívesen vesszük, annyival inkább, mert élénken érezzük, hogy e kérdőívek alapos, mert hosszas kutatást igénylő kitöltését jóformán egészen vidéki munkatársainkra kell háritanunk.

A rendszeres és egységes eljárás célravezető voltát igazolnom, e helyt legalább is felesleges. Még feleslegesebb reámutatnom arra, hogy a Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztálya addig nem pihenhet, míg a magyar haza minden egyes községéről egy-egy ilyen, térképekkel, fényképekkel s tárgyakkal hitelesített, az illető munkás tehetségéhez s szakmájához mértén többé-kevésbé tökéletesen kitöltött kérdőívvel nem rendelkezik. Szíves fel-szólításra kérdőívekkel szívesen szolgál

a Néprajzi Osztály vezetősége,

Budapest, VI. Iparcsarnok.

KÉRDŐÍV

Magyarország ember- és néptani kutatásához.

I. Település.

1. A falu, tanya nevei :
2. A falu, tanya neveinek népi értelmezése, esetleg tudományos magyarázata.
3. A falu, tanya fekvése (topographiája). (5—6 drb fénykép).
4. A falu határának földtani jellemzése, (térképvázlatokkal).
5. A falu, tanya térképének másolata, (jegyzőnél vagy megyei levéltárból beszerezhető).
6. A falu, tanya régebbi térképei. (L. mint 5.)
7. A falu, tanya rövid története a helybéliek bemondata, továbbá levéltári és irodalmi kutatások alapján.
8. A falu, tanya történetileg kialakult jogi természetének megállapítása. Köz-birtokossági, nemesi község, jobbágyközség ?
9. A falu, tanya határának eloszlása termelési ágak szerint.
10. A falu, tanya típusának megállapítása (szétszórt, szeres, utczás, stb. falvak).
11. A falu, tanya határának dülőbeosztása (nyilas, fordulás rendszer, szabad használat, kertgazdaság). Térképvázlat a jegyzőnél vagy törvényszéki levéltárból beszerezhető.

12. A katonai térképeken megjelölt dülönevek felülvizsgálása és kiegészítése, azok népi és tudományos értelmezése.
13. A falu, tanya részei: zugok, végek, terek, utczák, sikátorok stb. (10—12 fénykép, lehetőleg egy körfénykép a templom tornyáról).

II. Embertan.

14. A törzsökös lakosság statisztikája és eloszlása nemzetiség, vallás, nem és kor szerint.
15. A lakosság hullámzása anyakönyvek szerint. (A 14. pont történeti tárgyalása.)
16. Beházasodások, elházasodások (hirdetési anyakönyvekből).
17. A falu törzsökös lakosainak vezeték- és keresztnévei. Gúnynevek és utóbbiak magyarázata.
18. A lakosság 5%-ának embertani felvétele. Típusképek nagysága = 5 cm, hajhatártól állcsúsig, arcz és arczképek; az embereket előbb meg kell borotváltatni és fésültetni. Hajpróbák vétele. Lehetőleg 2—3 egészen meztelen fénykép.
19. A férfi lakosság több csoportképe lehetőleg rokonságok szerint, ünneplőben (vasárnapi munka).
20. A női lakosság több csoportképe szintén lehetőleg rokonságok szerint, (vasárnapi munka).
21. Az iskolás gyermekek bőr, haj, szemszín statisztikája. Tanító által végezendő. Hajpróbák vétele. Csoportképek.
22. A házasság előtti nemi élet.
23. A házasság előtti nemi élet.
24. Az eljegyzés (1—1 fénykép, tárgyak).
25. A házasságkötés módjai. Ismerkedés, lakodalom előtti szokások, esküvő, lakodalom, lakodalom utáni szokások, tyúkverő, kárlátó, stb. Tárgyak szerzése, fényképek.
26. Nászéj.
27. A terhesség (életmód, babonák). Várásztárgyak szerzése.
28. A szülés körülményei, koraszülés, nehéz szülés, a szülésnél elfoglalt helyzet, babonák. Tárgyak pl. köldökszínor stb. gyűjtendők s a bábák kikérdezendők.
29. Gyermekegy (szokások, tárgyak), ágytakarók, függönyök, komámasszonyecsészek stb. Couvade (a gyermek elismerése az apa részéről), ennek maradványai.
30. Keresztelés. Keresztelő lakoma. Tárgyak, fényképek.
31. Avatás. Fénykép.
32. Atyafi látogatások és ajándékok.
33. A gyermekek száma, megjelenése, táplálása. A gyermek élelmezése (mennyiség és minőségi adatok.) A gyermekhalott, gyermekhalandóság, a gyermekhalál fölfogása, szokások, temetés. Képek.
34. A nem iskolaköteles gyermek.
35. Az iskolás gyermek. Iskolaünnepek, Gergelyjárás, vizsgák stb.
36. Gyermekmunka (képek), gyermekjáték és a szülők vagy felnőttek csinálta játékszer.
37. A surgyán legény, leány. Korhatár megállapítása, munkája.
38. A fanosodás beállta (évszámok, szokások, babonák). A suhancok munkája és mulatsága, játék, táncz, játszó, tánczok és énekek (képek).
39. Népies zeneszerszámok, tárgyak, képek.
40. A férfi munkája, munkaideje télen, nyáron.
41. A gazda és a cseléd egymáshoz való viszonya a régi időben, bér, szolgáltatmányok, szegődés határideje, áldomás.

III. Népelet.

22. Ujévtől minden egyes kalendáriumbeli általános, továbbá a helyi egész, fél és negyed ünnepek lefolyása, az azokon divatos szokások; egyes jelentelek fényképezése, a tárgyak (betlehemek, korbácsok, himes tojások stb. egybegyűjtése). Továbbá esőkönyörgő proceszziók, vizkereszti játékok stb. megtudakolása, felekezetek szerint.
23. A házasság előtti nemi élet.
24. Az eljegyzés (1—1 fénykép, tárgyak).

Ösfoglalkozások :

42. Halászat. Naptár szerint, fajták szerint, tárgyak gyűjtése és nomenclatúrája, szerszámjárás fényképei.
43. Ősi pásztorkodás : a legeltetés időtartama, a pásztor évi és napi foglalkozása, a jószág körüli teendői, tejtermékek. Kuruzslások, babonák. A pásztor szókincese a földre, füvekre, a jószág különböző tulajdonságaira, építményekre és ezek berendezésére. Időjóslás, csillagismeret.
44. Ősi vadászat, pákászat. Vadászknühók, vadcsenek, csapdák, kalitkák. Orvvadászat. Babonák. Fényképek és tárgyak.
45. Álatenyésztés. Hágatás, ellés, herelés, munka, babonák, táplálék. Tárgyak.
46. Mezőgazdaság. A földmívelés összes ágai. Összes gabonafajok és vetemények.
47. Szántás-vetés. Szerszámok, képek.
48. Aratás. Kepék, kereszttek, asztagok, kazalok. Szerszámok, képek.
49. Aratási ünnepélyek. Tárgyak, képek.
50. Cséplés. Ősi szerszámok, képek.
51. Kukoriczatörés, fosztás, hántás. — Krumpliszedés, répaszedés. (Képek, tárgyak.)
52. Vermelés.
53. Rétmívelés, főfüvek.
54. Szénával való műveletek és tárgyak. Petrencze, szárító állványok, nyomtatórudak, vontatószekerek. Fényképek.
55. Gyümölcsszedés. Tárgyak, képek.
56. Szőlőművelés, szerszámok.
57. Szüret, szerszámok, képek.
58. Szüreti ünnepélyek. Fényképek.
59. Nádvagás. Szerszámok.
60. Ősi méhészet, babonák.
61. Dohánytermelés.
62. Járművek és nomenclatúrájuk. ^{1/2}, nagys. modell, esetleg tárgyak.
63. Házi iparágak. Gyékényfonás, szalma-kalapfonás, kosár-, kasfonás.
64. Népi mesterségek : Szűcs, szűrszabó, bogvár, bodvár, molvár, gerencsér, népi kereskedők, kékfestő, tobákos, csapó, ötvös, kovács, borvizes, mézesbábos, drótos, üveges, barkács, szíjgyártó, kötélgyártó, magyarszabó, csizmadia, papucsos, timár, varga, böllér, herelő, miskároló, nyerges, rézműves, vályog- és téglavető, zsuppozó, takács stb. egész leltára. Szabási mintáik és remekek.
65. Egy-egy szociális rend évi munkájának pénzbeli értéke.
66. Az asszony munkája télen, nyáron.
67. Ételsorozat : nevek, mennyiség, minőség, súly szerint. Tésztaformák.
68. Reggeli.
69. Ebéd (télen-nyáron.)
70. Estebéd (télen-nyáron.)
71. Kenyér-sütés.
72. Kender- és lenmunka a vetéstől a vászonig. Tárgyak, képek.
73. Fonás. A fonó. A fonó élete. Társadalmi feladata. Tárgyak, képek.
74. Szövés, fonalkihúzás. Tárgyak, képek.
75. Himzés. Szerszámok, himzések sorozatos gyűjtése ; nomenclatura.
76. Mosás, sulykolás, mángorlás. Tárgyak, fényképek.
77. Az asszony mezei munkája, művelési ágak és naptár szerint.
78. A felnőttek multságai, társasjátékok, vexirtárgyak.
79. Betegség : népi kuruzslás, gyógyszerek, babonák.
80. A halál. Öltöztetés, nyújtóztatás, virasztás, koporsó ; rendek, rangok, korok szerint! temetés, búcsúztatás, gyászruha, babonák, (fényképek, tárgyak).
81. Halotti emlék-ünnepek. Fényképek.
82. Búcsújárás. Áldozati és fogadalmi tárgyak. Fényképek.
83. Vásár (heti-, állat-, kirakodó-vásár).
84. Egyletek ; legényegylet, legényavatás.
85. Parasztczéhek. (Földművelők, halászok, pásztorok, vadászok czéhei.)

86. Népi olvasmányok.
87. A magas művészet paraszti hajtásai.
88. Időjósítás, amennyiben tárgyakhoz van kötve.
89. Népi igazságszolgáltatás. Atyai fenyíték, templomatyák, kisbíró, csősz stb. által.
90. Koldusvilág.
91. Czigányvilág. Zsidóság. Zsidó népi vallási tárgyak. Örménység.
92. Közegészségi megfigyelések.

IV. Építkezés.

93. A telektípusok megállapítása. Méretes tervrajz (5—6 fénykép).
94. A háztípusok megállapítása. Az egyes típusok méretes tervrajza és metszete. Több fénykép. Minden egyes helyiségről interieurkép is.
95. Az összes melléképületek: nyári konyha, istálló, csűr, ól, góré, gabonás, verem, pincze, présház, szárazmalom, pálinkafőzde, gyümölcs-aszaló, kút, sütökemencze, állás, akol, abora stb. Alaprajz és metszet.
96. A ház és a melléképületek egyes részeinek szókincese.
97. Építkezési módok: nád-, sövény-, borona-, vályog-, fecskerakású-, vertfalu építkezés. Épülőfélben levő házak és melléképületekről 5—6 fénykép.
98. A tetőszék szerkezete, a fedés módjai; szókincese (fénykép.)
99. Egy-egy $\frac{1}{10}$ méretű házmodell készítése, esetleg melléképületek modellje.
100. A házdíszek: faragások, festések; oromdíszek, verébdeszék, ablaktáblák, ajtórácsok, oszlopfaragások sorozatos gyűjtése.
101. A konyha leltára.
102. A tűzhely különös vizsgálata, méretes felvétele, leltára $\frac{1}{6}$ nagyságú modell; fényképek.
103. A kéménytípusok megállapítása.
104. A szoba-berendezés tárgyainak leltára.
105. Az istálló, csűr, hiu, kamra berendezési tárgyainak leltára.
106. A háztelek tipikus kerítései, (fénykép, próba darab).
107. A tipikus kapuzat (fénykép kívülről, belülről, egész darab v. $\frac{1}{6}$ nagyságú minta).
108. A paraszt kiskert virágai.
109. A tanyák típusai és részei. Melléképületei, egy-egy alaprajz és metszet a tanyáról és környékéről.
110. Pásztorépitmények (cserények, karámok, szárnyékok, aklok, kunyhótípusok, vasalók, bacsuk, hodályok, kosarak, esztenák, eszterengák.) A legelő használata s a pásztorok rendtartása.
111. Templom, temető, kápolna, haranglábak, útszéli keresztetek, szent források, sírkeresztetek, fejfák.
112. Csárdák.
113. Malmok.

V. Ruházat.

114. Viselet. A gyermekek, a keresztelendők, serdültek, mátkapárok, fiatal házások, idősebbek, aggok, téli, nyári, hétköznapi, ünnepi, keresztelői, bér-málási (confirmálási), menyasszonyi, lakodalmi, gyászruhájának minden egyes darabja öltözködés sorrendjében (fényképekkel minden egyes pházisról). Szabásminták. A vászon, szőr- és bőruhák részeinek és a díszítmények nomenclaturája.
115. Hajviseletek (férfi és női). Fényképek, esetleg modellek.
116. Késztségek, pipák, dohányzacskók, botok, fokosok, balták, kampók; sarkan-tyúk, bokréták stb.
117. Régi, a divatból kiment ruhadarabok.
118. A ruházat készitési módja. Egyes darab és az egész öltözet ára.
119. Díszes egész ruhadaraboknak vagy részeiknek sorozatba gyűjtése.
120. A halottak ruházata.
121. Az illető népviselet föntartása czél-szerf-e vagy nem?
122. Egyéb megfigyelések.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

X. ÉVFOLYAM. 1909.

(ÚJ FOLYAM: V.)

---

2 SZÍNES, 23 FEKETE TÁBLÁVAL ÉS 166 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1909.

T A R T A L O M.

	Lap
A téli népviselet emlékeinek gyűjtése	64
B. S.: Folyóiratok szemléje. (Ism.)	122—126
Bátky Zs.: Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. (Ism.)	55—60
— — Anton Dachler: Die Ausbildung der Beheizung bis ins Mittelalter. (Ism.)	60—61
— — Dr. M. Haberlandt: Völkerkunde. (Ism.)	61—62
— — Bellosics Bálint: Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére. (Ism.)	62
— — Tízi kutyák a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából. (6 ábrával.)	78—89
— — Dr. Theodor Koch—Grünberg: Anfänge der Kunst im Urwald. — U. a. Südamerikanische Felszeichnungen (Ism.)	118—121
— — A magyar parasztház. (Ism.)	121—122
B. Zs.: Folyóiratok szemléje. (Ism.)	122—126
Ernyey József: Szláv lapszemle. (Ism.)	241—244
Fabó Bertalan dr.: Zenés tárgyak. (4 ábrával.)	20—22
Györffy István: A Nagykúnság és környékének népies építkezése. III. IV. (31 ábrával.)	30—40, 65—78
— — Néhány adat a régi magyar népviselet ismeretéhez. (2 ábrával)	178—179
Kérdőív Magyarország ember- és néptani kutatásához	249—252
Kérelem a Magyar Néprajzi Társaság tagjaihoz	249
Nemes Mihály: A rutén építkezés. (2 ábrával)	223—233
Novák József Lajos: Homokmégy népi művészete. (2 táblával, 18 ábrával)	153—166
Nyáry Albert báró: Piliny néprajzi vázlat (19 ábrával)	129—152
Pacalá Viktor: A resinári parasztudvar és havasi gazdálkodás. (6 ábrával.)	102—118
Pávay V. Ferencz: Öregszerű szállítási mód Erdélyben. (1 ábrával)	240—241
Pintér Sándor: A palócz család otthona	200—207
Sebestyén Gyula dr.: A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1908. év IV. évnegyedében	63—64
— — Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év I. évnegyedében	127—128
— — Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év II. évnegyedében	244—246
Cs. Sebestyén Károly: A gyimesi csángóház. (13 ábrával)	190—200
Semayer Vilibáld dr.: Jelentés a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1909. év III. évnegyedében	246—248
Sohán Pál: Hont vármegyei engobe-karcolású agyagedények (sgraffitók.) (8 ábrával)	207—214
Szabó Imre: Dévai székely-csángók házi ipara (12 ábrával)	180—189

IV

TARTALOM.

	Lap
<i>Szilády Zoltán dr.</i> : Erdély régi tűzhelyei. (15 ábrával)	1—20
— — Erdély régi tűzhelyei. (Pótlólagos megjegyzések)	207
<i>Szinte Gábor</i> : A kapu a Székelyföldön. I. II. III. (23 táblával) 40—55, 97—101, 167—178	167—178
<i>Sztripszky Hiador dr.</i> : Ősfoglalkozási dolgok Máramarosból. (12 ábrával)	214—222
<i>Téglás István</i> : Adatok Kosna község néprajzához. (5 ábrával)	233—240
<i>Tímkó György</i> : Újabb tűzcsiholó aczélok a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából. (8 ábrával)	23—24
— — Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez. Régi és mai halastavak. (Ism.)	63
— — Guzsalyttík és rokkaszegek. (4 ábrával)	89—97
— — Szabó Imre: Hunyadmegye erdőhátvidéke. (Ism.)	122

Utalványcím: Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

Hivatalos nyugtázás az „Ethnographia“ legközelebbi füzetében.

Taggyűjtés. Rendkívül olcsó folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészi kiállítású, névre szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K. díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára . . . . . 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára . . . . . 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
  2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
  3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
  4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
  5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
  6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
  7. szám: *Huszka József*, Targyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
  8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
  9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.
- Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros:

Kövecesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos dr.
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.
Feichtinger Győző
Galgóczy János

Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Munkácsi Bernát dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.
Réthy László dr.

Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Széll Farkas
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.